

Pillók Péter – Székely Levente

Kívánj tizedet!

A magyarországi fiatalok
nemzedéki önreflexiója és jövőképe

Ismeretlen ismerősünk: a fiatalok - 1.

Pillók Péter – Székely Levente

Kívánj tized!

**A magyarországi fiatalok
nemzedéki önreflexiója és jövőképe**

Pillók Péter – Székely Levente

Kívánj tized!

**A magyarországi fiatalok
nemzedéki önreflexiója és jövőképe**

Ismeretlen ismerősünk: a fiatalok - 1.

Budapest, 2022.

Impresszum:

Szerkesztők: Pillók Péter – Székely Levente

Szerkesztőségi asszisztens: Kolozsvári Krisztina

Szerzők: Arnold Petra, Bördős Katalin, Engler Ágnes, Fekete Balázs,
Grúz László, Isépy Tamás, Képíróné Huber Judit, Kiss-Kozma Georgina,
Kocsis János Balázs, Kollár Dávid, Koltai Luca, Koncz
Péter, Pillók Péter, Pusztai Gabriella, Rosta Andrea, Ruff Tamás,
Székely Levente

Olvasószerkesztők: Schmidt Renáta, Zsunics Mária

Grafikai tervezés, tördelés: Rudics Mónika

Felelős kiadó: Kovács Péter, elnök

ISBN 978-615-01-7060-2

“Ismeretlen ismerősünk: a fiatalok” sorozat 1. kötete

Első kiadás

Kiadja a Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, Budapest, 2022.

Minden jog fenntartva.

Készült az Európai Unió támogatásával az Ifjúság Európai Éve 2022 program keretében.

Azonosító: EAC/S37-64/2021

NEMZETI
IFJÚSÁGI
TANÁCS

Az Európai Unió
támogatásával

Tartalom

Előszó	7
A magyarországi fiatalok első legégetőbb problémája: bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő: Székely Levente	11
A magyarországi fiatalok második legégetőbb problémája: anyagi nehézségek, elszegényedés, szegénység: Isépy Tamás, Képiróné Huber Judit, Koncz Péter	29
A magyarországi fiatalok harmadik legégetőbb problémája: céltalanság: Kollár Dávid, Pillók Péter	55
A magyarországi fiatalok negyedik legégetőbb problémája: baráti társaságok, közösségek hiánya: Grúz László, Fekete Balázs	71
A magyarországi fiatalok ötödik legégetőbb problémája: drogok és Ifjúság: kábítószer és alkohol elterjedtsége és háttértényezői: Arnold Petra	87
A magyarországi fiatalok hatodik legégetőbb problémája: a magyar fiatalok munkaerőpiaci helyzete: Bördös Katalin, Koltai Luca	115
A magyarországi fiatalok hetedik legégetőbb problémája: bűnözés: Rosta Andrea	139
A magyarországi fiatalok nyolcadik legégetőbb problémája: lakáshoz jutás, lakásproblémák: Kocsis János Balázs	157
A magyarországi fiatalok kilencedik legégetőbb problémája: a családi élet kihívásai és válaszai: Engler Ágnes, Pusztai Gabriella	175
A magyarországi fiatalok tizedik legégetőbb problémája: külföldre vándorlás, kivándorlás: Kiss-Kozma Georgina, Ruff Tamás	195
Szerzőink	217

Lényeg a látszat, mert csak ez az, ami láttat, Ha meglátod a tündért, akkor kívánj több, mint hármat! Kívánj, kívánj tized!

/Hollywoodoo/

A nagymintás ifjúságkutatás elmúlt két évtizede alatt a 15-29 évesek élethelyzetének és életmódjának feltérképezése során folyamatosan vizsgáltuk a fiatalok problémaészlelését. A nemzedéki problématérkép készítéséhez többé-kevésbé ugyanazon módszertannal a megkérdezett fiataloknak arról kellett nyilatkozniuk, hogy mit tartanak az ifjúság legégetőbb problémájának Magyarországon. A legutóbbi (2020-as) adatfelvételi hullám eredményei jól mutatják, hogy melyek azok a problémák, amelyek foglalkoztatják a magyarországi fiatalokat. A Kívánj tized kötet célja, hogy a fiatalok által a legégetőbb tíz probléma kontextusát megrajzolja, tudományos igénnyel részleteiben megvizsgálja és támpontokat nyújtson a területért felelős döntéshozóknak. A kötet további célja a Nemzeti Ifjúsági Tanács szakmai hátterének gazdagítása, az ifjúságról szóló diskurzus fenntartása és alakítása.

A kötetben 10 tanulmány (és egy bevezető) olvasható, melyek egységesen és tudományos megközelítést alkalmazva boncolgatják 40.000 karakter leütés formájában a különböző észlelt problémákat. A fejezetek szerzői feltárják a jelenlegi helyzetképet, valamint hazai és nemzetközi kontextusba ágyazva határoznak meg jövőre vonatkozó várakozásokat, tendenciákat. Az egyes tanulmányok nem feltétlenül csak a nagymintás kutatás adataira támaszkodnak, ugyanakkor empirikus megközelítéssel élnek és megalapozott tudományos igényességgel készültek.

A magyarországi fiatalok megismerésének 20 éve biztos forrása a nagymintás ifjúságkutatás. A kérdőíves adatfelvételre épülő kutatás a 15–29 éves magyarországi fiatalokat vizsgálta 8000 fős minta alkalmazásával 2000 óta minden negyedik évben. Az utolsó adatfelvételre 2020-ban került sor. Minden adatfelvételt követően jelentések és tanulmányok sora igyekszik részletes képet rajzolni az ifjúságról, amelyhez a kezdetek óta hozzátartozik az ifjúság problématérképének megrajzolása, amely a fiatalok által nemzedékükre vonatkozó problémákon alapul.

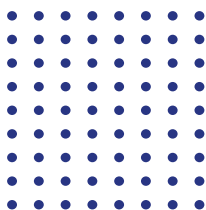
2020-ban a fiatalok legégetőbb problémaként a bizonytalanságot, kiszámíthatatlan jövőt jelölték meg, amelyet összességében minden negyedik megkérdezett fiatal említett (23%). A sorrendben második, de nagyságrendben hasonló mértékű problémaként említették az anyagi nehézségeket, elszegényedést, szegénységet (22%). A még dobogós probléma a megkérdezettek szerint a céltalanság, az, hogy nem tudják mit akarnak (12%). Rövid helyzetelemzéseinkben sokszor meg is állunk a problématérkép első három helyezettjénél: bizonytalanság – anyagi problémák – céltalanság, ami sokat elmond a 15–29 éves magyarországi fiatalokról, de maradhat hiányérzetünk is. És ha már kívánhatunk, kívánjunk több mint hármat, kívánjunk tized!

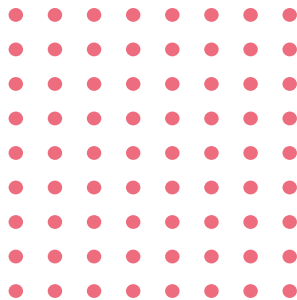
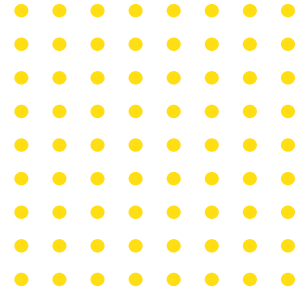
Az első hármat a baráti társaságok, közösségek hiánya követi, amely és az azt követő ötödik a drogok, kábítószer, alkohol elterjedése hasonló nagyságrendű probléma, amelyet kevesebb, mint a fiatalok egytizede (8-8%) azonosít nemzedéke legégetőbb problémájaként. Ugyancsak egymáshoz közeli említést kapott a munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek, amely a hatodik a sorban és a bűnözés, amely a hetedik (5-5%). A nyolcadik helyre a lakáshoz jutás, lakásproblémák került, amelyet a család váltsága, családi problémák követett (3-3%). És végül a tizes lista utolsó helyére a külföldre vándorlás, kivándorlás került, amelyet a fiatalok 2 százaléka nevezett a nemzedéke legégetőbb problémájának.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy egyrészt ez a problématerkép a nemzedéki önreflexión alapul, tehát nem arra kértük a fiatalokat, hogy nevezzék meg ők a saját életükben milyen problémákkal küzdenek, hanem azt, hogy miként látják, nemzedékük számára mi a legégetőbb probléma. Másrészt a kérdőív kifejezetten felszólította a fiatal válaszadókat, hogy problémán gondolkozzanak, azaz nem azt kérdezte, hogy van-e egyáltalán probléma nemzedékükben, hanem alapvetésként feltételezte, hogy meg tudnak nevezni legalább egyet. A válaszadóktól a kérdezőbiztos spontán választ várt, amelyet a megadott – összesen tizenötféle – kategóriákba kódolt. A válaszok 99 százaléka besorolható volt ezekbe, a megadott kategóriákba nem tartozót kevesebb mint egy százalék említett, választ megtagadó vagy válaszára képtelen is hasonló mértékű, egy százalék alatti nagyságrendű.

Természetesen vannak olyan problémák, amelyek nem kerültek a legfontosabb tíz közé, ilyen például az önállótlanág vagy a környezet rossz állapota, de jelen kötetben a legfontosabb tízről fogunk beszélni, kezdve a legfontosabbal. Vágjunk is bele!

Pillók Péter – Székely Levente

01

A magyarországi fiatalok első legégetőbb problémája: bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő

Székely Levente

Bevezetés

A városi legenda úgy tartja, hogy amikor Erzsébet királynő tudósokat kérdezett az előttünk álló korról, a Nobel-díjas dán fizikus, Niels Bohr így válaszolt: *„jósolni nagyon nehéz, különösen, ha a jövőről van szó”*.

Márpedig a jövőt már a jelenben megismerni mindig is vonzotta az emberiséget, és a jövő a tudomány fókuszpontjába is került, ahogy arról Aczél (2018) is értekezik a társadalmi jövőképeség fogalmi-diszkurzív koncepciójáról szóló írásában. Bohrral ellentétben vélekedhetünk úgy is, hogy a jövőről nem olyan nehéz – akár túl könnyű is – beszélni. Azt tapasztalhatjuk, hogy az olyan váratlan dolgokat is meg lehetett előre jósolni, mint a 2008-ban kibontakozó gazdasági világválság, a koronavírus-járvány, vagy az orosz-ukrán háború. Minden esetben voltak olyan szakemberek, akik egyáltalán nem lepődtek meg – igaz, ők javarészt utólag nyilatkoztak erről. Tulajdonképpen könnyű a távoli jövő eseményeit is előre jelezni; minél távolabbi jövőről beszélünk, annál könnyebb ma mondani valamit, hiszen egyre csökken a valószínűsége annak, hogy állításainkat bárki számonkérje. A jövőre vonatkozó várakozásoknak tehát akkor van tétje, ha nem utólag – már a tények birtokában – készül a jövőkonstrukció, és elég közeli, hogy annak valóságtartamát ellenőrizni lehessen. Ebből is adódik, hogy a közeli jövőt látni nehezebb, de nem lehetetlen. Mindezt sok-sok példával lehet igazolni, erre épülnek a különböző termelési, pénzügyi tervezési metódusok, de a választások kimenetelét megjósoló közvélemény-kutatások is, amelyek rendszerint egészen jól működnek. Ezek a becslések a múlt és a jelen folyamataiból építkeznek, gyakran nem tesznek mást, mint a tapasztalható trendeket meghosszabbítják az időtengelyen, és elő is áll a becslés, hiszen ha például az elmúlt néhány évben 3-5 százalékos között növekedtek az eladások évenként, miért gondolnánk, hogy jövőre nem ugyanezt fogjuk tapasztalni? A szofisztikáltabb becslések komolyabb modellekkel, többszemponú megközelítéssel dolgoznak, de lényegében ezek sem tesznek mást, mint a múlt és a jelen mintázataiból¹ következtetnek jövőbeli eseményekre. Nagyobb szerepet kap az intuitív megközelítés a scenáriók kialakításában, ahol alternatív jövőképeket és azokhoz kapcsolódó bekövetkezési valószínűséget rendelnek a jövőt fürkészők, bár ezek a bekövetkezési valószínűségek ugyancsak a trendek meghosszabbítására épülnek nagyrészt.

A közeli jövővel kapcsolatos becslések eredményességéről kevés szó esik, ha az eredmény megfelel a várakozásoknak. Ezért nem magasztalja senki a közvélemény-kutatókat, ha eltalálják – márpedig az esetek többségében eltalálják – a választások eredményét és ezért hangsúlyos

¹ Lásd pl. Rogers (1995) elméletét az innovációk diffúziójáról.

a mérés a választást követően, ha nem jött be a becslés. Ilyen szemmel is érdemes mérlegelni a Világgazdasági Fórum (World Economic Forum, WEF) által készített 2020-ra vonatkozó jelentést (Global Risks Perception²), amely mind a kockázatok valószínűsége, mind azok hatásai tekintetében elsősorban környezeti veszélyekre hívja fel a figyelmet. A kockázatok valószínűségét tekintve az első öt a listán környezeti jellegű (szélsőséges időjárás, klímavédelmi cselekvések kudarca, természeti katasztrófák, biodiverzitás csökkenése, ember okozta környezeti katasztrófák), a következő öt pedig vegyes; technológiai, gazdasági, társadalmi és geopolitikai válságok is helyet kapnak benne (adatlopás és visszaélés, kibertámadások, vízhiány, a globális kormányzás kudarca, pénzügyi buborékok)³. Hatásuk mértékét tekintve az első öt helyen három környezeti jellegű (klímavédelmi cselekvések kudarca, biodiverzitás csökkenése, szélsőséges időjárás) és egy-egy geopolitikai és társadalmi típusú (tömegpusztító fegyverek; vízhiány) szerepel. A tízes lista második felében olyan kockázatok találunk, mint az információs infrastruktúra leállása, természeti katasztrófák, kibertámadások, ember okozta környezeti katasztrófák és csupán utolsóként a fertőző betegségek.⁴ Utóbbi a társadalmi jellegű kockázatokhoz sorolják. Nyilvánvalóan nem meglepő, hogy a 2022-es jelentés némileg másképp rangsorolja a kockázatokot, már az első mondatban a világválság- okozta globális veszélyeket sorolja.⁵

Az ilyen váratlannak tűnő történések, mint a koronavírus-járvány, az előrejelző képességünk bizonytalanságára tanítanak minket. Taleb (2007) fekete hattyúhoz hasonlítja az olyan jelenségeket, amelyek egyrészt nagymértékben eltérnek a megszokott tapasztalatoktól, azaz váratlanok, másrészt következményeik óriási horderejűek, harmadrészt pedig utólag találunk rá magyarázatot, vagy legalábbis azt gondoljuk, hogy előre láthattuk volna. Számos példával illusztrálja a fekete hattyú jelenségét a gazdasági világválságtól az internet és a Harry Potter megjelenésén át a Szovjetunió összeomlásáig (Székely, 2020). A pandémiát is több tudományterület is a „fekete hattyúk” tárgykörében értelmezte az orvostudománytól kezdve (Antipova, 2020) a közgazdaságon át (Yarovaya et al., 2022; Hysa et al., 2022) a logisztikáig (Weber, 2022), de ahogy az lenni szokott, ebben a tekintetben is vannak ellenvélemények (Inayatullah és Black, 2020). Abban egyetérthetünk, hogy a koronavírus-járvány, vagy akár legújabbán az orosz-ukrán háború olyan történések, amelyek alaposan felforgatták az ismert világot, és ha teljesen nem is váratlanok, a társadalmat felkészületlenül érték, de hasonló megállapításunk lehet a 2001. szeptember 11. után kitörő biztonsági válságról, a 2008-as pénzügyi, vagy a 2015-ös migrációs válságról. Feloldhatatlan paradoxonnak tűnhet, hogy miközben a tudomány a jövő felé fordult, a rendelkezésre álló információk is igencsak megszorodtak (vö. információs társadalom), mégsem érezzük azt, hogy a jövőre vonatkozó becsléseink érvényessége növekedett volna. Úgy tűnhet ráadásul, mint-ha a hirtelen jött válságok egyre gyakoribbá válnának, miközben az előre jelezhető krízisekből is

² https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf

³ Extreme weather; Climate action failure; Natural disasters; Biodiversity loss; Human-made environmental disasters; Data fraud or theft; Cyberattacks; Water crises; Global governance failure; Asset bubbles.

⁴ Climate action failure; Weapons of mass destruction; Biodiversity loss; Extreme weather; Water crises; Information infrastructure breakdown; Natural disasters; Cyberattacks; Human-made environmental disasters; Infectious diseases.

⁵ https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf

van bőven az egyszerű gazdasági összeomlástól a technológiából fakadó paradigmaváltásokon át a klímaváltozás okozta válságokig.

A nagyobb horderejű változásokhoz kapcsolódóan a bizonytalanságról beszélni korántsem újkeletű, a bizonytalanság a hidegháborút követően került fókuszba (Black – Walsh, 2019) és többféle narratívában is értelmezhető.⁶ Az üzleti világba a globális pénzügyi válságot követően a gazdasági környezet leírására a VUCA modellt kezdték használni, amely a Volatile (változékony), Uncertain (bizonytalan), Complex (bonyolult) és Ambiguous (többértelmű) szavak kezdőbetűjére utal. Rab (2016) a digitális kultúra természetrajzával foglalkozó doktori értekezésében elméleti modelljének bemutatása során kitér a digitális kultúrából fakadó bizonytalanságra is⁷. A bizonytalanság az információs infrastruktúra térhódításában érhető tetten, a laborok korábbi felszerelése minden napos használati eszközökké váltak egyre újabb tereket meghódítva. A bizonytalanság kockázattársadalmi megközelítésével (vö. Beck, 2003) részben vitatkozva azt hangsúlyozza, hogy az információs társadalom emberével szemben a középkor embere nagyobb kiszolgáltatottságban élt nem pusztán a társadalmat, hanem a természetet illetően is (Rab, 2016). Mindezek alapján elgondolkodtató, hogy történelmi léptékben egy alapvetően békés és bővelkedő korszakban élve miért érezzük mégis a bizonytalanság és a jövő kiszámíthatatlanságának növekedését. Az információ mennyiség növekedése önmagában is felelős lehet a frusztráció kialakulásában (vö. FOMO), a szenzációra épülő hírszerkesztés és -fogyasztás a kiszámíthatatlanság érzetét növelheti. Könnyen beláthatjuk, hogyha a kapott információk megerősítik előzetes tudásunkat, akkor kisebb a hírértékük. Ha viszont ellentmondanak annak, sőt, kifejezetten negatív töltetűek és fenyegetőek, akkor pedig nagyobb valószínűséggel figyelünk rájuk. A figyelemért folytatott verseny (vö. figyelemgazdaság) következtében a szenzációra épülő és negatív töltetű tartalmak jobban terjednek még akkor is, ha történetesen nem igazak. Így lehet találkozni olyan hírekkel – hogy csak az ártatlanabbak közül válogassunk –, hogy pl. Einstein megbukott matematikából (vagy fizikából), mégis a valaha élt egyik legnagyobb tudóssá vált stb. Mindez azt mutatja, hogy még a hitelességet tekintve könnyedén ellenőrizhető hamis információk is komoly terjedési sikereket érhetnek el, ha tartalmuk és polaritásuk megfelel a szenzációkereső és negatív tartalmakra koncentráló attitűdnek. A jövőre vonatkozó információkat a hitelességi elvárások is kevésbé kötik, ezért még könnyebben terjedhetnek.

A jövőre vonatkozó várakozásaink bizonyosságának objektív korlátját az adja, hogy az előrejelzések megváltoztatják a jövőt. Ha a gazdasági elemzés azzal az eredménnyel zárul, hogy a vállalat nyeresége a megváltozó fogyasztási szokások miatt csökkenni fog a következő időszakban, a menedzsment biztosan nem marad tétlen, változtatni fog például a termékportfólión, a beszállítókon, a technológián stb. és csökkenti a tényleges visszaesést, vagy éppen fokozza a nyereséget. Vagy ha például a közvélemény-ku-

⁶ A mai viszonyok az olyan jelentős és egymásra épülő, rendszerszintű változások következményei, mint a rendszer-váltás, a globalizáció és az információs társadalom (Szekely, 2020). Mindhárom folyamatban megjelenik a bizonytalanság, a kiszámíthatatlan jövő így bármelyik önállóan is értelmezhető narratívát jelentene a magyarországi fiatalok problématerképének magyarázatában, hiszen ezek a rendszerszintű változások egyaránt értelmezhetők gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásban is.

⁷ A digitális kultúra kettős körébe tartozó tulajdonságok párba rendezve: interaktivitás és interkonnektivitás, multitasking és mikro-idő kihasználása, szóbeli írásbeliség és elszakadás a forrástól, identitás és bizonytalanság, érzékelés és tapasztalás, másolhatóság és megfoghatatlanság, állandóság és azonnaliság.

tatás azt mutatja, hogy egy adott jelölt rosszul áll, mert kevesebben ismerik, a kampánycsapat nagyobb fokozatra kapcsol, aminek lehet az eredménye, hogy a jelölt mégis nyer. Ugyancsak, ha a szakemberek járványveszélyre figyelmeztetnek, a hatóságok intézkedéseket tesznek, hogy megelőzzék azt, vagy a hatását csökkentsék, ezáltal mégsem lesz járvány. Ilyen esetekben nehéz lenne eldönteni, hogy az előrejelzések hibáztak, hiszen mégis nyereséges lett a vállalat, mégis nyert a jelölt és mégsem lett járvány, vagy éppen azért nem következtek be ezek az események, mert az előrejelzések helyesek voltak és megtették a szükséges intézkedéseket, hogy ezek mégse következzenek be. Az egyre komplexebbé váló, információdús világban mindezek növelhetik a bizonytalanság, kiszámíthatatlanság érzetét.

Magyar fiatalok a bizonytalanság és a kiszámíthatatlan jövő ölelésében

Az új generációk iránti köznapi érdeklődés annak köszönhető, hogy a jövőorientált és gyorsan változó világunk megértéséhez kapaszkodókat keresünk, hogy megválaszolhassuk a kérdést, milyen világot, milyen embert hoz a jövő. A jövő embere iránti fokozott érdeklődés – és a hozzá kapcsolódó előítélet – természetesen nem új. A jövőorientáció és a jövőbeli generációk iránti érdeklődés intenzitásnövekedése nagyrészt annak köszönhető, hogy az uralkodó gondolat kizárólag az ember történelemalkító képességében hisz. Ha csak tölünk, emberektől függ a bolygónk jövője, kiemelten fontos, hogy milyen a karaktere az új nemzedéknek, amely alakítani fogja a világot (Székely, 2021).

A nagymintás ifjúságkutatás eredményeiről beszámoló kötetben a magyarországi fiatalok hét alapvető jellemzője közül az egyik az optimista jövőkép a kiszámíthatatlanság frusztrációjával. A kutatásból megállapítható, hogy inkább az optimizmus jellemzi a 15–29 éves fiatalokat. A jövővel kapcsolatban a bizakodók 45 százaléka áll szemben a pesszimizták 13 százalékával. Az elmúlt évtizedben jelentősen megváltoztak a fiatalok által megnevezett (megjelölt) problémák. Az egyértelműen azonosítható, konkrét problémák – az anyagi nehézségeken kívül – háttérbe szorultak a nehezebben meghatározható, illékonyabb problémák rovására, mint a bizonytalanság és a kiszámíthatatlan jövő.

A bizonytalanság életkori sajátosság, az identifikáció folyamata a választásokról, döntésekről is szól, és ezekhez természetesen kapcsolódik a bizonytalanság. Napjainkban a nemi identitás alakulásáról/választásáról, és az ehhez kapcsolódó bizonytalanságról hallunk sokat, de pl. a pályaválasztáshoz kapcsolódó bizonytalanság is alaposan kutatott terület (Lukács, 2012). Adódik a kérdés, hogy az életkori jellemző bizonytalanság túlmutat-e az életkoron és lehet-e nemzedéki jellemzőként is értelmezni.

Az ifjúságtudomány nemzetközi szakirodalom elmúlt két évtizedében két elméleti megközelítés volt domináns. Ez a két kiemelt tematika az élethelyzet bemutatásán alapuló „átmenet” diskurzusa és az életmódot középpontba helyező ifjúsági „kultúra” diskurzusa (Szanyi, 2018). Az átmenet diskurzusában a kitolódó felnőtté válás magában hordozza a bizonytalanságot a visszaalakítható élethelyzeti dimenziókkal. Az élethosszig tartó tanulás az iskolai életutat teszi lezáratlanná, és az olyan önállósodási lépések, mint a munkavállalás, a szülőktől független lakhely, vagy a párkapcsolat sem jelentenek kilépést az ifjúkorból, már csak a gyermekvállalás ilyen. Az ifjúsággal foglalkozó

nemzetközi szakirodalom részletesen foglalkozik a bizonytalanságot jelentő kihívásokkal. Black és Walsh (2019) egyetemisták jövőterveivel kapcsolatos nemzetközi vizsgálatukban a bizonytalanságot központi fogalomként definiálják, amely az óvatosságtól a szorongáson, sőt a félelmen át a mérsékelt reményig vagy sötét optimizmusig terjed. Hasonlóképpen hangsúlyozzák a bizonytalanságot James és munkatársai (2021) az egyetemisták karrierválasztásaiban (*career uncertainty*). De nem csupán a felsőoktatásban tanulók önállósodása esetén jelenik meg a jövő kiszámíthatóságának korlátja, Silva (2013) munkásosztályba tartozó fiatalok felnőtté válását vizsgálja a huszonegyedik századi élet káoszának, a bizonytalanságának közepette. Az olyan nagy döntések bizonytalansága mellett, mint a pályaválasztás, általában is jellemző a jövőkép mozaikossága. Cuzzocrea (2018) 18 éves olasz diákoknak a jövőjükéről készített esszéit elemezte. A diákokat arra kérték, képzeljék el magukat 90 éves korukban, és meséljék el a jövőbeli életüket. Az esszék elemzése során azt tapasztalta, hogy a történeteik meglehetősen üresek 30 és 60 éves kor között. A történetek alapján úgy tűnhet, hogy ebben az időszakban nem történik semmi igazán érdekes, az életút általában azelőtt dől el, hogy a narrátor eléri a 30. életévét, majd a 90. életévet követően színesedik ki a jövőbeli életrajz.

A nagymintás ifjúságkutatás a kutatás kezdete óta foglalkozik a fiatalok saját nemzedékük problémáira irányuló reflexiójával. Az ifjúság problématerképének megrajzolása az elmúlt két évtizedben módszertani megközelítését tekintve különbözőképpen, de a fő fókuszot megtartva ment végbe. Az ezredfordulón a kutatás a három⁸ legégetőbb problémára kérdezett rá⁹ kártyalap segítségével, ahol a felsorolt listán a „kilátástalan jövő” is helyet kapott. A 2004-es kutatás során a hármas logika megmaradt, a kérdés szövege valamelyest változott¹⁰, a zárt listába a „kilátástalan, bizonytalan jövő” került. A 2008-as kutatás kérdőíve három helyett csupán két problémára kérdez rá jelentősebben változtatott kérdésszöveggel¹¹, szintén zárt lista segítségével, amiben ugyanúgy szerepel a „kilátástalan, bizonytalan jövő”. A 2012-es kutatás során a kérdésszöveg egyszerűbbé válik¹², a zárt listában továbbra is a „kilátástalan, bizonytalan jövő” szerepel, amelyet 2016-ban felvált a „bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő” és a kérdés szövege¹³, valamint a logikája is megváltozik: a szabadszavas válaszokat a kérdezőbiztos kódolja a zárt lista alapján. A legutolsó 2020-as kutatási hullámban ugyancsak jelentősebb módosítás következett, a két probléma említése egyre szűkült, ebben a tekintetben a kérdés szövege is változott¹⁴ a kérdezőbiztosra bízott besorolás és a bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő” kategória ugyanakkor megmaradt. A módszertani

⁸ Az adatbázis ugyanakkor csak az első két problémát tartalmazza.

⁹ „Mit tart az ifjúság három legégetőbb problémájának? Három válasz lehetséges, fontossági sorrendben a felsoroltak közül.”

¹⁰ „A kártyalap alapján kérem, mondja meg, mit tart az ifjúság legégetőbb problémájának! És mit tart a második legégetőbb problémának ezek közül? És melyik a harmadik?”

¹¹ „A LAPON olvashatók közül az Ön településén/kerületében melyik az ifjúság legégetőbb problémája? És mit tart a második legégetőbb problémának ezek közül?” valamint „És a LAPON olvasható dolgok közül ma Magyarországon melyik az ifjúság legégetőbb problémája? És mit tart a második legégetőbb problémának ezek közül?”

¹² Az alábbiak közül ma Magyarországon melyik az ifjúság legégetőbb problémája? És mit tart a második legégetőbb problémának ezek közül?

¹³ „Ön szerint ma Magyarországon melyik az ifjúság legégetőbb problémája? És Ön szerint ma Magyarországon melyik az ifjúság második legégetőbb problémája?”

¹⁴ „Ön szerint ma Magyarországon mi az ifjúság legégetőbb problémája?”

változtatások¹⁵ tagadhatatlanul módosíthatják az eredményeket és standard kérdőívről az egyes kutatási hullámok tekintetében nem beszélhetünk, a tartalmi megközelítés mégis alkalmassá teszi a fiatalok legégetőbb problémájának trendelemzését.

Az elmúlt két évtized adatai alapján jól azonosítható a bizonytalanság, kiszámíthatatlanság jelentőségének növekedése, és jól szakaszolható is ez a növekedés, míg az ezredfordulón elhanyagolható, az első évtizedben tíz százalék körüli, a második évtizedben már 10 és 20 százalék közötti, a második évtized végére átlépi a 20 százalékot az említések aránya, és ezzel a legégetőbb problémává válik a fiatalok életében (1. táblázat). Az ezredfordulón a fiatalok legégetőbb problémájának a kilátástalan jövőt a fiatalok 3 százaléka sorolja, ezzel a problémalista kilencedik helyén szerepel, a második legégetőbb problémának további 5 százalék gondolja (szintén kilencedikként). 2004-ben a kilátástalan, bizonytalan jövőt a fiatalok 8 százaléka tekintette legégetőbb, további 9 százalék második, míg 8 százalék harmadik legégetőbb problémának. A legégetőbb problémák között (az első említési lehetőségénél) a hatodik a sorban, a második legégetőbb esetben harmadik, míg a harmadik legégetőbb esetben negyedik. 2008-ban a regisztrált két említés nagyon hasonló eredményeket produkál, első esetben 10 százalék, míg második legégetőbb problémaként 9 százalék említi meg a kilátástalan, bizonytalan jövőt, amely mindkét esetben erősrendben a harmadik helyet foglalja el a problémák között. A 2012-es kutatás során a kilátástalan, bizonytalan jövő említése jelentősen emelkedett, első említésként 16 százalék, míg második említésként 15 százalék nevezte meg, amely mindkét esetben a második leggyakrabban említett problémát jelentette. 2016-ban tovább erősödött a bizonytalanság és a kiszámíthatatlan jövő említési gyakorisága és a problémák sorában elfoglalt helye egyaránt, a második említés esetében már az első helyet foglalja el. A legutolsó, 2020-as adatfelvétel már a bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő elsőségét mutatja az ifjúság problématerképén.

1. táblázat: Bizonytalanság, kiszámíthatatlanság a magyarországi ifjúság körében 2000-től 2020-ig.

Év	Probléma	Első helyen említette (%)	Sorrend	Második helyen említette (%)	Sorrend	Harmadik helyen említette (%)	Sorrend
2000	Kilátástalan jövő	3	9.	5	9.	n.a.	n.a.
2004	Kilátástalan, bizonytalan jövő	8	6.	9	3.	8	4.
2008	Kilátástalan, bizonytalan jövő	10	3.	9	3.	-	-
2012	Kilátástalan, bizonytalan jövő	16	2.	15	2.	-	-
2016	Bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő	18	2.	19	1.	-	-
2020	Bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő	23	1.	-	-	-	-

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás Bázis: N2008, N2012, N2016, N2020=8000; százalékos megoszlás és sorrend

¹⁵ Minden módszertani változtatás szakmai indokkal alátámasztható. A lekérdezett problémák szűkülését egyrészt a lekérdezési idő visszavágása, másrészt a válaszstruktúrák ismétlődése indokolta, a kérdések szövegezése a kutatócsoport vitáinak eredményeképpen állt elő, a spontán válaszok kérdezőbiztosi besorolása a kérdéssor validitásának vizsgálatát is szolgálta.

A nagymintás ifjúságkutatás 2001-ben, 2016-ban és 2020-ban kiterjedt a legnagyobb magyar közösséggel bíró Kárpát-medencei régiókra is, ahol szintén szerepelt a kérdőívben az ifjúság legégetőbb problémájára vonatkozó kérdés¹⁶. A három adatfelvételi hullámban egyaránt a leggyakrabban említett problémák közé kerül a bizonytalanság, kiszámíthatatlanság, azonban a jelentőségének növekedését az adatsorok nem támasztják alá. Pontosabban a jelentősége változóan alakul, 2001 és 2016 között csökken, majd 2020-ra visszaerősödik az ezredfordulókortól mért szintre. Azonban ebben a tekintetben sem mozognak tökéletesen egy irányba a trendek. A vizsgált régiók közül a felvidéki esetében érzékelhetjük a hasonlóságot leginkább a magyarországi eredményekkel (2. táblázat).

2. táblázat: Bizonytalanság, kiszámíthatatlanság a külföldi magyar fiatalok körében 2001-2016-2020.

Év	Régió	Első helyen említette (%)	Sorrend	Második helyen említette (%)	Sorrend
2001	Felvidék (N=980)	8	4.	5	5.
	Erdély (N=1926)	14	3.	10	3.
	Vajdaság (N=993)	19	1.	11	2.
	Kárpátalja (N=476)	20	2.	12	1.
2016	Felvidék (N=1000)	13	2.	22	1.
	Erdély (N=2000)	5	6.	4	8.
	Vajdaság (N=500)	8	4.	6	5.
	Kárpátalja (N=500)	9	4.	7	5.
2020	Felvidék (N=1000)	18	3.	-	-
	Erdély (N=2000)	10	2.	-	-
	Vajdaság (N=500)	11	3.	-	-
	Kárpátalja (N=500)	14	2.	-	-

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás (2001-ben „kilátástalan jövő”; 2016-2020-ban „bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő”); százalékos megoszlás és sorrend

Az elmúlt évtizedek trendjei tehát a nemzedéki problématerképen a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság tartós jelenlétét mutatják, Magyarországon egyértelműen a felértékelődésével jártak. A legfrissebb magyarországi eredmények azt mutatják, hogy az alapvető szociodemográfiai jellemzők szerint a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság nemzedéki jellegzetességét a 25–29 évesek (24%), a szakmunkás végzettségűek (26%) és diplomások (24%) jellemzőbbnek tartják. A községekben élők (24%) és főként a megyeszékhelyek, megyei jogú városok lakói (27%) érzé-

¹⁶ 2001-ben a két legégetőbb problémára kérdezett a kérdőív: „Véleménye szerint melyek az ifjúság legégetőbb, legsúlyosabb problémái? Kérem, a kártyákon felsorolt problémák közül válassza ki azt, amelyik Ön szerint a legégetőbb, legsúlyosabb probléma! És melyik a második legsúlyosabb probléma?” 2016-ban „Ön szerint ma itt, ebben az országban melyik az ifjúság legégetőbb problémája? És Ön szerint melyik az ifjúság második legégetőbb problémája?” 2020-ban, ahogy amagyarországi kérdőívnel csak a legégetőbb probléma maradt a kérdőívben.

kelik, a regionális összehasonlításból kiemelkedik a Dél-Dunántúl (31%) és a Dél-Alföld (31%). A problématerkép ugyanakkor – ne feledjük – nem önjellemzés, hanem nemzedéki önreflexió, azaz a fiatalok nem feltétlenül saját magukra vonatkoztatva érezhetik azt, hogy bizonytalanok lennének vagy a kiszámíthatatlanság frusztrációja szorítaná őket. A magyarországi fiatalokra vonatkozó jelentősebb elméleti megközelítések (Nagy és Tibori, 2016) közül az új csendes generáció elmélete foglalkozik a bizonytalanság kérdéskörével (Székely, 2014). Az új csendes generáció Mannheim (1969) illetve Strauss és Howe (1991; 1997) elméleti megközelítései mentén azt állítja, hogy a rendszerváltozás krízise egy passzív, bizonytalan és konform generáció karakterét rajzolta meg Magyarországon. A 2012-es nagymintás ifjúságkutatás empirikus próbája azt mutatta, hogy az egyes szocializációs közegekben – az elsődleges szocializációs közegben (család és családi értékek), a másodlagos szocializációs közegben (iskola és munkahely), valamint a harmadlagos szocializációs közegben (szabadidős terek és tevékenységek, ezen belül média- és kultúrafogyasztás, digitális terek és tevékenységek, sport és kockázati magatartások, civil aktivitás) – egyaránt jellemző a csendesség (Székely, 2014). A 2016-os kutatás eredményei alapján felülvizsgálva a modellt inkább megerősítő, mintsem cáfoló következtetésekre juthattunk. A korábbi nagymintás ifjúságkutatások eredményeihez viszonyítva a 2012-es, így a 2016-os kutatás is a csendes attitűd általános jelenlétét mutatja, azaz a fiatalokat nagyobb fokú konformitás, bizonytalanság és passzivitás jellemzi (Székely, 2018). A 2020-as adatok értékelése során (3. táblázat) megállapítható, hogy vannak olyan ismérvek, amelyek szerint még inkább igaz rájuk a csendesség, más esetekben kevésbé. A három alapjellemző, a konformitás, bizonytalanság és passzivitás tekintetében már jobban megmutatkozhat az elmúlt évtized hatása. A konformitás tekintetében a status quo megdöntése továbbra sem cél, a szülők életeszményét elfogadók aránya némileg csökkent és növekedett a szülői értékrenddel szemben kritikusak aránya. A közvetlenül megtapasztalható bizonytalanság visszaszorult (pl. a jövőtervek esetében), azonban az elkötelezettség hiánya, a céltalanság nemzedéki érzékelése erősödött. A passzivitás fokozódását tapasztalhatjuk a testmozgás vagy a kockázati magatartások mérséklődésében, de a civil aktivitás hiánya is látványos negatív rekordot ért el, ugyanakkor a politikai érdeklődés fokozódott, illetve a szabadidős tevékenységek terén is elmozdulást tapasztalhatunk a személyes találkozások irányába (Székely, 2021).

Bizonytalan jövő – reális jövőtervezés

A fejlett világ jövőképei leginkább a társadalom várható állapotával foglalkoznak, amely egy urbánus társadalom irányába mutat. Az elmúlt évszázad a városok gyors fejlődéséhez és népességnövekedéséhez vezetett, amely egy alapvetően városias jellegű jövőt fest elénk, amelyet a technológiaiintenzív környezet jellemez. A társadalom fennmaradása szempontjából elengedhetetlen, hogy az egyének közösséget alkossanak, hogy létezzen társadalmi kooperáció. Magának a kooperációnak sok előfeltétele van, a jövővel kapcsolatos gondolkodás szempontjából három lényeges területe van. Az első az információ és a tudás, a második a bizalom, míg a harmadik a hatalmi struktúra átalakulása (Székely, 2020).

3. táblázat: Csendesség a szocializációs közegben 2020-ban (zárójelben a 2012-es és 2016-os adatok)

Közeg	Ismérvek	Csendesség mértéke
Elsődleges	Családi állapot	48 (39, 42) százalék egyedülálló (partnerkapcsolata nincs); 86 (86, 85) százaléknak nincs gyermeke
	Jövő bizonytalansága	6 (11, 18) százalék nem tudja, hogy szeretne-e házasságot kötni; 1 (22, 15) százalék nem tudja hány gyermeket szeretne
	Szülői értékek elfogadása	50 (54, 46) százalék teljes mértékben elfogadja azt, amilyen elvek szerint szülei élnek
	Otthonmaradás	49 (37, 41) százalék nem tervez költözést
Másodlagos	Jövő változatlanúsága	30–60 (30–70) százalék között számítanak a munkaerőpiaci és képzettségi változatlanúsággal és további 4–6 (6–10) százalék bizonytalan
	Tanulási szándék	73 (69, 69) százalék bizonytalan vagy nem kíván (tovább)tanulni
	Munkavégzés szándéka	42 (42, 58) százalék nem keres munkát, holott nem dolgozik
	Otthonmaradás	(72) százalék hétköznap és hétvégén is jellemzően otthon tölti a szabadidejét ^o
Harmadlagos	Kulturális terek	40–90 (40–90, 40–80) százalék (szinte) sohasem látogatja a felsorolt kulturális tereket
	Médiaterek	kb. 60 ^{**} (65, 42) százalék hétköznap és hétvégén is jellemzően tévét néz szabadidejében
	Online terek	kb. 60 ^{**} (62, 49) százalék hétköznap és hétvégén is jellemzően számítógépezik, internetezik szabadidejében
	Sportolás	68 (64, 64) százalék egyáltalán nem sportol az esetlegesen kötelező testnevelésórákon kívül
	Dohányzás	71 (57, 64) százalék nem dohányzik
	Berűgás	60 (57, 67) százalék nem rúgott még be
	Droghasználat	(91) százalék nem fogyasztott illegális kábítószer ^o
	Civil aktivitás hiánya	93 (75, 78) százalék nem kapcsolódik semmilyen módon szervezethez

^o A kérdőívben nem szerepelt erre vonatkozó kérdés sem 2016-ban, sem 2020-ban. ^{**} A kérdőívben alkalmazott kérdés jelentős mértékben változott 2016-hoz képest.

Forrás: Székely, 2021

Az információ és a tudás nem csupán a jövővel való foglalkozást jelenti, hanem magában foglalja a közelmúltra vonatkozó ismereteket is. Az információ felértékelődése, maga az információs társadalom kifejezés évtizedekkel korábbra nyúlik vissza (Z. Karvalics, 2007), csakúgy, mint a tudástársadalom kifejezés. Az információ felhalmozódása és a tudás felértékelődése azóta sem állt meg, sőt egyre fokozódik. Be kell látnunk, hogy egy olyan világban, amelyben az információk ilyen mértékben gyarapodnak, a boldoguláshoz az emberi képességek fejlődése elengedhetetlen ennek eszköze a mesterséges intelligencia, amely nem jövő már, hanem a jelenünk része. Az úgynevezett keskeny mesterséges intelligenciákat a mindennapjainkban is használjuk, sokszor anélkül, hogy ezt észre vennénk és a jövő társadalmában a mesterséges intelligencia a jelenleginél lényegesen nagyobb szerepet fog játszani, ami alapvetően megváltoztathatja a társadalom működését. Számos területen kaphat szerepet a döntéseinkben, azonban nem úgy, hogy ránk kényszerít valamit, amit nem szeretnénk – legalábbis egyelőre – csupán az információk előszűrésével megkönnyíti a döntésünket. Mindez azonban azt a ve-

szélyt hordozza magában, hogy a kényelemért cserébe a döntés lényegét kiveheti az ember kezéből (Székely, 2020). Bizonyos értelemben a döntést is már átadtuk az algoritmusoknak, amikor elfogadjuk, hogy előszűrjük a kultúrafogyasztásunkat, a lehetséges barátainkat, potenciális szerelmeinket. Amikor például a lájkokban mérhető nagyobb népszerűségért tartalmat úgy szerkesztünk, posztot úgy időzítünk, hogy azt az algoritmus szeresse, tulajdonképpen meghajlunk a korlátozott mesterséges intelligencia hatalma előtt. A döntés ugyan még a miénk, de pusztán jelképesé silányul.

Kulcskérdés a bizalom átalakulása is, ami azt jelenti, hogy a bizalom áthelyeződik a technológiára, ami az intézmények és szervezetek iránti bizalom hanyatlását, végső soron a társadalom többi tagjába vetett bizalom csökkenését hozza magával. Az empirikus adatok rendre az intézmények és szervezetek iránti bizalom csökkenéséről számolnak be, kevésbé bízunk ma a pártokban, egyházakban, szakszervezetekben, de az olyan hagyományos társadalmi intézmények is, mint a család, erős nyomás alatt állnak, ostromlott erődök, melyek még tartják magukat (Kiss-Kozma, 2022). Mindazonáltal a bizalmi struktúra lényegi átalakulása már végbement, az információ sokszorozódása az emberrel szemben a technológia hitelét növeli. Az ember nem emlékezhet mindenre, nem mondhat el mindent (a bizalom pont ebből építkezhet), az internet viszont – tudjuk – nem felejt és mindent tud. Öngerjesztő hatásként a technológia iránti bizalom miatt egyre inkább támaszkodunk rá, és ennek következményeként aztán még jobban bízunk benne (Székely, 2020).

A harmadik lényegi terület a hatalmi struktúra átalakulása, amely alapvetően nem kényszerít vagy büntet, mint a korábbi rezsimek, sokkal inkább lehetőséget ad, ösztönöz. A külső testi és lelki kényszereket nem pusztán belsővé tett szabályok váltják fel az új hatalomtechnológia beköszöntével, hanem a vágyak határtalan kielégítésének igénye hajlítja az embert a kívánt irányba. Az algoritmusok szabályainak engedelmessé ember a közösségi, önbecsülési és önmegvalósítási céljait is szolgálhatják, és talán leggyakrabban ezeket is szolgálják. A technológia hatalmának engedelmessé jónak lenni az egyedüli lehetőség. Egy olyan világban, amely a blokklánc technológiájának vagy hasonlóknak a logikájára épül, egyedül a becsületesség a kifizetődő magatartás (Székely, 2020).

A nagymintás ifjúságkutatás során a nemzedéki problémaérzékelés mellett a kérdezettek jövővel kapcsolatos elképzelései is terítékre kerültek, amelyek elemzése során három alapvető megállapításunk lehet. Egyrészt a magyarországi fiatalokat is foglalkoztatják a globális kérdések, a fősodratú média által megjelenített aktuális ügyek, másrészt a fiatalok saját jövőjükkel kapcsolatban optimisták, és végül az optimizmus mellett reálisan is szemlélik jövőjüket.

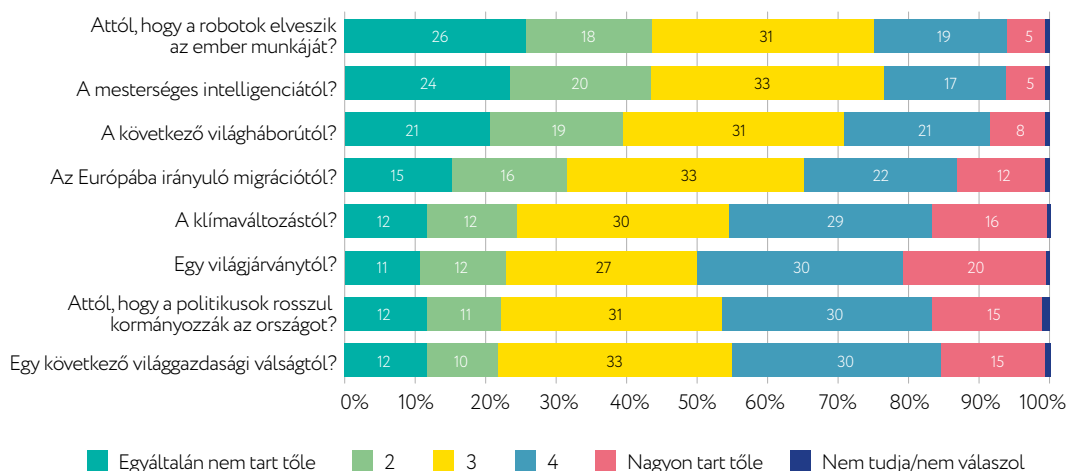
A magyarországi fiatalok 45%-a bízik vagy határozottan bízik a jövőben, míg a jövővel kapcsolatos félelem 13%-ukat jellemzi. A fiatalabb korcsoportban még magasabb az optimisták aránya, minden második 15–19 éves (50%) bízik a jövőben. Hasonlót tapasztalunk a legfeljebb általános iskolai végzettségűeknél (48%), nyilván az életkori átfedés miatt is, illetve a diplomások esetében (49%). A területi adatokban a kisebb városokban lakók esetében találunk kiemelkedő optimizmust (51%), és figyelemre méltó különbséget mutatnak a regionális adatok is. A gazdasági fejlettség szempontjából egyfajta végpontot jelentő Nyugat-Dunántúl (54%)

és Észak-Alföld (60%) emelkedik ki a jövő iránti bizalom átlagos szintjéből. A jövővel kapcsolatos várakozásokat területenként szétválasztva megállapíthatjuk, hogy a saját család belső viszonyai és anyagi helyzete esetében a legoptimistábbak a fiatalok, míg általában az ország, a társadalom helyzetével kapcsolatban már a pesszimista jövőkép az uralkodó. Évtizedes távlatban a 2012-es mélyponthoz képest, amikor minden második fiatal (51%) azt várta, hogy a következő évtizedben romlani fog saját családjának anyagi helyzete, és az emberek várható életszínvonalát, illetve az ország gazdasági helyzetét is közel hattizedük negatívan látta (58-59%), a legutóbbi 2020-as adatfelvétel esetében csak minden ötödik fiatal (19%) várt romlást a családja anyagi helyzetével kapcsolatban, míg az emberek várható életszínvonalát, illetve az ország gazdasági helyzetével kapcsolatban szerényebb optimizmust figyelhetünk meg: háromtizedük látja negatívan a következő évtizedet (29-28%).

A kutatás kitért néhány olyan potenciális veszély értékelésére is, amelyek meg szoktak jelenni a jövő lehetséges disztópiáiban, vagy akár korunkban is aktuálisak. Habár a 2020-as kutatás adatfelvétele a koronavírus-járvány második hullámára esett, egy következő járványtól való félelem nem volt extrém magas, vagy éppen fordítva; egy további világgjárványtól való félelem a pandémia alatt hasonlóképpen riasztó, mint egy gazdasági válság, vagy a rossz kormányzás és a klímaváltozás. Ezek a jövővel kapcsolatos legjelentősebb félelmek, amelyeket a megkérdezettek 45-50 százaléka komoly veszélynek tart, ehhez képest az Európába irányuló migrációtól minden harmadik (34%) magyarországi fiatal tart, hasonlóképpen egy következő világháborútól (30%). Mindezeketől elkülönülnek a technológiai fejlődésből eredeztethető félelmek, mint a mesterséges intelligencia vagy a robotok elterjedése, amelyeket minden negyedik megkérdezett (22-24%) tart aggasztónak (1. ábra).

1. ábra: A jövővel kapcsolatos félelmek

Kérdés: Ön mennyire tart ...? Kérem, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, egyáltalán nem tart, míg az 5-ös azt, hogy nagyon tart.
Bázis: N2020=2000; százalékos megoszlás

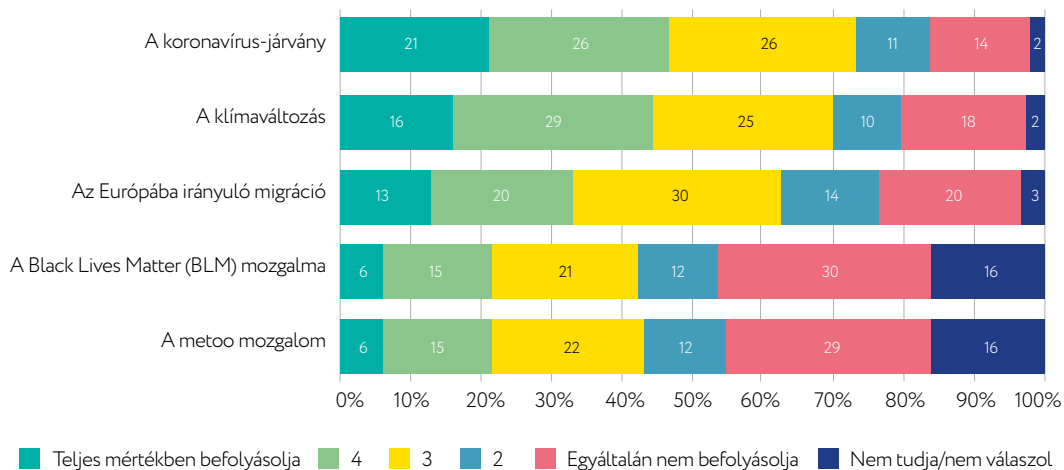
Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás

Egy korábban elvégzett elemzés (Székely, 2021) során azt vizsgáltuk, hogy a klímaváltozás diskurzusa a koronavírus-járvány alatt is értelmezhető marad-e, van-e értelme beszélni generációformáló élményről. A járvány nemzedéke vs. klímanemzedék kifejezések több kutatónál megjelennek (Fekete és Nagy, 2020; Hurrelmann és Albrecht, 2021). A fentiekben láthattuk, hogy a jövővel kapcsolatban a klímaváltozás és egy potenciális világjárvány hasonló mértékben frusztrálja a fiatalokat. A kutatás azonban kifejezetten a koronavírus gondolkodásra gyakorolt hatásával is foglalkozik, sőt, a klímaváltozásra, és emellett néhány más folyamat/mozgalom potenciális befolyásoló hatására is rákérdezett a kérdőív (2. ábra). A legjelentősebb – nagyjából hasonló nagyságú – befolyásoló erőt a koronavírus-járványnak és a klímaváltozásnak tulajdonították a fiatalok, de az olyan mozgalmaknak is jelentékeny befolyásuk van, mint a média fókuszából kikerült metoo vagy a magyar vonatkozással nem rendelkező Black Lives Matter mozgalom, amelyeket a 15–29 éves fiatalok ötöde (21-22%) a gondolkodására jelentős hatást gyakorlóként azonosított. Az Európába irányuló migráció szerepe jelentékeny (33%), de elmarad a klímaváltozástól, valamint a koronavírus-járványtól (45-47%).

2. ábra: Globális témák hatása a fiatalok gondolkodására

Kérdés: Az alábbiak mennyire befolyásolják az Ön világról való gondolkodását? Kérem, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem befolyásolja, míg az 5-ös azt, hogy teljes mértékben befolyásolja. Mennyire befolyásolja az Ön világról való gondolkodását ...?

Bázis: N2020=2000; százalékos megoszlás

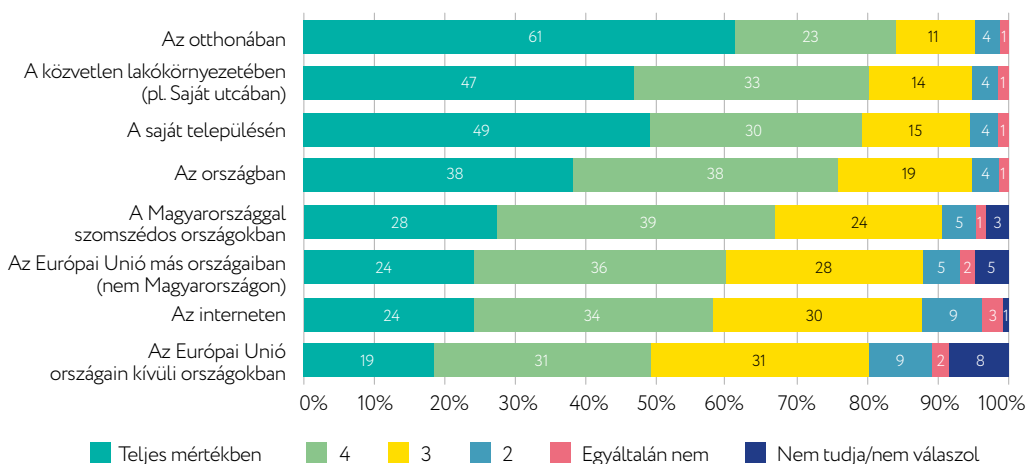
Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás

Az olyan, jövővel kapcsolatos külső fenyegetettségek, mint a klímaváltozás vagy a járvány jelenléte, nem jelentik automatikusan azt, hogy a jelenben is félelmek ölelnék körbe a magyarországi

ifjúságot. Annak ellenére, hogy a fiatalok alapvetően biztonságban érzik magukat a világban, az egyes terek megítélésében találunk különbségeket. Jól látható, hogy az ismerttől az ismeretlen felé haladva a biztonságérzet csökken. Az otthonukban, majd a közvetlen lakókörnyezetükben, a településükön érzik leginkább biztonságban magukat a megkérdezettek, majd egyre kijebb haladva az Európán túli országok zárják a sort. Figyelemre méltó az internet elhelyezkedése a sorrendben, amely szerint a fiatalok úgy ítélik meg, hogy általában az Európai Unió országaiban biztonságosabb környezetet tapasztalhatnak, mint az internet világában. Innen nézve némileg másképpen fest az infokommunikációs technológiával kapcsolatos jövőbeli félelmeknél tapasztalt egygyenedes arány is (3. ábra).

3. ábra: Biztonságérzet

Kérdés: Összességében Ön mennyire érzi magát biztonságban...? Kérem, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem érzi magát biztonságban, míg az 5-ös azt, hogy teljes mértékben biztonságban érzi magát.
Bázis: N2020=2000; százalékos megoszlás

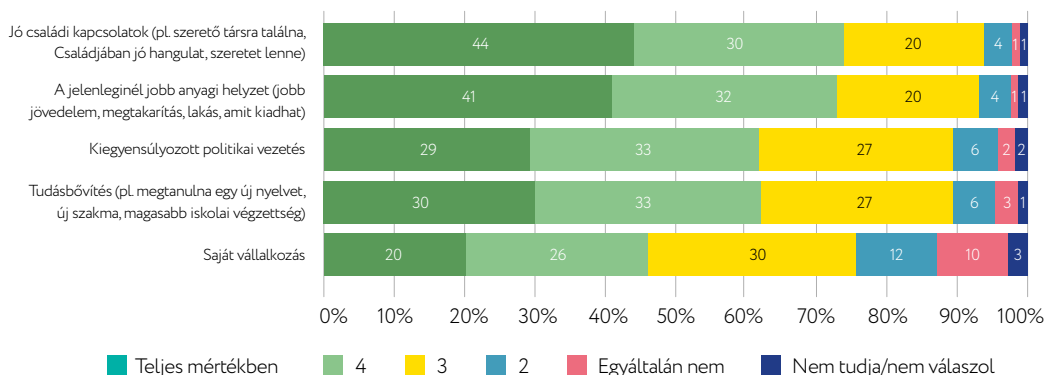
Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás

A bizonytalanság leküzdését, a jövővel kapcsolatos frusztráció csökkentését a magyarországi fiatalok leginkább a családi kapcsolatok erősítésében és az anyagiak javításában látják. A megkérdezettek nagyjából háromnegyede (73-74%) úgy érzi, hogy a jó családi kapcsolatok (pl. szerető társra találna, családjában jó hangulat, szeretet lenne) és a jelenleginél jobb anyagi helyzet (jobb jövedelem, megtakarítás, lakás, amit kiadhat) azok a tényezők, amelyek a leginkább hozzájárulnának ahhoz, hogy ne kelljen aggódnia jövője miatt. A kiegyensúlyozott politikai vezetést és a tudásbővítést hasonló mértékben (63-63%) érzik fontosnak, míg saját vállalkozás kevesebb mint felüknek (46%) jelentene megoldást (4. ábra).

4. ábra: A jövő kiszámíthatatlanságát csökkentő tényezők

Kérdés: Arra lennének kíváncsiak, hogy az alább felsorolt tényezők mennyiben járulnak hozzá, hogy ne kelljen aggódnia jövője miatt? Minden felsorolt tényezőt osztályozza 1-től 5-ig terjedő skálán. Az 1-es jelentése egyáltalán nem járul hozzá, az 5-ös jelentése teljes mértékben hozzájárul.

Bázis: N2020=2000; százalékos megoszlás

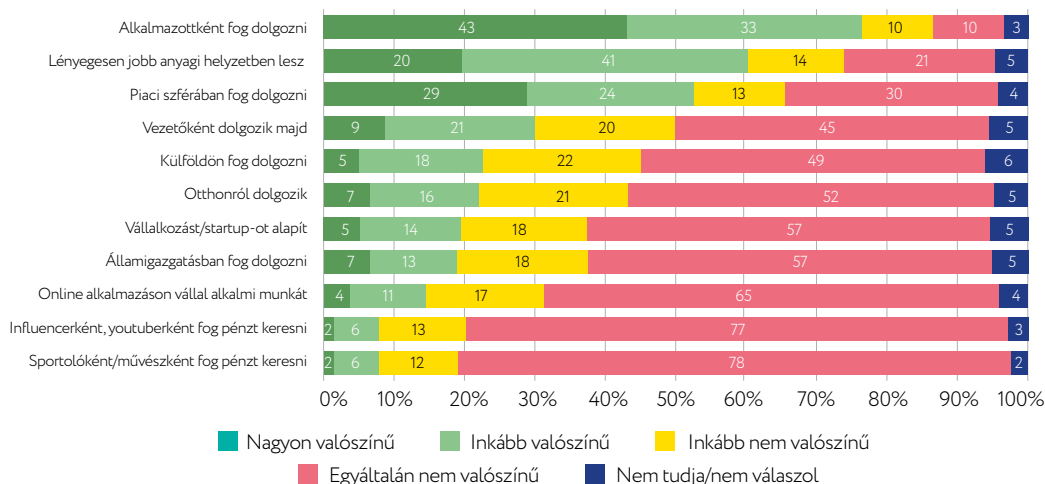
Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás

A nagymintás ifjúságkutatás legfrissebb adatai az optimista jövőkép mellett realista attitűdről is tanúskodnak (5. ábra). A magyarországi fiatalok foglalkozási jövőképe az alkalmazotti, piaci szférában történő foglalkoztatottság, amelyről nehéz nem realitásként gondolkodni. A kutatás eredményei szertefosztatják azt a sztereotípiát is, miszerint a fiatalok youtuberek akarnak lenni. A valóságtól elrugaszkodott jövőképpel szemben a fiatalok pont akkora része tartja valószínűnek a youtuberként való pénzkeresetet, mint amekkora részben a művészi karriert valószínűsítik (8-8%).

5. ábra: A közeljövő jövőképei

Kérdés: Hogyan látja Ön, inkább valószínű vagy inkább nem valószínű, hogy néhány éven belül...?

Bázis: N2020=8000; százalékos megoszlás

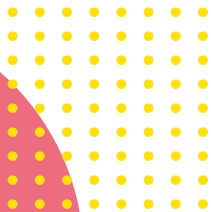
Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás

Összefoglalás

Jelen munkában áttekintettük, hogy a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság hogyan jelenik meg általában a társadalom jövőjével kapcsolatban, milyen szempontokat szükséges figyelembe vennünk, amikor a jövővel kapcsolatban gondolkodunk. Az alkalmazott megközelítéseket a nemzetközi és hazai szakirodalom, a fiatalok saját nemzedékükre vonatkozó reflexiói és saját érzéseik fókuszra mentén rendeztük.

Az ifjúsággal foglalkozó nemzetközi szakirodalom részletesen foglalkozik a bizonytalanság jelentette kihívásokkal, elsősorban az átmenet diskurzus, de a fejlődéslélektani kiindulópont is tartogat a kérdéskörrel kapcsolatos figyelemre méltó eredményeket mind elméleti, mind empirikus kiindulású kutatások esetében. A magyarországi megközelítések közül az új csendes generáció elmélete foglalkozik kiemelten a bizonytalansággal mint nemzedéki jellemzővel. Az elméletet megalapozó nagymintás ifjúságkutatás a kezdetek óta vizsgálja a fiatalok saját nemzedékük problémáira irányuló reflexióját. A legfrissebb összefoglaló elemzés alapján a magyarországi fiatalok hét alapvető jellemzője közül az egyik az optimista jövőkép a kiszámíthatatlanság frusztrációjával. A kutatás adatai alapján megállapítható, hogy inkább az optimizmus jellemzi a 15–29 éves fiatalokat, bár a nemzedéki önreflexióban a frusztráció is jelen van. Az elmúlt évtizedben jelentősen megváltoztak a fiatalok által megnevezett (megjelölt) problémák. Az egyértelműen azonosítható, konkrét problémák – az anyagi nehézségeken kívül – háttérbe szorultak a nehezebben meghatározható, illékonyabb problémák rovására, mint a bizonytalanság és a kiszámíthatatlan jövő. A nagymintás ifjúságkutatás a nemzedéki problémaérzékelés mellett a fiatalok jövőterveivel is foglalkozik, amellyel kapcsolatban alapvető megállapítás tehető, egyrészt a magyarországi fiatalokat is foglalkoztatják a globális kérdések, a fősodratú média által megjelenített aktuális ügyek, másrészt a fiatalok saját jövőjükkel kapcsolatban optimisták, és végül az optimizmus mellett reálisan is szemlélik jövőjüket.

A magyarországi fiatalok nemzedéki önreflexiójában tehát az elmúlt két évtized adatsorai alapján jól azonosítható a bizonytalanság – kiszámíthatatlanság jelentőségének növekedése. Ugyanakkor a közvetlenül megtapasztalható bizonytalanság visszaszorult, a saját jövőjükkel kapcsolatban inkább optimisták és realisták.

Irodalomjegyzék

Aczél, P. (2018): A társadalmi jövőképeség fogalmi-diszkurzív koncepciója. In Aczél, Petra – Csák, János – Szántó, Zoltán Oszkár (szerk.): Társadalmi jövőképeség – Egy új tudományterület bemutatkozása. Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképeség Kutatóközpont, 111-148.

Antipova T. (2020): Coronavirus Pandemic as Black Swan Event. *Integrated Science in Digital Age 2020*. 2020 May 5; 136:356–66. doi: 10.1007/978-3-030-49264-9_32. PMID: PMC7250115.

Beck, Ulrich (2003): *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest, Századvég Politikai Iskola Alapítvány.

Black, R. – Walsh, L. (2019): *Imagining Youth Futures*. University Students in Post-Truth Times. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-6760-1>

Cuzzocrea Valentina (2018): A Possibility to Square the Circle? Youth Uncertainty and the Imagination of Late Adulthood. *Sociological Research Online*, 23(3), 671–686. <https://doi.org/10.1177/1360780418775123>

Fekete M. – Nagy Á. (2020): Q vagy Q? – Generációs választak. *Kultúra és Közösség* (3), 63–68.

Hurrelmann, K. – Albrecht, E. (2021): *Gen Z: Between Climate Crisis and Coronavirus Pandemic*. Routledge.

Hysa, E. – Imeraj, E. – Feruni, N. – Panait, M. – Vasile, V. (2022): COVID-19—A Black Swan for Foreign Direct Investment: Evidence from European Countries. *Journal of Risk and Financial Management*. 2022; 15(4):156. <https://doi.org/10.3390/jrfm15040156>

Inayatullah, S – Black, P. (2020): Neither A Black Swan Nor A Zombie Apocalypse: The Futures Of A World With The Covid-19 Coronavirus. *Journal of Futures Studies* March 18, 2020 <https://jfsdigital.org/2020/03/18/neither-a-black-swan-nor-a-zombie-apocalypse-the-futures-of-a-world-with-the-covid-19-coronavirus/>

James, S. – Mallman, M. – Midford, S. (2021): University students, career uncertainty, and the culture of authenticity. *Journal of Youth Studies*. 24:4, 466-480, DOI: 10.1080/13676261.2020.1742300

Kiss-Kozma, G. (2022): *Ostromlott értékeink – Values Under Siege 2022*. Ifjúságkutató Intézet, Mathias Corvinus Collegium. ISBN 978-615-6221-04-9 https://ifjusagkutatoiintezet.hu/documents/ostromlott_ertekeink_2022_mcc_ifjusagkutato_intezet.pdf

Lukács É. F. (2012): A pályaválasztás és identitásfejlődés összefüggései. A pályaválasztási bizonytalanság típusai az identitásállapotok tükrében. Doktori disszertáció. ELTE Pszichológiai Doktori Iskola. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/46264?key=>

Mannheim, K. (1969): A nemzedéki probléma. In Huszár, T. – Sükösd, M. (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 31–67.

Nagy, Á. – Tibori, T. (2016): Narratívák hálójában: az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig. In Nagy, Á. – Székely, L. (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságzakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, 400–432.

Rogers, E. M. (1995): *Diffusion of Innovations*. New York: The Free Press.

Strauss, W. – Howe, N. (1991): *Generations. The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York, William Morrow&Company.

Strauss, W. – Howe, N. (1997): *The Fourth Turning. What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. New York, Broadway Books.

Székely, L. (szerk.) (2021): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma2001. ISBN: 978-615-81136-3-2

Székely, L. (2020): *Szürke hattyúk*. Enigma2001.

Székely, L. (szerk.) (2018): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Kutatópont – Enigma2001.

Székely, L. (2014): Az új csendes generáció. In Nagy, Ádám – Székely, Levente (szerk.): *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont, 9–29.

Taleb, N. N. (2007): *The black swan: the impact of the highly improbable*. Random House, New York.

Weber, A. (2021): Responding to supply chain disruptions caused by the COVID-19 pandemic: A Black Swan event for omnichannel retailers. *Journal of Transport and Supply Chain Management*, 15, 16 pages. doi:<https://doi.org/10.4102/jtscm.v15i0.628>

World Economic Forum (2022): The Global Risks Report 2022. 17th Edition. ISBN: 978-2-940631-09-4 https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf

World Economic Forum (2020): The Global Risks Report 2020. 15th Edition. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf

Yarovaya, L. - Matkovskyy, R. - Jalan, A. (2022): The COVID-19 black swan crisis: Reaction and recovery of various financial markets, *Research in International Business and Finance*, Volume 59, 2022, 101521, ISSN 0275-5319, <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2021.101521>.

Z. Karvalics, L. (2007): Information society – what is it exactly? The meaning, history and conceptual framework of an expression. In Pintér, R. (ed.): *Information society – coursebook*. Gondolat – Új Mandátum, 29–46. https://ifjusagkutointezet.hu/documents/ostromlott_ertekeink_2022_mcc_ifjusagkutato_intezet.pdf

Lukács É. F. (2012): A pályaválasztás és identitásfejlődés összefüggései. A pályaválasztási bizonytalanság típusai az identitásállapotok tükrében. Doktori disszertáció. ELTE Pszichológiai Doktori Iskola. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/46264?key=>

Mannheim, K. (1969): A nemzedéki probléma. In Huszár, T. – Sükösd, M. (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 31–67.

Nagy, Á. – Tibori, T. (2016): Narratívák hálójában: az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig. In Nagy, Á. – Székely, L. (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, 400–432.

Rogers, E. M. (1995): *Diffusion of Innovations*. New York: The Free Press.

Strauss, W. – Howe, N. (1991): *Generations. The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York, William Morrow&Company.

Strauss, W. – Howe, N. (1997): *The Fourth Turning. What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. New York, Broadway Books.

Székely, L. (szerk.) (2021): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma2001. ISBN: 978-615-81136-3-2

Székely, L. (2020): *Szürke hatyúúk*. Enigma2001.

Székely, L. (szerk.) (2018): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Kutatópont – Enigma2001.

Székely, L. (2014): Az új csendes generáció. In Nagy, Ádám – Székely, Levente (szerk.): *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont, 9–29.

Taleb, N. N. (2007): *The black swan: the impact of the highly improbable*. Random House, New York.

Weber, A. (2021): Responding to supply chain disruptions caused by the COVID-19 pandemic: A Black Swan event for omnichannel retailers. *Journal of Transport and Supply Chain Management*, 15, 16 pages. doi:<https://doi.org/10.4102/jtscm.v15i0.628>

World Economic Forum (2022): The Global Risks Report 2022. 17th Edition. ISBN: 978-2-940631-09-4 https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf

World Economic Forum (2020): The Global Risks Report 2020. 15th Edition. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf

Yarovaya, L. - Matkovskyy, R. - Jalan, A. (2022): The COVID-19 black swan crisis: Reaction and recovery of various financial markets, *Research in International Business and Finance*, Volume 59, 2022, 101521, ISSN 0275-5319, <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2021.101521>.

Z. Karvalics, L. (2007): Information society – what is it exactly? The meaning, history and conceptual framework of an expression. In Pintér, R. (ed.): *Information society – coursebook*. Gondolat – Új Mandátum, 29–46.

02

A magyarországi fiatalok második legégetőbb problémája: anyagi nehézségek, elszegényedés, szegénység

Isépy Tamás, Képiróné Huber Judit, Koncz Péter

Jelen fejezetben a magyar 15–29 éves korosztály anyagi nehézségeit, a fiatalokat érintő szegénység és elszegényedés jelenségének alakulását, változását mutatjuk be. A fejezet első részében az uniós EU-SILC felmérésnek a hazai ifjúság deprivációs mutatóira vonatkozó nemzetközi rangsorát és annak változását tekintjük át főként a 2019 és 2020-as évekre. A nemzetközi összehasonlításnál kapcsolódó 2020-as nagymintás magyar ifjúságkutatás eredményekre, illetve az OECD „Risk That Matter” 2020-as felmérés eredményeire is kitérünk. Ezt követően a Századvég Konjunktúrakutató Zrt. által az elmúlt egy évben (2021. november – 2022. október) készített lakossági konjunktúrakutatás adatait elemezzük a 18-29 éves korosztály szemszögéből. Ugyan magyar adatokat nem tartalmaz az OECD „Risk That Matter” kutatás, azonban a Covid-időszakra vonatkozó 15-29 éves kitekintés.

Módszertanok

A szegénység és a kapcsolódó témakörök (pl. szegénységi ráta, súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya, a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitett lakosok aránya, a Gini-indikátor stb.) vizsgálatának keretrendszerét az uniós jogszabályok mellett az EU jövedelem- és életkörülmény-statisztika (EU Statistics on Income and Living Conditions, a továbbiakban EU-SILC) adatgyűjtés és módszertan adja (Eurostat ilc, 3.4 fejezet).

A fejezet első részében az Eurostat által publikált adatoknál a 2020-as évet, illetve a 2019–2020-as időszakot elemeztük, de néhány esetben a 2010–2021 közötti időszakot vizsgáltuk. A 2021. évi jövedelmi referencia éves adatoknál jelentős módszertani változtatásokra került sor. Az egyik ilyen, hogy a fogyasztási napló vezetését igénylő háztartási költségvetési és életkörülmény adatfeltétel (HKÉF) magyarországi adatgyűjtése megszűnt. A másik, hogy a szegénység mérésének alapját képező szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettség (AROPE) mutató egyes elemeinek módosítására került sor. Az EU Szociális Védelmi Bizottsága által jóváhagyott módosítások következtében az anyagi és szociális depriváció, illetve a nagyon alacsony munkaintenzitás mutatójának számítása átalakult, ugyanakkor a jövedelmi szegénységi ráta változatlan maradt. Az anyagi és szociális depriváció indikátorai 7-ről 13 tételre bővültek. A munkaintenzitás mutatójánál a korhatár 59 évről 64-re változott. A változások az érintett mutatók esetében 2015-ig visszavezetésre kerültek (KSH, 2022.: 5. fejezet).

A fejezet második részében a Századvég Konjunktúrakutató Zrt. által készített lakossági konjunktúrakutatás adatait vizsgáljuk meg. A lakossági konjunktúrakutatás célcsoportja a felnőtt lakosság, így a 15-29 éves korosztály helyett a 18-29 évesekre vonatkozó tapasztalatokat tudjuk bemutatni.

A Századvég Konjunktúrakutató Zrt. által készített lakossági konjunktúrakutatás egy havi, a felnőttek körében végzett közvéleménykutatás, amely során elkészítésre kerül a lakossági konjunktúraindex. A havi közvélemény-kutatás során 1 000 véletlenszerűen kiválasztott felnőtt korú személyt kérdeztünk meg CATI-módszerrel (számítógéppel támogatott telefonos interjú) a gazdasági helyzet értékeléséről és az ezzel kapcsolatos várakozásairól. A kapott válaszok közül a kedvezők pozitív pontértéket, míg a kedvezőtlenek negatív pontértéket kapnak. Ezt követően a pontértékeket átlagolva és egy -100 és +100 közötti skálára alakítva kiszámításra kerül a konjunktúra index. Ez alapján a magasabb konjunktúraindex esetén a háztartások kedvezőbben látják a gazdaságban végbe menő folyamatokat. A lakossági konjunktúraindex mellett 4 alindex is készül, amely havi szinten publikálásra kerül.¹

A lakossági konjunktúrakutatás során használt kérdőív 4 blokkra osztható. Az első 3 blokk a lakosság gazdasági közérzetének felmérésére szolgál: Az első a megkérdezettek gazdasági közérzetének számszerűsítésére, a második a gazdasági percepciójának és terveinek, a harmadik pedig a gazdasági közérzetét befolyásoló tényezőknek a feltárására szolgál. A blokkok rendre 9, 10, illetve 9 kérdést tartalmaznak.

A 28 kérdés eredményeit a 4. blokk szociodemográfiai kérdései alapján vizsgáltuk meg nem, kor, iskolai végzettség és településtípus szerinti, valamint régiónkénti felbontásban kontingencia-táblák segítségével. A táblázatok százalékban kifejezve megmutatják, hogy egy adott kategóriába tartozók (pl. a férfiak) milyen arányban jelölték meg az egyes válaszlehetőségeket. Az elemzés részét képezte továbbá a gyakorisági táblázatok és a lakosság gazdasági konjunktúraérzetének számszerűsítésére szolgáló lakossági konjunktúraindex és az alindexek vizsgálata.

Az időszorelemzésben kétféle átlagot használtunk: a historikusát, amely a kutatás kezdete, 2019 augusztusa óta eltelt teljes időszakra vonatkozik, továbbá a vizsgált időszakra vonatkozó átlagot, amely az aktuális 12 hónapot tartalmazza.

A nagymintás ifjúságkutatás egy kérdőíves kutatás, amely a 15-29 éves magyarországi fiatalokat érintő területeket érintve vizsgálja, 8000 fős mintán keresztül. A kérdőíves kutatás eredményeit gyorsjelentés és az erről készült tanulmánykötet formájában jelentetik meg. Az utolsó ilyen nagymintás ifjúságkutatásra 2020-ban került sor, ezt megelőzően 2000-ig visszamenőleg négyévente (2016-ban, 2012-ben, 2008-ban, 2004-ban, 2000-ban) került sor.²

¹ <https://szadveg.hu/hu/2022/10/24/a-haboru-es-az-energiavalsag-negativ-hatasa-tovabbra-is-meghatarozo-a-lakosag-es-a-vallalatok-konjunkturaerzeteben-n3233>

² A nagymintás ifjúságkutatás módszertana 2000-2020, Székely Levente (Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején, tanulmánykötet a magyar ifjúság kutatás 2020 eredményeiről)

Anyagi nehézségek a 15–29 éves korosztálynál

A magyar 15-29 éves fiatalok anyagi helyzetét és ezzel kapcsolatos deprivációs hatásokat számos tényező, élethelyzet alakítja, befolyásolja, úgy, mint a továbbtanulás, a munkavégzés, a szülői háztól való elköltözés, a párkapcsolatok, a családalapítás stb. Ezeket az élethelyzeteket természetesen a különböző külső tényezők befolyásolják, egyrészt a közvetlen környezet (család, barátok, munkahely), másrészt a követően a gazdasági helyzet. Hisz egy prosperáló gazdasági környezetben kedvezőbb lehetőségek, pozitívabb kilátások várnak erre a korosztályra is, mint egy világvárossal, energiakrízissel, erőteljes inflációs és növekvő kamatkörnyezettel stb. terhelt gazdasági-társadalmi helyzetben. A 2020-as nagymintás ifjúságkutatás magyarországi adatfelvételére 2020. szeptembere és decembere között került sor, így a 15-29 évesekre vonatkozó kérdőíves kutatás már a világvárossal a fiatalokra gyakorolt első hatásai is megjelentek. Ezt támasztja alá, hogy a megkérdezett fiatalok 44 %-át valamilyen (életmódjuk, életstílusuk, jövőben elképzelések stb.) módon érintette a koronavírus-járvány, leginkább negatívan. A 15-29 évesek főként a munkahely elvesztése, illetve az anyagi helyzet romlásáról számoltak be, de kis mértékben a párkapcsolati nehézségeket is említették. Ugyanakkor a koronavírus-járvány következményei legkisebb mértékben a 15-29 évesek családalapítási terveit befolyásolták. Itt érdemes megemlíteni egy másik, nemzetközi felmérést, az OECD nemzetközi kutatását (Kockázatok, ami számít; „Risk That Matter”), mindezt annak ellenére is, hogy a felmérésben részt vevő 25 ország között Magyarország nem szerepel. A részt vevő országok: Ausztria, Belgium, Kanada, Chile, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Írország, Izrael, Olaszország, Korea, Litvánia, Mexikó, Hollandia, Norvégia Lengyelország, Portugália, Szlovénia, Spanyolország, Svájc, Törökország, illetve USA. A két évente készülő reprezentatív mintájú OECD felmérés 18-64 éves korosztályt vizsgálja. A 2020-as felmérést 2020. szeptember-október között folytatták le. Bár a 2020-as magyar nagymintás ifjúságkutatás 15-29 éves korosztályra vonatkozik, illetve az adatfelvételre 2020. szeptember és december között került, ezen két kutatásnak egyes elemeit, eredményeit – a korosztályi eltérés figyelembevételével – is érdemes áttekinteni. A fenti „OECD Risk That Matter, 2020” felmérésnek³ az egyik rész vizsgálata volt Covid-világvárossal időszak alatti fiatalok aggodalmait vizsgáló elemzés.⁴ Ennek egyik eredménye az volt, hogy a megkérdezett 18-29 évesek 51,2 %-a (OECD átlag) úgy nyilatkozott, hogy ő vagy családtagját negatív munkahelyi tapasztalat érte (például munkahely elvesztése, munkaidő csökkentése és/vagy fizetés-csökkentés stb.). Az OECD átlag (51,2 %) alatti értéket ért el a felmérésben részt vevő 8 uniós ország. Az érintett csökkenő sorrendben: Lengyelország (48,1 %), Olaszország 44,0 %, Németország (42,6 %), Finnország (42,6 %), Dánia (39,6 %), Franciaország (39,2 %), Hollandia

³ OECD „Risk That Matter” hivatalos honlapja, <https://www.oecd.org/social/risks-that-matter.htm>

⁴ OECD, Young people’s concern during COVID-19: Results from risks that matter 2020, (2021.07.06-i publikáció és adattáblája), letöltve: 2022.11.25

(30,2 %), Belgium (29,9 %). Ugyanakkor az OECD átlagot (51,2 %) pedig a vizsgált 25 országból 5 uniós ország lépte át. Ezek: Észtország (64%), Görögország (61,3%), Spanyolország (59,2%), Ausztria (56%), illetve Szlovénia (55,2%). Ha figyelembe vesszük, hogy a magyar nagymintás ifjúság kutatásnál ez az érték a 15-29 évesek esetében 44 % volt, akkor megállapítható, hogy a szélesebb korcsoport bontás mellett is kedvezőbb a magyar adat az OECD átlaghoz képest. A fenti OECD felmérésben szereplő 25 országból 13 uniós ország; így még néhány, az anyagi helyzetre vonatkozó területet érdemes érinteni, még úgy is, hogy nincs benne magyar adat.

A fiatalok Covid-időszakra vonatkozó felmérésében a munkahelyi hátrányos tapasztalat mellett az anyagi helyzettel kapcsolatban van még három olyan terület (pénzügyi nehézség, a kormányok támogatási lehetőségeire, illetve az adó- és járulék többletfizetési hajlandóság), amely ugyan magyar érintettséget, magyar adatokat nem tartalmaz, továbbá ilyen jellegű magyar adatok nem állnak rendelkezésre a nagymintás magyar ifjúságkutatásban, azonban érdekes a korcsoport szemléletére vonatkozóan.

A fenti OECD felmérésben a munkahelyi negatív tapasztalatokat erősíti, hogy a 18-29 éves fiatalok több mint 35,7%-a szerint a Covid-világjárvány óta pénzügyi nehézségekkel rendelkeztek. A fiatalok 19,5 %-a vallotta azt, hogy a megtakarításaiból (vagy vagyontárgyainak eladásából) finanszírozta a havi szokásos kiadásait (bérleti díj, közüzemi számla stb.). Emellett 11,5 %-uk a családjuktól vagy a barátaitól kért kölcsön, hogy ezeket a szokásos kiadásokat finanszírozza. Természetesen az egyes országok között jelentős eltérés mutatkozott, attól függően, hogy milyen munkahelyvédelmi és szociális intézkedéseket vezettek be. Az anyagi nehézségek miatt nem volt meglepő, hogy a 18-29 éves fiatalok jelentős része (34,4 %) úgy gondolta, hogy kormányuknak még többet kellene tennie a gazdasági és szociális biztonságuk és jólétük érdekében. Ezzel összhangban érdekes, hogy milyen problémákat láttak az állami juttatásokhoz való hozzáférésnél. A fiatalok közel 40 %-a szerint, amennyiben szükségük lenne rá, nem tudnának könnyen hozzájutni az állami támogatásokhoz. A jogosultság hiányát 60 %-uk, a nehéz igénylési eljárást 57 %-uk, a méltánytalan bánásmódot 46%-uk nevezte meg legfőbb okként. Ugyanakkor érdekes, hogy a 18-29 éves válaszadók jelentős része nem feltétlenül volt hajlandó többletadót fizetni. Ugyanis arra a kérdésre, hogy „hajlandóak lennének-e jövedelmük további 2%-át adóként és társadalombiztosítási járulékként fizetni, azért, hogy a felmérésben megadott szakterületek (egészségügyi támogatás, oktatási szolgáltatások és támogatás, nyugdíjak, családi támogatások, háztartások támogatásai, hosszú távú gondozások, cselekvőképtelenséggel kapcsolatos támogatások, munkanélküli, foglalkoztatási és jövedelmi támogatások, illetve közbiztonság) jobb ellátásából és hozzáféréséből részesüljön a vizsgált korcsoport és a teljes lakosság”, kevesebb mint a fele válaszolt igennel. A 18-29 éves válaszadók között legnagyobb „többletfizetési” arányt (45,8 %) az egészségügy területe adta. Ezt követte az oktatás (36,2 %), a nyugdíjak (34,0 %), a családtámogatások (31,1 %), háztartások támogatásai (27,5 %), hosszú távú gondozások (26,5%), cselekvőképtelenséggel kapcsolatos támogatások (25,7%), munkanélküli (25,3%), foglalkoztatási (24,7%) és jövedelmi (23,1 %) támogatások, illetve közbiztonság (22,2%) területek. Érdekes, hogy míg leginkább a munkahely elvesztése, vagy a munkahelyi negatív tapasztalatok jelentették a legnagyobb problémát a

18-29 éves válaszadóknál, addig, a 2%-os többlet adó- és járulékfizetési célként az utolsók között szerepelnek munkanélküli és foglalkoztatási támogatások. Emellett az is érdekes, hogy míg a vizsgált korosztály szerint a kormányainak még többet kellene tennie a gazdasági és szociális biztonságuk és jólétük érdekében, addig az ehhez kapcsolódó anyagi hozzájárulásból (magasabb adó- és járulékfizetés) már csak kevesen szeretnének részt venni.

Visszatérve a 2020-as nagymintás magyar ifjúságkutatásra, a 15-29 éves korosztály az élet-helyzeteket tekintve elég összetett, hisz 18 év alatt még nem is nagykorúak, így a szülői háztól való elköltözés, a családalapítás még 15-18 éves korosztálynál alapvetően egy távolabbi cél. Érdekes, hogy a 15-29 éves korosztályban azon élethelyzetek, amelyek az anyagi függetlenedéssel kapcsolatosak (el fog költözni a szülői házból, először saját lakásba költözik) terveként késői időszakra teszik, mint ahogy az megvalósult. A 2016-os és 2020-as nagymintás ifjúságkutatásban a megkérdezett 15-29 éveseknél a szülői házból való elköltözést terveként még 2016-ban 26,8 éves átlagéletkorra, míg 2020-ban 26,0 éves átlagéletkorra tették, ugyanakkor ténylegesen 2016-ban 21,7 éves átlagéletkorban, illetve 2020-ban 21,3 éves átlagéletkorban valósították meg. Ehhez vagy saját lakás, vagy bérelt lakás szükséges, illetve a lakhatás megoldása mellett az anyagi háttér (munkahely, vállalkozás) megteremtésére is szükség van. Az első lakáshoz jutás, az első saját lakásba költözés esetében is a tervezett átlagéletkorhoz (2016: 28,5 év, 2020: 27,7 év) képest jóval korábbi átlagéletkorban (2016: 22,4 év, 2020: 22,3 év) teljesült. Az anyagi háttér megteremtésénél a munkahellyel kapcsolatos fontos megállapítása volt a 2020-as nagymintás ifjúságkutatásnak, hogy a 15-29 éves korosztálynál rövidtávon jelentős strukturális hatás nem jelent meg a foglalkoztatottságban. A megkérdezettek 55 %-a végzett kereső tevékenységet 2020-ban, ez 2016-ban 54 % volt. A kereső tevékenységet végzők 86 %-a teljes munkaidőben főállású jogviszonyban dolgozik, illetve 79%-uk nem rugalmas munkarendben látja el a munkáját. A fiatalok között egyre népszerűbb home office-t csak dolgozók 9 %-a választotta. A munkalehetőségeket a szakmai kompetenciák, a szaktudás mellett az idegennyelvtudás is jelentősen befolyásolja. Ebből a szempontból a munkaerőpiacon minden korosztályt tekintve van némi lemaradás, ugyanakkor a vizsgált 15-29 éves korosztály esetében kis mértékben javult a saját bevallásuk szerinti idegennyelvtudás; ugyanis a 15-29 évesek 79 %-a vallotta azt, hogy beszél valamilyen idegen nyelven, ez az előző nagymintás felméréshez képest 6 százalékpontos növekedés (216: 73% volt). A biztos anyagi háttér és az erre kiható deprivációs hatások elkerülésének fontos szempontja a stabil munkahely, ebből a szempontból a vizsgált 15-29 éves korosztály 55 %-a volt teljesen biztos az állásában, illetve közel 25%-uk érezte úgy, hogy nem érzi biztosnak a munkáját. A munkahelyváltáson csak 8%-uk gondolkodott, főként (49%-ban) a fizetésnövekedés miatt. Annak ellenére, hogy 2020-s nagymintás ifjúságkutatás már jóval a 2020-as Covid-válság időszakában készült, a 15-29 éves fiatalok a jövőbeni elhelyezkedési lehetőségeiket kedvezőbben értékelték, mint 2016-ban. Míg 2016-ban 20 %, addig 2020-ban 26 % érezte kedvezőnek vagy nagyon kedvezőnek a jövőbeni elhelyezkedési lehetőségeit.

Az anyagi háttér biztosításának egyik formája az alkalmazotti, a mások formája a vállalkozói lét, ebből a szempontból a 15-29 éves korosztály nem annyira vállalkozószemléletű, ugyanis a megkérdezettek csak 19 %-a tervezte, hogy pár éven belül vállalkozást indít.

A 15-29-es korosztályra vonatkozó 2016-os és 2020-as nagymintás ifjúságkutatás eredményeit is figyelembe véve érdemes áttekinteni a hazai deprivációs mutatóknak az uniós rangsorát. Ehhez először a szegénységi rátát és a jövedelmi egyenlőség-egyenlőtlenség mérésére használt Gini-együtthatót tekintjük át mind a teljes magyar népesség, mind pedig a vizsgált 15–29 éves korosztály tekintetében. Ezt követően pedig a súlyos anyagi nélkülözésben élőket és a társadalmi kirekesztődés kockázatainak kitett lakosok helyzetére vonatkozó nemzetközi adatokat mutatjuk be.

A szegénységi ráta azon embereknek az arányát mutatja, akik a szociális transferek után a rendelkezésre álló ekvivalens jövedelmük nem éri el a szegénységi küszöböt, a mediánjövedelem 60%-át. A szegénységi ráta mutatóhoz további három mutató jelentését emeljük ki. A mediánkereslet, olyan keresetet, amely keresetek összeg szerinti sorba rendezése után kapunk. Ez egy középső érték, amelynél a sokaság fele nagyobb, míg fele pedig kisebb keresettel rendelkezik (KSH, 2022., 20. fejezet).⁵ A szegénységi küszöb az ekvivalens mediánjövedelem 60%-a (KSH, 2022., 5. fejezet).⁶, amelyet a Központi Statisztikai Hivatal az egyszemélyes háztartásra, illetve a két felnőtt és két gyermekes háztartásra számolják ki. Ez Magyarországon az egyszemélyes háztartás esetében éves szinten 2019-ben 1 264 430 Ft (3 887 euro, 5 819 pps⁷), illetve 2020-ban 1 393 990 Ft (3 968 euro, 5 984 pps) volt. A négy fős (két felnőtt és két gyermek) háztartás esetében 2019-ben 2 655 303 Ft (8 163 euro 12 220 pps), illetve 2020-ban 2 927 190 Ft (8 334 euro, 12.567 pps) volt.⁸ Tehát a 2020-ban megjelent világválság ellenére mind az egy fős, mind a négy fős háztartások esetében 10,2 %-kal nőtt a mediánjövedelem 60%-a, amely a feszített munkaerőpiacon megjelent bérnövekedésre, a minimálbér és a garantált bérminimum emelésére, illetve a pandémia időszakában a munkahely-megtartást célzó intézkedésekre vezethető vissza. Hiszen hiába nőne a munkabér, ha ezzel együtt emelkedne az elbocsátott munkaerő száma. 2020-ban a pandémia első évében az elbocsátások helyett a vállalkozások a lehetőségeikhez mérten a munkaerő megtartását választották, amelyhez korlátozottan álltak rendelkezésre állami támogatások. Volt olyan vállalkozás, aki a bezárás mellett – előre menekülve – karbantartást, átalakítást, beruházást hajtott végre és a meglévő munkaerőnek a korábbiaktól eltérő feladatot biztosított, de volt aki részmunkaidőt választott.

A szegénységi rátánál említett utolsó mutató az ekvivalens jövedelem, amely olyan rendelkezésre álló jövedelem, amely a háztartásnak az adó- és egyéb levonások utáni összes jövedelme. Ezt elosztunk a háztartásban élők kiegyenlített felnőttekre átszámított számával. Ez utóbbi a háztartás tagjai, akiket az ún. OECD-ekvivalenciaskála segítségével életkoruk szerinti súlyozással átszámítanak egyenértékessé.⁹

⁵ https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/mun_modsz.html (Letöltés dátuma: 2022.11.08)

⁶ https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/ele_modsz.html (Letöltés dátuma: 2022.11.08)

⁷ Az 1 főre jutó jövedelem PPS-ben (Purchasing Power Standard). Az eltérő uniós valuták árfolyam-ingadozásának kiküszöbölésére használt egység, a vásárlóérték-paritás.

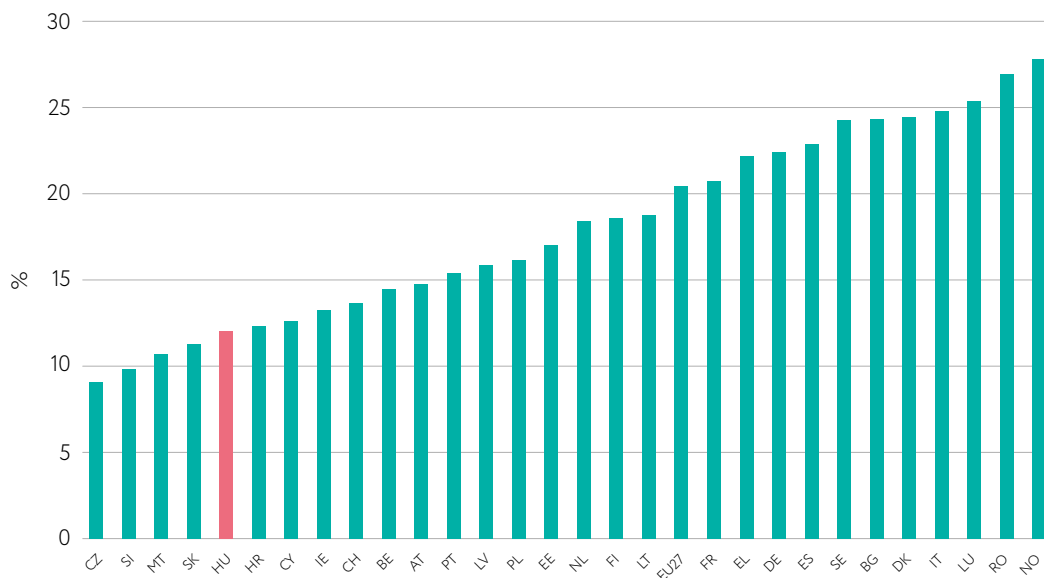
⁸ https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/hu/ele0003.html

⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Equivalent_disposable_income (Letöltés dátuma: 2022.11.08)

Tehát minél alacsonyabb a szegénységi ráta értéke annál kedvezőbb.

Az 1. és a 2. ábra az Eurostat által publikált, a 15–29 éves korosztály szegénységi ráta értékeit ábrázolja a 2020-as adatfelvétel alapján. Az 1. ábra az uniós országok rangsora szerint, míg a 2. ábra az uniós országok 2020-as eredményeit térképen szemléltetjük. Az uniós rangsor alapján Magyarország az ötödik legalacsonyabb szegénységi rátával rendelkező ország a 15-29 éves korosztályt tekintve.

1. ábra: Szegénységi ráta a 15–29 korosztály esetében az uniós országokban, 2020 (százalék)

Forrás: Századvég-szerkesztés az Eurostat EU-SILC és ECHP kutatás adatai alapján¹⁰

A 2. ábra (térkép) alapján látható, hogy az uniós országok közül öt ország tartozott a legalsó (12,4% alatti), legkedvezőbb kategóriába: Csehország (9,1%), Szlovénia (9,9%), Málta (10,7%), Szlovákia (11,3%), illetve Magyarország (12,1%). A legmagasabb, 24,8% feletti kategóriába három uniós ország, Olaszország (24,8%), Luxemburg (25,4%) és Románia (27,0%) került. A középkategóriába (15,4–18,6%) Lengyelország (16,2%), Portugália (15,4%), Finnország (18,6%), Hollandia (18,4%), Litvánia (15,9%) és Észtország (17%) szerepel. Ugyanakkor ennél magasabb kategóriába került Németország (22,4%), Franciaország (20,7%), Görögország (22,2%), illetve Spanyolország (22,9%).

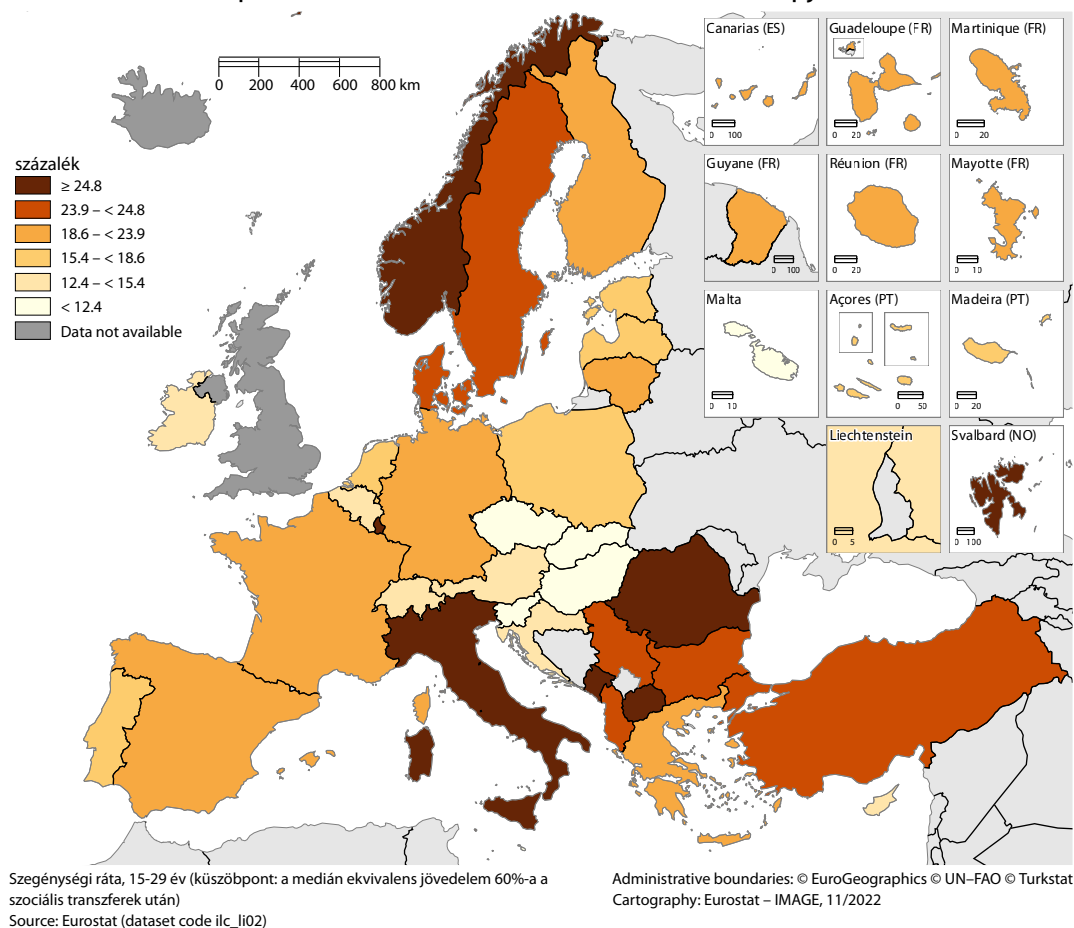
Tehát 2020-ban az unió kelet-európai részén alacsonyabb volt a 15–29 éves korosztály szegénységi rátája.

¹⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LI02__custom_3805436/default/table?lang=en
(letöltés dátuma: 2022. 11. 09.)

2. ábra: Szegénységi ráta a 15–29 korosztálynál 2020-ban

Szegénységi ráta, 2020

15-29 éves korcsoportban, az EU-SILC és ECHP felmérések alapján

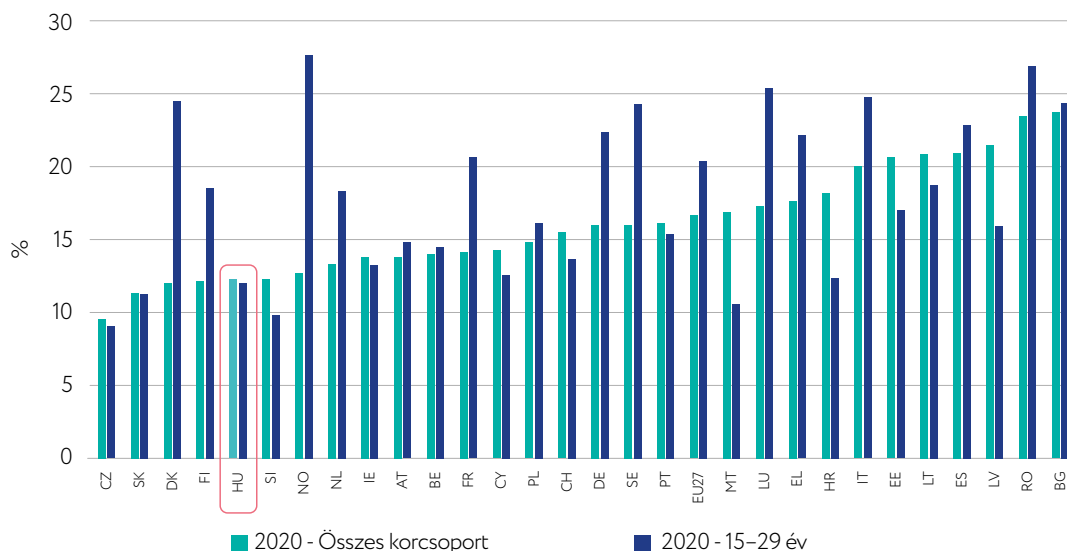

Forrás: Századvég-szerkesztés az Eurostat EU-SILC és ECHP kutatás adatai alapján¹¹

A 15–29 éves korosztály 2020-as szegénységi rátájának alakulását nemcsak önmagában, hanem a teljes korcsoportra, illetve később további évekkkel is összevetjük. Az alábbi 3. ábra a 2020-as szegénységi rátát a 15-29 éveseket a teljes korosztállyal együtt ábrázolja. Érdekes, hogy ehhez képest szinte valamennyi országban a 15–29 évesek szegénységi rátája magasabb.

¹¹ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LI02__custom_3805436/default/table?lang=en
(letöltés dátuma: 2022. 11. 09.)

3. ábra: Szegénységi ráta a teljes korosztály szerinti csökkenő sorrendben, a teljes és a 15–29 korosztálynál az uniós országokban, 2020 (százalék)

Forrás: Századvég-szerkesztés az Eurostat EU-SILC és ECHP kutatás adatai alapján¹²

Az a 11 uniós ország, ahol a 15–29 évesek szegénységi rátája alacsonyabb, mint a teljes korcsoportnál: Szlovákia, Magyarország, Csehország, Írország, Portugália, Ciprus, Litvánia, Szlovénia, Észtország, Lettország, Horvátország, Málta és Svájc. A legkisebb eltérés Szlovákiában van, ahol a teljes korcsoport körében 11,4%, míg a 15–29 korosztálynál 11,3% a szegénységi ráta, vagyis 0,1 százalékpont az eltérés. Ezt követi Magyarország, ahol a teljes korcsoportnál 12,3%-ot, míg a 15–29 éveseknél 12,1%-ot mértek, vagyis ebben az esetben 0,2 százalékponttal volt kisebb a vizsgált korosztály szegénységi rátája a teljes népességhez képest. Ezzel szemben a 2020-as adatok szerint Máltán a teljes korcsoport szegénységi rátája 16,9% volt, míg a 15–29 éves korosztályé „csak” 10,7%, vagyis 6,2 százalékpont az eltérés.

A 2020-as szegénységi ráta esetében az unió 15 országában, Norvégiában és az uniós átlag esetében is magasabb a 15–29 éves korosztály szerinti szegénységi ráta, mint a teljes korcsoportra vonatkozó. Ezek az országok: Belgium, Bulgária, Ausztria, Lengyelország, Spanyolország, Románia, Görögország, Olaszország, Németország, Finnország, Franciaország, Luxemburg, Svédország és Dánia. A legkisebb eltérés Belgiumban volt, ahol a teljes népesség 2020-as szegénységi rátája 14,1%, míg a 15–29 éves korosztályé 14,5%, vagyis 0,4 százalékponttal magasabb a 15–29 éves korosztály szegénységi rátája a teljes népességhez képest. A legnagyobb eltérés Dániában volt tapasztalható, ugyanis a 2020-as szegénységi ráta a teljes korcsoport esetében 12,1%, míg a 15–29 évesek esetében 24,5% volt, vagyis több mint a duplája (12,4 százalékpont) a vizsgált korosztály szegénységi rátája.

¹² https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LI02__custom_3805436/default/table?lang=en
(Letöltés dátuma: 2022. 11. 09.)

A 2020-as év egy speciális időszak kezdete volt, hisz ebben az évben jelent meg a SARS-CoV-2 vírus által okozott Covid-19-világjárvány, amely miatt a világ gazdasága hirtelen megállt és ellátási láncai megszakadtak, amellyel komoly gazdasági nehézségeket okoztak. Emiatt a 15–29 éves korosztályt érintő szegénység vizsgálatánál a 2020-as szegénységi ráta adatait érdemes más évek adataival is összevetni – ezt tartalmazza az 1. táblázat. Az elmúlt évtizedből kiválasztott éveknél szempont volt, hogy érintse a 2008–2013-as világgazdasági válságot és az azt követő időszakot, illetve a 2020 tavaszán megjelent Covid-19-világjárvány előtti és utáni időszakot is. Magyarországon esetében, a vizsgált években a 2020-as év kivételével a 15-29 éves korosztálynál volt magasabb a szegélyességi ráta, azonban a 2014. évtől eltekintve valamennyi vizsgált évben csökkent szegénységi rátája mind a teljes népességre, mind a 15-29 éves korosztálynál. Míg 2010-ben a teljes népességnél 12,3 % volt, addig ugyanezen mutató a 15-29 éveseknél 16,1 % volt. 2019-ben a Covid-világjárvány előtt a szegénységi ráta 12,3 % volt a teljes népesség körében és 13,7 % volt a 15-29 éveseknél. A 2020-as évben a pandémia megjelenésének évében a teljes népességnél nem változott (12,3 %), míg a 15-29 éveseknél 1,6 százalékponttal (12,1 %-ra) csökkent a szegénységi ráta. Talán ezt az érzetet támasztja alá a korábban említett 2020-as nagymintás, 15-29 évesekre vonatkozó, 2020. év végén lefolytatott magyar ifjúságkutatás arra a megállapításra jutott, hogy a saját helyzetükkel való elégedettségük tovább növekedett, illetve a jövőre vonatkozóan a család belső viszonyait és az anyagi helyzetüket tekintve voltak a legbizakodóbbak.

Az idősorok vizsgálatának további főbb megállapításai a következők:

- + Az uniós országok nagy részében a 15–29 évesek szegénységi rátája magasabb, mint a teljes korosztályé. Ez alól kivétel: Ciprus, Észtország, Horvátország, Lettország, Málta, Svájc és Szlovénia.
- + A 2019-es évben mind a teljes korcsoport, mind a 15–29 éves korcsoport esetében csökkent a szegénységi ráta az országok jelentős részénél.
- + 2020-ban az országok nagy részénél már emelkedett a szegénységi ráta, mind a teljes népesség körében, mind pedig a 15–29 éves korcsoportban.
- + 2021-ben a vizsgált országok valamivel több mint a felénél a 2020-as évhez képest tovább emelkedett a szegénységi ráta. Ez alól kivétel: Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Észtország, Finnország, Írország, Litvánia, Németország, Románia, Svédország, illetve Szlovénia. Ugyanakkor ezen országok nagy részében alapvetően magas (15% feletti) a szegénységi ráta. Ez alól kivétel Csehország, ahol 9% alatt van mind a teljes, mind a 15–29 korcsoport szegénységi rátája. Finnországban a teljes korcsoport szegénységi rátája 10,8% volt, de a vizsgált korosztályban meghaladta a 15,9%. Szlovénia, ahol a teljes korcsoport esetében 11,7%, míg a 15–29 évesek esetében 9,9% volt a 2021-es szegénységi ráta. Még egy kivétel van, ez pedig Ciprus, ahol a teljes korcsoport esetében 13,8%, míg a 15–29 éveseknél 12% volt a mutató.
- + Összességében megállapítható, hogy Magyarországon a szegénységi ráta mértéke a teljes népességre és a 15-29 éves korosztályra vonatkozóan javult (vagyis csökkent). uniós összehasonlításban pedig Magyarország is rangsor első harmadában maradt a Covid-időszakában is.

1. táblázat: Szegénységi ráta alakulása a teljes és a 15–29 éves korosztályban
2010, 2014, 2019, 2020 és 2021-ben (százalék)

	2010	2014	2019	2020	2021	2010	2014	2019	2020	2021
	Összes					15–29 évesek				
EU 27 (2020)	16,5	17,3	16,5	16,7	16,8	19,5	21,9	20,1	20,5	20,1
Ausztria	14,7	14,1	13,3	13,9	14,7	15,8	16,1	14,6	14,8	14,9
Belgium	14,6	15,5	14,8	14,1	12,7	14,5	18,4	15	14,5	13
Bulgária	20,7	21,8	22,6	23,8	22,1	19,6	24,5	20,7	24,4	23,6
Ciprus	15,6	14,4	14,7	14,3	13,8	12,6	12,2	12,3	12,6	12
Csehország	9,0	9,7	10,1	9,5	8,6	10,7	10,8	8,6	9,1	8,6
Dánia	13,3	12,1	12,5	12,1	12,3	28,3	28,5	26,2	24,5	26
Észtország	15,8	21,8	21,7	20,7	20,6	16,5	17,4	16,4	17,0	15,7
Finnország	13,1	12,8	11,6	12,2	10,8	19,4	19,3	18,8	18,6	15,9
Franciaország	13,3	13,3	13,6	14,2	14,4	19,4	19,4	18,6	20,7	19,4
Görögország	20,1	22,1	17,9	17,7	19,6	21,2	29,3	23,9	22,2	25,3
Hollandia	10,3	11,6	13,2	13,4	14,4	15,3	19,8	19,3	18,4	18,5
Horvátország	20,6	19,4	18,3	18,3	19,2	19,1	20,1	14,1	12,4	14,7
Írország	15,2	16,8	13,1	13,8	12,9	16,9	24,8	13,0	13,3	10,3
Lengyelország	17,6	17,0	15,4	14,8	14,8	19,4	19,5	17,5	16,2	15,8
Lettország	20,9	21,2	22,9	21,6	23,4	20,1	17,2	14,7	15,9	17,0
Litvánia	20,5	19,1	20,6	20,9	20,0	23,5	20,5	16,4	18,8	18,0
Luxemburg	14,5	16,4	17,5	17,4	18,1	16,9	20,8	23,5	25,4	20,3
Magyarország	12,3	15,0	12,3	12,3	12,7	16,1	19,7	13,7	12,1	13,8
Málta	15,5	15,8	17,1	16,9	16,9	12,3	12,1	11,8	10,7	11
Németország	15,6	16,7	14,8	16,1	15,8	18,6	20,2	18,2	22,4	20,7
Norvégia	11,2	10,9	12,7	12,7	n.a.	25,8	25,7	28,2	27,8	n.a.
Olaszország	18,7	19,4	20,1	20,0	20,1	22,9	23,8	24,4	24,8	24,6
Portugália	17,9	19,5	17,2	16,2	18,4	17,3	23,1	19,8	15,4	18,8
Románia	21,6	25,1	23,8	23,4	22,6	23,7	32,0	28,3	27,0	24,9
Spanyolország	20,7	22,2	20,7	21,0	21,7	22,0	27,8	26,6	22,9	24,9
Svájc	15,0	13,8	16,0	15,5	n.a.	14,0	11,6	14,5	13,7	n.a.
Svédország	14,8	15,6	17,1	16,1	15,7	25,9	25,3	23,5	24,3	24,6
Szlovákia	12,0	12,6	11,9	11,4	12,3	13,4	13,6	13,3	11,3	13,5
Szlovénia	12,7	14,5	12,0	12,4	11,7	10,3	15,4	10,5	9,9	9,9

Forrás: Századvég-szerkesztés az Eurostat EU-SILC és ECHP kutatás adatai alapján¹³

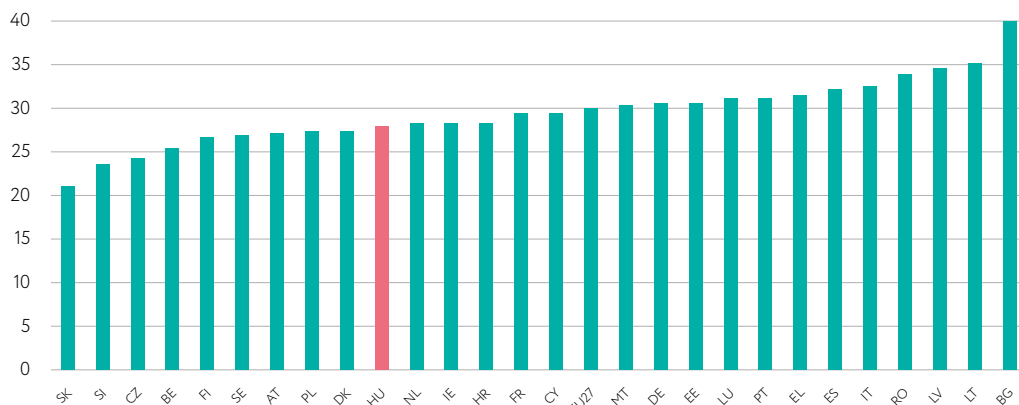
¹³ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LI02__custom_3805436/default/table?lang=en
(Letöltés dátuma: 2022. 11. 09.)

Bár nagyon fontos a szegénység vizsgálatnál a szegénységi ráta, azonban a Gini-index jobban megmutatja a jövedelmi egyenlőtlenségeket. Ugyanakkor hátránya, hogy az -együttható nem bontható szét életkor alapján, így a 4. ábra a 2020-as év teljes korcsoportjára vonatkozó jövedelmi egyenlőtlenségeket mutatja. A Gini-együttható azt méri, hogy a szociális transferek után rendelkezésre álló ekvivalens jövedelmek hogyan oszlanak meg. A mutató 0–100 pont közötti értéket vehet fel; a 0 jelenti a tökéletesen egyenlőséget, és minél magasabb a pontszám, annál egyenetlenebb a jövedelmi eloszlás az adott országban.

Magyarország esetében ez a Gini-együttható 2020-ban 28 pont volt, mellyel a 10. helyet foglaljuk el az uniós rangsorban (az uniós átlag 30 pont). A legmagasabb Gini-együtthatója Bulgáriának volt (40 pont), míg a legalacsonyabb értékkel Szlovákia (20,9 pont) érte el az első helyet. Összességében elmondható, hogy az uniós országok 2020-as mutatója 20,9-40 pont között mozgott, illetve az uniós országok valamivel több, mint felének kevesebb, mint 30 pontja volt.

Az alábbi ábrán ugyan nem látszik, de a 2009–2021 közötti idősort¹⁴ tekintve néhány ország kivételével ez az együttható főként 30–36 pont között ingadozott. Az index 30 pont alatti értéket vett fel a következő országokban: Belgium, Csehország, Dánia, Németország, Luxemburg, Magyarország, Málta, Hollandia, Ausztria, Szlovénia, Szlovákia, Finnország és Svédország. A vizsgált időszakban a legmagasabb érték Bulgáriában volt 2019-ben, akkor ez a Gini-együttható 40,8 pont volt.

4. ábra: 2020-as Gini-index a teljes korcsoportra az uniós országokban (0–100 pont)

Forrás: Századvég-szerkesztés az Eurostat EU-SILC és ECHP kutatás adatai alapján¹⁵

A szegénységi ráta és a Gini-index után a súlyos anyagi nélkülözésben élők arányának alakulását tekintjük át. A mutató értékét, a súlyos anyagi nélkülözésben élők arányát az uniós módszertan szerint meghatározott 13 szint (7 háztartási és 6 személyi szint) alapján állapítják meg: 13-ból legalább 7 esetben kell fennállnia a kényszerhiánynak ahhoz, hogy a mutató értékében szerepeljen.¹⁶

¹⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_DI12__custom_3909428/default/table?lang=en dátuma: 2022.11.09)

¹⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_DI12__custom_3909428/default/table?lang=en dátuma: 2022.11.09)

¹⁶ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_-_distribution_of_income#Statistical_population](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_-_distribution_of_income#Statistical_population) (Letöltés dátuma: 2022.11.08)

Háztartási szintek:

- 1) Évi egyhetes üdülés hiánya
- 2) Váratlan kiadások fedezetének hiánya
- 3) Kétnaponta történő húséltfogyasztás hiánya
- 4) Hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos hátralék
- 5) Lakás megfelelő fűtésének hiánya
- 6) Anyagi okból nincs személygépkocsija
- 7) Elhasználódott bútorok lecserélésének hiánya

Személyi szintek:

- 1) Elhasználódott ruhák lecserélésének hiánya
- 2) Nem rendelkezik két pár cipővel, amelyből az egyik minden évszakban használható
- 3) Nem tudja havonta egyszer vendégül látni rokonait, barátait, vagy elmenni velük vendéglátóhelyre
- 4) Nem tud rendszeresen részt venni fizetős szabadidős programokon.
- 5) Nem tud hetente egy kisebb összeget magára költeni
- 6) Nem rendelkezik az otthonában interneteléréssel¹⁷

Az alábbi táblázat a súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya mutatónak a Covid-19-világjárvány előtti, 2019-es és az azt követő év állapotát tükrözi. A mutató 2019-ben a teljes korcsoport esetében 1,3–20,9% között, a 15–29 éveseknél 2,0–20,4% között alakult. 2020-ban ez a mutató a teljes korcsoport esetében 1,7–19,4%, míg a 15–29 éveseknél 2,5–19,7% között ingadozott.

Főbb megállapítások:

- + A vizsgált 2019 és 2020-as években a súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya a 15–29 éves korcsoportnál magasabb.
- + 2020-ban kis mértékben csökkent a mutató maximális értéke.
- + 2019-ről 2020-ra kis mértékben változott az egyes országok helyezése, a mutató értéke. Ilyen például Szlovákia, ahol a teljes korcsoportnál mért érték 7,9%-ról 5,9%-ra, míg a 15–29 éves korcsoportnál 9%-ról 6,3%-ra csökkent, így az ország a rangsorban a 22. helyről a 19. helyre ugrott. Magyarország is javított mindkét mutató értékén: a teljes korcsoport esetében a 2019-es 8,7%-ot 2020-ra 8%-ra, míg a 15–29 éves korcsoportnál a 9,3%-ot 8,3%-ra sikerült csökkenteni. Azonban hazánk a javulás ellenére a 2019-es 23. helyről egy hellyel lejjebb csúszott, így 2020-ban a 24. helyen állt.

Bár Magyarország is javított mindkét mutató értékén, azonban a 2020-as nagymintás magyar ifjúságkutatás rávilágított arra, hogy a 15-29 éves korosztályt leginkább (29%) a bizonytalanság, a kiszámíthatatlan jövő, az anyagi nehézségek és az elszegényedés problémái foglalkoztatják.

¹⁶ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_-_distribution_of_income#Statistical_population](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_-_distribution_of_income#Statistical_population) (Letöltés dátuma: 2022.11.08)

¹⁷ https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/ele_modsz.html (Letöltés dátuma: 2022. 11. 08.), https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/ilc_esms.htm (Letöltés dátuma: 2022. 11. 08.), [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_material_and_social_deprivation_rate_\(SMSD\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_material_and_social_deprivation_rate_(SMSD)) (2022.11.08)

Ugyanakkor a saját anyagi helyzetüket kedvezőbbnek tartják. A korábbi felmérés adataival összhangban a fiatalok bizonytalansága ún. állandó, azonban a céltalanság és a baráti társaságok közösségek hiánya előre tört a 2020-as felmérésben.

2. táblázat: A súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya a teljes korcsoportban és a 15–29 évesek körében, összes korcsoport szerinti csökkenő sorrendben, 2019–2020 (százalék)

Ország	Országkód	2019 - Összes korcsoport	2019 - 15-29 év	Ország	Országkód	2019 - Összes korcsoport	2019 - 15-29 év
Luxemburg	LU	1,3	2,0	Luxemburg	LU	1,7	2,5
Svédország	SE	1,8	2,0	Svédország	SE	1,8	2,0
Finnország	FI	2,4	4,0	Hollandia	NL	2,1	2,2
Hollandia	NL	2,5	2,8	Csehország	CZ	2,4	3,0
Dánia	DK	2,6	2,9	Dánia	DK	2,4	3,6
Németország	DE	2,6	2,3	Lengyelország	PL	2,6	2,6
Ausztria	AT	2,6	2,7	Finnország	FI	2,6	4,0
Szlovénia	SI	2,6	1,9	Észtország	EE	2,7	2,9
Csehország	CZ	2,7	3,0	Ausztria	AT	2,7	2,9
Észtország	EE	3,3	3,1	Szlovénia	SI	3,0	2,7
Málta	MT	3,6	4,2	Málta	MT	3,3	2,5
Lengyelország	PL	3,6	3,6	Belgium	BE	3,9	5,2
Belgium	BE	4,4	5,3	Írország	IE	4,1	4,5
Spanyolország	ES	4,7	5,8	Portugália	PT	4,6	4,7
Franciaország	FR	4,7	5,1	Franciaország	FR	5,0	6,7
Írország	IE	5,4	7,4	Németország	DE	5,6	7,5
EU 27 (2020)	EU27	5,5	5,8	EU 27 (2020)	EU27	5,9	7,0
Portugália	PT	5,6	6,7	Olaszország	IT	5,9	7,0
Horvátország	HR	7,2	6,1	Szlovákia	SK	5,9	6,3
Olaszország	IT	7,4	8,3	Horvátország	HR	6,9	5,3
Lettország	LV	7,8	6,7	Spanyolország	ES	7,0	9,4
Szlovákia	SK	7,9	9,0	Lettország	LV	7,3	6,9
Magyarország	HU	8,7	9,3	Litvánia	LT	7,7	7,6
Ciprus	CY	9,1	11,7	Magyarország	HU	8,0	8,3
Litvánia	LT	9,4	8,6	Ciprus	CY	8,3	9,2
Románia	RO	14,5	15,2	Románia	RO	15,2	16,8
Görögország	EL	16,2	19,5	Görögország	EL	16,6	20,9
Bulgária	BG	20,9	20,4	Bulgária	BG	19,4	19,7

Forrás: Századvég-szerkesztés az Eurostat EU-SILC és ECHP kutatás adatai alapján¹⁸

¹⁸ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_MDDD11__custom_3909441/default/table?lang=en
(Letöltés dátuma: 2022. 11. 09.)

A 15–29 éves fiatalok szegénységét érintő vizsgálat utolsó mutatója a társadalmi kirekesztődés kockázatainak kitett lakosok aránya. Ez egyrészt visszamutat az előbbi két mutatóra, másrészt az alacsony munkaintenzitást is vizsgálja. Tehát a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya a teljes népességnek azon arányát mutatja, akik a relatív jövedelmi szegénység, a súlyos anyagi és szociális depriváció, illetve a nagyon alacsony munkaintenzitás közül legalább egyben érintettek (KSH, 2022. 5. fejezet).

Az alábbi táblázat szintén a Covid-19-világjárvány előtti, 2019-es és az azt követő év állapotát tükrözi. A mutató 2019-ben a teljes korcsoport esetében 12,1–36,3%, a 15–29 éveseknél pedig 10,5–37,3% között alakult. 2020-ban ez a mutató a teljes korcsoport esetében 11,5–35,6%, míg a 15–29 éveseknél 10,7–37,6% között ingadozott.

A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya 2019-ről 2020-ra érdemben nem változott, ugyanakkor a rangsort tekintve volt kisebb átrendeződés.

A súlyos anyagi nélkülözésben élők arányának mutatójánál Szlovákia úgy javult, hogy előbbre lépett az uniós rangsorban. Ennél a mutatónál is ez történt: Szlovákia a teljes korcsoportra vonatkozó 2019-es 14,9%-os értéket 2020-ra 13,8%-ra, a 15–29 éves korcsoport esetében 15%-ról 12,8%-ra javította, ezzel a 3.-ról a 2. helyre lépett a teljes korcsoport szerinti rangsorban.

Magyarország is javított mindkét korcsoportban: a teljes korcsoport esetében 20%-ról 19,4%-ra, míg a 15–29 éves korosztály esetében 19,7%-ról 18%-ra csökkent a mutató, így a teljes korcsoport szerinti éves rangsorban a 14.-ről a 12. helyre lépett előre. Ezt a javulást jeleníti meg a négyévente megtartott nagymintás ifjúságkutatás. Míg 2008-ban, 2012-ben és 2016-ban a 15-29 éves fiatalok legégetőbb problémájának a „pénztelenség/anyagi nehézségek, szegénység, elszegényedés, létbizonytalanság” kategória volt, addig 2020-ban ez a második helyre került. Ugyanis megelőzte a kiszámíthatatlan jövő, a bizonytalanság kategória. Pozitív fejlődésnek tekinthető, hogy a munkanélküliség, az elhelyezkedési nehézségek kategória 2016-os és a 2020-as felméréskor hét pontból álló rangsornak az utolsó előtti preferencia szintjén volt. Azonban sajnos ezzel együtt előre tört és tovább erősödött a céltalanság, nem tudják, mit akarnak kategória. Bár mindkét felmérésnél a hét pontból álló rangsor harmadik helyen állt, azonban 2016-ban 8%-ot, míg 2020-ban 12%-ot ért el.

A részletes és a további országra vonatkozó adatokat a 3. táblázat tartalmazza.

Össességében a vizsgált négy mutató (szegénységi ráta, Gini-együttható, a súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya, illetve a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya) esetében a 2020-as uniós adatok alapján Magyarország az uniós rangsor utolsó harmadában volt. Bár az elmúlt években javultak a mutatók, azonban maradt még további teendő ezeken a területeken. A 2020-as szegénységi ráta esetében mind a teljes korcsoportnál, mind a 15–29 évesek esetében az uniós átlagot meghaladva a rangsor elején vagyunk. A teljes korcsoportnál a 4. helyen, míg a 15–29 éveseknél az 5. helyen álltunk. Így sikerült javítani a korábbi évek mutatóin is. A Gini-együttható csak a teljes korcsoportra vonatkozik, de ez alapján az uniós rangsor első harmadában vagyunk a 2020-as adatok alapján. A 2019–2020-as súlyos anyagi nélkülözésben élők arányának, illetve a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek arányának mutatói esetében már nem ennyire

3. táblázat: A szegénység vagy a társadalmi kirekesztés kockázatának kitett személyek aránya a teljes korcsoportban és a 15–29 évesek körében, összes korcsoport szerinti csökkenő sorrendben, 2019–2020 (százalék)

Ország	Országkód	2019 - Összes korcsoport	2019 - 15-29 év	Ország	Országkód	2019 - Összes korcsoport	2019 - 15-29 év
Csehország	CZ	12,1	10,5	Csehország	CZ	11,5	10,7
Szlovénia	SI	13,7	12,3	Szlovákia	SK	13,8	12,8
Szlovákia	SK	14,9	15,0	Szlovénia	SI	14,3	12,2
Finnország	FI	15,4	23,3	Finnország	FI	15,9	22,1
Hollandia	NL	16,5	22,6	Hollandia	NL	16,0	21,0
Ausztria	AT	16,5	19,7	Ausztria	AT	16,7	18,0
Dánia	DK	17,3	33,0	Dánia	DK	16,8	31,0
Németország	DE	17,3	21,3	Lengyelország	PL	17,0	18,0
Lengyelország	PL	17,9	19,2	Ciprus	CY	17,6	16,0
Svédország	SE	18,4	25,5	Svédország	SE	17,7	27,5
Ciprus	CY	18,6	16,8	Franciaország	FR	19,3	25,5
Franciaország	FR	18,9	22,9	Magyarország	HU	19,4	18,0
Belgium	BE	20,0	20,0	Luxemburg	LU	19,9	30,4
Magyarország	HU	20,0	19,7	Málta	MT	19,9	15,0
Luxemburg	LU	20,1	27,9	Portugália	PT	20,0	18,6
Írország	IE	20,6	21,6	Írország	IE	20,1	20,1
Horvátország	HR	20,8	16,7	Belgium	BE	20,3	20,0
Málta	MT	20,8	15,1	Németország	DE	20,4	27,2
EU 27 (2020)	EU27	21,1	24,3	Horvátország	HR	20,5	14,8
Portugália	PT	21,1	23,0	EU 27 (2020)	EU27	21,6	25,3
Észtország	EE	23,7	18,8	Észtország	EE	22,8	19,0
Olaszország	IT	24,6	28,4	Litvánia	LT	24,5	21,4
Litvánia	LT	25,5	19,1	Olaszország	IT	24,9	29,9
Spanyolország	ES	26,2	31,4	Lettország	LV	25,1	18,9
Lettország	LV	26,7	18,0	Spanyolország	ES	27,0	28,6
Görögország	EL	29,0	36,1	Görögország	EL	27,4	33,1
Bulgária	BG	33,2	31,1	Bulgária	BG	33,6	32,3
Románia	RO	36,3	37,3	Románia	RO	35,6	37,6

Forrás: Századvég-szerkesztés az Eurostat EU-SILC és ECHP kutatás adatai alapján¹⁹

¹⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PEPS01N__custom_3909445/default/table?lang=en
(Letöltés dátuma: 2022. 11. 09.)

kedvező a helyzet. A súlyos anyagi nélkülözésben élők arányának tekintetében uniós szinten gyengébbek az eredmények, az uniós rangsor végén voltunk. Tehát van javulási potenciál. A szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya kicsit kedvezőbb az előző mutatóhoz képest, mivel itt az uniós rangsor szerint a középmezőnyhöz volt elég az eddigi eredmény. Ebben az esetben is van javulási, javítási lehetőség.

Fiatalok anyagi és foglalkoztatási helyzete a konjunktúrakutatás tükrében

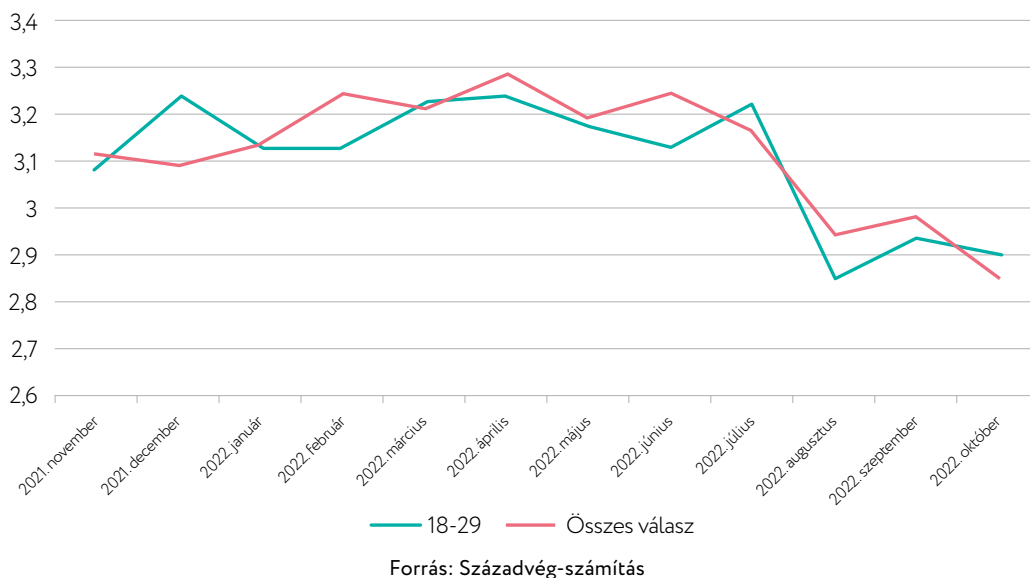
A Századvég Konzorcium 2019. szeptembere óta közvélemény-kutatást végez a magyar lakosság körében, amelynek során 1000 véletlenszerűen kiválasztott felnőtt korú személyt kérdeztünk meg CATI-módszerrel (számítógéppel támogatott telefonos interjú) a megkérdezettek gazdaságikonjunktúra-érzetének megismerése céljából. A továbbiakban a lakossági konjunktúraindex 29 kérdéséből annak az 5 kérdésnek a keresztmetszeti – 18–29 éves korosztályra vonatkozó – adatsorát vizsgáljuk meg, amely a korosztály anyagi helyzetét és esetleges elszegényedésének veszélyét vizsgálja. A témakör elemzése során figyelmet fordítunk a munkával kapcsolatos kérdésekre is, hiszen az anyagi helyzet megítélését erőteljesen befolyásolja a foglalkoztatási környezet. Reprezentatív jelleggel a 18–29 évesek különböző indexeinek alakulását összevetjük az összes válaszadó visszajelzéséből képzett index értékével, így még pontosabb képet kaphatunk arról, hogy a korosztály véleménye hogyan viszonyul a teljes lakossághoz.

Foglalkoztatás

A konjunktúrakutatás egyik kérdésében arra adtak választ a megkérdezettek, hogy milyen mértékben tartanak (egyáltalán nem, inkább nem, inkább igen vagy nagyon) attól, hogy ők vagy valamely családtagjuk elveszíti a munkáját a következő 6 hónap során. A képzett indexnél a legpozitívabb válaszlehetőség a súlyozás során négy pontot kapott, míg a legnegatívabb egyet. Az így képzett index alapján megállapítható, hogy a 18–29 éves korosztály véleménye nagyjából konvergál a teljes lakossághoz.

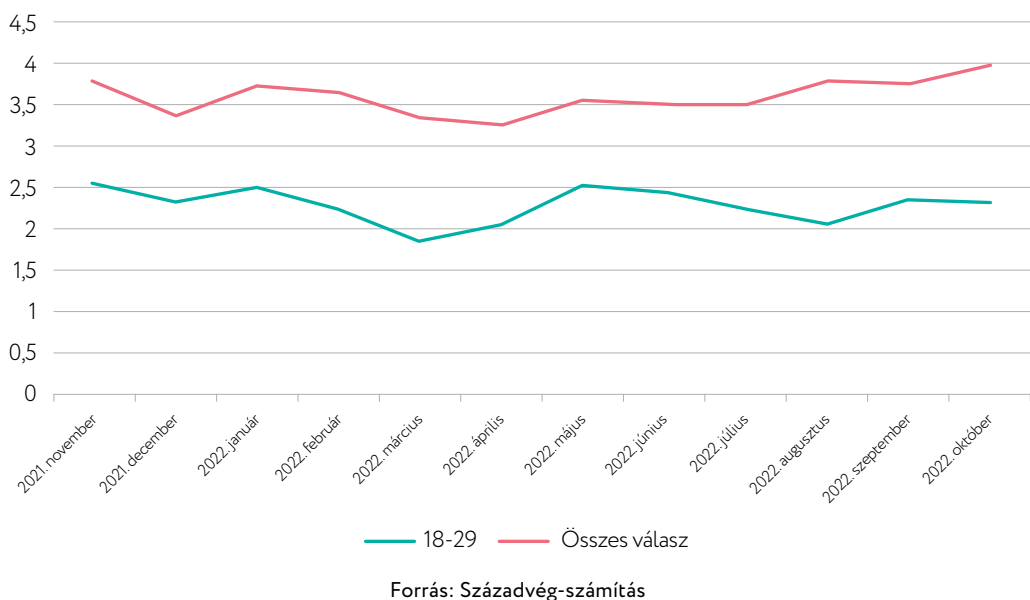
Ha az elmúlt egy évet vizsgáljuk, 2022 júliusáig stabilan 3 pont felett maradt az index, tehát a megkérdezettek inkább nem tartottak az állásvesztéstől. A háború gazdasági hatásainak: a magas inflációs- és kamatkörnyezetnek, a rekordokat döntő energiaáraknak és az ebből fakadó bizonytalanságnak a begyűrűzése július óta érezteti igazán hatását az index értékében, azonban az augusztusi mélypontot követően erősödés tapasztalható. 2022 októberében a 18–29 éves korosztály majdnem kétharmada inkább nem tart az állásvesztéstől: 40,9%-a egyáltalán nem, 24,4%-a pedig inkább nem érzi veszélyben saját vagy közvetlen családtagjai munkáját. Ezzel szemben a válaszadók 19,3%-a inkább tart, míg 14,8%-a nagyon tart az állásvesztéstől. Az index aktuális értéke is azt mutatja, hogy az ifjúság még mindig pozitív az állásbiztonság kérdésében, annak mértéke azonban visszaesett az egy évvel korábban tapasztalt eredményekhez képest.

5. ábra: Tart Ön attól, hogy akár Ön, akár valamely családtagja elveszíti a munkáját a következő 6 hónap során?

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy ha a megkérdezett elvesztené állását, szerinte mennyi idő alatt tudna újból elhelyezkedni. Az egyes kategóriákhoz a következő értékeket rendeltük: azonnal: 0; 3 hónapon belül: 1,5; 3–6 hónap alatt: 4,5; 6–12 hónap alatt: 9; 1 évnél hosszabb idő alatt: 18.

6. ábra: Ön szerint a munkahely elvesztését követően mennyi idő alatt tudna újból elhelyezkedni?

A 18–29 éves korosztály meglehetősen bizakodó azzal kapcsolatban, hogy munkavesztést követően mennyi időn belül tudna újra elhelyezkedni. Ez az érték a 18–29 évesek esetében átlagosan 2,3 hónap volt az elmúlt év folyamán, ugyanakkor a teljes lakosság esetében ez az időtartam több mint 1,3 hónappal hosszabb volt a 18–29 évesekhez képest. A kérdésre adott válaszok jól mutatják, hogy a fiatal munkavállalóknak van értékük a piacon, átlagosan könnyebben találnak munkát az idősebb korosztályoknál.

Az elmúlt egy év idősorát vizsgálva szembevetve, hogy egy viszonylag szűk sávban ingadozik a korosztály által becsült munkakeresési idő. Az orosz–ukrán háború negatív gazdasági következményei sem rontottak az index értékén. Májusban voltak a leginkább pesszimisták a válaszadók, azonban még akkor is úgy vélekedtek, hogy kicsit több, mint 2,5 hónap alatt találnának új munkahelyet. A gap a 18–29 éves korosztály visszajelzései és az összes válasz között 1,02 hónap (május) és 1,74 hónap (augusztus) között ingadozott. Az elmúlt év során a leggyakrabban (átlagosan 47,8%-ban) a fiatalok a „3 hónapon belül” válaszlehetőséget jelölték meg. Ezt követő leggyakoribb válasz az „azonnal” volt 25%-kal, míg 3–6 hónap munkakeresési időre átlagosan a korosztályi válaszadók 17,9%-a számít. Fél évnél hosszabb álláskeresői időt kumuláltan csak 9,5% jelölt.

Összességében elmondható, hogy foglalkoztatási szempontból pozitív a fiatalok hazai helyzete. Az állásbiztonság megítélése a háború gazdasági következményeinek köszönhetően visszaesett, azonban még így is nagyobb részben pozitívak a korosztály tagjai. Állásvesztés vagy állásváltás esetén kifejezetten jó helyzetben van az ifjúság, hiszen az átlagnál lényegesen gyorsabb álláskeresői idővel számolnak, ami jelzi a piaci igényt a fiatal munkavállalók iránt. Ez a környezet lehetőséget biztosít számukra, hogy stabil munkaháttérrel tervezhessék a jövőjüket, amely nagy mértékben segíti az elszegényedés elkerülését, a jelenlegi anyagi helyzet megőrzését, illetve a későbbiekben annak potenciális növelését.

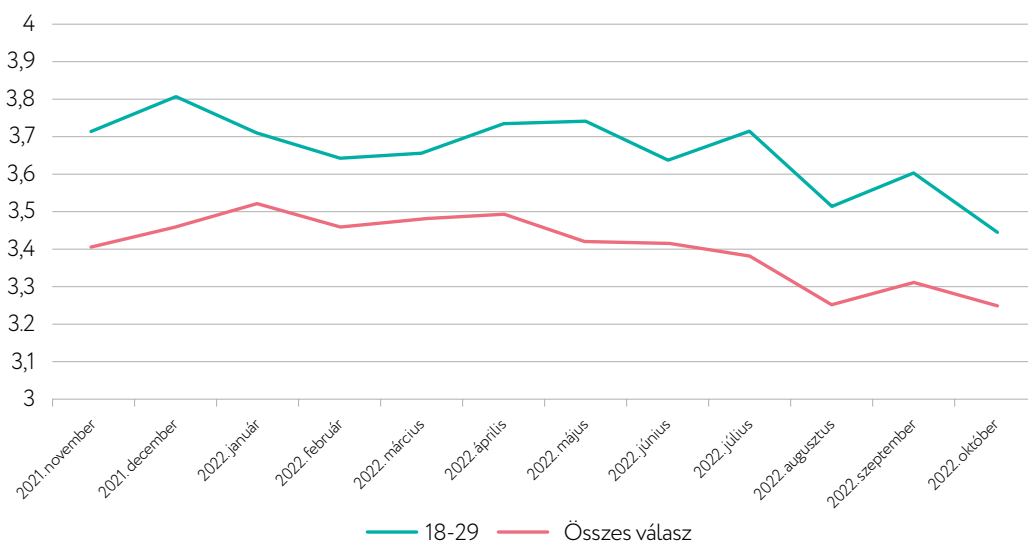
Anyagi helyzet

A Századvég lakossági konjunktúrakutatásában a válaszadók anyagi helyzetének vizsgálata is fontos szerepet tölt be. A válaszlehetőségek a következők voltak: sokat tudunk megtakarítani; meg tudunk takarítani, de csak keveset; éppen kijövünk a jövedelmünkből; feléljük korábbi megtakarításainkat; jelentősen el vagyunk adósodva. Ha az eddigi gyakorlatnak megfelelően súlyozott átlagot számítunk, ahol a legjobb anyagi helyzetű kategória értéke 5, míg a legrosszabb anyagi helyzetű kategória értéke 1, akkor azt láthatjuk, hogy a 18–29 éves korosztály jobbnak ítéli meg az anyagi helyzetét, mint az összes válaszadó, azonban mindkét index esetén csökkenés tapasztalható.

A 18–29 éves korosztály anyagi helyzetéről alkotott képe az előző évben végig felülmúlta az összes válasz alapján számított teljes index értékét, az átlagos különbség 0,26 pont volt a két eredmény között. A teljes lakosságot vizsgáló indexnél április óta folyamatos gyengülés tapasztalható, míg ez az erőteljes visszaesés a 18–29 éves korosztály esetében júliusban kezdődött, azóta 0,27 pontot csökkent a súlyozott átlag. A teljes előző évet vizsgálva 2022

októberében voltak leginkább borúlátók a fiatal válaszadók. Ennek ellenére a legtöbben (42,6%) még mindig meg tud takarítani, ha csak keveset is, 36,4% pedig éppen kijön a jövedelméből. 8% sokat félre tud tenni, míg 6,8% feléli a korábbi megtakarításait. Jelentős eladósodásról a korosztályban mindösszesen 4% számolt be a hónapban. Az anyagi helyzet romlását elsősorban a 20 éve nem látott magas infláció okozza. A folyamatos nominális bérnövekedést ellensúlyozza a május óta 10% feletti inflációs környezet, így a bérek egyre többet veszítenek a vásárlóerejükből, amely jelenség az index értékének csökkenésén is látszódik. Ennek ellenére a 18–29 éves korosztály októberben számított 3,44 pontos súlyozott átlaga azt mutatja, hogy a korosztály tagjai még mindig kijönnek a fizetésükből, sőt többen még spórolni is tudnak. Ebben az elmúlt időszak nominális bérnövekedése mellett a 25 éven aluliak SZJA-mentessége is fontos szerepet játszott, ez a 15% eredményezheti a teljes sokaság és a 18–29 éves korosztály közötti különbséget. Az ifjúság esetén a jelenleg mért érték alacsonyabb, mint az előző év átlaga (3,66) azonban még mindig stabil környezetet jelent a fiatalok számára, az elszegényedéstől ebben a jelenleg ugyan kockázatos makrogazdasági környezetben is távol vannak a felmérés alapján.

7. ábra: Mi jellemzi az Ön háztartása helyzetét anyagi szempontból?

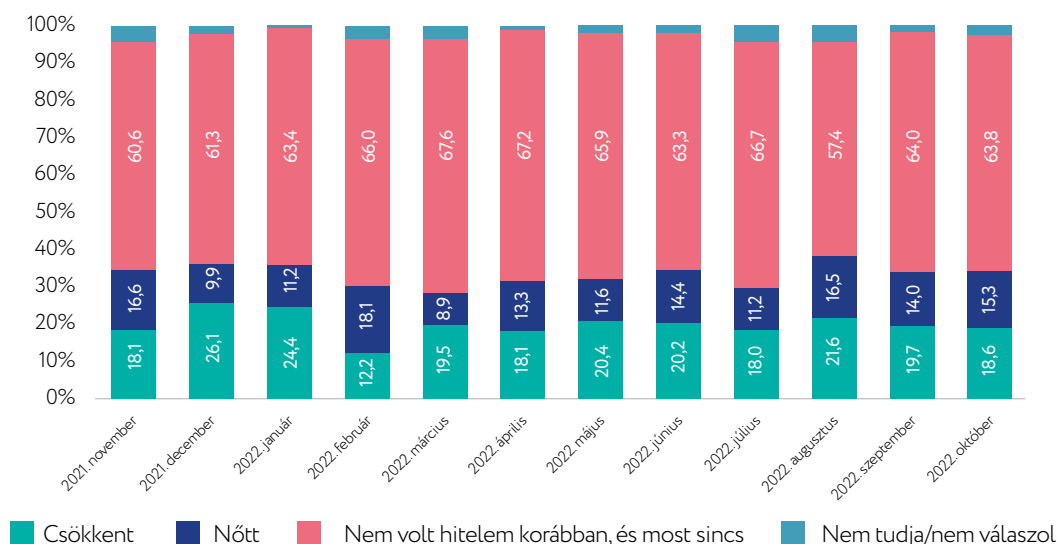

Forrás: Századvég-számítás

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy hogyan alakult a válaszadó háztartásának hitelállománya az elmúlt 12 hónapban. Az elmúlt év átlagában a 18–29 éves válaszadók 19,7%-a számolt be csökkenésről, míg 13,4% esetében növekedett a háztartáshitelállománya, 63,9% pedig nem is rendelkezett hitellel az elmúlt év folyamán. Ezek az arányok nagyjából megfe-

lelnek a teljes sokaság arányainak. Az elmúlt év folyamán a 18–29 éves korosztály átlagosan 33,2%-a rendelkezett hitellel, míg az összes válasz esetén ez az arány 33,7%. A teljes minta esetén a hitelállomány csökkenéséről valamelyest többen számoltak be, ott ez az arány 22,6%, ami 2,87 százalékpontos eltérést jelent. Ezek a különbségek azonban minimálisnak számítanak.

8. ábra: Hogyan alakult az Ön háztartásának hitelállománya az elmúlt 12 hónapban? (18-29 éves korosztály)

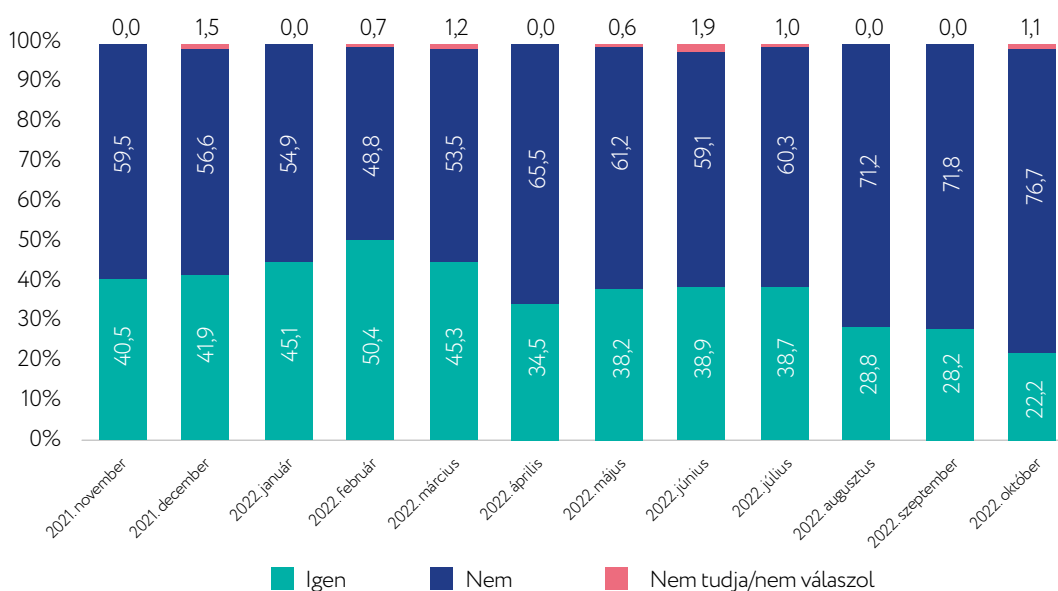
Forrás: Századvég-számítás

Az elmúlt egy év folyamán a romló makrogazdasági környezet ellenére sem változott jelentősen a hitellel nem rendelkezők aránya a korosztályon belül. Az adatok alapján megállapítható, hogy az előző 12 hónapból 11 alkalommal a „csökkent” válaszok meghaladták a „nőtt” válaszokat (az egyedüli kivételt a februári hónap jelentette), tehát csökkenő trend figyelhető meg a korosztály által birtokolt hiteleknél. Ez egyrészt pozitív, hiszen az eladósodás veszélye kevésbé fenyegeti a korosztály tagjait, másrészt a megfelelő konstrukcióval és megfelelő finanszírozási szerkezettel felvett hitel támogathatja az egyéni jólét növekedését anélkül, hogy jelentős eladósodáshoz vezetne. Hitellel leginkább a 30–49 éves korosztály tagjai rendelkeznek, ami azt mutatja, hogy a nagyobb beruházásokat, mint például a lakásvásárlást, ebben az életszakaszban valósítják meg a válaszadók, amihez sok esetben hitel felvétele is szükséges. A 18–29 éves korosztály esetén a tőkehiány, illetve az eltérő prioritások okozhatják az alacsonyabb hitelarányt.

A háború kitörése óta a következő évre tervezett nagyobb kiadások terén lényeges mérséklődés figyelhető meg az ifjúság esetében. 2022. februárjában, részben a különböző állami vagyontranszfereknek köszönhetően, a 18–29 éves válaszadók 50,4%-a tervezett beruházást,

októberre ez az arány 28,2 százalékponttal csökkent. A teljes lakossághoz képest a 18–29 éves korosztály beruházási hajlandósága folyamatosan magasabb volt az előző év folyamán, átlagosan 11,8 százalékponttal haladta meg az összes válaszadó beruházási hajlandóságát. Ez az eltérés már lényegesnek mondható, amely jól mutatja, hogy a fiatalok anyagi helyzete lehetővé teszi számukra, hogy a lakossági átlagnál magasabb arányban hajthassanak végre nagyobb beruházásokat. Az eltérést azonban az is magyarázhatja, hogy ez a korosztály az önálló élete elején van, sokkal több olyan egyszeri, nagyobb kiadásra lehet szüksége, amely a többi korosztály esetén kevésbé jellemző.

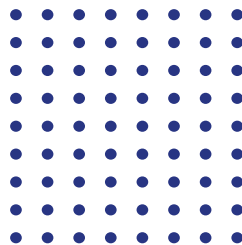
9. ábra: Tervez-e a következő egy évben nagyobb kiadást (pl. lakásvásárlás, -felújítás, személygépkocsi-vásárlás; 18-29 éves korosztály)?

Forrás: Századvég-számítás

A 18–29 éves válaszadók (és a teljes sokaság) esetében a beruházási hajlandóság visszaesését több tényező kumulált hatása okozza. A növekvő infláció egyre nagyobb terheket ró a háztartásokra, csökken az a szabadon elkölthető pénzösszeg, amelyet beruházásokra tudna fordítani a lakosság. A következő időszakot érintő energiapiaci és inflációs bizonytalanság szintén arra sarkallja a korosztály tagjait, hogy ne vágjanak bele nagyobb beruházásokba. A növekvő alapkamat által a finanszírozási környezet is sokat változott az elmúlt évben, a forrásszerzés költsége lényegesen magasabb lett, mint amit az utóbbi 10 év folyamán megszokhatott a lakosság. Várhatóan a következő időszakban is hasonlóan alacsony szinten marad a beruházási hajlandóság mind a 18–29 éves korosztály, mind a teljes lakosság esetében. Összességében elmondható, hogy a 18–29 éves korosztály anyagi helyzetét vizsgáló index értéke valamelyest romlott az elmúlt év folyamán, ennek mértéke azonban elmarad a teljes

lakosság által tapasztalt visszaeséstől. A fogyasztók által érzékelt negatív jelenségek nem lokális problémák; az egész világgazdaság működését befolyásolják. Pozitívum azonban, hogy a háborút megelőző hazai gazdasági konjunktúra stabil alapot jelent az ifjúság számára, hogy a nehezebb időszakokban is biztosítani tudják a megélhetésüket, ezáltal elkerülve az elszegényedés veszélyét. Legnagyobb problémát talán a beruházások látványos csökkenése jelenti, hiszen ezek azok a kiadások, amelyek az egyéni jólétet számottevően befolyásolni tudják. Remélhetőleg ez a visszaesés csak átmeneti, a csökkenő infláció által újból növekedni kezdenek majd a reálbérek, illetve a jelenleg magasabb finanszírozás költsége is ismét alacsonyabbá válik, amely tényezők együttesen a beruházások újbóli növekedéséhez vezethetnek.

Irodalomjegyzék

Eurostat income and living conditions (ilc) metaadatok, 3.4. Statistical concepts and definitions. Letöltés dátuma: 2022.11.07., forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/ilc_esms.htm

Eurostat, EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) methodology, Letöltés dátuma: 2022.11.08., forrás: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology)

OECD, Risk That Matter Survey, „Youth people’s concerns during COVID-19: Results from Risk That Matter 2020” (2021.július), letöltés dátuma: 2022.11.25, <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/young-people-s-concerns-during-covid-19-results-from-risks-that-matter-2020-64b51763/>

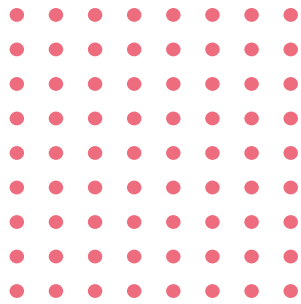
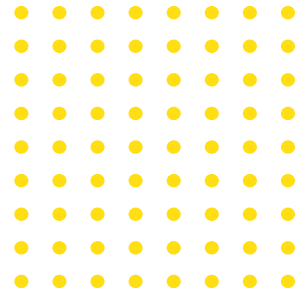
OECD, Risk That Matter Survey, „Youth people’s concerns during COVID-19: Results from Risk That Matter 2020” (2021.július) adatbázisa, letöltés dátuma: 2022.11.25, <https://www.oecd.org/els/soc/OECD2021-COVID-Youth-RTM-Figures-and-Data.xlsx>

KSH (2022). Életkörülmények – Háztartási költségvetési és életkörülmények adatfelvétel módszertana. Letöltés dátuma: 2022. 11. 08., forrás: (KSH, 2022, 5. fejezet) https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/ele_modsz.html

KSH (2022). Munkaerő – Intézményi munkaügyi adatgyűjtési rendszer módszertana. Letöltés dátuma: 2022. 11. 08., forrás: (KSH, 2022, 20. fejezet) https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/mun_modsz.html

Domokos T., Kántor Z., Pillók P., Székely L., (2020) *A Magyar Fiatalok 2020, Kérdések és Válaszok – Fiatalokról, fiataloktól*, Budapest: Erzsébet Ifjúsági Alap Nonprofit Kft.

Engler Á. – Pári A. (2021) Párkapcsolat és családalapítás. In Székely L. *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején, tanulmánykötet a magyar ifjúság kutatás 2020 eredményeiről* (pp.:87-114.), Budapest: Enigma 2001 Kiadó.

03

A magyarországi fiatalok harmadik legégetőbb problémája: céltalanság

A válságkultúra és az „élet értelme”

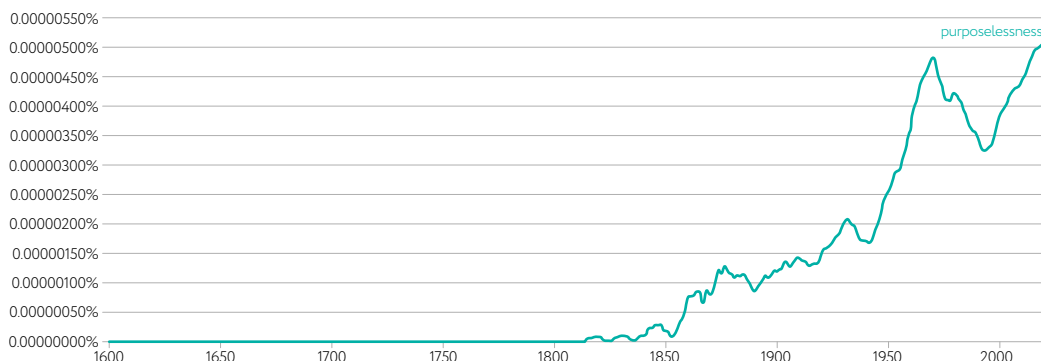
A fiatalok affinitása a céltalanság narratívája és érzése iránt

Kollár Dávid, Pillók Péter

Bevezetés

A céltalanság „élményének” diagnózisa a 20-21. századi „válságirodalom” egyik közismert toposza (Szokolczai és Füstös, 1998: 220; Adorno és Horkheimer, 2020; Spengler, 2021; Evola, 1995; Beck, 1992; Engels, 2014; Kurucz, 2022; Byung-Chul, 2019). A válságkultúra – és ebbe ágyazva a céltalanság narratívájának – előretörése tetten érhető a szakmai és populáris irodalomban (1. ábra) a humán- és társadalomtudományokban, a domináns politikai retorikában és a média által előszeretettel alkalmazott narratív keretek esetén is.

1. ábra: A céltalanság (purposelessness) kifejezés népszerűsége az angol nyelvű szövegtörzsekben 1600 és 2019 között

Forrás: Google Ngram – 2022.09

Ezzel összhangban azon elbeszélések szerint, amelyek a céltalanság élményét jelenkorunk egyik központi tapasztalatává emelik, a 20-21. század egyik legfőbb sajátossága a társadalmilag objektivált célok és alapok megrendülése (Nietzsche, 1998; Kollár D. és Kollár J., 2020; Lyotard, 1984; Latour, 1993; Kollár J. és Déri, 2011), amelynek hatására a tájékozódási pontjait veszített világ egyfajta „senki földjévé” (Bordács, 2008), alkonyi zónává válik, ahol nincsenek jól körülhatárolt fogódzók (Kollár D., 2020). Szemben a metafizikailag orientált világ rendjével, amelyben „mindennek megszabott ideje” (Préd 3:1) volt, a poszt-metafizikai (Habermas, 1994), vagy éppen posztmodern (Lyotard, 1984) korban „a tények és az értékek világát összekapcsoló szent szimbólumrendszerek, közösségi rítusok, kollektív mítoszok nem érvényesek többé” (Kollár J. és Déri

K., 2011; Kollár D., 2019). Ami ezek helyett maradt: egymással nem kompatibilis érték- (MacIntyre, 1999) és racionalitástörmelékek (Weber, 2007), amelyeket az egyéneknek és közösségeknek saját maguknak kell értelemmel teli aggregátumokká rendszerezniük (Kollár D., 2019; Kollár J. és Déri, 2011). Vagyis a végső megalapozottságú „előre gyártott” célok és eszközök helyett – vagy éppen ezek demisztifikálódott törmelékeit kreatív módon újra felhasználva (az evolúcióbiológiából kölcsönzött terminussal: exaptálva¹) – az egyéneknek és közösségnek kell kijelölniük a céljaikat.

Ez a diagnózis – amelyet a 20. és 21. század eseményei², illetve a koronavírus-járvány vagy éppen az ukrajnai háború jelenkori történései még elevenebbé tettek – következményeit tekintve két eltérő pályát jelöl ki. Az első a –korábban már említett – „válságkultúra” felemelkedése, amely jól tetten érhető az olyan korunkra aggatott címkékben mint amilyen az állandósult anómia (Marks, 1974; Durkheim, 2003), a borderline kultúra (Matijašević, 2021), vagy éppen a kiegészítő társadalma (Byung-Chul, 2019). A második pálya ezzel szemben az önmegvalósítás, vagy éppen az autenticitás kultúrájának felemelkedéséhez vezet, amelynek középpontjában egy olyan személyes identitás képe áll, „amely csak az enyém, és amelyet magam fedezek fel” (Taylor, 1997: 126). Eszerint az olvasat szerint a töredékessé vált modernitás romkultúrájában az egyénnek lehetősége nyílik arra, hogy „végső döntések láncolatába” horgonyozza le önmagát, amelyben „saját sorsának, tetteinek és létének értelmét választja meg” (Weber, 1998 : 89; Hidas, 2018: 197). Más szavakkal: azáltal, hogy a vonzások és választások „eseménytere” radikálisan kitágult, az egyéni életcélok a különböző racionalitások, etikai töredékek melletti individuális elköteleződések révén bontakoznak ki (Kollár D., 2019).

Ennek az egyéni autenticitásra épülő kultúrának a felemelkedéséhez persze kifejezetten jó keretet biztosított az anyagi szükségletek egyre szélesebb körű kielégítése. Lényegében ezt a kölcsönhatást ragadja meg Inglehart - maslowi húrokat pengető – klasszikus „néma forradalom” hipotézise, amely szerint a posztmaterális értékek 20. század végi térnyerése két hullámban – a strukturális körülmények jelentős javulásának eredményeképpen – valósult meg. Első lépésben az ipari társadalmak sajátosságai lehetővé tették az erőforrások mobilizációját, az alapvető létfenntartási szükségletek széleskörű kielégítését és a demokrácia, illetve a demokratikus intézmények kiépítését. Ezt követően pedig – hála a vonatkozó rendszerek magas szintű ha-

¹ Gould és Vrba (1982) „Exaptation: A Missing Term in the Science of Form” című tanulmányukban aptációnak (aptation) tekintik mind az adaptációt, mind pedig az exaptációt. Az adaptációról szerintük akkor beszélhetünk, amikor a természetes szelekció alakítja ki a jelenlegi használatra az adott tulajdonságot, jelleget (character). Az adaptációnak mint történetileg kibomló folyamatnak a működése a funkciója. Szerintük az exaptációnak két formája van. „1. Amikor valamely tulajdonság, melyet korábban a természetes szelekció egy adott, partikuláris funkcióra alakított ki, kooptálódik új használatra (kooptáció). 2. Amikor valamely tulajdonság, amelynek létrejöttéért nem a természetes szelekció felel (a nonaptation), kooptálódik a jelenlegi használatra (kooptáció)” (Gould és Vrba 1982: 5). Az exaptáció esetében „eredetileg” nem beszélhetünk funkcióról, csak következményről vagy hatásról, amely a természetes szelekció közvetlen beavatkozása nélkül létrejött hasznos tulajdonság működése. Az exaptációt, szemben az adaptációval, nem előzi meg tervezési folyamat, nonaptív melléktermékekből vagy korábban más szerepre adaptálódott tulajdonságokból építkezik. A bemutatott megközelítés szerint az exaptáció egy korábban funkcióval nem rendelkező struktúra vagy egy más funkcióra „tervezett” tárgy új felhasználási módját jelöli, az adaptáció pedig olyan szelekciós nyomásra adott reakció, amely során egy korábban meglévő funkció még hatékonyabbá válik, vagyis az adaptív műveletek a már rögzített megoldások hatékonyságának tökéletesítéséért felelnek (Kollár D. és Kollár J. 2020).

² Ehhez lásd.: Inglehart, 1997; Zenovitz és Kollár, 2022; Castells, 2005; Floridi, 2014

tékonyágának – a személyek számára nem a materiális, hanem a posztmateriális szükségletek kielégítése, az egyéni önmegvalósítás, az individuális célok kibontakoztatása került a fókuszba (Inglehart, 1997; Inglehart és Welzel, 2005; Kollár D., 2017, Kollár D., 2021).

Mindezek a folyamatok – legyenek felszabadító vagy éppen bénító hatásúak – különösen hangsúlyos módon érinthetik a fiatalokat. Ahogy azt több kutatás is kimutatta már, a fiatalok különösen érzékenyen rezonálnak a különböző természetű és lefolyású határhelyzetekre, legyen szó gazdasági válságokról vagy éppen a koronavírus-járványról (Sortheix és mtsai, 2019; Zenovitz és Kollár, 2022). Ennek egyik elsődleges oka, hogy a fiatalkorúak liminális élethelyzete (Weller, 2007; Wood, 2014) egyfajta szocio-életkori sajátosság, amely – képlékeny jellege miatt – erőteljes belső rokonságot mutat a megalapozatlanság kultúrájával. Nem meglepő tehát, hogy a nagymintás ifjúságkutatás tanulságai szerint a fiatalság egyik legégetőbb problémája maga a céltalanság, az alapvesztettség, vagyis, hogy nem tudják, mit akarnak az életben.

1. táblázat: Az ifjúság legégetőbb problémái, N2008, N2012, N2016, N2020=8000; százalékos megoszlása az esetek százalékában, az 5 százalék vagy annál magasabb említések

2008		2012		2016		2020	
Probléma	%	Probléma	%	Probléma	%	Probléma	%
Pénztelenség, szegénység, elszegényedés, létbizonytalanság	15	Pénztelenség, szegénység, elszegényedés, létbizonytalanság	16	Anyagi nehézségek, létbizonytalanság, szegénység, elszegényedés	29	Bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő	23
Munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	24	Kilátástalan, bizonytalan jövő	16	Bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő	18	Anyagi nehézségek, létbizonytalanság, szegénység, elszegényedés	22
Kilátástalan, bizonytalan jövő	10	Munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	15	Céltalanság, nem tudják, mit akarnak	8	Céltalanság nem tudják, mit akarnak	12
Drogok, kábítószeres elterjedése	7	Céltalanság, nem tudják, mit akarnak	11	Drogok, kábítószeres elterjedése	6	Baráti társaságok, közösségek hiánya	8
Céltalanság, nem tudják, mit akarnak	7	Drogok, kábítószeres elterjedése	7	Alkohol elterjedése	7	Drogok, kábítószeres elterjedése	7
Bűnözés	6	Bűnözés	7	Munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	7	Munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	5
Lakásproblémák	4	Ffiatalok általános rossz helyzete	6	Bűnözés	6	Bűnözés	5

Forrás: Domokos-Kántor-Pillók-Székely 2020, 72. oldal

Mindezek alapján tanulmányunk központi kérdése, hogy a megalapozatlanság romkultúrája milyen peremfeltételek teljesülése mentén tekinthető serkentő vagy éppen bénító hatásúnak a fiatalokra nézve. Ezzel összhangban tanulmányunkban két célt tűzünk ki. Egyrészt feltárjuk, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a céltalanságra vonatkozó *narratíva* iránti affinitást meghatározzák, másrészt pedig explicit módon megvizsgáljuk, hogy a céltalanság *érzését* milyen faktorok befolyásolják. Előbbi esetben tehát a központi kérdés az, hogy kik azok, akik elsősorban úgy vélik, hogy a fiataloknak nincsenek céljaik, és hogy nem tudják, mit akarnak az életben. Ezzel szemben a céltalanság *érzését* meghatározó tényezők esetén az elsődleges kérdés, hogy melyek azok a faktorok, amelyek miatt valaki céltalannak érezheti az életét. Ha elfogadjuk, hogy a céltalanság *érzését* okozó társadalmi tényezők jelentős mértékben összefüggnek a lehetőségtér radikális kiszélesedésével, vagyis a társadalmi valóság alapvesztettségével, akkor a központi kérdés az, hogy melyek azok a tényezők, amelyek direkt vagy indirekt módon hozzájárulhatnak ennek a komplexitásnövekedésnek a domesztikálásához. Ezzel persze implicit módon megfordítjuk a kérdést, és azt vizsgáljuk meg, hogy mely tényezők azok, amelyek lehetővé teszik a lehetőségtér metaforikus meghódítását.

Modellek

A korábban elmondottak empirikus megragadásához két modellt építettünk fel. Az első modell célja, hogy feltárja, hogy a céltalanságra vonatkozó *narratíva* (miszerint a fiatalok céltalannak, nem tudják, mit akarnak) iránti affinitást milyen tényezők orientálják a legmarkánsabban. A második modell ezzel szemben azt vizsgálja, hogy az eltérő materiális és immateriális faktorok hogyan befolyásolják azt, hogy valaki úgy érzi, hogy van célja (értelme) az életének.

Modell – A fiatalok és a céltalanság *narratívája*

Adatok

Az első modell esetén az elemzés alapját a 2020-as nagymintás ifjúságkutatás adatai képezik. Ebben a modellben a függő változó két értéket vehet fel: 1-et ha „Ön szerint ma Magyarországon mi az ifjúság legégetőbb problémája?” kérdésre a válaszadó a „Céltalanság, nem tudják, mit akarnak” opciót választotta és 0 abban az esetben, ha bármelyik másik állítást.

³ A változók kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy csak olyan kérdések kerüljenek a modellünkbe, amelyet a teljes mintán lekérdéztek.

Modell felépítése

Az első modellbe három magyarázó változóblokkot³ építettünk be. Az első változócsoportha a hagyományos szociodemográfiai tényezők (nem, életkor, végzettség, településtípus) tartoznak. A második blokkot a tőkeellátottság és az elégedettség különböző aspektusai konstituálják. A kurrens szakirodalommal összhangban ugyanis feltételezhető, hogy a célok kijelölésének és megvalósításának képessége jelentős mértékben függ a materiális (pl. anyagi helyzet) és immateriális (pl. pozitív jövőkép, baráti kapcsolatok) erőforrásoktól (Bourdieu, 1997; Kollár, Gyorgyovich és Pillók, 2021; Cunningham és mtsai, 2015; Baumeister és mtsai, 2009; Maciuszek és mtsai, 2019; Przepiorka, 2020, Maciej és mtsai, 2016). A vonatkozó modell 3. blokkja a válaszadó értékorientációját modellálja. Az értékorientációk bevonását az az értékszociológia premissza indokolja, amely szerint az individuális döntések, választások – így például a konkrét életcélok és ezek megvalósításához szükséges eszközök – kiválasztása is az egyén értékháztartásának derivátumai (Zenovitz és Kollár, 2021; Schwartz, 1992; Schwartz, 2012). Vagyis a – korai szocializáció idején stabilá váló – értékek azok, amelyek – legalábbis részben – megalapozzák a különböző világ- és önleírások, életcélok és eszközök iránti affinitást. (A 2020-as kutatásban – amelyre első modellünk épül – nem volt olyan blokk, amely explicit módon a válaszadó értékorientációját ragadta volna meg. Ezért elemzéseinkbe a politikai értékekre vonatkozó változóblokkot építettük be, illetve egészítettük ezt ki egy, a válaszadó vallásosságára vonatkozó kérdéssel. Ezeket a politikai értékekre vonatkozó változókat gyakran használták kvázi proxy változóként az egyének értékpreferenciáinak modellálására).

Eredmények

A felépített végső (minden változó bevonásával készült) modell magyarázó ereje 4 százalék, vagyis a vizsgált tényezők csak korlátozottan képesek előrejelezni a „céltalanság” iránti affinitást. A szociodemográfiai változókat tömörítő modell tanulsága szerint a fiatalabbak és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők az átlagnál nagyobb arányban választották a céltalanságot. A másik két változó esetén nem találunk szignifikáns összefüggéseket. Ezek az összefüggések a második modellben – a különböző materiális és immateriális erőforrások bevonását követően – is megmaradnak, azonban ebben az esetben a jövőbeni kilátások (kedvező) és a szubjektív anyagi helyzet fejt ki a legnagyobb hatást. Azonban szignifikánsan befolyásolja a függő változó alakulását az általános életelégedettség is. A harmadik blokk bevonását követően érdemi változás nem következett be, ugyanis egyik változó (vallásosság, politikai értékek) sem fejtett ki szignifikáns hatást. Mindezek alapján tehát elmondható, hogy jellemzően azok gondolják úgy, hogy az ifjúság legégetőbb problémája a céltalanság és az, hogy nem tudják, mit akarnak, akik az átlagnál fiatalabbak, magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, kedvezőnek tartják jövőbeni céljaik megvalósulásának esélyét, és elégedettek az életükkel.

2. táblázat: Céltalanság narratíváját magyarázó tényezők – logisztikus regresszió

	1. modell		2. modell		3. modell	
	Exp(b)	Wald	Exp(b)	Wald	Exp(b)	Wald
Kor	0,97***	10,35	0,98*	3,13	0,98*	3,42
Településtípus	0,95	1,84	0,95	1,98	0,95	2,05
Végzettség	1,2***	15,13	1,1**	3,87	1,1**	3,92
Nem	0,94	0,79	0,94	0,73	0,94	0,70
Szubjektív anyagi helyzet			0,81***	12,29	0,82***	12,06
Barátok száma, akikkel gyakran van együtt szabadidejében			1,00	0,17	1,00	0,22
Elégedettség: személyes élettervei megvalósításának esélyeivel			0,96	0,42	0,96	0,45
Elégedettség: jövőbeli kilátásaival			1,3***	18,98	1,3***	18,28
Elégedettség: mindent egybevetve azzal, ahogyan most él			1,18***	7,33	1,18***	7,34
Vállásosság					1,00	0,40
Liberális - konzervatív					1,06	4,41
Baloldali - jobboldali					1,00	0,01
Mérsékelt - radikális					0,98	0,34
Nemzeti önrendelkezés íve - nemzetek feletti kormányzás híve					0,98	0,71
Magyarázó erő	0,60%		3%		4%	

***p<0,01 **p<0,05 *p<0,1

Forrás: Saját számítás

Modell

Adatok

A második modellt a Századvég Alapítvány által 2021-ben, 5000 fő megkérdezésével végzett kutatás képezi⁴. Az elemzésekhez a 18-29 évesekre vonatkozó adatokat használtuk fel. Ebben a modellben függő változóként a 4 fokú likert skálán mért „Mennyire érzi úgy, hogy van célja, értelme az Ön életének?” kérdésre kapott válaszokat rögzítettük.

⁴ Ez utóbbi esetben a felvett adatok nem, kor, iskolai végzettség, településtípus és régiós megoszlás szerint reprezentálják a teljes magyarországi felnőtt népességet. A mintavételből fakadó torzulásokat mátrix súlyozással korrigáltuk a KSH 2016-os mikrocenzusa által közölt demográfiai arányoknak megfelelően.

Modell

A 2. modell öt magyarázó változócsoporthból áll. Ezekből három elvi szinten megegyezik a korábbi modellben használtakkal. Ebben az esetben viszont az értékorientáció mérésére – a proxy változóként használt politikai-értékeknél szignifikánsan érzékenyebb – tíz elemből álló Schwartz érték kérdőívét használtuk fel (Zenovitz és Kollár, 2022), amelynek komponensei négy emergens érték régióba, faktorba sorolhatók: változásra való nyitottság, önmegvalósítás, önmeghaladás, megőrzés. Hasonlóképpen a tőkeellátottság mérésére is szignifikánsan érzékenyebb eszközök álltak rendelkezésünkre⁵. A negyedik változóblokk a válaszadó élethelyzetét éri tetten, konkrétan azt méri, hogy a válaszadónak van-e munkája és van-e (vagy volt-e már) stabil párkapcsolata. Ezek a tényezők a feltételezések szerint jelentős mértékben orientálhatják az egyének életvitelét és életcéljait (vö.: Patkós és Farkas, 2020; Dolan és mtsai, 2008). Végezetül az ötödik változócsoporth (amely az első modellünk esetén nem állt rendelkezésünkre) a válaszadók moralitáshoz fűződő vélekedéseit ragadja meg (vö.: Forsyth, 1980). Explicit módon azt mutatja meg, hogy a válaszadó milyen mértékben köteleződik el a morális univerzalizmus és a morális individualizmus ontológiai mellett. (Ebben az esetben ebbe a változóblokkba vontuk be a vallásosságot, ugyanis a következetes vallásos hit a morális univerzalizmus egy sajátos formája.) Ennek a változóblokknak a bevonását elsősorban az indokolja, hogy az eltérő ontológiák egyúttal eltérő „célkijelölési” stratégiákat is implikálhatnak (Kollár J. és mtsai, 2019). Az ideáltipikus morális univerzalista számára a célok ugyanis mintegy eleve adottként léteznek, míg az ideáltipikus morális individualista számára egyéniek.

Eredmények

Ebben az esetben a (végső) modell magyarázó ereje 20 százalék. A szociodemográfiai változókat tömörítő blokk esetén egyedül az életkor fejt ki szignifikáns hatást. Eszerint az idősebbek valamivel nagyobb arányban vélik úgy, hogy van célja az életüknek. Ez az összefüggés a második változóblokk bevonását követően is megmarad, viszont ebben az esetben a párkapcsolati helyzet és a foglalkoztatási státusz befolyásolja markánsabban a függő változó alakulását. A tőkeellátottságra vonatkozó változóblokk bevonását követően elmondható, hogy a vizsgált materiális és immateriális tényezők közül öt bizonyult szignifikánsnak. A legmeghatározóbb tényező az erős kapcsolatokat mérő indikátor volt (pozitív), ezt követi az otthoni kultúrafogyasztás (pozitív), a gyenge kapcsolatokat mérő index (pozitív), a komplex számítógépes kompetenciákat modelláló változó (negatív), és a digitális kultúra fogyasztás (negatív). Az ötödik blokkba tartozó változók bevonása révén elmondható, hogy a vallásosság (pozitív) és a morális individualizmus (pozitív) szignifikáns hatást fejt ki, a morális univerzalizmus viszont nem befolyásolja a függő változó alakulását. Végezetül az általános értékek közül három rendelkezik statisztikailag értelmezhető

⁵ Lásd: 1. függelék.

hatással. A legnagyobb-bala változásra való nyitottság (pozitív) bír, de jelentős mértékben orientálja az életcélok iránti affinitást a megőrzés (pozitív) és az önmegvalósítás (negatív) is. Összefoglalóan tehát elmondható, hogy az idősebbek, a valaha stabil párcapcsolatban élők, a munkával (valaha) rendelkezők, az erős (baráti) kapcsolatokat intenzívan ápoló, kiterjedt kapcsolati hálójával rendelkező, otthoni kultúrát fogyasztó, morális individualista beállítottságú, a nyitottság és a megőrzés értékei mellett elkötelezett és a vallásosabb személyek azok, akik jelentősen nagyobb valószínűséggel érzik úgy, hogy van célja, értelme az Ön életének.

3. táblázat: „Mennyire érzi úgy, hogy van célja, értelme az Ön életének?”
kérdést meghatározó tényezők – lineáris regressziós modell

	Modell				
	1	2	3	4	5
Életkor	0,07 [*]	0,12 ^{**}	0,12 ^{**}	0,13 ^{**}	0,13 ^{**}
Településtípus	0,05	0,06	0,04	0,04	0,03
Végzettség	-0,01	0,01	-0,01	0,04	0,06
Nem	0,03	-0,01	-0,04	-0,06	-0,06
Párcapcsolat: nem hajadon		0,14 ^{***}	0,10 ^{***}	0,11 ^{***}	0,11 ^{***}
Munka (élethelyzet)		0,16 ^{***}	0,16 ^{***}	0,17 ^{***}	0,18 ^{***}
Magaskultúra			0,06	0,01	0,00
Digitális kultúra			-0,11 ^{**}	-0,13 ^{**}	-0,13 ^{**}
Otthoni kultúra			0,17 ^{***}	0,15 ^{***}	0,13 ^{***}
Erős kapcsolatok			0,15 ^{***}	0,15 ^{***}	0,14 ^{***}
Gyenge kapcsolatok			0,11 ^{**}	0,10 ^{**}	0,09 ^{**}
Általános digitális eszközzel való ellátottság			-0,04	-0,06	-0,05
Speciális digitális eszközzel való ellátottság			0,02	0,00	0,00
Alapvető digitális kompetenciák			-0,07	-0,02	-0,02
Komplex digitális kompetenciák			-0,10	-0,08 [*]	-0,08 [*]
Univerzalizmus				0,05	0,07
Nyitottság				0,29 ^{***}	0,29 ^{***}
Megvalósítás				-0,10 ^{**}	-0,10 ^{**}
Megőrzés				0,17 ^{***}	0,15 ^{***}
Morális univerzalizmus					0,05
Morális individualizmus					0,06 [*]
Vallásosság					0,07 ^{**}

***p<0,01 **p<0,05 *p<0,1

Forrás: Saját számítás

Konklúzió és következtetések

A jelenkori „válságirodalom” egyik meghatározó toposza a céltalanság élményének diagnózisa. Ennek háttérében – legalábbis részben – az áll, hogy a nyugati kultúra univerzális érvényességi igényű transzcendens alapja feloldódott a funkcionálisan differenciálódó rendszerek és az egyre diverzifikáltabb racionalitások valóságában, amelynek eredményeképpen a 21. századi ember alapélményévé vált a világ – és ezzel együtt életünk – végső megalapozottságának hiánya. Ezek a folyamatok – értelmezzük őket felszabadítóknak vagy éppen bénítóknak – különösen hangsúlyos módon érinthetik a fiatalokat, mivel a rájuk jellemző liminális élethelyzetek különösen jól rezonálnak a különböző jellegű határhelyzetekre. Éppen ezért tanulmányunk központi kérdése egyrészt az volt, hogy feltárjuk, hogy kik azok, akik elsősorban úgy vélik, hogy a fiataloknak nincsenek céljaik és nem tudják, mit akarnak az életben. Másrészt megvizsgáltuk, hogy mely tényezők azok, amelyek növelik annak a valószínűségét, hogy valaki úgy érezze, hogy van célja, értelme az életének. Ehhez két – egy logisztikus és egy lineáris regressziós – modellt építettünk fel. Az első modell tanulságai szerint az átlagosnál fiatalabbak, a magasabb iskolai végzettségűek, a kedvezőbb anyagi helyzetben élők, a kedvezőbb jövőképpel rendelkezők és az életükkel elégedettebbek azok, akik úgy gondolják, hogy az ifjúság legégetőbb problémája a céltalanság és az, hogy nem tudják, mit akarnak az életben. Ez alapján felvethetjük, hogy a kedvező élethelyzetben élő fiatalok számára a posztmaterializációs hipotézissel összhangban a materiális problémák (pénztelenség, munkanélküliség) helyett az immateriális tényezők (céltalanság) jelentik az elsődleges nehézséget. Bár ez a felvetés első látásra meggyőző lehet, a második modell eredményei némiképp árnyalják ezt a feltevést.

Ebben a modellben függő változóként a „Mennyire érzi úgy, hogy van célja, értelme az Ön életének?” kérdésre kapott válaszokat rögzítettük. Az eredmények szerint jelentősen nagyobb valószínűséggel érzik úgy, hogy van célja és értelme az életüknek azok, akik idősebbek, valaha dolgoztak és párkapcsolatban éltek, erős és gyenge kapcsolatokkal rendelkeznek, morális individualisták, otthoni kultúrafogyasztók, a nyitottság és a megőrzés értékei mellett elkötelezettek és vallásosak. Ez alapján tehát elmondható, hogy az értelemes élet megalapozását, az aktuális és potenciális életcélok kijelölését egyaránt elősegítik az egyéni élet strukturális összetevői (stabil élethelyzet [munka, párkapcsolat], erős és gyenge kapcsolatok, vallásosság, tradíciók) és személyiségbeli komponensei (változásra való nyitottság, morális individualizmus). Más szavakkal ezek az eredmények azt sugallják, hogy a lehetőségtér sikeres meghódításához egyaránt szükség van az életvitel szilárd kereteire és egy olyan, sajátos érték- és etikai konfigurációval rendelkező habitusra, amely lehetővé teszi a kreatív autentikus döntéseket. Mindezek alapján tehát elmondhatjuk, hogy a céltalanság narratívája (a fiatalok céltalannak érzik az életüket és nem tudják, mit akarnak) iránt jellemzően a kedvezőbb élethelyzetben élő fiatalok mutatnak affinitást. A céltalanság érzése ezzel szemben azoknál jelenik meg a legelevenebben, akiknek az élete gyenge strukturális keretekkel (kapcsolatok hiánya, instabil élethelyzet) bír és a habitusok sem rezonálnak az autentikus kreatív döntésekkel.

Irodalomjegyzék

- Adorno, T. és Horkheimer, M. (2020). *A felvilágosodás dialektikája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Baumeister, R. F., Masicampo, E.J. és DeWall C. N. (2009). Prosocial Benefits of Feeling Free. *Personality and Social Psychology Bulletin* 35(2): 260–268. DOI: <https://doi.org/10.1177/014616720832721>
- Beck, U., Giddens, A. és Lash, Scott (1994). *Reflexive Modernization: Politics, tradition, and aesthetics in the modern social order*. Stanford, Stanford University Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London, Sage.
- Bordács A. (2008). *Váradó Róbert*. Budapest: Műcsarnok.
- Bourdieu, Pierre (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Új Mandátum, 156–177.
- Byung-Chul, H. (2019). *A kiegészítő társadalma*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Castells, M. (2005). *Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra I. A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest: Gondolat – Infonia.
- Cunningham, K. F., Zhang, J. W. és Howell, R. T. (2015). Time perspectives and subjective well-being: A dual-pathway framework. In Stolarski, M., Fiellaine, N., van Beek, W. (szerk.): *Time perspective theory, review, research and application*. Cham, Springer International Publishing. 403–415.
- Dolan, P., Peasgood T. és White M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being, *Journal of Economic Psychology*, 29 (1): 94-122. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.09.001>.
- Durkheim, É. (2003). *Az öngyilkosság*. Budapest, Osiris.
- Engels, D. (2014). *Auf dem Weg ins Imperium: Die Krise der Europäischen Union und der Untergang der Römischen Republik*. Berlin: Europa Verlag.
- Evola, J. (1995). *Revolt Against the Modern World* (Rochester: Vermont, Inner Traditions, 1995).
- Floridi, L. (2014). *The Fourth Revolution*. Oxford, Oxford University Press.
- Forsyth, D. R. (1980.). A Taxonomy of Ethical Ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology*. 39(1):175–184.
- Füstös L. és Szokolczai Á- (1998). Value Systems in Axial Moments. A Comparative Analysis of 24 European Countries. *European Sociological Review* 14(3): 211–229. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.esr.a018237>
- Haller, M. és Markus H. (2004). Happiness as an Expression of Freedom and Self-Determination: A Comparative Multilevel Analysis. In *Challenges for Quality of Life in the Contemporary World*. Wolfgang Glatzer, Susanne Below és Matthias Stoffregen (szerk.). Dordrecht: Kluwer. 207–231.
- Hidas Z. (2018). *Törékeny értelemvilágaink. A világalakítás rendje és szabadsága*. Budapest: Gondolat.
- Ingelhart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization*. Princeton: Princeton University Press.
- Ingelhart, R. és Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kollár D. (2020). Kéi itt a tér? *Új művészet*. 2020/1-2.
- Kollár D. és Kollár J. (2017). Tulajdonságok nélküli társadalom. *Jel-Kép*, 2017/3, <https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2017.3.37>.
- Kollár D. (2020). Rend és deviancia. *Jel-Kép*, 2020/1, <https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2020.1.103>.
- Kollár D. (2020b). A környezetvédelem és a posztmaterializmus szelleme. *Replika*, (114), 133–155.
- Kollár D. és Kollár J. (2020). The Art Of Shipwrecking. *Dialogue and Universalism* 30(1): 67–84. DOI: <https://doi.org/10.5840/du20203015>
- Kollár J., Déri K. és Mák K. (2019). *Derűterápia*. Szeged: Belvedere.

- Kurucz, B. (2022). Handbook for the Decline of the West. *Hungarian Conservative*. Elérhető: <https://www.hungarian-conservative.com/articles/reviews/handbook-for-the-decline-of-the-west/>
- Latour, B. (1993). *We have never been modern*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Löwy, M. (2004). Le concept d'affinité élective chez Max Weber. *Archives de Science Sociales de Religion*, 127, 93–103.
- Liotard, J-F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- MacIntyre, A. (1999). *Az erény nyomában*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Maciuszek, J., Polczyk, R, és Tucholska, K. (2019). Direct and Indirect Relationships Between Life Satisfaction, Values, and Time Perspectives: Research on a Sample of Polish Students. *Advances in Cognitive Psychology*, 15 (2), 133–142, 10.5709/acp-0263-0
- Magyar Bibliatársulat (1980). *Biblia*. Magyar Bibliatársulat.
- Marks, R.S. (1974). Durkheim's Theory of Anomie. *American Journal of Sociology* 80:2, 329-363
- Matijašević, Z. (2021). *The Borderline Culture*. Rowman & Littlefield
- McKinnon, A. M. (2010). Elective Affinities of the Protestant Ethic: Weber and the Chemistry of Capitalism. *Sociological Theory*, 28 (1), 108–126.
- Nietzsche, F. (1997). *A vidám tudomány*. Budapest: Holnap.
- Patkós V. és Farkas E. (2020). Boldogok a kormánypártiak. A kormánypárthoz kötődés és a boldogság összefüggése Európában. *Socio.hu* 2020/4. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.4.1>
- Przepiorka, A. és Sobol-Kwapinska, M. (2020). People with Positive Time Perspective are More Grateful and Happier: Gratitude Mediates the Relationship Between Time Perspective and Life Satisfaction. *J Happiness Stud*, <https://doi.org/10.1007/s10902-020-00221-z>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. In *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25. Mark P. Zanna (szerk.). Cambridge, MA: Academic Press. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S. H. (2012): An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture* 2(1). DOI: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Sortheix, F. M., Philip D. P., Clemens L. és Shalom H. S. (2019). Changes in Young Europeans' Values During the Global Financial Crisis. *Social Psychological and Personality Science* 10(1) 15–25. DOI: <https://doi.org/10.1177/1948550617732610>
- Spengler, O. (2021). *A nyugat alkonya*. Budapest: Noran Libro.
- Stolarski, M, Vowinckel, J, Jankowski, K. S., és Zajenkowski, M. (2016). Mind the balance, be contented: Balanced time perspective mediates the relationship between mindfulness and life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 93, 27–31, doi: 10.1016/j.paid.2015.09.039.
- Taylor, C. (1997). Az elismerés politikája. In *Multikulturalizmus*. Feischmidt Margit (szerk.). Budapest: Osiris, 124-152.
- Weber, M. (2007). *A világvallások gazdasági etikája*. Budapest: Gondolat.
- Weller, S. (2007). *Teenagers' citizenship: Experiences and education*. Oxon: Routledge
- Wood, E. B. (2014)- Crafted within liminal spaces: Young people's everyday politics. *Political Geography*, 31 (6) 337-346.
- Kollár D., Gyorgyovich M. és Pillók P. (2021). Életvitelcsoportok Magyarországon. In. Kollár D.. – Pillók P. (szerk): *Értékelve*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Zenovitz, L. és Kollár D. (2021). Értékváltozás és értékalkazatok Magyarországon. In. Kollár D.. – Pillók P. (szerk): *Értékelve*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Zenovitz, L. és Kollár D. (2022). Koronavírusjárvány és értékváltozás In. Stefkovics Á. – Pillók P. – Hortay O. (szerk): *Századvég Riport 2021*. Budapest: Századvég Kiadó.

Függelék:

1. függelék: Látens változók és indikátorok

Tőketípus	Manifeszt változó	Képzett változó típusa
Magaskultúra	<p>Milyen gyakran végzi az alábbi tevékenységeket?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Könnyűzenei koncert látogatása • Bor-, gasztronómiai, kézműves fesztiválok látogatása • Kocsmába, kávézóba vagy szórakozóhelyre járás • Opera, balett, komolyzenei koncertek látogatása • Étterembe járás • Múzeum, kiállítás látogatása • Zenei fesztiválok látogatása • Színházba, zenés színházba, operettbe járás 	Főkomponens
Digitális kultúra	<p>Milyen gyakran végzi az alábbi tevékenységeket?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Számítógépes játékok vagy videó játékok játszása • Internetezés • Sportolás, fitness klubba, konditerembe járás 	Főkomponens
Otthoni kultúra	<p>Milyen gyakran végzi az alábbi tevékenységeket?</p> <ul style="list-style-type: none"> • TV nézés • Újságolvasás • Kertészkedés, kiskert művelés 	Főkomponens
Erős kapcsolatok	<p>Milyen gyakran végzi az alábbi tevékenységeket?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Baráti összejövetel lakáson <p>Hány barátja van Önnek? - db</p>	Főkomponens
Gyenge kapcsolatok	<p>Felolvasok néhány foglalkozást, van-e olyan közöttük, akitől szükség esetén kisebb-nagyobb segítséget, tanácsot kérhet?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Középiskolai tanár • Sofőr • Számítástechnikus, informatikus • Adószakértő, könyvelő • Polgármester, önkormányzati képviselő • Víz-gáz szerelő • Autószerelő • Ügyvédek • Pincér • Mérnökök • Vállalatvezető, Igazgató • Bolti eladó • Újságíró • Színész, zenész, énekes • Sebész • Adminisztrátor 	Indexszám (említett foglalkozások száma)

	<ul style="list-style-type: none"> • Ápoló • Főiskolai, egyetemi oktatót, kutató • Segédmunkás • Mezőgazdasági egyéni gazdálkodó (parasztgazda) • Biztonsági őr 	
Általános digitális eszközzel való ellátottság	<p>Mely eszközökkel rendelkezik a következők közül, amelyeket rendszeresen (legalább hetente) használ is?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Okostelefon • Nem okos mobiltelefon • Mobiltelefonon, okostelefonon internet előfizetés (WIFI nélkül tud-e internetezni) • Számítógép, PC • Laptop, notebook 	Főkomponens
Speciális digitális eszközzel való ellátottság	<p>Mely eszközökkel rendelkezik a következők közül, amelyeket rendszeresen (legalább hetente) használ is?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Okosóra • Játékkonzol • Virtuális valóság szemüveg 	Főkomponens
Alapvető digitális kompetenciák	<p>Ha minden lehetőség adott volna, hogy érzi, a következő internetes tevékenységek közül melyiket volna képes végrehajtani?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fájl letöltése e-mailből • Internetes videó vagy hanghívás kezdeményezése (pl. Skype-on keresztül) • Okostelefonos alkalmazások kezelése • Wifi hálózathoz kapcsolódás • E-mailek kezelése (olvasás, küldés, törlés) • Regisztráció online felületre • Online vásárlás, fizetés • Számlái online befizetése • Neten történő bankolás • A megfelelő kulcsszavak megtalálása egy online keresés során 	Főkomponens
Komplex digitális kompetenciák	<p>Ha minden lehetőség adott volna, hogy érzi, a következő internetes tevékenységek közül melyiket volna képes végrehajtani?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Torrent oldalak használata • Képek szerkesztése • Videók szerkesztése • Egy egyszerűbb honlap/blog önálló létrehozása 	Főkomponens

<p>Univerzalizmus</p>	<p>A következőkben röviden különböző embereket mutatok be. Kérem, minden állításról mondja meg, hogy ezek az emberek mennyire hasonlítanak Önre!</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nagyon fontos számára, hogy segítsen a körülötte élő embereknek. • Meggyőződése, hogy az embereknek óvniuk kell környezetüket. 	<p>Főkomponens</p>
<p>Nyitottság</p>	<p>A következőkben röviden különböző embereket mutatok be. Kérem, minden állításról mondja meg, hogy ezek az emberek mennyire hasonlítanak Önre!</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fontos számára, hogy új dolgokat találjon ki, hogy kreatív legyen. • Fontos számára, hogy jól érezze magát. Szereti kényeztetni magát. • Keresi a kalandokat és szeret kockázatot vállalni. Izgalmas életet akar élni. 	<p>Főkomponens</p>
<p>Megvalósítás</p>	<p>A következőkben röviden különböző embereket mutatok be. Kérem, minden állításról mondja meg, hogy ezek az emberek mennyire hasonlítanak Önre!</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fontos számára, hogy nagyon sikeres legyen. • Fontos számára, hogy gazdag legyen. 	<p>Főkomponens</p>
<p>Megőrzés</p>	<p>A következőkben röviden különböző embereket mutatok be. Kérem, minden állításról mondja meg, hogy ezek az emberek mennyire hasonlítanak Önre!</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fontos számára, hogy biztonságos életkörülmények között éljen. • Fontos számára, hogy mindig megfelelően viselkedjen. • A hagyományok fontosak számára. 	<p>Főkomponens</p>
<p>Morális univerzalizmus</p>	<p>Kérem, jelölje, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Az, hogy mi a helyes és mi a helytelen, Isten törvényein alapszik. • Az, hogy mi a helyes és mi a helytelen, józan ésszel kikövetkeztethető. • Hogy mit tartunk „helyesnek” és „helytelennek”, azt az a kultúra határozza meg, amelyben élünk. • Ugyanazokat az erkölcsi szabályokat kell követni kultúrától függetlenül minden embernek. • Vannak olyan erkölcsi szabályok, amelyet a különböző kultúráktól függetlenül, mindenkinek be kell tartania. 	<p>Főkomponens</p>

<p>Morális individualizmus</p>	<p>Kérem, jelölje, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal:</p> <ul style="list-style-type: none">• Az, hogy mi a helyes és mi a helytelen, azt mindenkinek magának kell eldöntenie.• Az erkölcsi szabályok egyéniék: ami valaki szerint helyes, azt egy másik ember helytelennek ítélné.• Tisztelem mások erkölcsi hiedelmeit, még akkor is, ha azok különböznek a sajátomtól.• Az elvi kérdésektől függetlenül a mai világban praktikusnak kell lenni, alkalmazkodni kell a lehetőségekhez, és meg kell tenni azt, ami az Ön számára a legkedvezőbb.	<p>Főkomponens</p>
---------------------------------------	--	--------------------

04

A magyarországi fiatalok negyedik legégetőbb problémája: baráti társaságok, közösségek hiánya

Grúz László, Fekete Balázs

Bevezetés: a társas kapcsolatok fontosságának pszichológiai háttere

„A csoporthoz való vonzódás és a csoporttal való azonosulás a Homo sapiens egyik alapvető késztetése, amely éppolyan elválaszthatatlan része természetünknek, mint a szexualitás vagy az anyai kötődés” (Bereczkei, 2008: 83).

Ahogy Arisztotelész már időszámításunk előtt leírta, az ember természeténél fogva társas lény és veleszületett, egyetemes hajlama van a társas kapcsolatok létrehozására és fenntartására (Aronson, 1992). McMillan (2016) szerint az emberek (és más emlősök) csoportokhoz való tartozás iránti vágya a biológiában és a pszichológiában olyan szintű erő, mint a fizikában a gravitáció vagy az elektromágnesesség. Az emberek örökletes jellemzőivel, működésmódjaival foglalkozó evolúciós pszichológia irányzata (vö. Buss, 1999; Pinker, 1997) szerint a társas kapcsolatok keresése az emberi evolúció egyik legjelentősebb adaptációja (Bereczkei, 2008). A szociális kapcsolatok preferenciája tehát azért alakult ki és vált univerzálissá, mert az egyén túlélésének, szaporodásának és utódgondozásának sikerességét is jelentősen segítette. A társas csoportok egyrészt fizikai védelmet nyújtottak a környezeti viszontagságokkal, ragadozókkal, vagy az ellenséges törzsekkel szemben, másrészt megkönnyítették a fennmaradáshoz létfontosságú erőforrásokhoz való hozzáférést (élelem, ivóvíz). Mindezek mellett a párkeresés és a gének továbbörökítésének esélye is jóval magasabb volt csoportokban élve. A társak ráadásul fontos információforrásként is szolgálhattak, az egymástól való tanulás lehetősége pedig szintén növelhette a várható élettartamot (Cacioppo et al., 2011). Az erős szociabilitás egyébiránt nem csak az emberekre jellemző hajlam; empirikus kutatások alapján az erős kapcsolatokkal rendelkező emlősök (pl. delfinek, páviánok, patkányok) tovább élnek és nagyobb eséllyel tudják felnevelni utódaikat (Romero et al., 2014).

A túléléshez és a szaporodáshoz tehát az embereknek szüksége volt társakra, ezáltal az idők során olyan motívumok fejlődtek ki, melyek a társas kapcsolatok kialakítására és fenntartására ösztönözték őket. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kötődések azért olyan kardinálisak számunkra, mert a másokkal való pozitív kapcsolat evolúciósan rendkívül sikeres túlélési stratégiának bizonyult (Fiske, 2006).

A motívumok a viselkedés olyan hajtóerői, *drivei*, amelyek a szituáció és az egyén kölcsönhatásából alakulnak ki (Lewin, 1951 idézi Fiske, 2006). A társas alapmotívumok pedig azok

a pszichológiai konstruktumok, amelyek társas helyzetekben irányítják az emberek érzéseit, gondolkodását és viselkedését. Susan Fiske szociálpszichológus öt társas alapmotívumot határozott meg, melyek az emberek csoportokba való beilleszkedését és sikeres működését hivatottak elősegíteni. Az első és legfontosabb motívum a „valahova tartozás” (*belonging*), ez teremti meg az inkább kognitív jellegű „megértés” (*understanding*) és a kontroll (*controll*), illetve az emocionális fókuszú „énfelnagyítás” (*self-enhancing*) és a „bizalom” (*trusting*) motívumainak alapjait (Fiske, 2006).

A valahova tartozás motivációjának köszönhetően az embereknek nem csak rendkívül erős késztetésük van más emberekkel való szoros, tartós és biztonságos kapcsolatok kialakítására, de viszonylag gyorsan és könnyen is alakítanak ki szociális viszonyokat (Baumeister & Leary, 1995). Például egy – ma már klasszikusnak számító – szociálpszichológiai kísérlet során véletlenszerűen két csoportba osztott általános iskolás fiúk pár nap alatt egymáshoz hűséges, a másik csoporttal erősen rivalizáló csapatokká fejlődtek (Sherif et al., 1961 idézi Fiske, 2006). Egy másik vizsgálatban teljesen random módon, még a személyes találkozást is kiiktató módszerrel soroltak két csoportba résztvevőket (Klee vagy Kandinszkij festményének preferenciája alapján). Az úgynevezett „minimális csoportparadigma” kísérlet résztvevőinek ezután – később valódi pénzre váltható – pontokat kellett szétosztaniuk a saját és a másik csoport között. A meglepő eredmények azt mutatták, hogy a puszta csoport kategorizáció is elegendő volt ahhoz, hogy a személyek a saját csoportjuknak kedvezzenek igazságtalan módon, még akár annak árán is, hogy a két csoport közti maximális különbség választásával objektív módon a saját csoport, így benne ők is rosszabbul jártak, mintha mindkét csoportnak egységesen több pontot adtak volna (Tajfel et al., 1971).

A valahova tartozás motivációja természetesen előnyös az egyének számára, hiszen számtalan kutatás kimutatta már, hogy az erős társas kapcsolatok javítják a fizikai és mentális jóllétet (Silk et al., 2003). A mentális vagy pszichológiai jóllét (*well-being*) arra a globális, szubjektív állapotra utal, amelyet a másokkal való pozitív kapcsolódás, az autonómia, az önellfogadás és a személyes növekedés potenciálja tesz lehetővé. Ez lehetőséget teremt a személynek, hogy nagyobb közösségek fejlődéséhez is hozzájáruljon (Ryff 1989; Ryff & Keyes, 1995 idézi Liu et al., 2019). Mindebből természetesen a csoportok is profitálnak, hiszen ez a motívum elősegíti a csoportidentitás kialakulását, ami lehetővé teszi a csoport munkamegosztását és hatékony működését, ezáltal pedig jobb teljesítményhez vezet (Levine et al., 1998). Az evolúciós gyökerekkel rendelkező valahova tartozás motívuma teszi tehát az embereket társas lényé és alapozza meg a másik négy társas alapmotívumot (Fiske, 2006).

A megértés a környezet ingereinek feldolgozására, a történések értelmezésére és a bizonytalan jövő lehetőség szerinti legjobb előrejelzésére irányuló emberi törekvés. A másik kognitív jellegű motívum a kontroll, vagyis az a vágy, hogy magunkat hatékonyak, kompetensnek, termékenynek, hatásosnak érezzük. Az egymástól való tanulás magától értetődő szerepén kívül a nagy jelentőségű események csoport általi közös értelmezése az, ahol a társak szerepe nélkülözhetetlen a megismerés és a kontroll folyamatában. A fontos dolgokról szóló szociális reprezentációk vagy csoportjelentések kialakítása elősegíti a csoportkohézió megerősödését,

illetve a rajtunk kívül álló események koherens magyarázata által csökkenti a külső környezet kiszámíthatatlanságából fakadó szorongást (Moscovici, 1988; Zajonc, 1987 idézi Fiske, 2006).

Az énfelnagyítás alapmotívuma a pozitív önértékelés kialakítására és az önbecsülés fenntartására irányuló motiváció. Az emberek alapvetően szeretnek jó véleménnyel lenni magukról, és jobban is kedvelik azokat a társaikat, akik pozitívan értékelik őket (Taylor & Brown, 1988; Swann et al., 1990). Festinger (1954) szerint az énképünk saját magunk másokkal való összehasonlítása révén alakul ki. Az önértékelés segítségével így az egyének folyamatosan monitorozhatják, hogy mennyire sikeresek a csoport többi tagjához képest, tehát ez a driver közvetlenül levezethető a valahova tartozás motívumából (Baumeister & Leary, 1995; Fiske, 2006).

Tajfel (1978) társas identitás elmélete szerint a különböző csoport-hovatartozásaink alapvető részét képezik identitásunknak. Saját magunk jellemzésekor általában először a számunkra fontos csoporttagságainkat, csoportszerepeinket említjük (pl. férfi, apa, férj, európai, angol, református, liberális, könyvelő, rapzenerajongó, Barcelona-drukker). Mivel eredendő törekvésünk van az önbecsülésünk erősítésére, a számunkra fontos csoportokat is szeretnénk értékesnek, sikeresnek érezni, hogy a csoportjaink ezáltal járuljanak hozzá a pozitív énképünkhöz. Ez a törekvés a csoportok torzult észleléséhez vezet: a saját csoportot jellemzően irracionálisan felértékeljük, míg a külső csoport tagjaival szemben bizalmatlanok vagyunk. A csoporttagság önértékelésre való pozitív hatását jól illusztrálja a „más sikerében való sütkérezés” (*basking in reflected glory*) jelensége. Más csoporttagok sikerei is jelentősen növelni tudják az önbecsülésünket és a saját magunkkal kapcsolatos pozitív érzéseinket, elég csak egy adott ország, város vagy egyetem sportsikereivel büszkélkedő szurkolókra gondolni. A jelenséget jól illusztrálja, hogy egy kísérletben azt találták, hogy egy győztes sportmérkőzés után szignifikánsan több hallgató hordta az egyetem pólóját vagy kitzűzőjét a campuson, mint egy vesztes mérkőzés után (Cialdini et al., 1976).

Az ötödik társas alapmotívum a bizalom, vagyis a többi ember tisztességességébe, megbízhatóságába és jó szándékába vetett hit. Empirikus eredmények azt mutatják, hogy az emberek alapvetően többnyire jó szándékot tulajdonítanak társaiknak, amíg nem bizonyosodnak meg ennek az ellenkezőjéről. Ez természetesen komoly kockázatot is rejt magában, de úgy tűnik, hogy evolúciós szinten az előnyök ezt ellensúlyozták. A bizalom motívuma ugyanis minden emberi kapcsolat és csoportos interakció alapja a kereskedelemtől a kollegiális viszonyon át a szerelemig. A bizalom teszi lehetővé a csoportokba való beilleszkedést, a csoportközi együttműködést és a csoport iránti lojalitás kialakulását is (Fiske, 2006).

A tartós társas kapcsolatok tehát evolúciósan rendkívül adaptív stratégiának bizonyultak, ez pedig különböző társas alapmotívumok kialakulásához vezetett, melyek elsősorban érzelmeken keresztül ösztönzik az embereket társas kapcsolatok kialakítására és ápolására. Pszichológiai és biológiai kutatások azt mutatják, hogy a jelentékeny társak közelsége boldogsághormonokat és neurotranszmittereket szabadít fel (oxitocin, dopamin, endorfinok), ezáltal élvezetet okoz és növeli a mentális jóllétet (Weiss & Wobst, 1973). Ezzel ellentétben a társas távolság kellemtelen distressz érzéssel jár együtt. A kutatók társas fájdalomnak (social pain) nevezték azt a negatív érzést, amit egy fontos társas kapcsolat fenyegetettsége, sérülése vagy elvesztése

során él át az ember (MacDonald & Leary, 2005). Úgy tűnik tehát, hogy a társas kapcsolatok preferálása egészen hormonális szintekig van belénk kódolva (McMillan, 2016). A társas támogatás (social support) ráadásul növeli a stresszel való megküzdési képességet (coping) és a traumatikus események utáni felépülést is elősegíti (Kikusui et al., 2006). Egy vizsgálatban például azt tapasztalták, hogy társas kapcsolatok jelenlétében alacsonyabb volt a vizsgálati személyek stresszhormonszintje, mint távollétükben (Rault, 2012).

A társas kapcsolatok számtalan pozitív hatásáról eddig hosszasan értekeztünk, de kevés szó esett a magányosságról, vagy szociális izolációról. A magányosság a társas fájdalom egyik fajtája, ami kifejezheti a kapcsolatok objektív hiányát (objective isolation) és a társas kapcsolatok észlelt minőségének elégtelenségét is (perceived isolation). Longitudinális kutatási eredmények szerint ez utóbbi jelzi előre megbízhatóbban a magányosság negatív következményeit (Cacioppo, Hughes, Waite, Hawkey, & Thisted, 2006). Az észlelt magányosság hatására aktiválódnak az agy félelemért felelős területei (pl. amygdala, anterior cinguláris kéreg), ezzel növelve a bizonytalanságot és a fenyegetettségérzést (Massen et al., 2010). Kutatási eredmények alapján a társas izoláció növeli mind a morbiditást, mind a mortalitás esélyét: a magányos emberek várhatóan rövidebb ideig élnek, gyengébb az immunrendszerük és nagyobb eséllyel szenvednek különböző betegségektől (pl. magas vérnyomás, érrendszeri betegségek) (McMillan, 2016), gyakoribb körükben a depresszió, a szorongás, a különböző függőségek (dohányzás, alkohol, drog) (Grippio et al., 2007), illetve a szegényes kapcsolati hálóval rendelkezők magasabb arányban követnek el öngyilkosságot (Berkman et al., 2000).

Fiatalok és a közösség

Tanulmányunk célja feltárni a baráti társaságok és közösségek hiányát, mint az egyik legégetőbb problémát a 15–29 éves magyar fiatalok körében. Vizsgálódásunk előzménye a nagymintás ifjúságkutatás problématerképe. A bizonytalanság és a kiszámíthatatlan jövő, az anyagi biztonság, a céltalanság problémái után a baráti társaságok és közösségek hiánya a negyedik helyen végzett: a megkérdezettek 8%-a jelölte ezt a legégetőbb problémának. A baráti társaságok és közösségek hiányát a korábbi felmérésekben egyáltalán nem találták ennyire kardinális problémának a kutatásban részt vevő fiatalok. Ezt a jelenséget a kutatás készítői az adatfelvétel időpontjával magyarázták, amely 2020 szeptemberében kezdődött és decemberéig tartott, vagyis a koronavírus-járvány második hullámának időszakában zajlott. A pandémia kapcsán meghozott kormányzati intézkedések (mint pl. az online oktatás vagy a szórakozóhelyek, éttermek, kávézók, könyvtárak és közösségi terek bezárása) jelentősen korlátozták a személyes kortárs kapcsolatokat.

A személyes társas kapcsolatok az emberi lélettartam egésze során fontosnak bizonyulnak, azonban a serdülő-, illetve fiatal felnőttkor periódusában kiemelt szerepük van. A pandémián túl mindenképp érdemes egyéb, globális jelenségeket is megvizsgálni, illetve fontos rávilágítani a baráti társaságok és közösségek hiánya kapcsán felmerülő esetleges kockázati tényezőkre is. A társas kapcsolatok hiánya elmagányosodáshoz vezethet, amely mind a mentális, mind a

fizikai egészségre káros hatással lehet. Emiatt kulcsfontosságú, hogy feltárjuk a jelenség mögött meghúzódó okokat, és megoldási javaslatokat fogalmazzunk meg a helyzet kezelésére.

Társas kapcsolatok fontossága serdülőkorban és fiatal felnőttkorban

A közösségi élet tekintetében már beszámoltunk arról, hogy milyen evolúciós és társas motívumok figyelhetők meg. Ezt a következő részben szeretnék kibővíteni a szociális fejlődés korcsoport-specifikus tényezőivel.

A kortárs társas kapcsolatok körében fontos változások figyelhetők meg a serdülőkor kezdetével az iskoláskorhoz képest. Ennek a transzformációnak B. Bradford Brown (1990) négy főbb elemét írta le, amelyek a technológiailag fejlett társadalmakban jellemzők. A kortárs kapcsolatok gyakoribbá válnak és ezzel párhuzamosan a családdal töltött idő csökken. A serdülők kortárs kapcsolatai függetlenednek a szülőktől, a felnőttektől, és igyekeznek elkerülni, annak a lehetőségét is, hogy a felnőttek megfigyelhessék őket közös tevékenységeik közben. Ellentétben az kisiskolás korcsoporttal, elkezdik keresni az ellenkező nem képviselőivel a kapcsolatot és nő a kortársakkal alkotott szociális hálójuk, továbbá mélyülnek, szorosabbá válnak a kapcsolataik.

Erik Erikson (1956) pszichoszociális fejlődélméletében írta le a fejlődés nyolc szakaszát, amelyen az egészséges személyek csecsemőkortól kezdve, egészen késő öregkorig áthaladnak. Jelen keretek között két, a korosztályra jellemző szakaszt és azok kihívásait fogjuk tárgyalni. A serdülőkorban lévő személyekre jellemző kihívás az ún. identitáskriszis. Ebben az életkorban a serdülők rengeteg újdonságot kipróbálnak, keresik önmagukat, az érdeklődésüket és mindemellett nagy hangsúlyt fektetnek mások, elsősorban kortársaik véleményére. A kortárs kapcsolatok nagyon fontos szerepet játszanak az identitás kialakulása során. A fiatal felnőttknél a kihívás az intimitás és az izoláció között zajlik. Ez a krízis az intim párkapcsolatokra, a hosszú távú elköteleződés képességére utal.

A kortárs bizalmas baráti és intim kapcsolatok a legfontosabbak ezekben a fejlődési periódusokban; a társas támogatás meghatározó forrása is áttevéődik ezekre a szülőkről (Frey & Rothlisberger 1996; Scholte et al., 2001). Mindemellett a kamaszok nem csak közeli barátságokra vágnak, de kortárs csoportokhoz is akarnak tartozni.

Az elmagányosodás jelensége kamaszkorban és fiatal felnőttkorban

A magány érzelmileg olyan distresszel járó kellemetlen megélés, amely magába foglalja a társas elszigetelődés szubjektív tapasztalatát. Ezt az élményt a legtöbb ember élete során megtapasztalja, azonban a késő kamasz- és a fiatal felnőttkorban a legelterjedtebb (Qualter et al., 2015; Lim et al., 2019; Achterbergh et al., 2020). Barátságok hiánya vagy nem kifejezetten bizalmas minősége, illetve a kortársak esetleges elutasítása mind prediktor tényezői a magányosságnak (Vanhalst et al., 2014). A 30 év alatti kort a szakirodalom a „társas promiskuitás” időszakának is nevezi, amely egyaránt utal a társas kapcsolatok kiterjedtségére és fontosságára. Ebben az

életkorban az emberek számszerűen több barátot tudnak felsorolni, azonban ezen kapcsolatok észlelt minősége lehet az egyik oka, hogy mégis magányosak.

A 18 és 25 év közötti amerikai fiatal felnőttek 61%-a számolt be gyakori magányosságérzésről (Weissbourd et al., 2021). Az elmagányosodás jelenségét az Egyesült Királyságban is vizsgálták a BBC jóvoltából, 55 ezer ember megkérdezésével; ennek során a 16–24 év közötti fiatalok 40%-a számolt be gyakran tapasztalt magányosságról, és ezzel megelőzte a többi korcsoportot (BBC, 2022). Magyarországon a 30 évesnél nem idősebb fiatalok 46%-a vallotta magát teljesen vagy inkább magányosnak – derül ki Társadalomtudományi Kutatóközpont 2021-es felméréséből (Balázs, 2022).

Az elmagányosodás további lehetséges oka lehet a kortárs kapcsolatok hiánya mellett a párkapcsolatok hiánya. A V4 régió országait megvizsgálva, a 15–29 éves korosztály körében a leggyakoribb családi állapot az egyedülálló volt egy 2021-es felmérés alapján (Bíró-Nagy & Szabó, 2021). Ez a jelenség egyébként Magyarországot érintette a legkevésbé: hazánkban a megkérdezettek „csupán” 41%-a vallotta magát egyedülállónak, ezzel szemben Csehországban ez az arány 51% volt. Egyébként a magyar fiatalok 25%-a él párkapcsolatban vagy házastársi kapcsolatban, amely eredmény vezető a régióban. Nem kardinális tényezőként megemlítve, de szeretnénk bemutatni a magyar fiatalok körében jellemző politikai apátiát is. A V4 országai közül nálunk érdeklődnek a fiatalok a legkevésbé a politika iránt: a válaszadók nagyjából fele alig, vagy egyáltalán nem, és körükben a legalacsonyabb a választásokon való részvételi hajlandóság is (Bíró-Nagy & Szabó, 2021). A politika számos negatív hatása mellett vitathatatlanul közösségépítő tulajdonsággal is rendelkezik.

A problémás internethasználat szerepe fiatal felnőttek körében az elmagányosodás tükrében

Az internethasználat tekintetében megkülönböztethetünk optimista és pesszimista attitűdöt. Azok, akik a szélsőségesen optimista attitűdöt képviselik, úgy gondolják, hogy az internetpenetráció megkönnyíti a szakmai és a hétköznapi életet. Kiemelik, hogy az internet-hozzáférés akár fejlesztő hatással is lehet a fiatalokra – gondolhatunk akár a tartalomgyártásra vagy a kreativitásra (amelyet a széles körben elterjedt memkulturában is tetten érhetünk) –, továbbá segíthet kapcsolódni hasonló érdeklődésű fiatalokhoz, áthidalva a lokalizációs nehézségeket. A szélsőségesen pesszimista attitűdöt képviselők pontosan a kapcsolatok elsorvadására hívják fel a figyelmet, továbbá az internethasználat veszélyeit hangsúlyozzák, mint pl. a kommunikáció választékosságának vélt romlása. Vannak kutatók, akik úgy látják, hogy az emberi szándékok és alapvető motivációk (vö. társas alapmotívumok) olyan régóta vannak jelen az emberben, hogy a technológiai változások nem lesznek képesek felülírni azokat. Fontos kérdés az internethasználat tudatossá tétele, hiszen a felhasználás kezdete egyre fiatalabb korra tehető, és egyre szélesebb a körben van jelen a fiatalok életében (Berta, 2016).

Az elmagányosodás egyik lehetséges oka a problémás internethasználat (Kim et al., 2009), amely kauzális viszonya fordítva is igaz, tehát az elmagányosodás vezethet problémás internethasználatához (Costa et al., 2019). Ennek egyik legelterjedtebb formája a közösségi média túlzott

használata és a szociális kapcsolatok fenntartása kizárólag ezeken a platformokon (Montag et al., 2015). A közösségi oldalak egyik elsődleges célja, hogy összekössék az embereket, áthidalva a térbeli és az időbeli nehézségeket, ezért nem elvitathatóak ezen platformok pozitív hatásai sem (Roberts & David, 2022).

A 16–23 év közötti fiatalok átlagosan napi összesen 3 órát töltenek különböző közösségi felületeken (Global Web Index, 2021). Liu és munkatársai (2019) a közösségimédia-használat mentális egészségre és szociális kapcsolatokra gyakorolt hatásait kutatták – előbbit fontos nem csak az idő mennyisége, de annak minősége szempontjából is megvizsgálni. Az aktív közösségimédia-használat alatt a kapcsolattartást szokás érteni, míg a passzív felhasználás a hírfolyam, illetve a képek görgetésére utal. Utóbbi teret adhat a korábban már ismertetett társas összehasonlítás jelenségének (Festinger, 1954), amely, mint az elnevezése is rámutat, az egyénekre jellemző, társakhoz mért viszonyításra utal különböző szociális interakciók során. A társas összehasonlítás veszélyei az online térben is megjelenhetnek. Gondoljunk csak arra, hogy a személy a saját tulajdonságait a közösségi médiában található tökéletes példákkal kritika nélkül hasonlítja össze, ez torzíthatja a percepciót és az önértékelés csökkenésén keresztül depressziós tünetekhez is vezethet (Burnell et al., 2019)

Pittman és Reich (2016) rámutattak, hogy mindenképp érdemes különbséget tenni a kép- és videóalapú (Instagram, Snapchat), illetve a szövegalapú platformok (pl. Twitter) között. A szerzőpáros semleges hatást detektált a szövegalapú oldalak esetében, míg a kép- és videóalapúak csökkentették a magányosság érzését, mindemellett növelték az aktuális boldogság és elégedettség szintjét. A kvalitatív eredmények azt sugallják, hogy a megfigyelt hatások a képalapú közösségimédia-használat által kínált fokozott intimitásnak tudhatók be, ellenben a szövegalapú platformokkal. Bekalu és munkatársai (2019) szerint amennyiben a felhasználáshoz nem tartozik érzelmi kötődés – ami jellemzően passzív hírfolyamgörgetésben, mások profiljának nézegetésében nyilvánulhat meg –, hanem inkább kapcsolattartás jellemzi, még pozitív hatásokat is megfigyelhetünk a mentális egészség terén.

Young és Griffiths szerzők vetették fel először, a 90-es évek második felében, hogy a túlzott internethasználat függéshez vezethet. Az internethasználat diverz természete azonban indokolta specifikusabb terminusok bevezetését. A diagnosztikai klasszifikációs rendszer (DSM – 5) ötödik kiadásában a tágabb értelemben alkalmazott *internethasználati zavart* felváltotta az *online játékzavar* (Király és mtsai, 2014). Király és munkatársai (2014) átfogó kutatást végeztek a problémás internethasználat¹ témakörében, differenciálva a problémás online játékok² jelenségét, reprezentatív, magyar serdülőkori mintán. Legfontosabb megállapításaik szerint a túlzott internethasználat ennél a korosztálynál a legjellemzőbb. A túlzott online játékok

¹ A problémás internethasználat függőséget okozó magatartás – és magában foglalhatja a számítógép-használattal és az internet-hozzáféréssel kapcsolatos túlzott vagy rosszul kontrollált elfoglaltságot, késztetést vagy viselkedést, amely károsodáshoz vagy szorongáshoz vezethet. (Király, Nagygyörgy, Griffiths & Demetrovics, 2014).

² Bár a jelenség egyre nagyobb kutatói figyelmet kap, az integrált konszenzusos megfogalmazást még nem sikerült kidolgozniuk a szakértőknek. A főbb kérdés, hogy miből induljanak ki, az internetből, mint főbb platform vagy a videojátékokból és azok jellemzőiből (Király, Nagygyörgy, Griffiths & Demetrovics, 2014).

fogyasztása inkább a fiúknál jelent meg, és mind a kettő (bár a problémás internethasználat erősebb) kapcsolatot mutatott a depresszió tüneteivel.

A szerzők is kitérnek a közösségi oldalak és az okostelefonok 2014-es elterjedésére magyar fiatalok körében, melyek az utóbbi években mind inkább a mindennapok részévé váltak. Magyarországon 2020-ra a 15–29 éves korosztály számára az internethozzáférés alapinfrastruktúrává vált, legtöbbjüknek van saját számítógépe és 93%-uk rendelkezik internet-hozzáféréssel az otthonában (ez az arány 2000-ben még csak alig 9% volt a korosztály tekintetében). Az innovációnak köszönhetően nem a számítógép az egyetlen infokommunikációs eszköz, amellyel elérhetővé válik az internetkapcsolat; a megkérdezett fiatalok 88%-a rendelkezik saját mobil/okostelefonnal és mobilinternet-előfizetéssel (ez az arány 202-ben még csak 50% volt az akkor megkérdezett fiatalok körében). Összességében a fiatalok szabadidejében fontos szerepet töltenek be az ún. „képernyős” (okostelefon, tévé, számítógép) infokommunikációs eszközökkel folytatott tevékenységek; nagyjából annyi időt töltenek ezekkel az eszközökkel, mint a családjukkal vagy a barátaikkal. A kötött hétköznapi tevékenységek mellett a fiataloknak átlagosan kb. 4 órájuk marad szabadidős tevékenységre, míg hétvégén átlagosan 6 óra szabadidejük van. Ennek legnagyobb részét családjukkal töltik, ezt követik a barátokkal személyesen eltöltött tevékenységek (Domokos et al., 2020). Az Y (1981–1995 között születettek) és a Z generáció (1995–2010 között születettek) tagjai nagyjából ugyanannyi idő töltenek a közösségi média különböző felületein, de a fiatalabb, Z generáció kétszer annyi platformot használ. Ez magyarázható azzal, hogy a fiatalok előnyben részesítik azokat az oldalakat, ahol tevékenységeiket a szüleik nem követhetik nyomon, mert számukra még ismeretlen az új platform. A magyar fiatalok hétköznapi összesen 6,4–6,7 órát töltenek online, míg ez az idő hétvégén akár 10–12 órát is jelenthet. A leginkább elterjedt közösségi oldal a 15–29 éves korosztály körében a Facebook, melyet a megkérdezettek 84%-a, míg az Instagramot a válaszadók 39%-a, a Youtube videómegosztót pedig 50%-a használja napi szinten. Egyre jobban terjed a TikTok platform is, amely Kínából indult el 2017-ben, mára pedig 2 milliárd felhasználóval rendelkezik, ezzel napjaink egyik leggyorsabban fejlődő közösségi oldala (Guld, 2022).

Az egyik jelenség, amely megmagyarázhatja a magas mértékű közösségimédia-fogyasztást, az ún. FOMO, avagy *fear of missing out* (Przybylski et al., 2013 idézi Roberts & David, 2020), amelyet magyarra a „kimaradástól való félelemként” tudnánk lefordítani. Azonban ez nem csak szimplán a „kimaradásról” szól, hiszen a Przybylski és munkatársai által leírt definíció szerint ebben a félelemben az is helyet kap, hogy mások tartalmas élményekben részesülnek, amelyekből kimaradunk. Kettő dolgot fontos kiemelni a FOMO kapcsán: az egyik, hogy a felhasználók sivárabbnak élehetik meg az életüket látva mások izgalmas élményeit, mégis mindeközben szoronganak attól, hogy lemaradnak valamiről, ami az online térben történik (Guld, 2022).

Nem meglepő módon, a FOMO pozitív kapcsolatban áll a közösségimédia-használattal és negatív kapcsolatban a társas kapcsolatokkal (Roberts & David, 2020). Pontosabban a FOMO pozitív közvetett hatással van a szociális kapcsolatokra a közösségi média intenzitásán keresztül, ami arra utal, hogy a FOMO bizonyos esetekben jó dolog lehet, ugyanis fokozott társas kapcsolatokhoz vezethet. A FOMO közvetetten (pozitívan) és közvetlenül (negatívan)

is befolyásolja a szubjektív jóllétet a közösségi média intenzitására és a társas kapcsolatokra gyakorolt hatásán keresztül (Roberts & David, 2020). Összegezve ezeket az eredményeket láthatjuk, hogy a FOMO alapvetően negatív hatással van a társas kapcsolatokra és a mentális egészségre, azonban ez nem minden esetben jelenthető ki (Roberts & David, 2020).

Covid-19-pandémia és a fiatalok szociális életére gyakorolt hatásai

A Covid-19-járvány kitörése és a kormányzati intézkedések következtében a teljes lakosság – ezzel együtt a serdülők és a fiatal felnőttek – személyes kapcsolatai is beszűkültek. A kutatók eleinte jobban aggódtak az idősebb generáció tagjai iránt, hiszen az ő esetükben a személyes kapcsolattartási forma az elsődleges. A most következő empirikus eredményekből azonban láthatjuk, hogy a serdülők és a fiatal felnőttek körében is komoly nehézséget okoztak a pandémia következtében kialakult helyzetek. A személyes kapcsolatok elsődleges szinterei, az oktatás és a munkavégzés jelentős része is az online térbe szorult. Csak hogy néhány nemzetközi tanulmányt említsünk az első hullámot követő felmérések alapján: Luxemburgban az átlagos napi kapcsolatok nagyjából 80%-os csökkenést mutattak (Latsuzbaia et al., 2020), az Egyesült Királyságban 74%-os csökkenést figyeltek meg (Jarvis et al., 2020), Shanghai és Wuhan lakosságát vizsgálva 7-8-szoros csökkenés volt kimutatható (Zhang et al., 2020), míg Franciaországban Bosetti és munkatársai (2020) szintén 70% körüli csökkenést találtak a személyes kapcsolatok tekintetében. A Harvard Egyetem kutatóinak eredménye alapján a megkérdezett fiatal felnőtt amerikai lakosság 34%-a számolt be megnövekedett magányosságérzésről a Covid-19-pandémia kitörése óta (Weissbourd et al., 2021). A korábban már említett, 2020-ban felvett nagymintás magyar ifjúságkutatásban a résztvevőktől megkérdezték, hogy milyen következményei voltak a pandémiának az életükre: az online töltött idő mennyiségében beállt változás 23%-kal az első helyen végzett, második helyen az anyagi nehézségek 18%-kal. A megkérdezettek 90%-a válaszolta, hogy a Covid-19 járvány inkább negatív hatással volt az anyagi helyzetére. OECD (2021) 25 országban elvégzett felméréseinek a 18-29 éves korosztályra leszűkített adatai is arra utalnak, hogy a fiatalok kétharmada aggódik az anyagi helyzete miatt. A felmérés tekintetében érdemes kitérni a különböző országok közötti magas eltéréseket, pl. Belgiumban „csak” 30%-ot érint az aggodalom, míg Észtországból válaszadók 60%-a számolt be aggodalomról (Magyarország nem vett részt a felmérésben).

A 21–28 év közöttiek kiemelten érintettek, hiszen erre a korosztályra jellemző leginkább a kiterjedt és aktív szociális élet (Kaspersky, 2020; Eurofound, 2020). A pandémia nemcsak a kapcsolati hálózatok kiterjedését és a társakkal töltött időt változtatta meg radikálisan, hanem a kapcsolatok minőségét is. Ezek a társas kapcsolatokban bekövetkezett csökkenések és minőségi változások elmagányosodáshoz vezethetnek, és olyan mentális betegségek növekedését okozhatják fiatal felnőttek körében, mint a depresszió vagy szorongásos zavarok (Lee et al., 2020). Nem is beszélve arról, hogy a különböző ún. „beavatási szertatások”, mint a szalagavató, gólyatábor, gólyabál, vagy akár a ballagás, elmaradtak. Egy másik példaként gondolhatunk egy fiatal pályakezdő esetére, aki kénytelen volt home office-ban elkezdni a munkát az adott

munkahelyen, ezzel leszűkítve a társas kapcsolatok kialakításának lehetőségét. A UK Youth (2021) jelentése is felhívja a figyelmet a fiatalok közösségi tereinek szűkülésére, mint mentális egészségügyi kockázat. Az ifjúsági szervezetek és szolgáltatók körében, a pandémia idején készített felmérés megmutatja, hogy a szolgáltató szektor résztvevőit súlyosan megérintették a korlátozások: 58% számolt be szolgáltatás csökkentésről, 20%-ot érintett átmeneti vagy tervezett bezárás és 64% küszködött finansiális nehézségekkel.

Összegzés

Tanulmányunk bevezetésében betekintést nyújtottunk a társas kapcsolatok fontosságára rávilágító evolúciós tényezőkre, amelyek az emberi evolúció egyik legjelentősebb adaptációi Bereczkei (2018) szerint. A kapcsolódást facilitáló alapmotívumok és azok pozitív tulajdonságai mind segítették a túlélést, a szaporodást és a sikeres utódgondozásban is fontos szerepük volt (Cacioppo et al., 2011). A társas alapmotívumok első és legfontosabb hajtőereje a valahova tartozás igényének a kielégülése, amelyet többek között Sherif és munkatársai (1961) által elvégzett klasszikus szociálpszichológiai kísérletben is igazolni láttunk (Fiske, 2006). A valahova tartozás fontos aspektusa a mentális jóllétnek is (vö. Silk et al., 2003). Tajfel (1978) társas identitás elméletének is fontos része a csoporton belüli-hovatartozás kérdése, amely a saját és külső csoporttal kapcsolatos percepciót egyaránt befolyásolja. A társas kapcsolatok fontosságát pszichológiai és biológiai kutatások is alátámasztják (Weiss & Wobst, 1973; MacDonald & Leary, 2005; McMillan, 2016), míg a hiányuk mind mentális, mind fizikai betegségekhez vezethet (Cacioppo et al., 2011).

A Társadalomkutató Kft. által 2020-ban végzett *Magyar fiatalok 2020 – Kérdések és válaszok – Fiatalokról, fiataloktól* ifjúságkutatás problématerképének egyik eleme, a baráti társaságok és közösségek hiányának problémája, amely a problématerkép új résztvevője, és egyből a negyedik helyen debütált. Ennek az új problémának az egyik magyarázata lehet az adatfelvétel időpontja. Bár a Covid – 19 világjárvány a jelek szerint alábbhagyott és nem gyakorol akkora befolyást az életünkre, az Ukrajnában zajló háború és az ezzel összefüggésben lévő energia válság tovább szűkítheti a közösségi tereket, ahol a fiatalok az offline térben is együtt lehetnek.

A kortárs kapcsolatok legnagyobb változásai serdülőkorban mennek végbe, amikor a serdülők függetlenednek a szülőktől és elkezdnek több időt tölteni a velük egyidős társaikkal (Brown, 1990). Ebben az időszakban fejlődik a személy identitása is, amelyre komoly hatással vannak a kortárs kapcsolatok (Erikson, 1956).

Az elmagányosodás érzését a legtöbb ember megtapasztalja az élete során. Ez a jelenség a kései kamaszkorban és a felnőttkor kezdetén mondható a legelterjedtebbnek (Qualter et al., 2015; Lim et al., 2019; Achterbergh et al., 2020). Brit fiatalok kb. 40%-a (BBC, 2022), magyar fiatalok hozzávetőlegesen fele (Balázs, 2022), míg amerikai fiatalok majdnem kétharmada számolt be gyakran tapasztalt magányosság érzésről (Weissbourd et al., 2021). A magányosságnak lehetséges prediktor tényezői a bizalmas baráti kapcsolatok hiánya, illetve a kortársak elutasítása (Vanhalst et al., 2014).

A fiatalok elmagányosodásának egyik lehetséges magyarázata lehet a média, azon belül is a közösségi médiumok széleskörű felhasználása. A fiatalok (16 – 23 év között) átlagosan napi 3 órát töltenek összesen különböző közösségi médiumokon (Global Web Index, 2021). Az idő az egyik aspektus, amelyet Liu és munkatársai (2019) megvizsgáltak az elmagányosodás tekintetében és kiemelték, hogy a felhasználás minőségét is fontos figyelembe venni. A passzív hírfolyam fogyasztás egy új, az online tér által generált társas összehasonlítást (vö. Festinger, 1954) eredményezhet, amely torzított és csökkentheti az önértékelést, ezért a mentális egészségre is negatív hatást gyakorolhat (Burnell et al., 2019). A passzív hírfogyasztással ellentétben a kapcsolattartás online formája pozitív hatással lehet a mentális egészségre (Bealu et al., 2019). Guld Ádám (2022) médiakutató is kifejtette a véleményét, miszerint nem tanácsos demonizálni a közösségi médiumokat. Egy olyan gondterhes periódusban, mint a pandémia különböző hullámai, a pozitív, tudatos felhasználás felértékelődött. A Pryzbylski és munkatársai (2013) által leírt FOMO jelenség állhat a közösségi médiumokon eltöltött idő mögött (Roberts & David, 2020), amely arra a szorongásra utal, ami az esetleges kimaradással járna.

Ezután kitérünk a Covid-19-járvány kapcsán hozott kormányzati intézkedésekre és azok szociális életünkre gyakorolt hatásaira, amelyek széleskörben ismertek, hiszen szerte a világon rengeteg fiatal megtapasztalta. Az oktatásban, munkavégzésben beállt változások, de akár gondolhatunk a szabadidős tevékenységekkel kapcsolatos korlátozásokra is. Ezek mind a kortársakkal eltöltött időt, mind a kapcsolatok minőségét is nagymértékben befolyásolták és olyan mentális betegségeket idézhetnek elő, mint a szorongásos zavarok vagy a depresszió (vö. Lee et al., 2020).

Arra már utaltunk, hogy maga az elmagányosodás, mint tendencia univerzális, nem csak a fiatalokat érinti; összefüggésben van az internet-, elsősorban a közösségimédia-használattal; intenzitását pedig növelték a Covid-19-járvány kapcsán hozott kormányzati intézkedések. 2022-ben az energiaárak olyan mértékben megnövekedtek, hogy a közintézményeket megszorítások, míg sok közösségi teret bezárás, illetve időszakos lezárás fenyeget. A Uk Youth (2021) jelentése is kitért a Covid-19 járvány kapcsán Nagy – Britanniában történt közösségi tér szűkülésekre. Mindezt két év pandémia és a már korábban ismertetett lezárások, illetve annak hatásai előzték meg, amelyeket most az energiaválságból adódó következmények mélyíthetnek tovább. A mentális egészség megőrzése szempontjából a WHO (2021) által kiadott gyorsjelentés is felhívja a figyelmet a szociális kapcsolatok facilitálására, illetve a proszociális viselkedés jótékony hatásaira. Erre jó lehetőség lehet az önkéntesség is, amelynek során a hasonló érdeklődésű fiatalok egymással időt tölthetnek és kapcsolatokat alakíthatnak ki, amely akár kikerülhet az önkéntesség keretein kívülre is – nem is beszélve az önkéntesség mentális egészségre gyakorolt pozitív hatásairól (Yeung et al., 2018).

Irodalomjegyzék

- Achterbergh, L., Pitman, A., Birken, M., Pearce, E., Sno, H. & Johnson, S. (2020). The Experience of Loneliness among Young People with Depression: A Qualitative Meta-Synthesis of the Literature. *BMC psychiatry*, 20(1), 1–23. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1186/s12888-020-02818-3>.
- Aronson, E. (1992). *A társas lény*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529. Letöltés dátuma: 2022.11.10., forrás: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Balázs Zs. (2022). *A fiatal magyar felnőttek fele magányos, és igazából senki nem érti, miért*. Letöltés dátuma: 2022. 08. 30., forrás: <https://qubit.hu/2022/05/11/a-fiatal-magyar-felnottek-fele-maganyos-es-igazabol-senki-nem-erti-miert>.
- BBC (2022). *Who Feels Lonely? The Results of the World's Largest Loneliness Study*. Letöltés dátuma: 2022. 08. 30., forrás: <https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/2yzhfV4DvqVp5nZyxBD8G23/who-feels-lonely-the-results-of-the-world-s-largest-loneliness-study>.
- Bekalu, M. A., McCloud, R. F. & Viswanath, K. (2019). Association of Social Media Use with Social Well-Being, Positive Mental Health, and Self-Rated Health: Disentangling Routine Use from Emotional Connection to Use. *Health Education & Behavior*, 46(2_suppl), 69–80. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1177%2F1090198119863768>
- Bereczkei T. (2008). *Evolúció Pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Berkman, L. F., Glass, T., Brissette, I. & Seeman, T. E. (2000). From Social Integration to Health: Durkheim in the New Millennium. *Social Science & Medicine*, 51(6), 843–857.
- Berta J. (2016). Az internet és a fiatalok. *Vigilia*, 81(6), 402–409.
- Bíró-Nagy A. & Szabó A. (2021). *Magyar fiatalok 2021, elégedetlenség, polarizáció EU-pártiság*. Budapest: Friedrich-Ebert Stiftung.
- Bosetti, P., Huynh, B-T., Abdou, Y. A., Sanchez, M., Eisenhauer, C., Courtejoie, N., Accardo, J., Salje, H., Guillemot, D., Moslonka-Lefebvre, M., Boëlle, P-Y., Béraud, G., Cauchemez, S. & Opatowski, L. (2020). Lockdown Impact on Age-Specific Contact Patterns and Behaviours in France. *medRxiv* [preprint]. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1101/2020.10.07.20205104>
- Brown, B. B. (1990). Peer Groups and Peer Cultures. In Feldman, S. S. & Elliott, G. R. (szerk.), *At the Threshold: The Developing Adolescent* (pp. 171–196). Cambridge: Harvard University Press.
- Buss, D. M. (1999). Human Nature and Individual Differences: The Evolution of Human Personality. *Handbook of Personality. Theory and Research*, 2, 31–56.
- Burnell, K., George, M. J., Vollet, J. W., Ehrenreich, S. E. & Underwood, M. K. (2019). Passive Social Networking Site Use and Well-Being: The Mediating Roles of Social Comparison and the Fear of Missing Out. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 13(3). Article 5, Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.5817/CP2019-3-5>
- Cacioppo, J. T., Hawley, L. C., Norman, G. J. & Berntson, G. G. (2011). Social Isolation. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1231(1), 17–22.
- Cacioppo, J. T., Hughes, M. E., Waite, L. J., Hawley, L. C., & Thisted, R. A. (2006). Loneliness as a specific risk factor for depressive symptoms: cross-sectional and longitudinal analyses. *Psychology and aging*, 21(1), 140.
- Cialdini, R. B., Borden, R. J., Thorne, A., Walker, M. R., Freeman, S. & Sloan, L. R. (1976). Basking in Reflected Glory: Three (Football) Field Studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(3), 366.
- Costa, R. M., Patrão, I. & Machado, M. (2019). Problematic Internet Use and Feelings of Loneliness. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, 23(2), 160–162. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1080/013651501.2018.1539180>.
- Domokos T., Kántor Z., Pillók P. & Székely L. (2020). *Magyar Fiatalok 2020*. Budapest: Társadalomkutató Kft.
- Erikson, E. H. (1956). The Problem of Ego Identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 4(1), 56–121.
- Eurofound (2020). *Living, working and COVID-19*. COVID-19 series, Luxemburg: Publications Office of the European

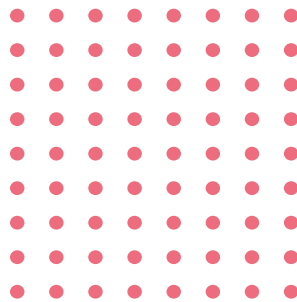
- Union. Letöltés dátuma: 2022. 11. 10., forrás: <http://hdl.voced.edu.au/10707/538187>
- Festinger, L. (1954). A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140.
- Fiske, S. T. (2006). *Társas alapmotívumok*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Frey, C. U. & Röthlisberger, C. (1996). Social Support in Healthy Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 25(1), 17–31. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1007/BF01537378>.
- Global Web Index (2021). *Social: GWI's Flagship Report on the Latest Trends in Social Media*. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://www.gwi.com/reports/social>
- Grippo, A. J., Cushing, B. S. & Carter, C. S. (2007). Depression-like Behavior and Stressor-Induced Neuroendocrine Activation in Female Prairie Voles Exposed to Chronic Social Isolation. *Psychosomatic Medicine*, 69(2), 149.
- Guld, Á. (2022). *A Z generáció médiahasználata*. Budapest: Libri Könyvkiadó.
- Hunt, M. G., Marx, R., Lipson, C. & Young, J. (2018). No More FOMO: Limiting Social Media Decreases Loneliness and Depression. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 37(10), 751–768.
- Jarvis, C. I., Van Zandvoort, K., Gimma, A., Prem, K., CMMID Covid-19 working group, Klepac, P., Rubin, G. J. & Edmunds, W. J. (2020). Quantifying the Impact of Physical Distance Measures on the Transmission of Covid-19 in the UK. *BMC Med*, 18(124). Letöltés dátuma: 2022. 08. 30., forrás: <https://doi.org/10.1186/s12916-020-01597-8>.
- Kaspersky (2020). *Find Your Tribe. Staying Connected to Combat Loneliness*. Letöltés dátuma: 2022. 08. 31., forrás: <https://media.kasperskydaily.com/wp-content/uploads/sites/86/2020/06/09142852/KAS0739-Kaspersky-Find-your-tribe-report-v3.pdf>.
- Kikusui, T., Winslow, J. T. & Mori, Y. (2006). Social Buffering: Relief from Stress and Anxiety. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 361(1476), 2215–2228.
- Kim, J., LaRose, R. & Peng, W. (2009). Loneliness as the Cause and the Effect of Problematic Internet Use: The Relationship between Internet Use and Psychological Well-Being. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(4), 451–455. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1089/cpb.2008.0327>.
- Király, O., Nagygyörgy, K., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2014). Problematic online gaming. In *Behavioral addictions* (pp. 61-97). San Diego: Academic Press. Letöltés dátuma: 2022. 11. 10., forrás: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407724-9.00004-5>
- Király O., Griffiths, M. D., Urbán R., Farkas J., Kökönyei Gy., Elekes Zs., Domokos T. & Demetrovics Zs. (2014). Problematic Internet Use and Problematic Online Gaming Are Not the Same: Findings from a Large Nationally Representative Adolescent Sample. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(12), 749–754.
- Latsuzbaia, A., Herold, M., Bertemes, JP., Mossong, J. (2020) Evolving Social Contact Patterns during the Covid-19 Crisis in Luxembourg. *PLOS ONE*, 15(8). Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237128>.
- Lee, C. M., Cadigan, J. M. & Rhew, I. C. (2020). In Creases in Loneliness among Young Adults during the Covid-19 Pandemic and Association with Increases in Mental Health Problems. *Journal of Adolescent Health*, 67(5), 714–717. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: [10.1016/j.jadohealth.2020.08.009](https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.08.009).
- Levine, J. M., Moreland, R. L., & Ryan, C. S. (1998). Group socialization and intergroup relations. In C. Sedikides, J. Schopler, & C. A. Insko (Eds.), *Intergroup cognition and intergroup behavior* (pp. 283-308). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Lim, M. H., Rodebaugh, T. L., Eres, R., Long, K. M., Penn, D. L. & Gleeson, J. F. (2019). A Pilot Digital Intervention Targeting Loneliness in Youth Mental Health. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 604.
- Liu, D., Baumeister, R. F., Yang, C. & Hu, B. (2019). Digital Communication Media Use and Psychological Well-Being: A Meta-Analysis. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 24(5), 259–274. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz013>
- MacDonald, G. & Leary, M. R. (2005). Why Does Social Exclusion Hurt? The Relationship between Social and Physical Pain. *Psychological Bulletin*, 131(2), 202.
- Massen, J., Sterck, E. & de Vos, H. (2010). Close Social Associations in Animals and Humans: Functions and Mechanisms of Friendship. *Behaviour*, 147(11), 1379–1412.

- McMillan, F. D. (2016). The Psychobiology of Social Pain: Evidence for a Neurocognitive Overlap with Physical Pain and Welfare Implications for Social Animals with Special Attention to the Domestic Dog (*Canis Familiaris*). *Physiology & Behavior*, 167, 154–171. Letöltés dátuma 2022. 11. 10., forrás: <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2016.09.013>
- Montag, C., Bey, K., Sha, P., Li, M., Chen, Y.-F., Liu, W.-Y., Zhu, Y.-K., Li, C.-B., Markett, S., Keiper, J. & Reuter, M. (2015). Is It Meaningful to Distinguish between Generalized and Specific Internet Addiction? Evidence from a Crosscultural Study from Germany, Sweden, Taiwan and China. *AsiaPacific Psychiatry: Official Journal of the Pacific Rim College of Psychiatrists*, 7, 20–26. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1111/appy.12122>.
- Moscovici, S. (1988). Notes Towards a Description of Social Representations. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211–250.
- OECD (2021). Young people's concern during Covid-19: Result from Risks That Matter 2020. Letöltés dátuma: 2020.11.10. forrás: <https://oecd.org/coronavirus/policy-responses/young-people-s-concerns-during-covid-19-results-from-risks-thatmatter-2020-64b51763/>
- Pinker, S. (1997). Words and Rules in the Human Brain. *Nature*, 387(6633), 547–548.
- Pittman, M. & Reich, B. (2016). Social Media and Loneliness: Why an Instagram Picture May Be Worth More than a Thousand Twitter Words. *Computers in Human Behavior*, 62, 155–167. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.084>
- Rault, J. L. (2012). Friends with Benefits: Social Support and Its Relevance for Farm Animal Welfare. *Applied Animal Behaviour Science*, 136(1), 1–14.
- Roberts, J. A. & David, M. E. (2020). The Social Media Party: Fear of Missing Out (FOMO), Social Media Intensity, Connection, and Well-Being. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 36(4), 386–392. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1080/10447318.2019.1646517>.
- Roberts, J. A. & David, M. E. (2022). On the outside looking in: Social media intensity, social connection, and user well-being: The moderating role of passive social media use. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue Canadienne Des Sciences du Comportement*. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1037/cbs0000323>.
- Romero, T., Nagasawa, M., Mogi, K., Hasegawa, T. & Kikusui, T. (2014). Oxytocin Promotes Social Bonding in Dogs. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(25), 9085–9090.
- Qualter, P., Vanhalst, J., Harris, R., van Roekel, E., Lodder, G., Bangee, M., Maes, M. & Verhagen, M. (2015). Loneliness across the Life Span. *Perspectives on Psychological Science*, 10, 250–264. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: <https://doi.org/10.1177%2F1745691615568999>
- Scholte, R. H. J., van Lieshout, C. F. M. & van Aken, M. A. G. (2001). Perceived Relational Support in Adolescence: Dimensions, Configurations, and Adolescent Adjustment. *Journal of Research on Adolescence*, 11, 71–94.
- Silk, J. B., Alberts, S. C. & Altmann, J. (2003). Social Bonds of Female Baboons Enhance Infant Survival. *Science*, 302(5648), 1231–1234.
- Swann, W. B., Hixon, J. G., Stein-Seroussi, A. & Gilbert, D. T. (1990). The Fleeting Gleam of Praise: Cognitive Processes Underlying Behavioral Reactions to Self-Relevant Feedback. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(1), 17.
- Tajfel, H. E. (1978). *Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. London: Academic Press.
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. & Flament, C. (1971). Social Categorization and Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149–178.
- Taylor, S. E. & Brown, J. D. (1988). Illusion and Well-Being: A Social Psychological Perspective on Mental Health. *Psychological Bulletin*, 103(2), 193.
- UK Youth (2021). Impact of Covid-19 on England's youth organizations. UK Youth Office. Letöltés dátuma: 2022. 11. 10. forrás: http://www.ukyouth.org/wp-content/uploads/2021/02/UK-Youth-Fund-Report_1.pdf
- Vanhalst, J., Luyckx, K. & Goossens, L. (2014). Experiencing Loneliness in Adolescence: A Matter of Individual Characteristics, Negative Peer Experiences, or Both? *Social Development*, 23, 100–118. DOI:10.1111/sode.12019
- Weiss, K. M. & Wobst, H. M. (1973). Demographic Models for Anthropology. *Memoirs of the Society for American Archaeology*, (27), 86.

Weissbourd, R., Batanova, M., Lovison, V. & Torres, E. (2021). *Loneliness in America: How the Pandemic Has Deepened an Epidemic of Loneliness and What We Can Do about It*. Letöltés dátuma: 2022. 10. 24., forrás: https://static1.squarespace.com/static/5b7c56e255b02c683659fe43/t/6021776bdd04957c4557c212/1612805995893/Loneliness+in+America+2021_02_08_FINAL.pdf

Yeung, J. W., Zhang, Z. & Kim, T. Y. (2018). Volunteering and Health Benefits in General Adults: Cumulative Effects and Forms. *BMC Public Health*, 18(1), 1–8.

Zhang, J., Litvinova, M., Liang, Y., Wang, Y., Wang, W., Zhao, S., Wu, Q., Merler, S., Viboud, C., Vespignani, A., Ajelli, M. & Yu, H. (2020). Changes in Contact Patterns Shape the Dynamics of the Covid-19 Outbreak in China. *Science*. 368(6498), 1481–1486. DOI: 10.1126/science.abb8001.

05

A magyarországi fiatalok ötödik legégetőbb problémája: drog-, kábítószer- és alkoholfogyasztás

A kábítószer- és alkoholfogyasztás elterjedtsége, háttértényezői

Arnold Petra

Bevezető: a tanulmány háttere és célja¹

A kábítószer-használat² a posztmodern kultúra kibontakozásával egy időben, a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején jelent meg Magyarországon (Paksi & Demetrovics, 1999; Bajzáth et al., 2014). A hatvanas évek végén csupán egy-egy esetről maradt fent híradásjellegű tudósítás a droghasználatra vonatkozóan (Bajzáth et al., 2014). A fiatalok alkoholfogyasztási szokásairól a rendszerváltás előtti időkből szintén csak szórványosan vannak információink, amelyek a jelenség elterjedtségéről számolnak be (Elekes, 2009). Ebben az időszakban társadalmi -politikai okok folytán Magyarországon még nem definiálódott (nem definiálódhatott) mertoni értelemben társadalmi problémaként a drogjelenség, és tabutémának számított (Andorka et al., 1974; Elekes, 1993). A hetvenes években készültek az első, a drogfogyasztás elterjedtségének becslésére irányuló kutatások, azonban ezek az adatok az alacsony mintaelemszám és a kutatás nem reprezentatív volta miatt nem megbízhatóak (Bajzáth et al., 2014; OKBI, 2006). Mindazonáltal ezek a felmérések, a rendőrségi adatok és egy-egy esetről szóló híradások jelezték a probléma létezését. Az áttörést az 1985. év jelentette (OKBI, 2006): megszületett a droghelyzetet is figyelembe vevő minisztertanácsi határozat, megalakult az Alkoholizmus Elleni Állami Bizottság Drog Albizottsága, Magyarország csatlakozott az Egységes Kábítószer Egyezményhez és ekkor jelenhettek meg az első kábítószer témájú könyvek, filmek (Nagy & Lovas, 1985).

A rendszerváltásig leggyakrabban a visszaélésszerű gyógyszerhasználat, szerves oldószerek inhalálása, gyógyszer és alkohol együttes fogyasztása, majd a mákteázás, politoxikománia (több szer együttes használata) fordultak elő. A rendszerváltást követően változott a droghasználat társadalmi mintázata: a klasszikus drogok megjelenésével változtak a fogyasztási szokások, nőtt a szerhasználók száma, és ezzel a kriminalizálódás is (Bajzáth et al., 2014).

¹ A fejezet ezen tanulmányok feldolgozásával készült: Arnold, 2015, 2016a, 2016b; Arnold et al., 2021, 2022.

² A köznyelvben és gyakran a szaknyelvben sem tesznek különbséget a drog és kábítószer kifejezések között. Az Egészségügyi Világszervezet ajánlása (WHO, 1964) alapján a drog minden olyan szert magában foglal, amely a központi idegrendszer működését befolyásolja és függőséget eredményezhet. Ezeket a szereket szokás pszichoaktív anyagoknak is nevezni: ide soroljuk mind a legális (alkohol, nyugtató, altató, dohánytermék stb.), mind az illegális szereket. A droggal szemben a kábítószer jogi fogalom. Kábítószer alatt az ENSZ-egyezmények kábítószerlistáin szereplő anyagokat értjük, amelyek engedély nélküli használata, előállítás, terjesztése tiltott cselekmény. Jelen tanulmányban az alkohol és drog kifejezéseket alkalmazom a gördülékenyebb olvashatóság végett: drog alatt minden pszichoaktív szert értek, kivéve az alkoholt és a dohánytermékeket. Az egyes adatok bemutatásánál feltüntettem az adatok mögött meghúzódó definíciót.

A kilencvenes évektől rendszeresen készültek nemzetközi kontextusú, országos drogepidemiológiai kutatássorozatok serdülők körében (ESPAD – European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) (Elekes, 2012). A felnőtt populáció körében, nemzetközi módszertani standardoknak eleget tevő drogepidemiológiai vizsgálat 2001-től készül rendszeresen (ADE – Alkohol- és Drogepidemiológiai Vizsgálat; OLAAP – Országos Lakossági Adatfelvétel Addiktológiai Problémákról) (Paksi & Demetrovics, 2022).

A kilencvenes évektől a szerhasználat és az alkoholfogyasztás dinamikus növekedése figyelhető meg (Elekes, 2012). 1999 óta a legnépszerűbb szer stabilan a kannabisz. Az elmúlt években azonban az új pszichoaktív szerek (ÚPSZ) térnyerésének lehetünk tanúi: a dizájnerdrogok³ 2009-2010-es hazai megjelenése jelentős változást hozott a hazai kábítószerpiacon. A fogyasztók körében hamar népszerűvé váltak a dizájnerdrogok: ezek az új típusú szerek olcsóak, könnyen hozzáférhetőek, valamint használóik – pont az újszerűségéből következő alulinformáltság miatt – alacsony kockázatot vélelmeztek. 2010 nyarán főképp a mefedron jelenléte növekedett a piacon, majd egyéb, legális dizájnerdrogok is megjelentek. A mefedron 2010-ben történő tiltott szerré nyilvánítása generálta a helyettesítő, legális szerek megjelenését.

Az alkoholfogyasztás mértékletes formája sok társadalomban kulturális és gasztronómiai hagyomány, nem minősül rizikómagatartásnak. A mérsékelt bor- és sörfogyasztás kedvező hatással van a lelki és testi egészségre (pl. a hangulat befolyásolása, illetve a keringési és kiválasztó rendszer működésében fellépő változás révén), továbbá a szélsőséges alkoholfogyasztáshoz és a teljes absztinenciához képest kedvezőbb halálozási és morbiditási mutatókat eredményez (Castelnuovo, et al., 2002; Mukumal et al., 2003). Azonban a gyakori, nagy mennyiségű és tömény alkohol fogyasztása kétségtelenül káros mind a serdülők, mind a felnőttek testi és lelki egészségére. Serdülőkorban a túlzott alkoholfogyasztás növeli a későbbi problémás ivás és droghasználat esélyét (Guo et al., 2000), negatív hatással van a tanulmányokra (Grunbaum et al., 2004), növeli a nem biztonságos és a spontán szex (Cooper, 2002; Eaton et al., 2005) bekövetkezésének valószínűségét.

Bár sokan úgy gondolják, hogy a kannabisznak, az LSD-nek, a hallucinogéneknek és a disz-kódrogoknak pozitív hatása van (például javítják a hangulatot, ellazítanak, élvezetesebbé teszik a partizást, szórakozást), azonban e szerek használatának negatív hatásai – az egészségügyi kockázatok, a pszichés problémák, a függőség egyéb tünetei – akkor mutatkoznak meg, amikor a drogfogyasztás mennyisége és gyakorisága nő (Stephens, 2013; ter Bogt et al., 2002; Weaver & Schnoll, 1999). Továbbá a fiatalabb korban történő gyakori szerhasználat eredménye lehet a korai iskolaelhagyás, a védekezés nélküli szexuális kapcsolat, vagy a bűnözés (Brook et al., 1999). A korai intenzív kannabiszfogyasztás rosszabb iskolai teljesítménnyel, iskolaelhagyással, depresszióval, egészségügyi problémákkal, más szerek együttes használatával, bűnözéssel járhat együtt (Kandel et al., 1997; Macleod et al., 2004; Monshouwer et al., 2006).

³ A dizájnerdrog kifejezést nemcsak a köznyelv, hanem a hazai szakirodalom is szinonimaként használja az ÚPSZ-szel, amely a tiltólistán lévő új szereket, az ideiglenes listára került szereket; a tiltólistán még nem szereplő, de fogyasztók között már megjelent és a hatóságok előtt még ismeretlen anyagokat is tartalmazza. Ezzel szemben az ÚPSZ egy jogilag szabályozott fogalom, ami a tiltólistán lévő anyagokat jelenti.

A fiatal korosztály alkohol- és drogfogyasztásának vizsgálata több tényező miatt is lényeges.

- 1) Az iparosodott országokban az alkoholfogyasztás jellemzően serdülőkorban kezdődik (Kuntsche et al., 2013). Minél korábban kezd el valaki alkoholt fogyasztani, annál nagyobb az esélye a későbbi problémás használat vagy függés kialakulásának; emellett az ivás korai kezdete növelheti az alkoholfogyasztással töltött évek számát (NACAAA, 2002).
- 2) A szélsőséges alkoholfogyasztás sokkal gyakoribb késő serdülőkorban és fiatal felnőttkorban, mint az életút későbbi szakaszaiban (Kuntsche & Gmel, 2013).
- 3) Hazai drogepidemiológiai vizsgálatokból (Paksi & Pillók, 2022) tudjuk, hogy a fiatalabb korosztály szignifikánsan érintettebb egészségkárosító magatartást tekintve. Minél korábbi a kipróbálás, annál magasabb a későbbi problémás szerhasználat és a függőség kialakulásának esélye (Best et al., 2005; Kokkevi et al., 2006).
- 4) A mai társadalomban megfigyelhető a posztadoleszcens tömeges megjelenése. A posztadoleszcens életszakasz egy hosszabb átmenet a serdülőkor és a felnőttkor között, amikor a fiatalok bizonyos szempontból még a serdülőkhöz, más szempontból azonban már a felnőttekhez tartoznak (Arnett, 2004; Vaskovics, 2000). A posztadoleszcens életszakasz a serdülőkor, a serdülőkori normatív krízis és az identitáskeresés időszakának elhúzódását is jelenti egyben, amely bizonytalanságot eredményez az egyén életében (Arnett, 2004; Somlai, 2007; Stone et al., 2012). A hosszabb átmenet egy tartósan „státusz nélküli”, „sehol nem levés” állapot (Gennep, 2007), ami szintén bizonytalansággal jár és növeli a rizikómagatartások gyakoribbá válásának esélyét.

Jelen tanulmány célja, hogy átfogó képet adjon a fiatalok alkohol- és drogfogyasztásáról; bemutatja az alkohol- és drogfogyasztás elterjedtségét, annak időbeli változását, illetve nemzetközi kontextusát. Ezt követően a droghasználat, a problémás alkoholfogyasztási formák (nagyivás, lerészegedés) hátterébe meghúzódó tényezőket ismerteti. A tanulmány összegzéssel, következtetésekkel zárul. Az alkohol- és drogfogyasztás elterjedtségét három országos reprezentatív kutatás⁴ adatain mutatom be: ESPAD⁵, OLAAP⁶ és a nagymintás

⁴ Fontos megemlíteni további két kutatást, a HBSC-t (Health Behaviour in School Aged Children), illetve az ELEF (Európai Lakossági Egészségfelmérés) kutatást, amelyek szintén vizsgálnak rizikómagatartást, azonban ezek bemutatásától területi korlátok miatt eltekintek. Az ELEF a drogfogyasztási szokásokat nem vizsgálja és a legfrissebb adatok (2019) még nem publikusak. A HBSC nem olyan részletesen vizsgálja a rizikómagatartást a hasonló életkori csoportban készült ESPAD kutatáshoz képest, illetve rövidebb időintervallumra vannak adatok a drogfogyasztásra vonatkozóan (2003-tól).

⁵ Az ESPAD 1995-ben indult azzal a céllal, hogy a 16 éves fiatalok rizikómagatartásairól négyévenként rendszeresen ismétlődő, időben és nemzetközileg összehasonlítható adatokat gyűjtsön. Magyarország 25 éve vesz részt a nemzetközi kutatásban: eddig hét adatfelvételi hullám történt. A legutóbbi felmérésben 35 ország vett részt. A kutatás nappali tagozatos, normál iskolai képzésben részt vevő fiatalok országos reprezentatív mintáján készült osztályos lekérdezéssel, önkitöltős módszerrel. A mintavétel rétegzett véletlen mintavételi eljárással készült. 2019-ben a mintanagyság 5766 fő. Részletes módszertani leíráshoz lásd: Elekes & Domokos, 2022.

⁶ A felnőtt lakosság körében 2001 óta vannak drogepidemiológiai vizsgálatok. Eddig öt adatfelvételi hullám történt, melynek során az alkohol- és drogfogyasztás mellett a viselkedési függőségekre is rákérdeznek. Az OLAAP kutatás a magyarországi 18–64 éves népesség országos reprezentatív mintáján készült, mintanagysága 1385 fő. A minta kiválasztása régió, településméret és életkor szerint rétegzett véletlen mintavétellel történt. Az adatfelvétel a mintába került személyek személyes megkeresésével, és ezen belül ún. „kevert”, face to face és önkitöltős elemeket egyaránt alkalmazó módszerrel valósul meg. A kutatás eleget tesz EMCDDA EMQ (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addictions – European Model Questionnaire) (EMCDDA, 2002) protokollnak, ezzel biztosítva a nemzetközi összehasonlítást. Részletes módszertani leíráshoz lásd: Paksi et al., 2022.

ifjúságkutatás⁷. A három kutatássorozat más-más életkori csoportot ölel fel, más-más módszerrel, jellemzően eltérő adatfelvételi hullámban készült, így ezen kutatások összevetése nem célszerű, viszont teljesebb képet adhatunk a fiatalok⁸ rizikómagatartásáról, ha minél szélesebb életkori csoportot felölelő adatokon alapul a tanulmány.

Alkoholfogyasztás

Elterjedtség

Az ESPAD kutatás (Elekes, 2020) szerint a 9-10. évfolyamos fiatalok 92,4%-a fogyasztott már alkoholt valaha az életében, 85,7%-uk a kérdezést megelőző évben, 65,5%-uk pedig a megelőző hónapban ivott alkoholt. Legalább heti rendszerességű fogyasztásról a fiatalok 16,9%-a számolt be. Mindegyik mutató esetében a fiúk szignifikánsan⁹ nagyobb arányban fogyasztanak alkoholt a lányokhoz képest. A fiúk leggyakrabban sört, a lányok pedig töményt fogyasztanak, míg a bor a lányoknál a második, a fiúknál a harmadik helyen szerepel. Azonban a leggyakrabban (havi hat vagy több alkalommal) fogyasztott alkoholnak egyaránt a töményitalt jelölték. Az utolsó alkoholfogyasztás alkalmával a 9-10. évfolyamos diákok átlagosan egy főre jutóan 73,5 ml tiszta szeszt tartalmazó alkoholmennyiséget fogyasztottak¹⁰, és egyértelműen töményitalból ittak a legtöbbet a fiatalok.

A problémás fogyasztás két mutatója (Elekes, 2020) – a nagyívás¹¹ és a lerészegedés – azt jelzi, hogy a 9-10. évfolyamos diákok mintegy fele volt részeg a kérdezést megelőző évben, több mint ötöde a kérdezést megelőző hónapban (1. ábra). A diákok közel felével előfordult, hogy egy alkalommal egymás után legalább öt italt elfogyasztott a kérdezést megelőző hónapban. A szélsőséges alkoholfogyasztás a fiúkra markánsan jellemzőbb a lányokhoz képest. Az első alkoholfogyasztás átlagosan valamivel 13 éves kor után történik, az első lerészegedés pedig alig több mint egy évvel ezután következik be.

A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as eredményei (Susánszky & Székely, 2021) szerint a 15–29 évesek 70%-a fogyasztott alkoholt a kérdezést megelőző évben: közel 60%-uk havonta vagy ritkábban, 5%-uk hetente legalább egyszer, naponta pedig senki sem iszik alkoholt. A fiatalok 39%-ával fordult elő a kérdezést megelőző évben, hogy ittas volt. A férfiakra markánsabban jellemző a rendszeresebb alkoholfogyasztás, valamint az ittasság.

⁷ A nagymintás ifjúságkutatás 2000 óta négyévente vizsgálja az ifjúság helyzetét országos reprezentatív mintán a 15–29 évesek körében, amely kutatásnak az alkohol- és drogfogyasztás csak kis részét képezi. Részletes módszertani leíráshoz lásd: Székely, 2021.

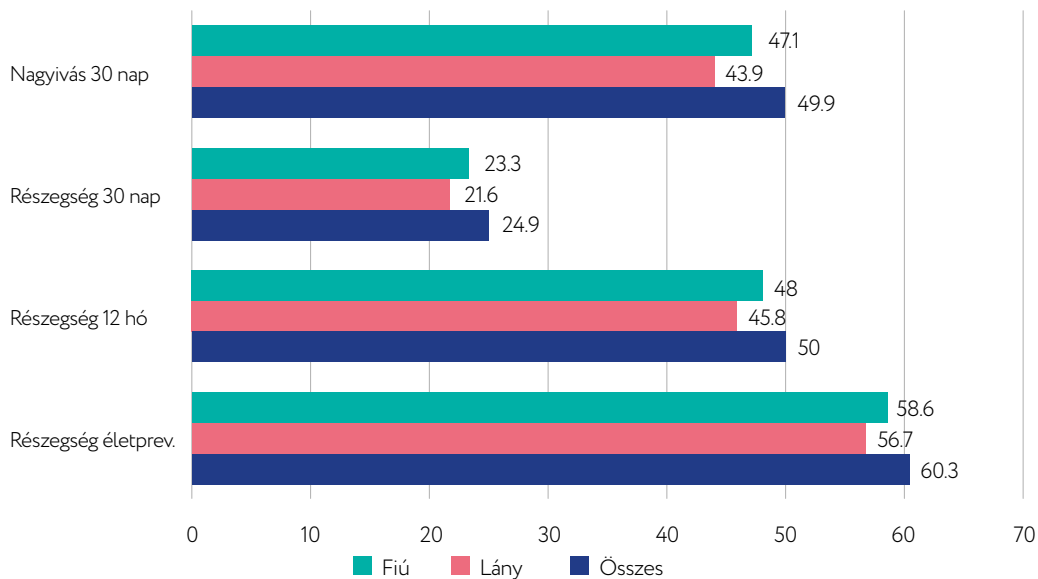
⁸ Az ifjúságra vonatkozóan nincs egy egységes definíció, jellemzően korcsoport szerint szokták azt meghatározni. Az Eurostat szerint a 15–29 évesek tartoznak az ifjúság közé, az EMCDDA szerint a 15–34 évesek. Jelen tanulmány a 15–34 évesekre vonatkozóan mutat be adatokat – attól függően, hogy az adott kutatás mely korcsoportra fókuszál.

⁹ Szignifikáns: $p < 0,05$ – statisztikai értelemben különbözik.

¹⁰ A számításnál használt italajték szerinti alkoholtartalom: sör 4,5%, bor 11,5%, tömény 40%, alcopop 5%, cider 5% (Elekes, 2020).

¹¹ Nagyívás a legalább öt ital egymás után történő elfogyasztását jelenti, amikor egy ital 5 dl sör, 1,5 dl bor, vagy 0,5 dl tömény – azaz a tiszta szesztartalom alapján közelít a 20 ml (16 g) standard italmenyiséghez (Elekes, 2020).

1. ábra: A lerészegedés és a nagyívás prevalenciaértékei a 9-10. évfolyamosok körében nemenként, ESPAD (%)

Forrás: Elekes, 2020: 25

Az OLAAP eredményei (Paksi & Arnold, 2022) azt mutatják, hogy a 18–34 évesek több mint fele fogyasztott alkoholt a kérdezést megelőző hónapban (1. táblázat). A fiatal felnőttek közel tizede volt részeg az elmúlt hónapban. A kérdezést megelőző évben több mint negyedük egy alkalommal öt vagy több italt¹² megivott. Az alkoholfogyasztás ezen mutatói mentén nem tapasztalható szignifikáns különbség a 18–34 éves korosztály és az idősebbek (35 év feletti) között, azonban a nemi különbségek a férfiak javára minden esetben szignifikáns eltérést mutatnak.

1. táblázat: Az alkoholfogyasztás főbb összesített mutatói 18–64 éves és a 18–34 éves népességben, 2019-ben, OLAAP (%)

	18–64 évesek			18–34 évesek		
	Férfiak	Nők	Összesen	Férfiak	Nők	Összesen
Alkoholfogyasztás havi prevalencia	72,4	34,0	52,0	72,1	36,2	54,4
Nagyívás (5+ ital) éves prevalencia	38,9	12,0	24,7	41,3	12,0	27,0
Lerészegedés havi prevalencia	13,1	2,3	7,4	15,9	2,6	9,4

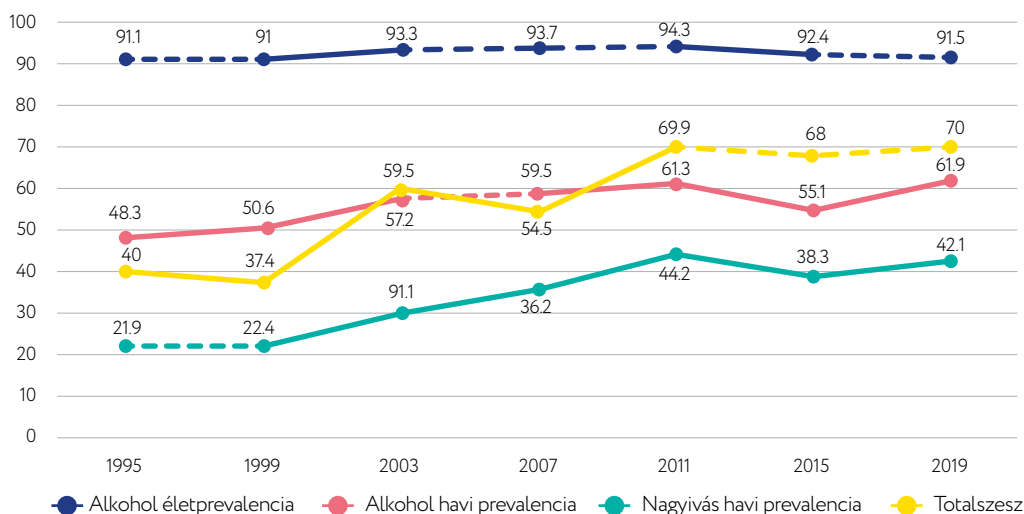
Forrás: Paksi & Arnold, 2022; OLAAP Trend Adatbázis 2001–2019

¹² Egy ital = 1,5 dl bor, egy pohár vagy kisüveg (3,3 dl) sör, 4-5cl tömény, egy koktél vagy egy üveg (3,3 dl) előre összeállított, alkoholos üdítőital (Paksi & Arnold, 2022)

Trendek

Az ESPAD-adatok (Elekes & Arnold, 2020) szerint az alkoholfogyasztás minden mutatója szignifikánsan növekvő trendet mutat 1995 és 2019 között a 16 évesek körében¹³, kivéve az alkoholfogyasztás életprevalencia-értékét, amely nem változott ebben az időszakban (2. ábra). Összeségében 2011-ig figyelhető meg a növekvő trend, amelyet csökkenés követ. Azonban 2019-ben úgy tűnik egyes mutatók mentén, hogy újra növekedésnek indul az alkoholfogyasztás: 2019-ben tapasztalható a legmagasabb havi fogyasztási ráta. Az utolsó alkalommal elfogyasztott alkohol egy főre jutó mennyisége közel kétszeresére nőtt 1999 és 2019 között a 16 évesek körében (Elekes & Arnold, 2020). Ez leginkább a tömény- és alkoholfogyasztás¹⁴ növekedésének tudható be. A fiúkra minden adatfelvételi hullámban jellemzőbb a nagyívás a lányokhoz képest, bár a nemek közötti különbség kisebb mértékű, mint a kilencvenes években, illetve a kétezres évek elején.

2. ábra: Az alkoholfogyasztás főbb prevalenciaértékei és az utolsó alkalommal elfogyasztott, egy fogyasztóra jutó alkoholmennyiség tiszta szeszben¹⁵ a 16 évesek körében, 1995–2019, ESPAD (%)¹⁶
 Jelölések: folyamatos vastag vonal: szignifikáns változás ($p < 0,05$); folyamatos vékony vonal: tendenciászerű változás ($0,05 \leq p < 0,1$); szaggatott vonal: nincs változás ($p \geq 0,1$)

Forrás: Elekes & Arnold, 2020; ESPAD Trend Adatbázis 1995–2019, saját szerkesztés

¹² Egy ital = 1,5 dl bor, egy pohár vagy kisüveg (3,3 dl) sör, 4-5cl tömény, egy koktél vagy egy üveg (3,3 dl) előre összeállított, alkoholos üdítőital (Paksi & Arnold, 2022)

¹³ A trendelemzés és a nemzetközi összehasonlítás az ESPAD kutatásban a 16 évesek (és nem a 9-10. évfolyamosok) körében történik.

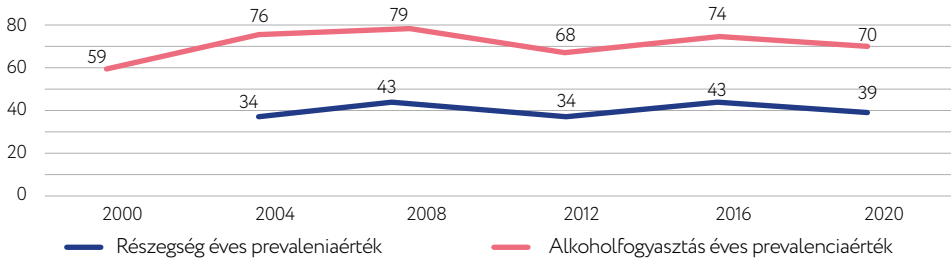
¹⁴ Az alcopop üdítőitalokra hasonlító, palackozott alkoholtartalmú ital.

¹⁵ Az utolsó alkalommal elfogyasztott alkohol mennyiségét 2007-től kicsit másképpen kérdezte az ESPAD, így az összevetéssel óvatosan kell bánni.

¹⁶ Az ábrán szereplő eredmények az ESPAD Trend Adatbázis 1995–2019 alapján lettek számítva, amelyek a tisztítás, egy-egyesítés miatt kis mértékben eltérhetnek a korábbi kutatási jelentésekben szereplő rátáktól.

A nagymintás ifjúságkutatás eredményei (Susánszky & Székely, 2021) szerint a 15–29 évesek körében a kérdezést megelőző évben alkoholt fogyasztók aránya 2008-ig egy nagyobb növekedést, majd 2012-ben csökkenést mutat (3. ábra). 2012 és 2020 között nem változott jelentősen az alkoholt fogyasztók aránya. A vizsgált időszakban mindvégig a havonta vagy ritkábban fogyasztók vannak többségben. A részegség éves prevalenciaértéke meglehetősen ingadozó a vizsgált időszakban, a növekedést jellemzően csökkenés követi; 2016 és 2020 között nem változott a mutató.

3. ábra: Az alkoholfogyasztás és részegség éves prevalenciaértéke a 15–29 évesek körében, 2000–2020, nagymintás ifjúságkutatás (%)

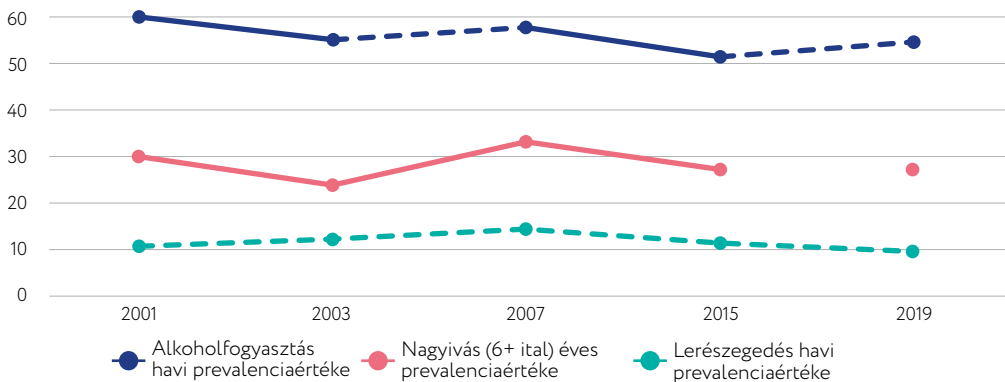

Forrás: Susánszky & Székely, 2021: 168, 173, saját szerkesztés

Az alkoholfogyasztás havi prevalenciájának és a nagyivás éves prevalenciaértéke meglehetősen ingadozó képet mutat 2001 és 2019 között a 18–34 évesek körében az OLAAP adatai szerint (Paksi & Arnold, 2022): a csökkenést jellemzően stagnálás vagy növekedés követi (4. ábra). Összességében a havi fogyasztási ráta 2001 és 2019 között szignifikánsan csökkent. A lerészegedés havi prevalenciaértéke nem mutat szignifikáns változást 2001 és 2019 között.

4. ábra: Az alkoholfogyasztás különböző prevalenciaértékei a 18–34 éves népességben, 2001 és 2019¹⁷ között, OLAAP (%)

Jelölések: folyamatos vastag vonal: szignifikáns változás ($p < 0,05$); folyamatos vékony vonal: tendenciászerű változás ($0,05 \leq p < 0,1$); szaggatott vonal: nincs változás ($p \geq 0,1$)

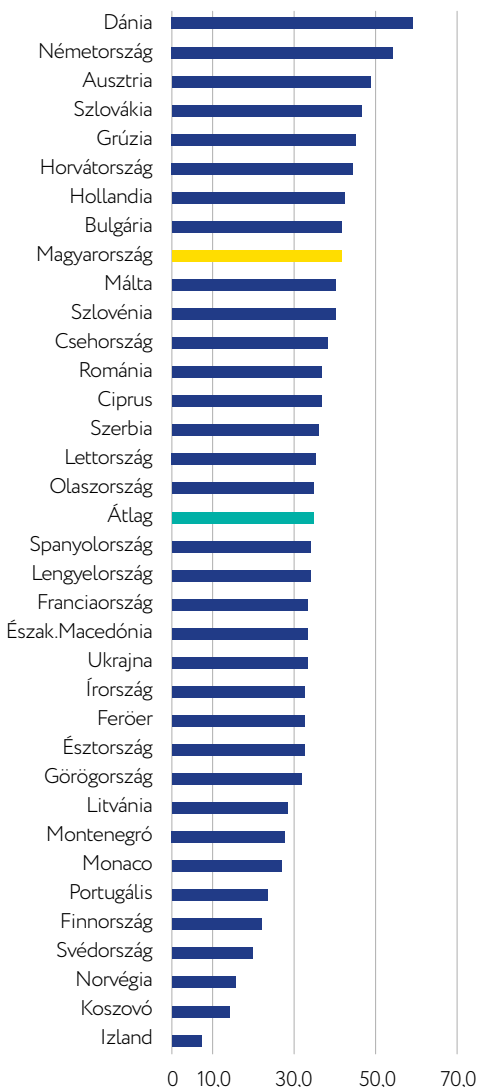
Forrás: Paksi & Arnold, 2022; OLAAP Trend Adatbázis 2011–2019, saját szerkesztés

¹⁷ 2019-ben a kérdés öt vagy több ital elfogyasztására irányult, emiatt nem lehet összehasonlítani a korábbi évekkkel.

Nemzetközi kitekintés

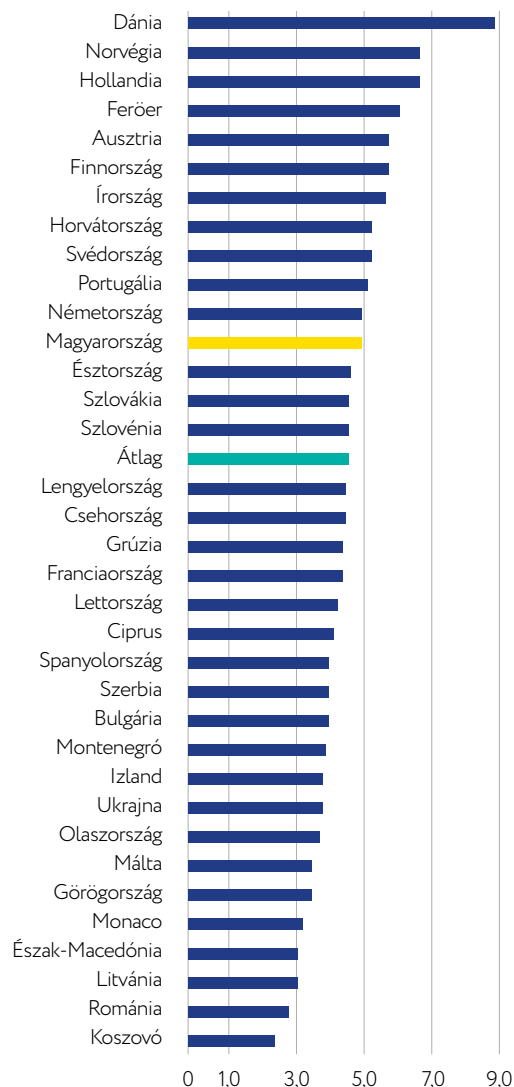
A 16 évesek alkoholfogyasztását tekintve Magyarország az élmezőnyben van: a nagyívás havi prevalenciaértéke alapján az ESPAD-országok rangsorában a 7. helyen, az utolsó alkalommal elfogyasztott egy főre jutó alkoholemennyiség alapján pedig a 9. helyen szerepel Magyarország (5. és 6. ábra).

5. ábra: A nagyívás havi prevalenciaértéke az ESPAD-országokban 2019-ben a 16 évesek körében, ESPAD (%)

Forrás: ESPAD-adatbázis¹⁸; ESPAD Group, 2020, saját szerkesztés

6. ábra: Az utolsó alkalommal elfogyasztott alkohol egy fogyasztóra jutó mennyisége tiszta szeszben (ml) a 16 évesek körében az ESPAD-országokban 2019-ben, ESPAD

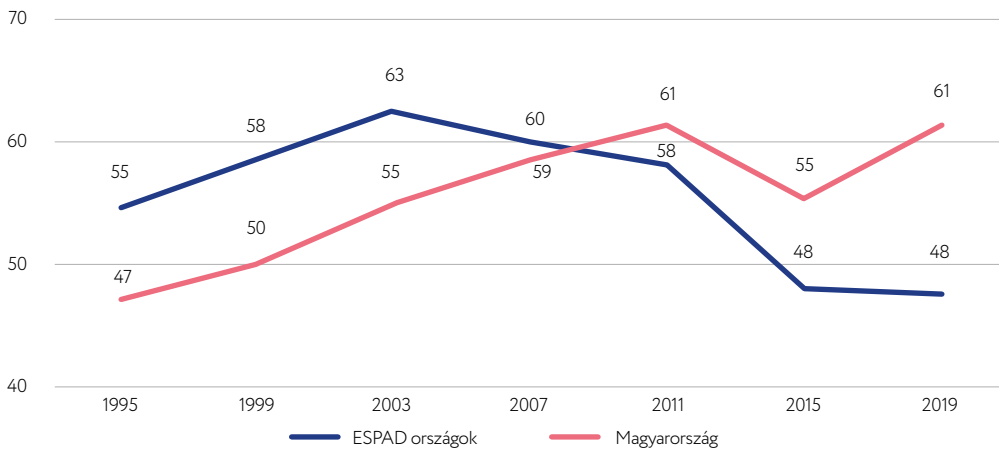
Forrás: ESPAD-adatbázis¹⁹; ESPAD Group, 2020, saját szerkesztés

¹⁸ <http://www.espad.org/espad-report-2019> (Letöltve: 2022. október 22.)

¹⁹ <http://www.espad.org/espad-report-2019> (Letöltve: 2022. október 22.)

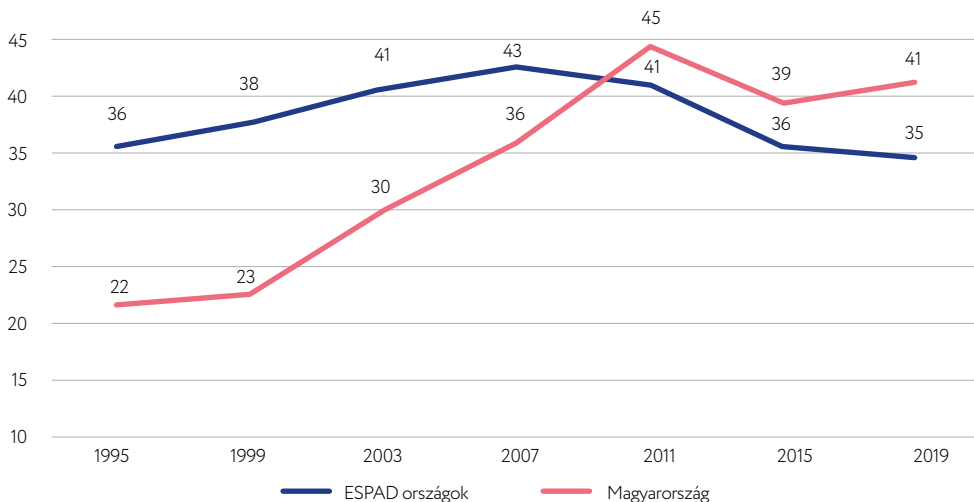
A hazai 16 éves fiatalok körében az alkoholfogyasztás és nagyívás havi prevalenciaértéke dinamikus növekedést mutat 2011-ig, majd csökkenést követően úgy tűnik, újra növekedésnek indul (7. és 8. ábra). Ezzel szemben az ESPAD-országok átlagában az alkoholfogyasztás havi prevalenciaértéke esetében 2003 óta, a nagyívás esetében 2007 óta csökkenő tendencia figyelhető meg a 16 évesek körében. Magyarország 2007-ig az ESPAD-átlag alatt, majd 2011-től afölött helyezkedik el, és a legutóbbi adatfelvételi hullám szerint a különbség növekedést mutat.

7. ábra. A kérdezést megelőző hónapban alkoholt fogyasztók aránya az ESPAD-országok átlagában és Magyarországon a 16 évesek körében, 1995–2009, ESPAD (%)

Forrás: ESPAD-adatbázis²⁰; ESPAD Group, 2020, saját szerkesztés

8. ábra. A nagyívás havi prevalenciaértéke az ESPAD-országok átlagában és Magyarországon a 16 évesek körében, 1995–2019, ESPAD (%)

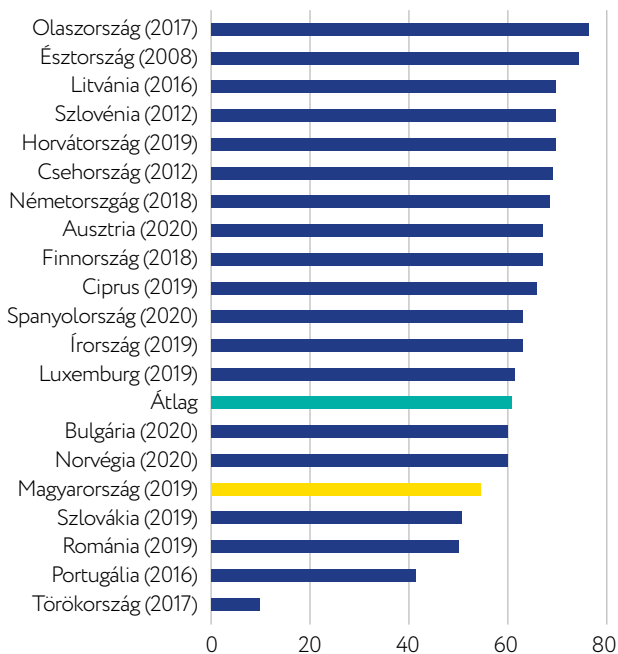
Forrás: ESPAD-adatbázis²¹; ESPAD Group, 2020, saját szerkesztés

²⁰<http://www.espad.org/espad-report-2019> (Letöltve: 2022. október 22.)

²¹<http://www.espad.org/espad-report-2019> (Letöltve: 2022. október 22.)

A fiatal felnőttekre vonatkozóan egyrészt az EMCDDA által évente frissített ún. Statistical Bulletin²² (2022) adatbázisban²³, másrészt a WHO (2018) jelentésében²⁴ állnak rendelkezésre adatok. Az EMCDDA adatai alapján az országok rangsorában az átlag alatt, az utolsók között helyezkednek el a 15–34 éves hazai fiatalok az alkoholfogyasztás havi prevalenciaértéke mentén (9. ábra). Ezzel szemben a 20–24 évesek körében a WHO adatainak 2016-os átlaga felett szerepel az OLAAP 2015 hazai éves alkoholmutatója: míg a hazai 20–24 évesek 78,2%-a fogyasztott alkoholt a kérdezést megelőző évben, addig Európa régióban az országok átlagában 2016-ban 58,4% ez az arány (Paksi & Arnold, 2022).

9. ábra: Az alkoholfogyasztás havi prevalenciaértéke az Európai Unió országaiban, valamint Törökországban és Norvégiában a 15–34 évesek körében, EMCDDA (%)

Forrás: Saját szerkesztés az EMCDDA Statistical Bulletin (2022) alapján, az adatfelvétel évének feltüntetésével

²²A Statistical Bulletin elérhetősége: https://www.emcdda.europa.eu/data/stats2022/gps_en (Letöltve: 2022. október 22.)

²³A Statistical Bulletinben szereplő adatok korlátai a következők (Paksi & Arnold, 2022; Paksi & Pillók, 2022). Az önbevallásos alkohol- és drogfogyasztási adatok többnyire ugyanazokból a kutatásokból származnak, amelyek jellemzően az EMCDDA EMQ (EMCDDA, 2002) protokollt alkalmazták, azonban pontos információ nincs arról, hogy mely országok alkalmazták az EMQ-t, így az EMCDDA-adatbázis hátránya lehet az esetlegesen eltérő protokoll alkalmazása. Továbbá hátrányt jelent az, hogy az utolsó adatfelvétel időpontja az egyes országokban nem ugyanakkor történt: 2015 és 2021 között valamelyik évben. Az országok jelentős része a 15–64 éves korosztály körében készítette a kutatást, és nem a 18–64 évesek körében, ahogy a hazai felnőtt lakossági vizsgálat zajlott. A bemutatott országok kutatásai országos reprezentatív mintán készültek, kivéve a francia adatokat, amelyek a nagyvárosi mintára vonatkoznak (de csak a tiltott szerfogyasztást vizsgálták). Az egyes országok adatfelvételének módszeréről összegző táblázatot lásd itt: <https://www.emcdda.europa.eu/data/stats2022#displayTable:GPS-400> (Letöltve: 2022. október 22.)

²⁴A WHO-adatok egyik korlátja (Paksi & Arnold 2022), hogy bár a WHO az adatok forrásának a GENACIS (Gender, Alcohol and Culture: An International Study) adatbázist jelölte meg, azonban részletesebb információ nem áll rendelkezésre az egyes országokban készült vizsgálatokról. A WHO hangsúlyozza, hogy ezek módszertanát ellenőrzi, ezzel biztosítva az adatok összehasonlíthatóságát (WHO, 2018). A hazai adatokkal való összehasonlítás korlátait lásd részletesen itt: Paksi & Arnold, 2022.

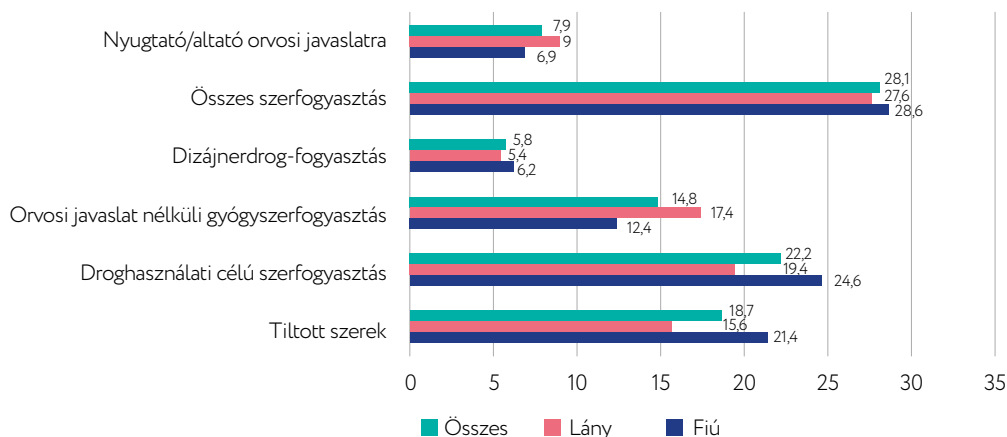
Drogfogyasztás

Elterjedtség

Az ESPAD kutatás 2019-es eredményei (Arnold, 2020) szerint a 9-10. évfolyamosok közel ötöde (18,7%) fogyasztott már életében valamilyen tiltott szert²⁵ (10. ábra). A diákok 14,8%-a használt visszaélészerűen gyógyszert. Új pszichoaktív szert a 9-10. évfolyamosok 5,8%-a próbált már ki. Az összes szerhasználat életprevalencia-értéke 28,1%, azaz a diákok több mint negyede fogyasztotta már életében illegális vagy visszaélészerű legális drogok valamelyikét.

A nemi különbségeket vizsgálva az ESPAD kutatás azt mutatja, hogy míg a tiltott szerhasználat inkább a fiúkra jellemző, addig a gyógyszerek visszaélészerű használata a lányok esetében figyelhető meg jelentősebb mértékben. A dizájnernyóg-fogyasztás és az összes szerfogyasztás tekintetében nem mutatható ki szignifikáns eltérés a fiúk és lányok között.

10. ábra: A különböző típusú szerfogyasztás életprevalencia-értéke a 9-10. évfolyamon tanuló diákok körében 2019-ben, nemenként, ESPAD (%)

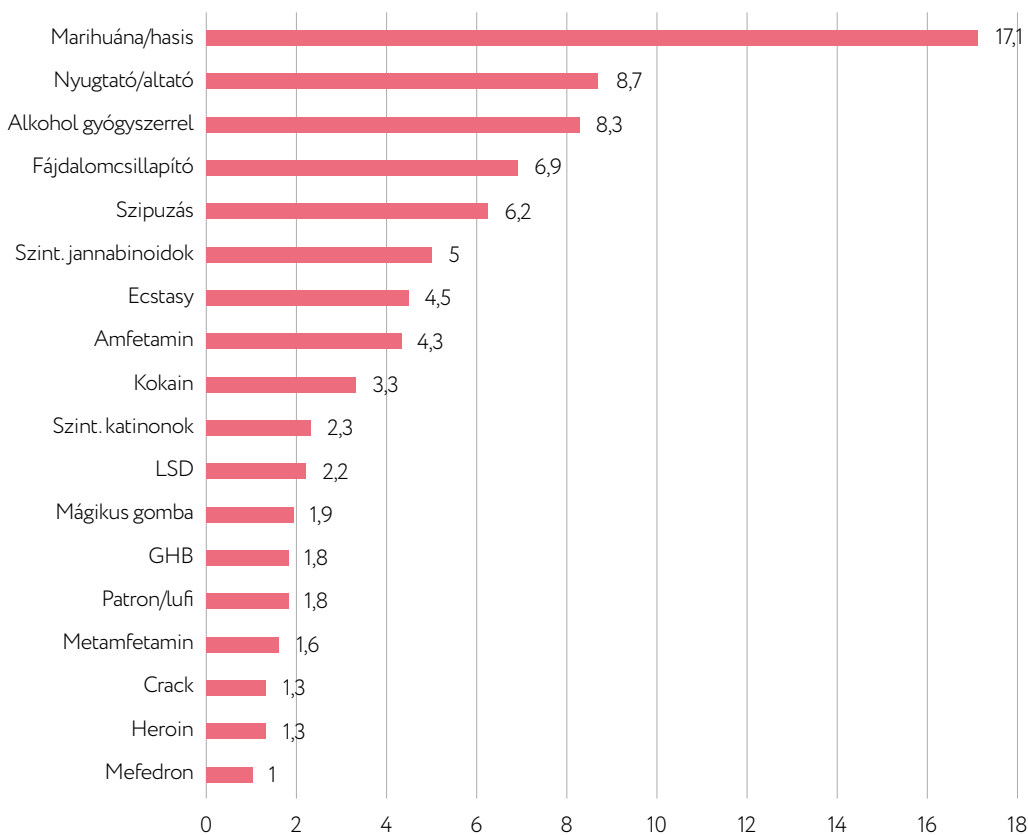
Forrás: Arnold, 2020: 30

²⁵ Az ESPAD kutatásban több adatfelvételi hullámra visszamenőleg az alábbi képzett változókkal méri a szerfogyasztás elterjedtségét (Arnold, 2020). Tiltott szerek: az ESPAD kutatásban kezdetektől lekérdezésre kerültek: marihuána/hasis, ecstasy, amfetaminok, LSD vagy más hallucinogének, crack, kokain, heroin. Droghasználati célú szerfogyasztás: az ESPAD által tiltott szereknek minősítettek kivül a mágikus gomba, GHB, metamfetaminok, szerves oldószerek, patron/lufi és a mefedron használatát soroljuk ebbe a kategóriába. Korábban az egyéb ópiátok is ide tartoztak, de a 2019-es vizsgálatban ezt nem kérdeztük. Az egyéb drogok kategória is szerepelt a kérdőívben, azonban tekintve, hogy nagyon nagy volt a válaszhiányok száma, ami az adatok megbízhatóságát csökkenti, így az egyéb drogokat nem soroltuk a droghasználati célú szerfogyasztáshoz. Visszaélészerű gyógyszerek: a nyugtatók/altatók, fájdalomcsillapítók és az alkohol gyógyszerrel történő együttes fogyasztását jelenti. Dizájnernyóg-fogyasztás: az ESPAD kutatás 2015 óta vizsgálja a dizájnernyóg-fogyasztás elterjedtségét, amely a szintetikus kannabinoidok és a szintetikus katinonok használatát foglalja magában. Összes szerfogyasztás: a fenti összes szert magába foglalja (droghasználati célú szer, visszaélészerű gyógyszerfogyasztás, dizájnernyóg-fogyasztás).

Az ESPAD kutatás a fogyasztás gyakoriságát (Arnold, 2020) tekintve azt mutatja, hogy a 9-10. évfolyamosok körében a tiltott szert fogyasztók jelentős többsége többszöri fogyasztónak, és nem csupán kísérletezőnek tekinthető: a fogyasztók 34,8%-a egy-két alkalommal, 65,2%-uk három vagy több alkalommal használt tiltott szert. A visszaélészerű gyógyszerfogyasztók körében is még mindig azon diákok vannak többségben, akik három vagy több alkalommal (54,6%) fogyasztottak szert recept nélkül (egy-két alkalommal 45,4%). A dizájnerdrog-fogyasztók esetében az egy-két alkalommal fogyasztók vannak többségben: a 62,1%-uk egy-két, 37,9%-uk három vagy több alkalommal használt ÚPSZ-ot.

Az ESPAD kutatás eredményei (Arnold, 2020) szerint a szerfogyasztási piramisban (11. ábra) a korábbi évekhez hasonlóan első helyen a kannabisz szerepel 17,1%-os életprevalencia-értékel, amelyet a visszaélészerűen használt gyógyszerek követnek: a diákok 8,7%-a fogyasztott már nyugtatót, altatót doktor javallata nélkül, 8,3%-a alkoholt gyógyszerrel, illetve 6,9%-a fájdalomcsillapítót azzal a céllal, hogy feldobjon. Ötödik helyen a szipuzás áll 6,2%-os életprevalencia-értékkel, amelyet a szintetikus kannabinoidok követnek.

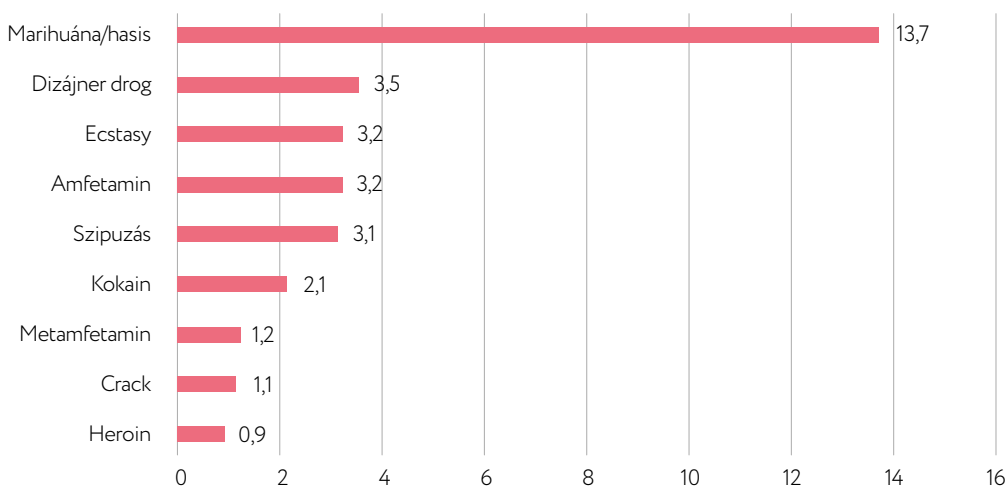
11. ábra: Szerenkénti életprevalencia-értékek a 9-10. évfolyamon tanuló diákok körében 2019-ben, ESPAD (%)

Forrás: Arnold, 2020: 32

A kérdezést megelőző évben a diákok 13,7%-a fogyasztott marihuánát vagy hasist (12. ábra). Második helyen közel holtversenyben a dizájnerdrogok, amfetamin, ecstasy és szipuzás szerepel, 3% körüli prevalenciaértékekkel. A diákok 7,3%-a a kérdezést megelőző 30 napban is fogyasztott kannabiszt. Dizájnerdrogot a fiatalok 1,9%-a használt, 1,7%-uk pedig szipuzott a kérdezést megelőző hónapban (Arnold, 2020).

12. ábra: Szerenkénti éves prevalenciaértékek a 9-10. évfolyamon tanuló diákok körében 2019-ben, ESPAD (%)

Forrás: Arnold, 2020: 33

Az első használat életkora tekintetében az ESPAD kutatás (Arnold, 2020) azt mutatja, hogy a többi szerhez képest inhalánssal jellemzően fiatalabb korban kísérleteznek. A kannabiszt és az alkoholt gyógyszerrel próbálják ki később a fiatalok: a fogyasztók több mint háromnegyede 15 évesen, vagy annál idősebb korban próbálta ki először ezeket a szereket.

Az OLAAP kutatás 2019-es adatfelvétele szerint (Paksi & Pillók, 2022; Paksi, 2019; Nemzeti Drog Fókuszpont, 2020) a 18–34 éves korosztály az idősebb (35–64 éves) korosztályhoz képest az élet-, éves és havi prevalenciaértékek mentén szignifikánsan érintettebb (2. táblázat). A 18–34 éves populációban a tiltott drogot²⁶ kipróbálók aránya közel kétszer akkora (14%) a teljes populációhoz képest (7,9%). A fiatal felnőttek körében az éves prevalenciaérték kétszerese, a havi fogyasztók aránya pedig közel 2,5-szöröse a 18–64 évesek körében tapasztalt rátákhoz képest. A fiatal felnőtt populációban a férfiak szignifikánsan nagyobb arányban használnak tiltott szereket a nőkhöz képest.

²⁶ A kutatás a következő tiltott drogot vizsgálta: marihuána/hasis, szintetikus kannabisz, ecstasy, amfetamin, kokain, crack, új stimulánsok, heroin, más opiátok, metadon orvosi rendelvény nélkül, LSD, mágikus gomba, GHB, intravénás drog, más drog (Paksi & Pillók, 2022).

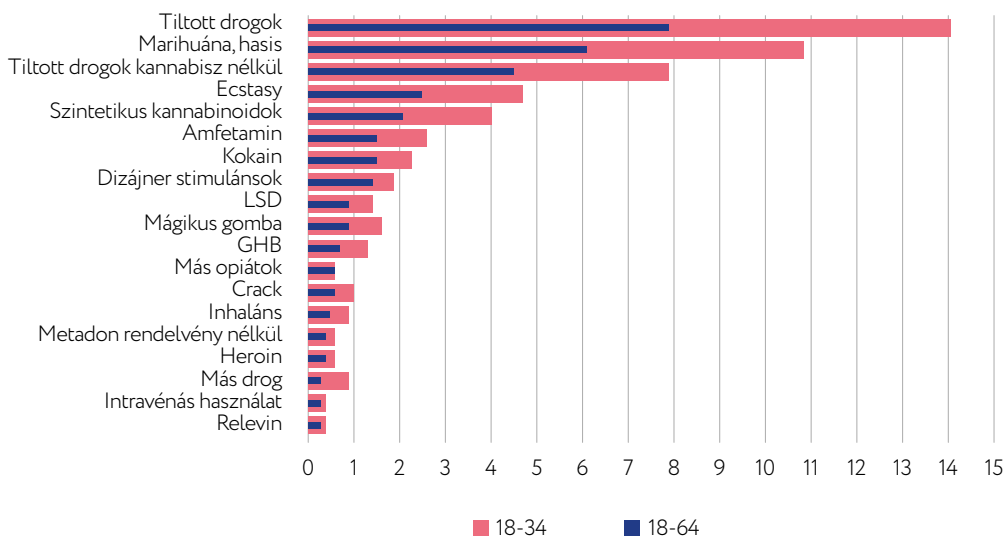
2. táblázat: A tiltott drogok elterjedtségének főbb összesített mutatói a 18–64 éves és a 18–34 éves népességben, 2019, OLAAP (%)

	18–64 évesek			18–34 évesek		
	Férfiak	Nők	Összesen	Férfiak	Nők	Összesen
Életprevalencia	11,4	4,8	7,9	19,9	8,0	14,0
Éves prevalencia	3,5	0,8	2,0	7,0	1,0	4,1
Havi prevalencia	2,0	0,4	1,2	5,0	0,5	2,9

Forrás: Paksi & Pillók, 2022; Paksi, 2019; Nemzeti Drog Fókuszpont, 2020: 24

Az OLAAP kutatás (Paksi & Pillók 2022; Paksi, 2019; Nemzeti Drog Fókuszpont, 2020) szerint a fiatal felnőtt populáció körében első helyen a kannabisz szerepel (13. ábra): a 18–34 évesek 10,8%-a fogyasztotta már ezt a szert. A marihuána/hasis után a leginkább elterjedt drogok a hagyományos stimulánsok és az új pszichoaktív szerek: az ecstasy, a szintetikus kannabinoidok, az amfetamin, a kokain és a dizájnerstimulánsok.

13. ábra: Szerenkénti életprevalencia-értékek a 18–64 éves és a 18–34 éves populációban 2019-ben, OLAAP (%)

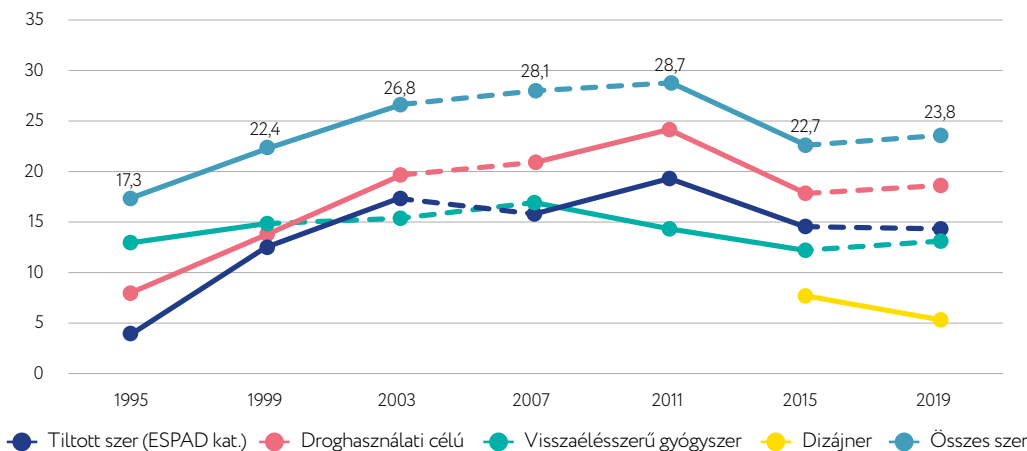
Forrás: Paksi & Pillók, 2022; Paksi, 2019; Nemzeti Drog Fókuszpont, 2020: 25

Trendek

Az ESPAD kutatás szerint (Elekes & Arnold, 2020) 1995 és 2019 között minden mutató szignifikánsan nőtt, kivéve a visszaélésszerű gyógyszerfogyasztást, ami nem változott (14. ábra). Ez utóbbi rátában 2007 és 2015 között figyelhető meg egy szignifikánsan csökkenő tendencia. A tiltott szer-, és droghasználati szerfogyasztás 2011-ig mutat növekvő trendet, majd 2015-ben

14. ábra: A drogfogyasztás főbb mutatói (életprevalencia-érték)²⁷
a 16 éves diákok körében, 1995–2019, ESPAD (%)²⁸

Jelölések: folyamatos vastag vonal: szignifikáns változás ($p < 0,05$); folyamatos vékony vonal: tendenci-
szerű változás ($0,05 \leq p < 0,1$); szaggatott vonal: nincs változás ($p \geq 0,1$)

Forrás: Elekes & Arnold, 2020; ESPAD Trend Adatbázis 1995–2019, saját szerkesztés

szignifikáns csökkenés tapasztalható. A legutóbbi két adatfelvétel, 2015 és 2019 között a drogfogyasztás mutatói közül egyedül az ÚPSZ értéke csökkent szignifikánsan, a többi mutatóban nem figyelhető meg változás.

A tiltott szerhasználat tekintetében 2011 óta a nemi különbségek eltűnőben vannak, azonban ez 2019-re már nem igazolódik, amikor is a fiúk esetében növekedés, a lányoknál pedig csökkenés tapasztalható (Elekes & Arnold, 2020). A visszaélésszerű gyógyszerfogyasztás ezzel szemben mindvégig stabilan a lányok körében jelez magasabb prevalenciaértéket a fiúkhoz képest.

1999 óta egyértelműen a kannabisz a legnépszerűbb drog a 16 évesek körében. Az alkohol gyógyszerrel együtt történő, illetve a nyugtató fogyasztása mindvégig második-harmadik helyen, az inhalánsok pedig jellemzően a harmadik-negyedik helyen szerepelnek (Elekes & Arnold, 2020).

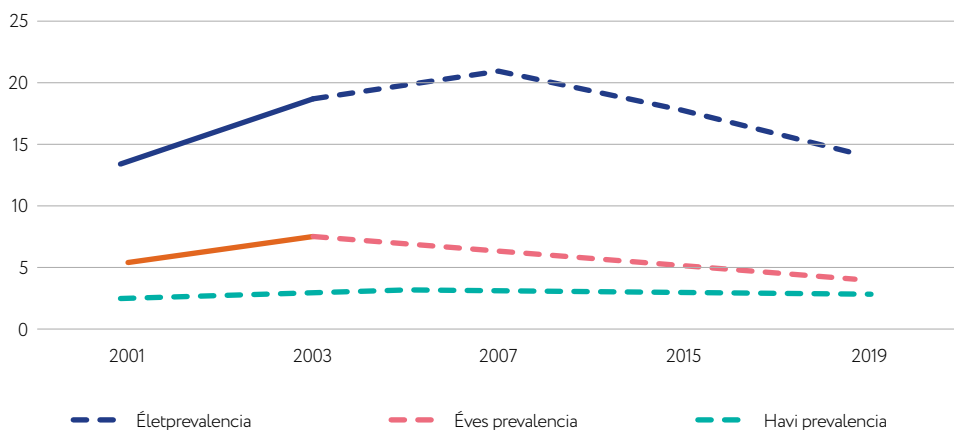
Az OLAAP kutatás (Paksi & Pillók, 2022; Paksi, 2019) azt mutatja, hogy a 18–34 éves fiatal felnőtt populációban 2001 és 2007 között szignifikánsan nőtt a tiltott szereket kipróbálók aránya, majd 2007 és 2019 között szignifikáns csökkenés figyelhető meg a tiltott drogok életprevalencia-értékében (15. ábra), azonban a teljes időszakban, 2001 és 2019 között, nem tapasztalható szignifikáns változás. Az éves és havi prevalenciaértékek a fiatal felnőttek körében nem változtak szignifikánsan 2001 és 2019 között.

²⁷ Az 1995-ös, 1999-es és 2003-as adatfelvételben külön kérdésben szerepelt az altató, ezt követően 2007-től minden adatfelvételi hullámban a nyugtató az altatóval együtt került lekérdézésre. 2015-ben és 2019-ben a kutatás rákérdezett a fájdalomcsillapító, hogy feldobjon” szert, míg a korábbi adatfelvételi hullámokban ez a legális szer nem szerepel a visszaélésszerű gyógyszerek között. A droghasználati célú szerfogyasztás és a legális, illegális szer együttes életprevalencia-értéke azokat a szereket tartalmazza, amelyek az adott adatfelvételi hullámban lekérdézésre kerültek (Elekes & Arnold, 2020).

²⁸ Az ábrán szereplő eredmények az ESPAD Trend Adatbázis 1995–2019 alapján kerültek kiszámításra, amelyek a tisztítás, egységesítés miatt kis mértékben eltérhetnek a korábbi kutatási jelentésekben szereplő rátáktól.

15. ábra: A tiltott droghasználat különböző idejű összesített prevalenciaértékei a 18–34 éves népességben, 2001–2019, OLAAP (%)

Jelölések: folyamatos vastag vonal: szignifikáns változás ($p < 0,05$); folyamatos vékony vonal: tendenciászerű változás ($0,05 \leq p < 0,1$); szaggatott vonal: nincs változás ($p \geq 0,1$)

Forrás: Paksi & Pillók, 2022; Paksi, 2019; OLAAP Trend Adatbázis 2001–2019, saját szerkesztés

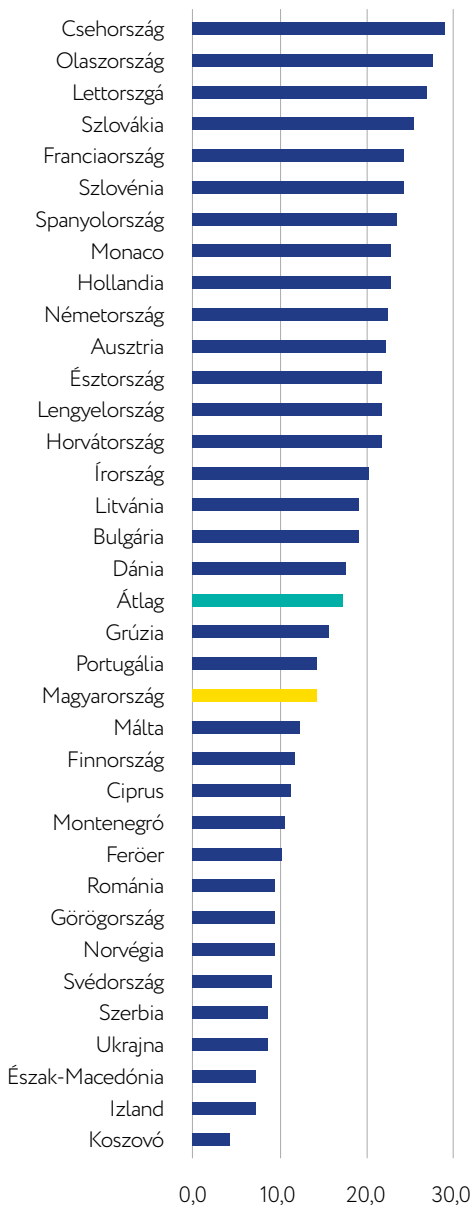
Nemzetközi kitekintés

A tiltott szerfogyasztás országos rangsora azt mutatja, hogy a hazai 16 éves fiatalok a középmezőnyben, valamivel az ESPAD-országok átlaga alatt helyezkednek el (16. ábra). Az ÚPSZ életprevalencia tekintetében valamelyest az átlag felett, a magasabb érintettségű országok között szerepel Magyarország (17. ábra). A visszaélészerű gyógyszerhasználat életprevalencia-értékei alapján messze az átlag felett, az országos rangsorban a nyolcadik helyen szerepel hazánk (18. ábra).

A tiltott szerhasználat nemzetközi trendjét jellemzően leképezik a hazai prevalencia-értékek 1995 és 2019 között – 2011-et kivéve, amikor hazánkban szignifikáns növekedés volt megfigyelhető, ezzel elérve az ESPAD-átlagot (20. ábra). A többi adatfelvételi hullámban Magyarország mindvégig valamelyest az átlag alatt helyezkedik el. Mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban 1995 és 2011 között egy dinamikus növekedés volt megfigyelhető, 2011 után úgy tűnik azonban, hogy egy csökkenő tendencia kezd kibontakozni.

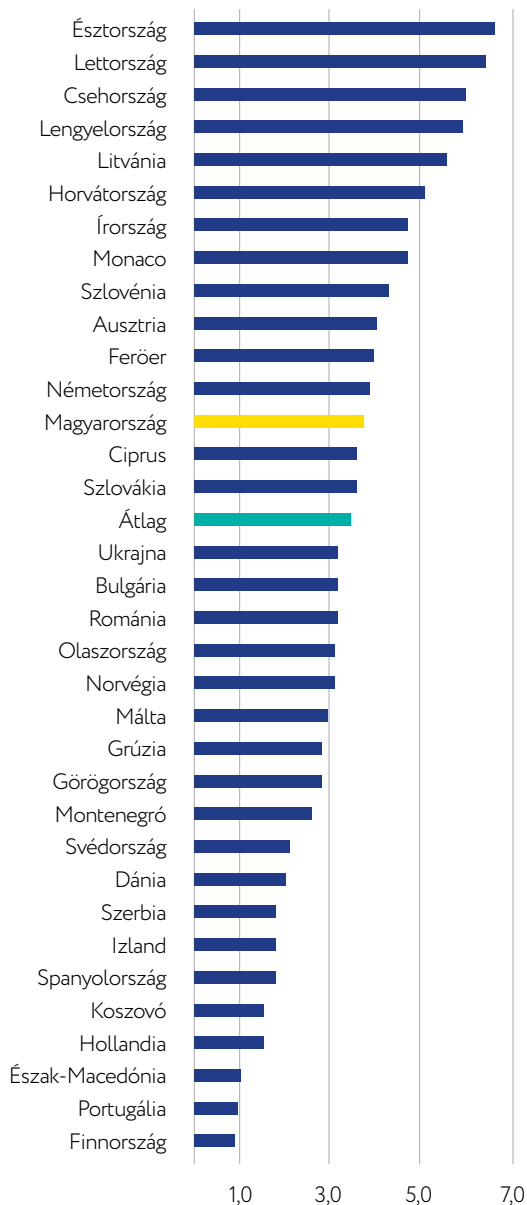
A fiatal felnőttekre vonatkozóan az EMCDDA által működtetett Statistical Bulletinben (2022) állnak rendelkezésre adatok, ugyanúgy, mint az alkoholfogyasztás esetében (korlátok: lásd előző fejezet). A tiltott szerhasználat életprevalencia-értéke alapján hazánk az utolsó országok között szerepel (20. ábra).

16. ábra: A tiltott szerfogyasztás életprevalenciája az ESPAD-országokban 2019-ben a 16 évesek körében, ESPAD (%)

Forrás: ESPAD-adatbázis²⁹; ESPAD Group, 2020, saját szerkesztés

18. ábra: Az új pszichoaktív szerfogyasztás életprevalenciája az ESPAD-országokban 2019-ben a 16 évesek körében, ESPAD (%)

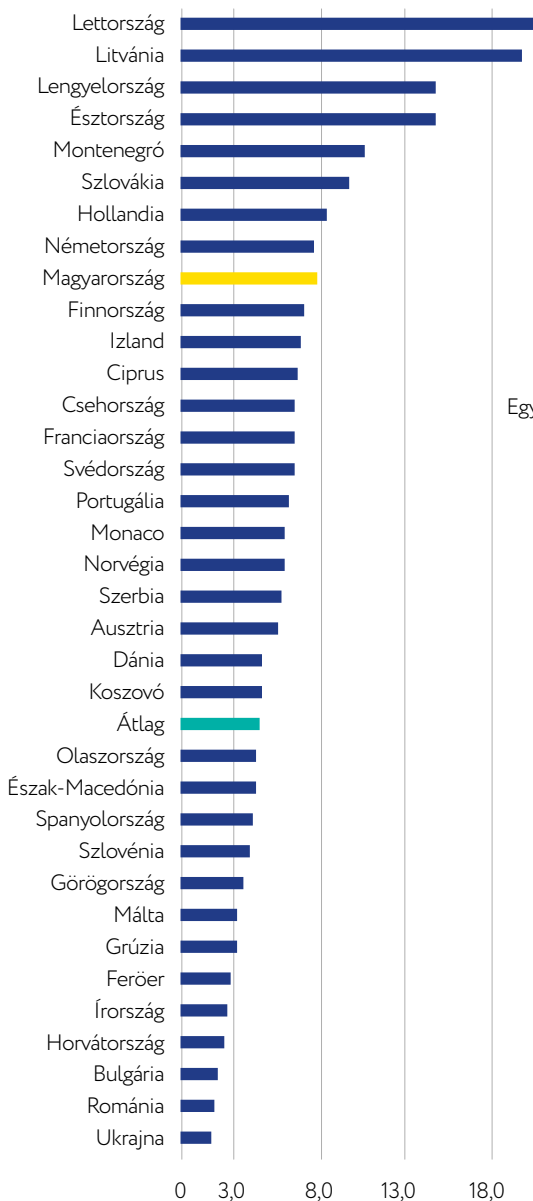

Forrás: ESPAD-adatbázis³⁰; ESPAD Group, 2020, saját szerkesztés

²⁹ <http://www.espad.org/espad-report-2019> (Letöltve: 2022. október 22.)

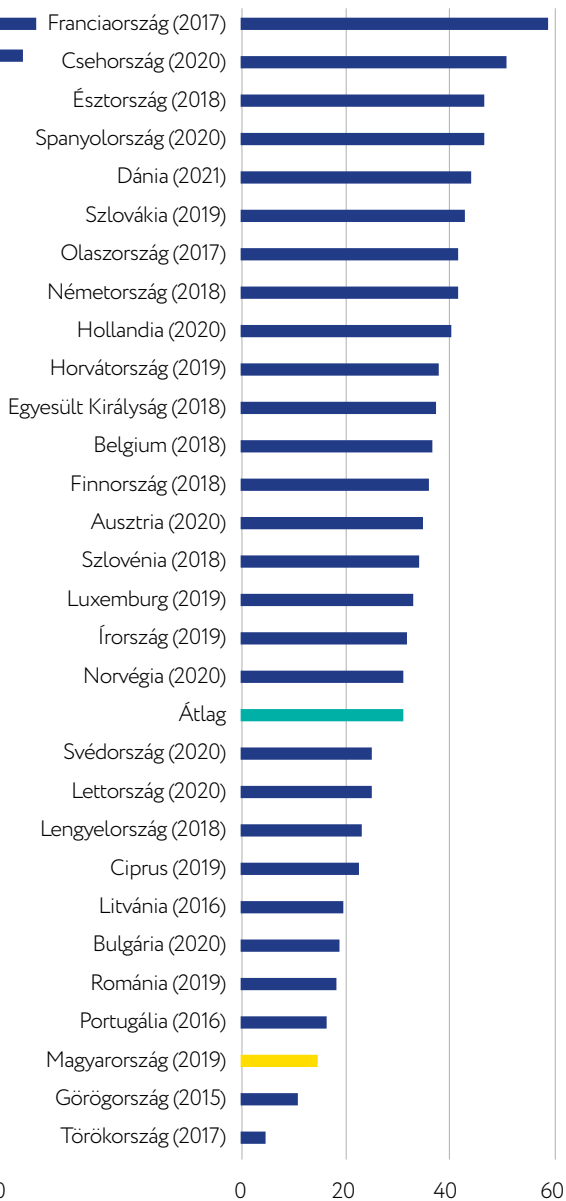
³⁰ <http://www.espad.org/espad-report-2019> (Letöltve: 2022. október 22.)

18. ábra: Visszaélésszerű nyugtató-, altatófogyasztás életprevalencia-értéke az ESPAD-országokban 2019-ben a 16 évesek körében, ESPAD (%)

Forrás: ESPAD-adatbázis³¹; ESPAD Group, 2020, saját szerkesztés

19. ábra: A tiltott drogok életprevalencia-értéke az Európai Unió országában, valamint Törökországban és Norvégiában a 15-34 évesek körében EMCDDA (%)

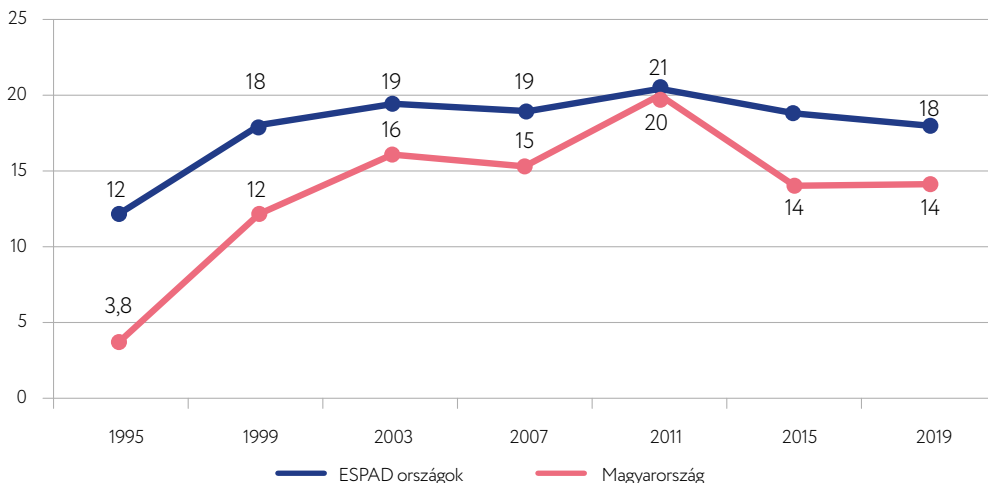

Forrás: EMCDDA Statistical Bulletin (2022), saját szerkesztés, az adatfelvétel évének feltüntetésével³²

³¹ <http://www.espad.org/espad-report-2019> (Letöltve: 2022. október 22.)

³² Országos reprezentatív adatok, kivéve Franciaországot, amely a nagyvárosi mintára vonatkozik, így az nem szerepel az országok súlyozatlan átlagában.

20. ábra: Tiltott szerek életprevalencia-értéke a 16 éves diákok körében Európában (ESPAD-országok átlagában) és Magyarországon, 1995–2019, ESPAD (%)

Forrás: ESPAD-adatbázis³³; ESPAD Group, 2020, saját szerkesztés

Az alkohol- és drogfogyasztás háttértényezői³⁴

A szélsőséges alkoholfogyasztás és droghasználat háttérében meghúzódó tényezők nem írhatók le kizárólag pszichológiai, szociológiai vagy biológiai dimenziók mentén. A jelenség megértéséhez e megközelítéseket együttesen kell alkalmazni – ezeket mutatom be röviden. Számos szociokulturális környezeti tényező hatással lehet a szerhasználatra: a társadalom alkohol- és drogfogyasztással szembeni attitűdje, az alkohol- és drogpolitika, ezen szerek hozzáférhetősége, kulturális elfogadottsága stb. (Parker et al., 2002). Mindemellett jelentős szerepet tölthetnek be a tömegműködések és a reklámok is: ezek olyan szerek fogyasztására ösztönözhetnek, amelyek tünetileg alkalmasak a negatív élmények, tapasztalatok, hangulati állapotok kiküszöbölésére, azonban a probléma kiváltó okát nem szüntetik meg (Demetrovics, 2010). A fiatalok számára az alkohol- és drogfogyasztás szimbolizálja a felnőtt társadalmat, egy adott társadalmi csoporthoz való tartozást (Elekes, 2009).

A pszichoszociális elméletek között kiemelt jelentőséggel bírnak a családdinamikai magyarázatok; szakirodalmak tömegét lehet felsorakoztatni, amely a diszfunkcionális család³⁵, valamint az alkohol- és droghasználat közötti kapcsolatot fejti ki. Az autokrata, ellenséges, visszautasító, érzelemmentes, illetve a túlságosan engedékeny nevelés (Barnes, 1984; Blum, 1972); a nem megfelelő szülői gondoskodás, az inkonzisztens nevelési elvek (Windle, 2000); a családi melegség hiánya, a szegényes kommunikáció (Nation & Heflinger, 2006); a gyenge

³³ <http://www.espad.org/espad-report-2019> (Letöltve: 2022. október 22.)

³⁴ A fejezet a következő tanulmányok felhasználásával készült: Arnold, 2015, 2016a, 2016b.

³⁵ Diszfunkcionális családról akkor beszéltünk, amikor pl. a szülő-gyerek szerepek felcserélődnek, a határok nem egyértelműek, nincs következetesség, a hierarchia alá-fölé rendelt, nincs tekintélye a szülőknek, a családtagok nem beszélnek egymással, az érzelmeiket elnyomják, nincs bizalom stb. Részletesen lásd Komáromi, 2009.

szülői kontroll (Bahr et al., 2005; Elekes, 2009; Nation & Heflinger, 2006; Svensson, 2000); a csonka család (Bjarnasson et al., 2003; Elekes, 2009); a szülőkkal való rossz kapcsolat, a nagyobb szülői anyagi támogatás és a szülői bántalmazás (Elekes, 2009; Pikó, 2006) rizikótényezőt jelenthetnek a szerhasználat tekintetében.

A családi integráció hiányához hasonlóan az iskolai integráció hiánya is növeli a szerhasználat esélyét. Minél többet lóg, minél rosszabb tanulmányi eredményt mutat fel, és minél kevésbé fogadja el az iskolai környezetet a serdülő, annál nagyobb valószínűséggel válik szerhasználóvá (Elekes, 2009; Pikó, 2006). A szakirodalom szerint a kortársaknak kiemelt szerepe van a serdülők alkohol- és drogfogyasztásában (Haley, 2022, Andrews et al., 2002).

A pszichodinamikus elméletek szerint az olyan személyiségjellemzők, mint például az antiszociális és agresszív késztetések, a depressziós, szorongásos tünetek, az alacsony önértékelés, a normakövetés és orientáció nagyobb mértékű hiánya rizikótényezőt jelenthetnek a szerhasználat szempontjából (Elekes, 2009; Pikó, 2006). A problémás droghasználat az énfunkció gyengeségének, az önszabályozás zavarának tudható be; felfogható úgy is, mint az elfogadhatatlan érzésekkel szemben alkalmazott belső elhárító mechanizmus (Conger, 1991). Az alábbi táblázatban szerepel, hogy mely tényezők húzódnak meg a szélsőséges alkohol- és drogfogyasztás hátterében³⁶.

3. táblázat: Az alkohol-, és drogfogyasztás többtényezős modellje

Makro tényezők (Szociológiai jellemzők)	Mikro tényezők (Pszichoszociális jellemzők)	Pszichológiai és biológiai tényezők
<ul style="list-style-type: none"> • Családi élettel, munkával kapcsolatos feszültségek (funkcionalista-strukturális elméletek) • Családi, iskolai, vallási, munkahelyi integráció gyengülése (integrációs elméletek) • Droghasználat kulturális elfogadottsága, a környezet deviáns 	<p>Család:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Szülői monitorozás hiánya • Szülők nevelése (autokrata, ellenséges, visszatasító, érzelemmentes, túlságosan engedékeny, inkonzisztens nevelés, nem megfelelő szülői gondoskodás, szülői kontroll hiánya, szegényes kommunikáció, szimbiózis, túlvédő, túlóvó kapcsolat) 	<p>Személyiségjellemzők:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Énfunkció gyengesége • Önszabályozás hiányossága • Hangulati labilitás • Megküzdés képtelensége • Antiszociális és agresszív késztetések

³⁶ A táblázatban szereplő tényezők közül nem mindent fejtettem ki a tanulmányban, részletesebb lásd: Arnold, 2015.

<ul style="list-style-type: none"> • viselkedéssel kapcsolatos attitűdje • A normák határozottsága, a társadalom kontrolljának ereje • Drogokhoz való hozzáférés • Drogpolitika • Lakhatási körülmények, lakókörnyezet • Kulturális különbségek • Veszélyészlelés megváltozása • Individualizált, bizonytalan, „önállótlan” teljesítmény és fogyasztói társadalom • Drogfogyasztás normalizálódása • Média • Rítusok pótlása • Szimbólumok 	<ul style="list-style-type: none"> • Negatív minta • Szülők szerfogyasztása • Családon belüli erőszak (szülői bántalmazás) • Csonka család • Szülőkkel való kapcsolat minősége <p>Kortársak:</p> <p>Kortárs viselkedésminták: antiszociális viselkedés, bűnözés, agresszió, szerhasználat</p> <p>Iskola:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lógás • Rossz tanulmányi eredmény • Iskolai környezet el nem fogadása • Rossz iskolai környezet • Egészségügyi prevenció, egészségnevelés hiánya • Iskolán kívüli szabadidős programok hiánya 	<ul style="list-style-type: none"> • Depressziós, szorongásos tünetek • Alacsony önértékelés • Normakövetés és orientáció nagyobb mértékű hiánya • Énidentitás és szerepidentitás közötti feszültségek • Biológiai jellemzők: Genetikai tényezők
--	--	---

Forrás: Arnold, 2015: 65

Összegzés, következtetések

A tanulmányban a hazai országos reprezentatív kutatások (ESPAD, OLAAP, nagymintás ifjúságkutatás) mentén bemutatott alkohol- és drogfogyasztási adatok szerint a kezdeti dinamikus növekedést jellemzően 2011 után csökkenés, majd stagnálás követi. Mindazonáltal az alkohol esetében az utolsó alkalommal elfogyasztott alkohol egy fogyasztóra jutó mennyisége folyamatos növekedést mutat 1999 óta, ami azt jelzi, hogy a bár a fiatalok ritkábban isznak alkoholt, de olyankor nagyobb mennyiségű alkoholt fogyasztanak el, mint régebben. Mind a serdülők, mind a fiatal felnőttek körében hagyományosan vezető szerepet tölt be a kannabisz. Nemzetközi kontextusban nézve az adatokat, az alkohol-, a visszaélészerű gyógyszerfogyasztás, valamint az ÚPSZ esetében a magasabb érintettségű országok közé tartozunk, ezzel szemben a tiltott szerhasználatot tekintve az utolsók között szerepelnek a hazai fiatalok.

A 2011-ig tartó dinamikus növekedés hátterében a szakértők szerint az állhat, hogy a fiatalok körében „normalizálódni” látszik a hétvégi lerészegedés, a nagyívás, ugyanis a „dolgozz keményen, játssz/szórakozz keményen” (*work hard, play hard*) (Williams & Parker, 2001) illetve az „élvezet és szabadidő” (*pleasure and leisure*) szemlélet egyre inkább elterjedőben van (Parker, 2003). A drogfogyasztás növekedésében szerepet játszhat az is, hogy a fiatalok számára a rekreációs droghasználat deviáns magatartásból egyre inkább normalizált viselkedéssé, kulturálisan elfogadottá válik (Kuntsche, 2004; Parker et al., 2002).

Számos tanulmány keresi arra a választ, hogy mi állhat az alkohol- és drogfogyasztás csökkenésének, stagnálásának hátterében (Arnold et al., 2022b). Egyes tanulmányok szerint az alkoholfogyasztással szembeni attitűd megváltozása, a használattal járó negatív következmények feletti aggodalom, a növekvő egészségtudatosság állhat a fogyasztáscsökkenés hátterében (Pape et al., 2018). Továbbá az is meghatározó tényező lehet, hogy az elmúlt időkben a szülői hozzáállás is változott (Raitasalo et al., 2020), mégpedig oly módon, hogy a szülők jellemzően nagyobb kontrollt tanúsítanak a fiatalok felett, több időt töltenek velük, és jobb a gyerek-szülők kapcsolat (Pape et al., 2018). A csökkenés hátterében a szakirodalomban leggyakrabban említett tényező a digitális forradalom, a szabadidő-eltöltési szokások megváltozása: a fiatalok napi szintű szociálismédia- és okostelefon-használata miatt kevesebbet találkoznak személyesen a társaikkal, így kevésbé vannak kitéve annak, hogy alkoholt vagy drogot fogyasszanak (Pape et al., 2018; Rossow et al., 2020). Az alkohol- és droghasználat csökkenésének hátterében állhat az is, hogy visszaszorult a dohányzás, ami együtt járhat az alkoholfogyasztással (Raitasalo et al., 2020), továbbá az, hogy az elmúlt tíz évben berobbantak az új pszichoaktív szerek, amelyek jelentős kihívást jelentenek a drogszakma minden szegmensének, így az adatgyűjtésnek is (Arnold et al., 2021). Mind a serdülők, mind a fiatal felnőttek körében alacsony ÚPSZ-prevalenciaérték volt megfigyelhető, azonban azt vélelmezzük, hogy alulbecslés történt, és feltehetően nagyobb mértékű problémáról van szó. Az alulbecslés okai között lehetnek módszertani nehézségek, ilyen a dizájnerdrog mérése (pl. a gyorsan változó szlengnevek vagy a dizájnerdrogok nagy szá-

mossága³⁷ miatt), vagy azok a korlátok, amelyek általában egy illegális viselkedés mérése során előjönnek: a fiatalkorúak körében készült kutatások esetében (is) fontos figyelembe venni a szerhasználatra vonatkozó kérdések esetében az önbevallás mértékét, a kérdés érzékenységét, a büntethetőséget, a szégyenérzetet, a társadalom kábítószerrel kapcsolatos attitűdje miatt. De azzal is számolnunk kell, hogy a normálpopulációs vizsgálatok épp azokat a csoportokat nem érik el (pl. iskolaelhagyók, társadalom peremén élők), amelyek körében magasabb a drog- és alkoholhasználat mértéke (Arnold et al., 2021; Csák et al., 2017).

Összességében mind a serdülők, mind a fiatal felnőttek körében az elmúlt 10 évben kedvezőbb trendnek lehetünk a tanúi, azonban nemzetközi viszonylatban az alkohol-, a visszaélészerű gyógyszerfogyasztás és az ÚPSZ-használat tekintetében közel az élmezőnyben vagyunk az ESPAD-adatok szerint. Ezzel szemben a fiatal felnőttekre vonatkozó nemzetközi adatok kedvezőbb képet mutatnak, azonban ezek értelmezésével óvatosabban kell bánni a tanulmányban említett módszertani korlátok miatt. A bemutatott adatok tehát azt jelzik, hogy a szélsőséges alkoholfogyasztás és a droghasználat továbbra is jelen van a fiatalok körében. A kezelés, ellátás adatai is a probléma jelenlétére utalnak, mely szerint a kezelést kezdő 25–34 éves szerhasználók száma folyamatos növekedést mutat 2012 és 2018 között, majd egy stagnálás, egy kis csökkenés volt megfigyelhető (Nemzeti Drog Fókuszpont, 2020). Mindemellett – bár még kevés idő telt el, hogy a Covid-19 hatását mérjük – az eddigi vizsgálatok azt mutatják, hogy ugyan csökkent a rekreációs használat a korlátozások, szórakozóhelyek bezárása miatt, azonban nőtt a problémásabb fogyasztás a koronavírus-járvány alatt (EMCDDA, 2021, Arnold et al., 2022a).

A jelen tanulmányban ismertetett helyzetkép felhívja a figyelmet arra, hogy az alkohol- és drog probléma csökkentését célzó beavatkozás csak akkor lehet igazán sikeres, ha egy tudományosan megalapozott, szakértők bevonásával megalkotott, rendszeres időközönként felülvizsgált, az alkohol- és drogfogyasztás minden szegmensére kiterjedő (prevenció, kezelés, ártalomcsökkentés, kínálatcsökkentés) stratégia jelöli ki a jövőbeni irányt, cselekvési tervet.

³⁷ Az EMCDDA 2020-ban 830 új pszichoaktív anyagot tartott számon, melyből 46 anyag 2020-ban jelent meg először az európai piacon (EMCCDA, 2021).

Irodalomjegyzék

- Andorka R., Buda B. & Cseh-Szombathy L. (1974). Bevezetés. In Andorka R., Buda B. & Cseh-Szombathy L. (szerk.), *A deviáns viselkedés szociológiája* (pp. 11–43.). Budapest: Gondolat.
- Andrews, J. A., Tildesley, E., Hops, H. & Li, F. (2002). The Influence of Peers on Young Adult Substance Use. *Health Psychology, 21*(4), 349–357.
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties*. New York: Oxford University Press.
- Arnold P. (2015). *Drogfogyasztás és felnőtté válás a fiatal felnőtt populáció körében Magyarországon* (doktori [PhD] értekezés, kézirat). Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológia Doktori Iskola.
- Arnold P. (2016a). Alkoholfogyasztási szokások. In Németh Á. & Költő A. (szerk.) *Egészség és egészségmagatartás iskoláskorban 2014. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben megvalósuló nemzetközi kutatás 2014. évi felméréséről készült nemzeti jelentés* (pp. 58–72.). Budapest: Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet (NEFI).
- Arnold P. (2016b). Drogfogyasztási szokások. In: Németh Á. & Költő A. (szerk.), *Egészség és egészségmagatartás iskoláskorban 2014. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben megvalósuló nemzetközi kutatás 2014. évi felméréséről készült nemzeti jelentés* (pp. 73–86.). Budapest: Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet (NEFI).
- Arnold P. (2020). Egyéb drogok, új pszichoaktív szerek. In Elekes Zs., Arnold P. & Bencsik N. (szerk.), *Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában. A 2019. évi ESPAD kutatás magyarországi eredményei* (pp. 28–35.). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Arnold P., Bencsik N. & Elekes Zs. (2021). Új szerek – új mintázatok? Dizájn drogok és klasszikus tiltott szerek társadalmi mintázata egy európai iskolai felmérés, az ESPAD hazai adatai alapján. *Egészségfejlesztés, 62*(4), 13–30.
- Arnold P., Gelencsér A. & Elekes Zs. (2022a). Hogyan változott a hazai egyetemisták drogfogyasztása a Covid idején? *Metszetek* Vol 11. No1, 161-177 .
- Arnold P., Horváth Á. & Elekes Zs. (2022b). Adolescents' Alcohol Use Is Decreasing in Europe but Not in All of the Countries. *Why? Journal of Substance Use* [megjelenés előtt].
- Bahr, S. J., Hoffmann, J. P. & Yang X. (2005). Parental and Peer Influences on the Risk of Adolescent Drug Use. *The Journal of Primary Prevention, 26*(6), 529–551.
- Barnes, G. M. (1984). Adolescent Alcohol Abuse and Other Problem Behaviours: Their Relationships and Common Parental Influences. *Journal of Youth and Adolescence, 13*(4), 329–348.
- Bajzáth S., Tóth E. & Rác J. (2014). *Repülök a gyógyszerrel. A kábítószerelés története a szocialista Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Best, D., Gross, S., Manning, V., Gossop, M., Witton, J. & Strang, J. (2005). Cannabis Use in Adolescents: The Impact of Risk and Protective Factors and Social Functioning. *Drug and Alcohol Review, 24*(6), 483–488.
- Bjarnasson, T., Andersson, B., Choquet, M., Elekes Zs., Morgan, M. & Rapinett, G. (2003). Alcohol, Culture, Family Structure and Adolescent Alcohol Use: Multi-Level Modelling of Frequency of Heavy Drinking Among 15–16 year Old Students in Eleven European Countries. *Journal of Studies on Alcohol, 64*(2), 200–208.
- Blum, R. H. (1972). *Horatio Alger's Children: The Role of the Family in the Origin and Prevention of Drug Risk*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Brook, J., Balka, E. & Whiteman, M. (1999). The Risks for Late Adolescence of Early Marijuana Use. *American Journal of Public Health, 89*, 1549–1554.
- Castellnuovo, A., Rotondo, S., Iacoviello, L., Donati, M. D. & de Gaetano, G. (2002). Meta-Analysis of Wine and Beer Consumption in Relation to Vascular Risk. *Circulation, 105*, 2863–2844.
- Cooper, M. L. (2002). Alcohol Use and Risky Sexual Behavior Among College Students and Youth: Evaluating the Evidence. *Journal of Studies on Alcohol, Suppl. 14*, 101–117.
- Conger, J. J. (1991). *Adolescence and Youth. Psychological Development in a Changing World*. New York: HarperCollins.

- Csák R., Arnold P. & Németh Á. (2017). Dizájn drog-fogyasztás a serdülőkorú fiatalok körében – HBSC-kutatás 2013/2014. In Felvinczi K. (szerk.), *Változó képletek – új(abb) szerek: kihívások, mintázatok* (pp. 11–24). Budapest: L'Harmattan.
- Demetrovics Zs. (2010). A megszaladás jelenségének szerepe az addiktológiai zavarok értelmezésében. In Csányi V. & Miklósi Á. (szerk.), *Fékevesztett evolúció. Megszaladási jelenségek az emberi evolúcióban* (pp. 135–160). Budapest: Typotex.
- Eaton, D. K., Kann, L., Kinchen, S., Ross, J., Hawkins, J., Harris, W. A., Lowry, R., McManus, T., Chyen, D., Shanklin, S., Lim, C., Grunbaum, J. A. & Wechsler, H. (2005). Youth Risk Behavior Surveillance – United States, 2005. *Morbidity and Mortality Weekly Report Surveillance Summaries*, 55(5), 1–108.
- Elekes Zs. (1993). *Magyarországi droghelyzet a kutatások tükrében*. Budapest: Országos Alkohológiai Intézet.
- Elekes Zs. (2009). *Egy változó kor változó ifjúsága*. NDI Szakmai Forrás Sorozat, Kutatások XII. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Elekes Zs. (2011). *Egészségkárosító magatartások és mérési módszerek*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Elekes Zs. (2012). ESPAD 2011 (Európai iskolavizsgálat a fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásairól) [OTKA kutatási beszámoló]. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet.
- Elekes Zs. (2020). Az alkoholfogyasztás elterjedtsége. In Elekes Zs., Arnold P. & Bencsik N. (szerk.), *Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában. A 2019. évi ESPAD kutatás magyarországi eredményei* (pp. 21–27). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Elekes Zs. & Arnold P. (2020). Trendek. In Elekes Zs., Arnold P. & Bencsik N. (szerk.), *Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában. A 2019. évi ESPAD kutatás magyarországi eredményei* (pp. 168–194). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. Letöltés dátuma: 2022. 10. 23., forrás: <http://devianciakutatas.hu/docs/2020/ESPAD.magyar.pdf>
- Elekes Zs. & Domokos T. (2020). Az ESPAD-kutatás módszertana. In Elekes Zs., Arnold P. & Bencsik N. (szerk.), *Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában. A 2019. évi ESPAD kutatás magyarországi eredményei* (pp. 7–17). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- ESPAD Group (2020). *ESPAD Report 2019. Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: 10.2810/877033
- EMCDDA (2002). *Handbook for Surveys on Drug Use Among the General Population*. EMCDDA project CT.99.EP.08 B. Lisbon: EMCDDA. Letöltés dátuma: 2020. 10. 10., forrás: https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/244/Handbook_for_surveys_on_drug_use_among_the_general_population_-_2002_106510.pdf
- EMCDDA (2021). *European Drug Report 2021: Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Letöltés dátuma: 2021. 07. 19., forrás: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13838/TDAT21001ENN.pdf>
- Gennep A. (2007). *Átmeneti rítusok*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Guo, J., Collins, L. M., Hill, K. G. & Hawkins, J. D. (2000). Developmental Pathways to Alcohol Abuse and Dependence in Young Adulthood. *Journal of Studies on Alcohol*, 61(6), 799–808.
- Grunbaum, J. A., Kann, L., Kinchen, S., Ross, J., Hawkins, J., Lowry, R., Harris, W. A., McManus, T., Chyen, D. & Collins, J. (2004). Youth Risk Behavior Surveillance – United States, 2003. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 53(2), 1–96.
- Haley, S. (2022). Peer and Community Influences on Adolescent Substance Use in the Context of Adverse Childhood Experiences. *Sociological Perspectives*, 65(2), 413–432. DOI: 10.1177/07311214211018718
- Kandel, D., Johnson, J., Bird, H. & Canino, G. (1997). Psychiatric Disorders Associated with Substance Use among Children and Adolescents: Findings from the Methods for the Epidemiology of Child and Adolescent Mental Disorders (MECA) Study. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25(2), 121–132.
- Kokkevi, A., Nic Gabhainn, S., Spyropoulou, M. & the Risk Behaviour Focus Group of the HBSC (2006). Early Initiation of Cannabis Use: A Cross-National European Perspective. *Journal of Adolescent Health*, 39(5), 712–719.
- Komáromi É. (2009). Szülői traumatizáció – gyermeki addikció. In *Addiktológia alapjai III*. Demetrovics Zs. (szerk.). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 105–127.
- Kuntsche, E. (2004). Progression of a General Substance Use Pattern among Adolescent in Switzerland. Investigating the Relationship between Alcohol, Tobacco and Cannabis Use over a 12-Year Period. *European Addiction Research*, 10, 118–125.

Kuntsche, E., Rossow, I., Simons-Morton, B., ter Bogt, T., Kokkevi, A. & Godeau, E. (2013). Not Early Drinking but Early Drunkenness Is a Risk Factor for Problem Behaviors among Adolescents from 38 European and North American Countries. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 37(2): 308–314. DOI: 10.1111/j.1530-0277.2012.01895.x

Kuntsche, E. & Gmel, G. (2013). Alcohol Consumption in Late Adolescence and Early Adulthood – Where Is the Problem? *Swiss Medical Weekly*, 143, DOI: 10.4414/smw.2013.13826

Macleod, J., Oakes, R., Copello, A., Crome, I., Egger, M., Hickman, M., Oppenkowski, T., Stokes-Lampard, H. & Davey Smith, G. (2004). Psychological and Social Sequelae of Cannabis and Other Illicit Drug Use by Young People: A Systematic Review of Longitudinal, General Population Studies. *The Lancet*, 363(9421), 1579–1588.

Monshouwer, K., van Dorsselaer, S., Verdurmen, J., ter Bogt, T., de Graaf, R. & Vollebergh, W. (2006). Cannabis Use and Mental Health in Secondary School Children: Findings from a Dutch Survey. *British Journal of Psychiatry*, 188(2), 148–153.

Nagy G. & Lovas P. (1985). *A kábítószeresek világa*. Budapest: Medicina Kiadó.

NACAAA (National Advisory Council on Alcohol Abuse and Alcoholism) (2002). *How to Reduce High-Risk College Drinking: Use Proven Strategies, Fill Research Gaps*. Rockville: NIAAA. Letöltés dátuma: 2022. 10. 23., forrás: <http://www.collegedrinkingprevention.gov/media/FINALPanel2.pdf>.

Nation, M. & Heflinger, C. A. (2006). Risk Factors for Serious Alcohol and Drug Use: The Role of Psychosocial Variables in Predicting the Frequency of Substance Use among Adolescents. *The American Journal of Drugs and Alcohol Abuse*, 32(3), 415–433.

Nemzeti Drog Fókuszpont (2020). 2020-as éves jelentés az EMCDDA számára. Letöltés dátuma: 2022. 10. 23., forrás: http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/EMCDDA_jelentes_2020_HU.pdf.

OKBI (Országos Kémiai Biztonsági Intézet), Egészségügyi Toxikológiai Tájékoztató Szolgálat (2006): *A kábítószeresek világa*. Budapest.

Paksi B., Pillók P., Magi A., Demetrovics Zs. & Felvinczi K. (2021). Az Országos Lakossági Adatfelvétel az Addiktológiai Problémákról 2019 reprezentatív lakossági felmérés módszertana. *Neuropsychopharmacologia Hungarica*, 22(4), 184–207. Letöltés dátuma: 2021. 09. 07., forrás: <https://mppt.hu/magazin/pdf/vol23issue1/v23i1p184.pdf>.

Paksi B. (2017). ÚPSZ-használattal kapcsolatos epidemiológiai tapasztalatok az Országos Lakossági Adatfelvétel az Addiktológiai Problémákról (OLAAP 2015) című kutatás alapján. In Felvinczi K. (szerk.): *Változó kepletek – új(abb) szerek: kihívások, mintázatok* (pp. 45–68). Budapest: L'Harmattan. Letöltés dátuma: 2022. 10. 23., forrás: <http://www.mat.org.hu/dok/pdf/valtozo-kepletek.pdf>.

Paksi B. & Demetrovics Zs. (1999). A drogepidemiológia jelenlegi helyzete Magyarországon. Helyzetértékelés, célok, problémák és lehetőségek a Nemzeti Drogstratégia kapcsán. *Addictologia Hungarica*, 7(1), 14–27.

Paksi B. (2019). GPS adatok elemzése (OLAAP 2019) [kézirát], Budapest.

Paksi B. & Demetrovics Zs (szerk.) (2022). *Addiktológiai problémák Magyarországon – Helyzetkép a lakossági kutatások tükrében. I. Szerhasználó magatartások*. Budapest: L'Harmattan.

Paksi B. & Pillók P. (2022). Drogfogyasztás. In Paksi B. & Demetrovics Zs. (szerk.) *Addiktológiai problémák Magyarországon – Helyzetkép a lakossági kutatások tükrében. I. Szerhasználó magatartások* (pp. 62–105.). Budapest: L'Harmattan.

Paksi B., Magi A., Pillók P., Kótyuk E, Felvinczi K. & Demetrovics Zs. (2022). Módszertani háttér. In Paksi B. & Demetrovics Zs. (szerk.) *Addiktológiai problémák Magyarországon – Helyzetkép a lakossági kutatások tükrében. I. Szerhasználó magatartások* (pp. 14–61.). Budapest: L'Harmattan.

Paksi B. & Arnold P. (2022). Alkoholfogyasztás. In: Paksi B, Demetrovics Zs (szerk.) *Addiktológiai problémák Magyarországon – Helyzetkép a lakossági kutatások tükrében. I. Szerhasználó magatartások* (pp. 106–143.). Budapest: L'Harmattan.

Pape, H., Rossow, I. & Brunborg, S. G. (2018). Adolescents Drink Less: How, Who and Why? A Review of the Recent Research Literature. *Drug and Alcohol Review*, 37(S1), 98–114. Letöltés dátuma: 2022. 10. 23., forrás: <https://doi.org/10.1111/dar.12695>

Parker H. (2003). Pathology or Modernity? Rethinking Risk Factor Analyses of Young Drug Users. *Addiction Research and Theory*, 11(3), 141–144.

Parker, H., Williams, L. & Aldridge, J. (2002). The Normalization of 'Sensible' Recreational Drug Use: Further Evidence from the North West England Longitudinal Study. *Sociology*. 36(4), 941–964.

- Pikó B. (2006). A serdülő- és ifjúkori függőség biológiai, pszichológiai és szociológiai összefüggései. In Bíró J. (szerk.), *Biopolitika – drogprevenció* (pp. 81–103). Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Raitasalo, K., Kraus, L., Bye, E.K., Karlsson, P., Tigerstedt, C., Törrönen, J. & Raninen, J. (2020). Similar Countries, Similar Factors? Studying the Decline of Heavy Episodic Drinking in Adolescents in Finland, Norway and Sweden. *Addiction*, 116(1), 62–71. Letöltés dátuma: 2022. 10. 23., forrás: <https://doi.org/10.1111/add.15089>
- Rossow, I., Pape, H. & Torgersen, L. (2020). Decline in Adolescent Drinking: Some Possible Explanations. *Drug Alcohol Review*, 39, 721–728. DOI: 10.1111/dar.13132
- Somlai P. (2007). A posztadoleszcsek kora. Bevezetés. In Somlai P. (szerk.): *Új ifjúság – Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcsekről* (pp. 9–45.). Budapest: Napvilág Kiadó.
- Stephens, R. S. (2013). Cannabis and Hallucinogens. In McCrady, B. S. & Epstein, E. E. (szerk.), *Addictions: A Comprehensive Guidebook* (pp. 215–239). New York: Oxford University Press.
- Stone, A. L., Becker, L. G., Huber, A. M. & Catalano, R. F. (2012). Review of Risk and Protective Factors of Substance Use and Problem Use in Emerging Adulthood. *Addictive Behaviours*, 37, 747–775.
- Susánszky É. & Székely A. (2021). Egészségmagatartás és -megőrzés a fiatalok körében. In Székely L. (szerk.), *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről* (pp. 161–188.). Budapest: Társadalomkutató Kft., Enigma 2001 Kiadó, Médiaszolgáltató Kft.
- Svensson, R. (2000). Risk Factors for Different Dimensions of Adolescent Drug Use. *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*, 9(3), 67–90.
- Székely L. (2021). A nagymintás ifjúságkutatás módszertana 2000–2020. In Székely L. (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről* (pp. 257–274). Budapest: Társadalomkutató Kft., Enigma 2001 Kiadó, Médiaszolgáltató Kft.
- ter Bogt, T., Engels, R., Hibbel, B., Van Wel, F. & Verhagen, S. (2002). Dancestasy: Dance and MDMA Use in the Netherlands. *Contemporary Drug Problems*, 29(1), 157–181.
- Vaskovics L. (2000). A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle* 2000/4, 3–20.
- Weaver, M. F. & Schnoll, S. H. (1999). Stimulants: Amphetamines and Cocaine. In McCrady, B. S. & Epstein, E. E. (szerk.), *Addictions. A Comprehensive Guidebook* (pp. 105–120). New York: Oxford University Press.
- WHO (1964). *Expert Committee on Addiction-Producing Drugs. Thirteenth Report of the WHO Expert Committee*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2018). *Global Status Report on Alcohol and Health 2018*. World Health Organization. Letöltés dátuma: 2022. 10. 23., forrás: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/274603>.
- Williams, L. & Parker, H. (2001). Alcohol, Cannabis, Ecstasy and Cocaine: Drugs of Reasoned Choice Amongst Young Adult Recreational Drug Users in England. *International Journal of Drug Policy*, 12, 397–413.
- Windle, M. (2000). Parental, Sibling, and Peer Influences on Adolescent Substance Use and Alcohol Problems. *Applied Development Science*, 4(2), 98–110.

06

A magyar fiatalok hatodik legégetőbb problémája: a munkaerőpiaci helyzet

Bördős Katalin, Koltai Luca

Bevezetés

Az európai uniós és a legtöbb tagállami (szak)politika is régóta különösen nagy hangsúlyt fektet a fiatalok munkaerőpiaci helyzetére. Ez nem meglepő, hiszen az előregedő társadalmakban kiemelt szerep jut a fiatal munkavállalóknak, akik a nyugdíjba vonulókát fogják pótolni a munkaerőpiacon. Ezért is van annak nagy jelentősége, hogy hogyan indul a fiatalok pályája: sokak szerint a kezdeti tartós kudarcok, vagy a nem megfelelő munkaszocializáció komoly és tartósan fennálló pszichés károkat okozhatnak (ún. *scarring effect*), melyek akár az életpálya egészére is kihathatnak. Azok a 30 év alatti fiatalok, akik nem rendelkeznek munkahellyel, és nem vesznek részt iskolarendszerű oktatásban, sem egyéb képzésben (*youth not in employment, education or training*, a továbbiakban NEET) különösen gyakran kerülnek a kutatások és a szakpolitikai beavatkozások, programok fókuszába.

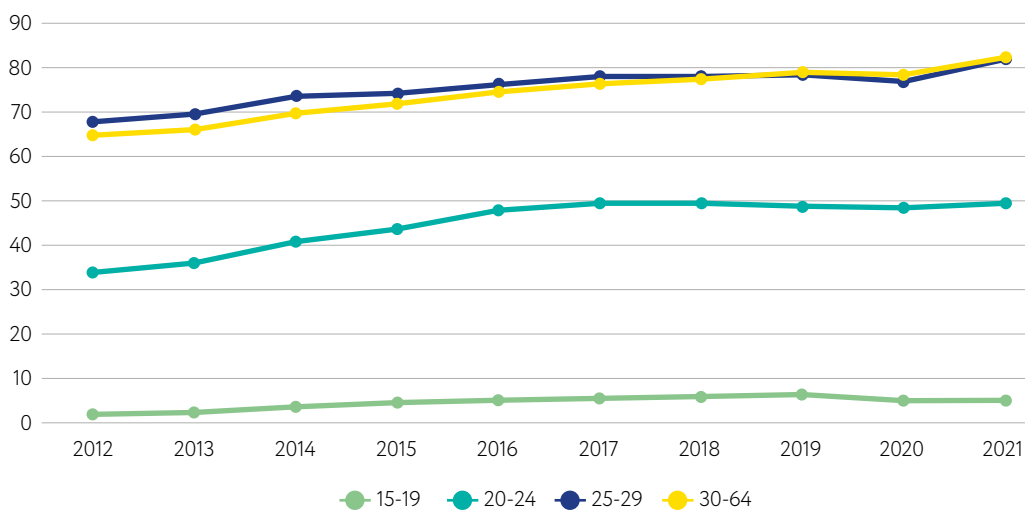
A fiatalok a legtöbb országban, így Magyarországon is számos hátránnyal szembesülnek a munkaerő-piacon. Ezek közé tartozik a munkáltatók életkor szerinti diszkriminációja. Emellett a munkatapasztalat hiánya miatt nehezebben találnak munkát, vagy csak alacsonyabb bérekért, illetve rosszabb minőségű munkahelyeken (határozott idejű, bizonytalan állásokban, esetleg bejelentés nélkül). Sok fiatal esetében nehézséget jelent az oktatás és a foglalkoztatás közötti átmenet; vagy a fiatalok aktuális élethelyzete („útkeresés” és a megfelelő pályaorientáció megtalálása, továbbtanulás, gyermekvállalás, más családtag gondozása) nehezíti meg a munkaerőpiaci mélyebb beágyazódást. Ezen nehézségek egy része természetes és sokszor csak átmenetileg áll fent a fiatalok életében, ugyanakkor a pálya elején jelentkező tartós sikertelenségek akár hosszú távú negatív hatásokkal is járhatnak a fiatal jövőbeli foglalkoztatási esélyeire vagy keresetére vonatkozóan (ún. sebzési vagy *scarring* hatás). Jelen tanulmány a 30 év alatti fiatalok munkaerőpiaci helyzetét állítja a középpontba. Ehhez először az Eurostat, valamint a nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatainak leíró elemzésével megvizsgáljuk, milyen a 15–29 éves fiatalok helyzete Magyarországon, illetve hogyan alakult a NEET-ráta a korcsoport tekintetében. Az ezt követező fejezetben a releváns hazai és nemzetközi szakirodalmat foglaljuk össze, arra a kérdésre koncentrálva, hogy mit tehet a szakpolitika – különösen a foglalkoztatáspolitikai – a fiatalok munkaerőpiaci helyzetének javítása érdekében; itt a tényellentétes hatásvizsgálatok eredményeire és az európai uniós ajánlásokra helyezük a hangsúlyt. Végül egy rövid, átfogó képet nyújtunk arról, hogy melyek azok az eszközök és programok, amelyek jelenleg, valamint

az elmúlt néhány év során – lényegében a 2014–2020-as programozási időszakban – elérhető (voltak) Magyarországon a 15–29 éves nem dolgozó, nem tanuló fiatalok számára.

A magyar fiatalok munkaerőpiaci helyzete

A magyar fiatalok foglalkoztatási helyzete sok szempontból hasonlít az európai trendekhez. A fiatalok között az életkor növekedésével – ahogy egyre kevesebben vesznek részt nappali tagozatos oktatásban – emelkedik a foglalkoztatottság szintje (1. ábra). A 15–19 évesek körében a foglalkoztatottság igen alacsony, az utóbbi öt évben 5-6% körül alakult. A 20–24 évesek körülbelül fele (a vizsgált, 2012–2021-es időszak elején még inkább csak harmada), a 25–29 évesek 75-80%-a (az időszak elején még csak kétharmada) foglalkoztatott. Ez utóbbi egyezik a 30–64 éves korosztályban mért foglalkoztatottság szintjével.

1. ábra: Foglalkoztatottsági ráta életkor szerint

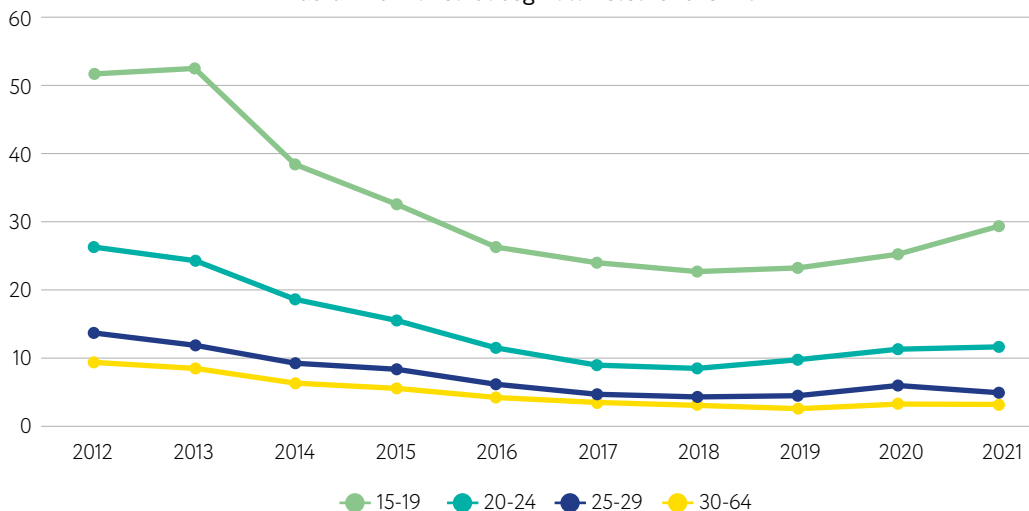

Forrás: Eurostat-adatok (lfsa_ergan) alapján saját szerkesztés

A munkanélküliségi rátáknál pont fordított a helyzet, mint a foglalkoztatottság esetében: az életkor növekedésével csökkenés tapasztalható (2. ábra). Magyarországon a tizenévesek körében a 2010-es évek elején kiugróan magas (51,7%) volt a munkanélküliség, ami a vizsgált időszak közepére nagyjából a felére esett, bár az utolsó három évben újra enyhe növekedésnek indult – feltehetően részben a koronavírus-válságnak hatására. A huszonevesek körében is hasonló trendeket figyelhetünk meg: 2012-ben egy viszonylag magas szintről (26,4% a 20–24 évesek és 13,8% a 25–29 évesek között) 2018-ra a harmadára csökkent a munkanélküliség (rendre 8,6, illetve 4,4%-ra), majd 2019–2021 között kis mértékben újra emelkedett. Bár a foglalkoztatottságban lényegében nincs különbség a 25–29 éves és a 30 feletti korosztályban, a munkanélküliség tekintetében a 25–29 évesek valamivel rosszabb mutatóval rendelkeznek az idősebbekhez képest.

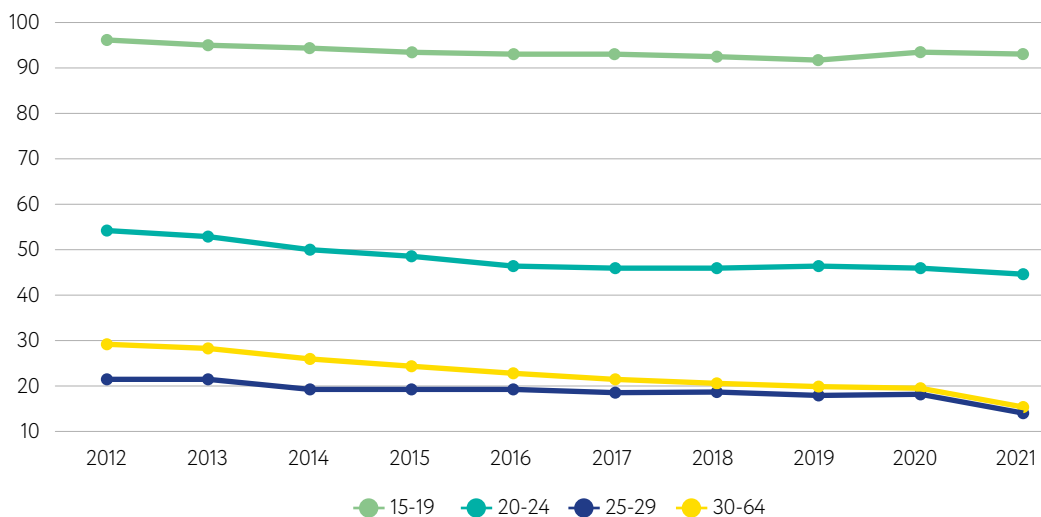
Az inaktivitási ráták kevésbé csökkentek a vizsgált időszak alatt, mint a munkanélküliség (3. ábra). A magyar tizenévesek több mint 90%-a inaktív (nagy részük feltehetően tanuló), a 20–24 évesek nagyjából fele, míg a 25–29 évesek negyede-ötöde van a munkaerőpiacon kívül. A 30 felettek körében 1-2 százalékponttal magasabb az inaktivitás, mint a 25–29 éves korosztályban, de ez a különbség az időszak elején nagyobb (7-8 százalékpontos) volt, a 25–29 évesek körében azonban relatíve többen aktivizálódtak az időszak alatt.

2. ábra: Munkanélküliségi ráták életkor szerint

Forrás: Eurostat(lfsa_organ)-adatok alapján saját szerkesztés

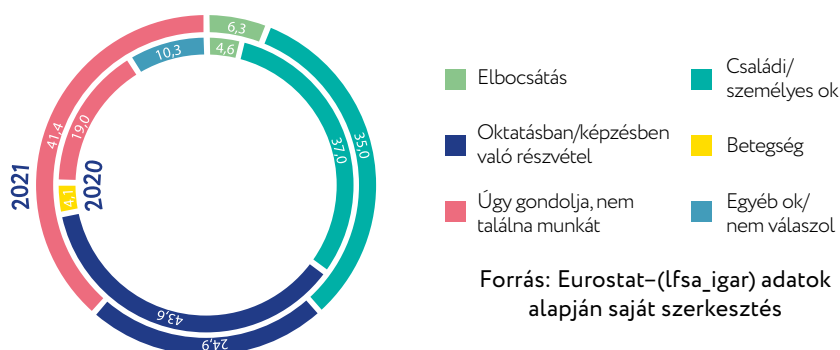
3. ábra: Inaktivitási ráták korosztály szerint

Forrás: Eurostat-adatok (lfsa_ipga) alapján saját szerkesztés

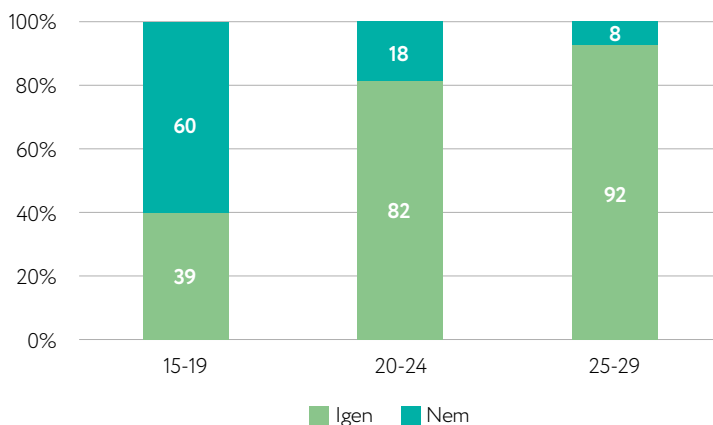
Az inaktivitásnak számos oka lehet. Az Eurostat adatai alapján megnéztük, hogy milyen okból nem keresnek állást az inaktív fiatalok (4. ábra). Míg 2020-ban a válaszadók nagyobb része (43,6%-a) válaszolta azt, hogy tanulás miatt nem keres munkát, 37%-uk pedig családi vagy személyes okok miatt (ide tartozik gyermek vagy a beteg, idős családtag gondozása is), addig 2021-ben már az „úgy gondolja, nem találna megfelelő állást” volt a leggyakoribb indok (41,4%), a családi vagy személyes okból inaktívak aránya hasonló maradt (35%), de az oktatásban való részvétel 24,9%-ra csökkent.

4. ábra: Inaktivitás indoka a magyar 15–29 évesek körében, 2020–2021

A nagymintás ifjúságkutatás számára is az egyik kiemelt terület a fiatalok munkavállalása volt. A kutatás eredményei, bár más módszerrel dolgoznak, hasonló trendeket mutatnak. A kérdőívet kitöltő 15–29 év közötti fiatalok 62%-a már végzett valamilyen munkát életében. A fiatalok több mint fele (55%-a) a kérdőív felvételének idején is dolgozott, bár a legfiatalabbak között kevés dolgozót találunk, míg az idősebbek (25–29 évesek) körében már 86% az arányuk. A jelenleg nem tanuló fiatalok között még magasabb a dolgozók aránya, és ez esetben is az idősebbek jóval nagyobb része találta már meg helyét a munkaerőpiacon: a 15–19 évesek 39%-ának, a 20–24 évesek 82%-ának, míg a 25–29 évesek már 92%-ának volt 3 hónapnál hosszabb munkaviszonya (5. ábra).

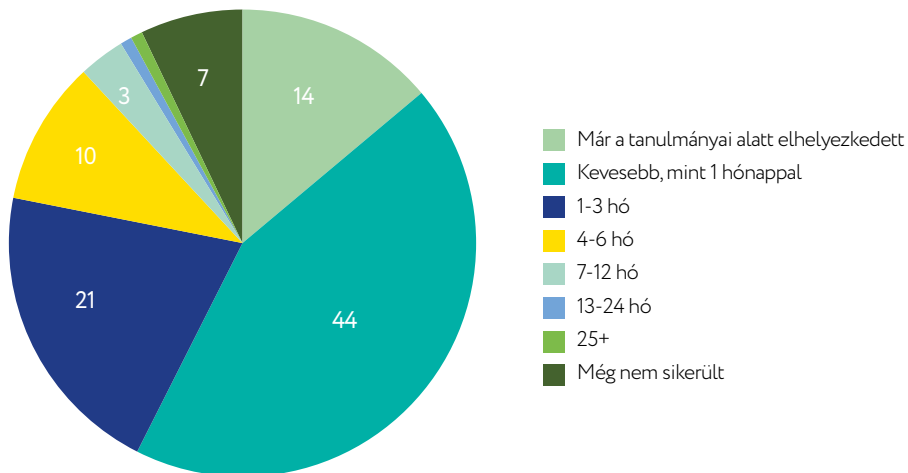
5. ábra: A legalább 3 hónapig tartó (hivatalos) munkavállalás aránya a már nem tanuló fiatalok körében

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai alapján saját szerkesztés (N=4941)

A válaszadó, már nem tanuló fiatalok több mint tizede (14%) már az iskola alatt elhelyezkedett, de többségük egy hónapon belül talált munkát (44%), további 21%-uknak 1–3 hónap közötti időt vett igénybe az elhelyezkedés (6. ábra).

6. ábra: Iskolái befejezése/abbahagyása után hány hónappal tudott először elhelyezkedni?

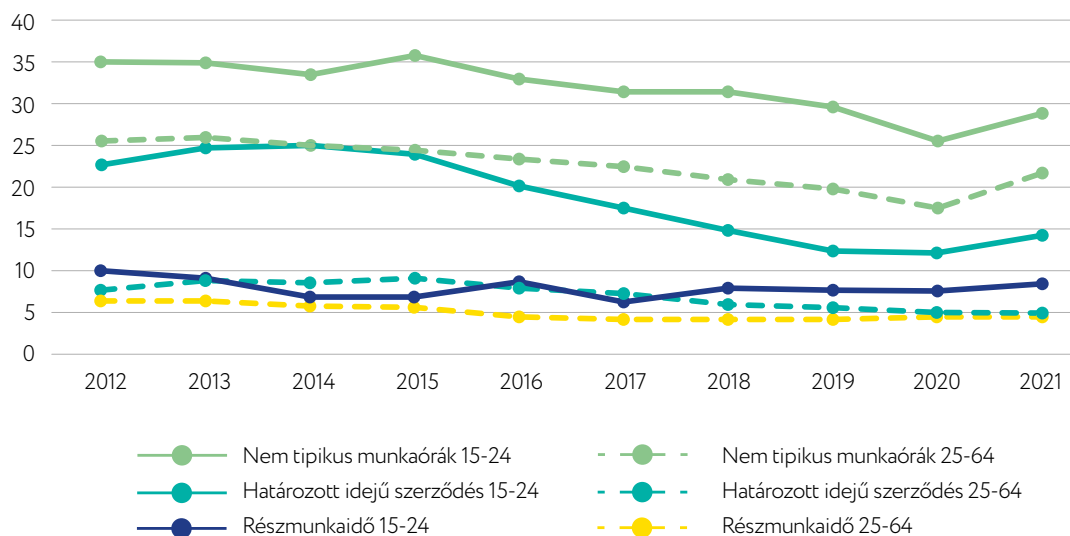

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai alapján saját szerkesztés (N=4924)

A fiatalok sokszor sérülékenyebb munkaviszonyban, részmunkaidőben, nem tipikus munkaidőben, határozott idejű szerződéssel¹, vagy szürke/fekete foglalkoztatásban dolgoznak. Az Eurostat adatai szerint hazánkban a 15–24 évesek jóval magasabb arányban dolgoznak határozott idejű szerződéssel, mint a 25 év felettek: előbbieknél 2021-ben az összes munkaszerződés között 14,3% volt határozott idejű, míg az idősebbek körében ez az arány csak 4,6% volt. A hétvégi és/vagy éjszakai munkavégzés is valamivel gyakoribb a fiatalok között Magyarországon, a korcsoport körülbelül harmada-negyede dolgozik legalább időnként a szokásostól eltérő időpontokban, míg a 25 év feletteknek csak az ötöde. A fentiek mellett a részmunkaidő is körülbelül másfél-szer-kétszer nagyobb arányban van jelen a fiatalok között, mint a 25 év felettieknél, bár mindkét korosztályban viszonylag ritkának tekinthető a heti 40 óránál kevesebb munkaidőben történő foglalkoztatás (7. ábra). Mindezek mögött több tényező is állhat: részben a fiatalabb generáció eltérő igényei (részmunkaidős állás preferálása tanulás vagy kisgyermeknevelés mellett), másrészt ez annak a jele is lehet, hogy a fiatalok bizonytalanabb, rosszabb minőségű állásokban dolgoznak, és kevésbé vannak beágyazódva a munkaerőpiacon.

¹ Ezen mutatóknál az adatok nem tették lehetővé az életkor szerinti bontást a 15–29 évesekre és a 30–64 évesekre, ezért a 15–24 és a 25–64 éves korosztályokat hasonlítjuk össze.

7. ábra: Atipikus foglalkoztatás életkor szerint

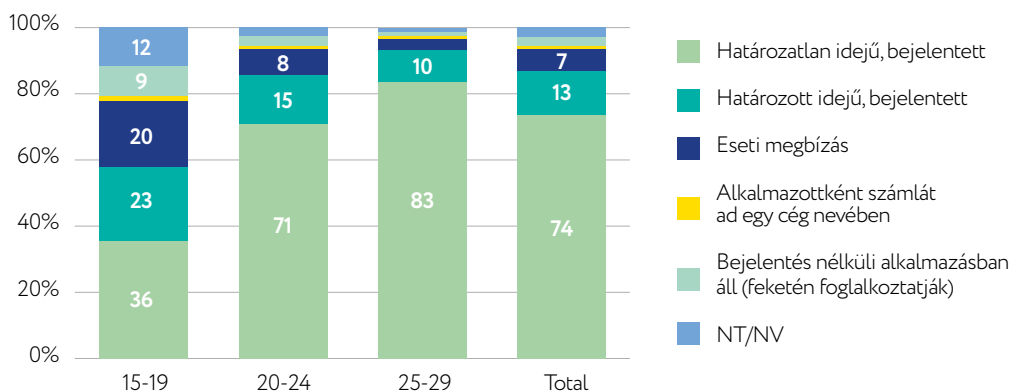

Forrás: Eurostat-(lfsa_eppga, lfsa_esegatyp és lfsa_etpgan) adatok alapján saját szerkesztés

A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as eredményei szerint a munkavállalási formák között az alkalmazotti lét a leggyakoribb a magyar fiatalok körében. A dolgozó fiatalok 87%-a alkalmazott, 5%-a önálló vállalkozó, 4%-a alkalmi munkákat végez, és hozzávetőlegesen 1-2 százalékuk östermelő, illetve közfoglalkoztatott. A kérdőíves kutatás az alkalmi munkavállalásról is képet ad, a fiatalabb korosztályokban ez is jóval gyakoribb: a 15–19 év közötti dolgozók 16%-a végez alkalmi munkákat. A dolgozó fiatalok döntő többsége (86%-a) teljes munkaidőben dolgozott, de ez a felmérés is alátámasztja az Eurostat adatait, hogy a fiatalabbak körében gyakoribb a részmunkaidő és egyéb rugalmas formák (8. ábra). A fiatalok legnagyobb része bejelentett munkát végez, 74%-uk határozatlan idejű, 13%-uk pedig határozott idejű szerződéssel. Ugyanakkor 10%-uk munkaviszonya bizonytalan, a szürke zónába esik. A tizenévesek ebből a szempontból is kiszolgáltatottabb helyzetben vannak: harmaduk nem bejelentett munkaviszonnyal dolgozik (eseti megbízással, beszámlázással, vagy feketén foglalkoztatott). Tekintve, hogy a kérdőív válaszai önbevalláson alapulnak, elképzelhető, hogy a nem bejelentett munkavégzés még a fentieknél is magasabb arányban van jelen a fiatalok között, hiszen lehetséges, hogy egyes válaszadók a vélt retorzióktól tartva nem vallották be a kérdezőbiztosnak, hogy feketén dolgoztak.

Ugyancsak a fiatalok munkahelyeinek sérülékenységét mutatja, hogy 28,8%-uk részben vagy egészben feketén kapta a fizetését. 34%-uk jelölte, hogy rendszeresen túlórázik. Az ott-honi munkavégzés csak a fiatalok 2%-át érintette, és ez az arány is nagy mértékű emelkedést mutat a 2016-os 1%-hoz képest. A fiatalok többsége biztosnak ítélte meg a munkahelyét, csak 7%-uk vélte úgy, hogy a munkahelye bizonytalan.

8. ábra: Milyen típusú munkaszerződése van (volt az utolsó munkája során)?

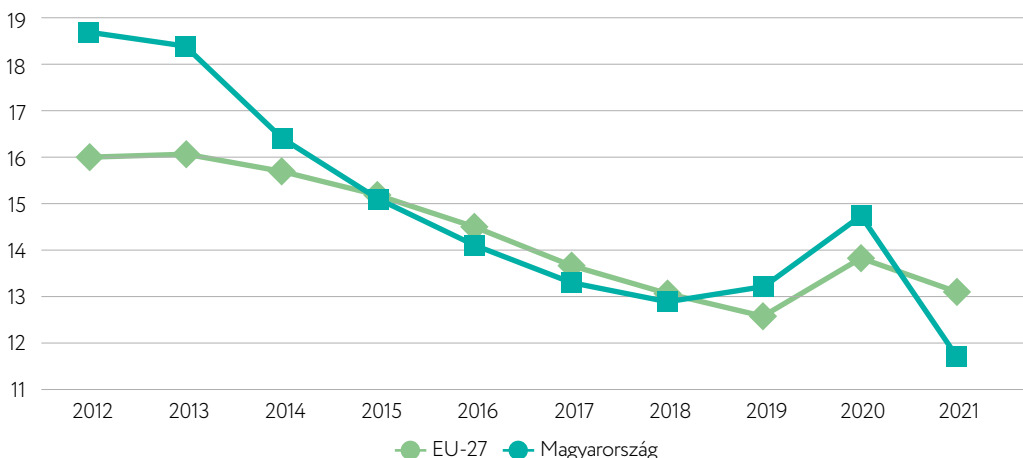

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai alapján saját szerkesztés (N=5381)

A nem tanuló, nem dolgozó fiatalok

Az Európai Unió és hazánk egyik legnagyobb, fiatalokkal kapcsolatos kihívása a munkaerőpiacról kisodródó, nem tanuló és nem dolgozó – úgynevezett NEET – fiatalok helyzete. A NEET-ráta azt mutatja meg, hogy az adott korosztályon belül (jelen esetben a 15–29 évesek között) mekkora azoknak az aránya, akik se nem dolgoznak, se nem tanulnak. A mutató hazánkban a 2010-es évek legelején még az EU-27 átlagánál magasabb, 17-19% körüli értéket vett fel, majd csökkenni kezdett (9. ábra). 2015–2019 között megközelítően az EU-s átlaggal együtt mozgott, ami szintén folyamatos csökkenést mutatott. 2020-ban, feltehetően a koronavírus-válság hatására, ideiglenesen ismét megemelkedett a NEET fiatalok aránya, mind Magyarországon, mind pedig az Európai Unióban, de 2021-re újra visszaesett. Összességében tehát, ha csak a NEET-rátákat vizsgáljuk, a magyar fiatalok helyzete hasonló az EU átlagához.

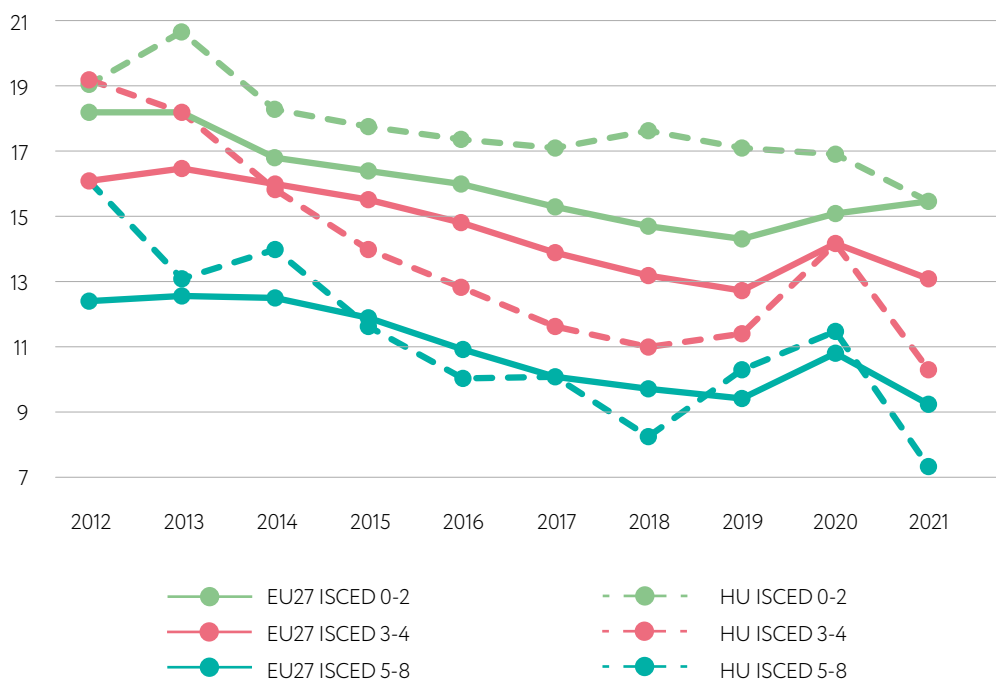
9. ábra: A NEET-ráta alakulása Magyarországon és az EU-ban (15-29 évesek)

Forrás: Eurostat-adatok (edat_lfse_23) alapján saját szerkesztés

Ha a NEET-rátákat iskolai végzettség alapján is megbontjuk (10. ábra), azt látjuk, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében magasabb a NEET-ek aránya, mint a magasabban képzettek között. Az ISCED 0–2 végzettségű magyar fiatalok (ez hazánkban az alapfokú vagy az ennél alacsonyabb, valamint a szakiskolai, szakközépiskolai végzettségűeket jelenti) rosszabbul állnak, mint az EU-s átlag. Az érettségivel rendelkező, középfokú (ISCED 3–4) és a felsőfokú (ISCED 5–8) végzettségűek esetében nagyjából 2015-től kezdődően az EU-s átlaghoz hasonló, vagy valamivel kedvezőbb NEET-rátákat figyelhetünk meg Magyarországon. Itthon a legalacsonyabban képzettek körében másfél-kétszer akkora a NEET-ek aránya, mint a felsőfokú végzettségűek között, a különbség pedig egyre inkább növekszik.

10. ábra: NEET-ráták iskolai végzettség szerint (15-29 évesek)

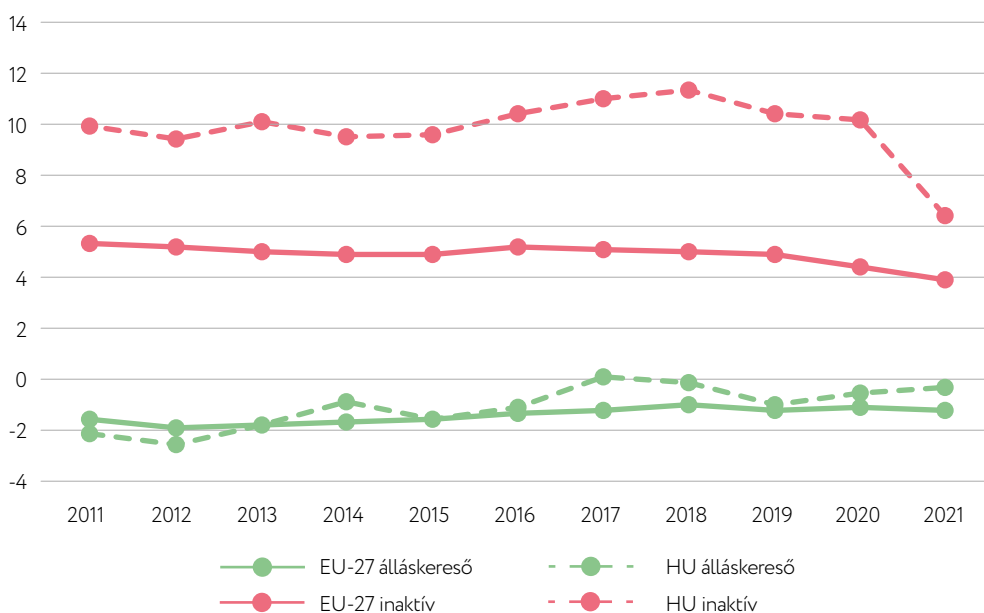
Forrás: Eurostat (edat_lfse_21) - adatok alapján saját szerkesztés

A nem tanuló és nem dolgozó fiatalok arányában jelentősek a nemi különbségek. A 30 alatti nők között mind az EU egészében, mind pedig Magyarországon magasabb a NEET-ek aránya a férfiakhoz képest. Hasonló jelenséget tapasztalhattunk az idősebbek munkaerőpiaci helyzete kapcsán: a férfiak foglalkoztatottsági és aktivitási mutatója jellemzően minden korosztályban magasabb, mint a nőké, bár a fiatalabb korosztály esetében különösen nagy ez a szakadék. E mögött több ok is állhat, de a fiatal nők gyermekvállalása és (gyermek)gondozási többletfeladatai játszhadják a legnagyobb szerepet. Ezzel párhuzamosan – a tradicionális nemi szerepfelfogásból adódóan – a férfiakra sok helyen, így Magyarországon is gyakran nagyobb munkavállalásra irányuló nyomás helyeződhet a társadalom részéről. További ok lehet a

munkáltatói diszkrimináció: egyes munkáltatók inkább a férfi munkavállalókat preferálják a szülőképes korú nőkkel szemben, és ez a jelenség annál erősebb lehet, minél magasabb annak a kockázata és költsége a munkáltató számára, hogy a fiatal női munkavállaló hosszú évekre kiesik a munkaerőpiacról a gyermekvállalást követően.

A férfiak közti különbségekről még teljesebb képet kaphatunk, ha a NEET-rátákat megbontjuk munkaerőpiaci státusz szerint is. Ehhez a 15–29 éves nők munkanélküliségi, illetve inaktivitási rátáiból kivontuk az azonos korú férfiakra mért megfelelő mutatót, a különbségeket pedig a 11. ábrán vázoltuk fel. Láthatjuk, hogy a fiatal férfiak körében itthon és az EU-ban átlagosan is magasabb az álláskeresők aránya, mint a hasonló korú nőknél, nagyjából 1-2 százalékponttal). Ezzel szemben a nők között arányaiban jóval többen vannak a munkaerőpiacon kívül (azaz inaktívak), mint a férfiak között, ez a különbség pedig Magyarországon különösen nagy, mintegy 10-12 százalékpontos (bár 2021-ben alacsonyabb). Ez alapján a nemek közötti jelentősebb eltérést a NEET-rátákban elsősorban a nők körében magasabb inaktivitás okozza, és nem pedig az álláskeresők számában jelentkező eltérések.

11. ábra: Nemek közti különbség a NEET-rátákban munkaerőpiaci státusz szerint (nők – férfiak)

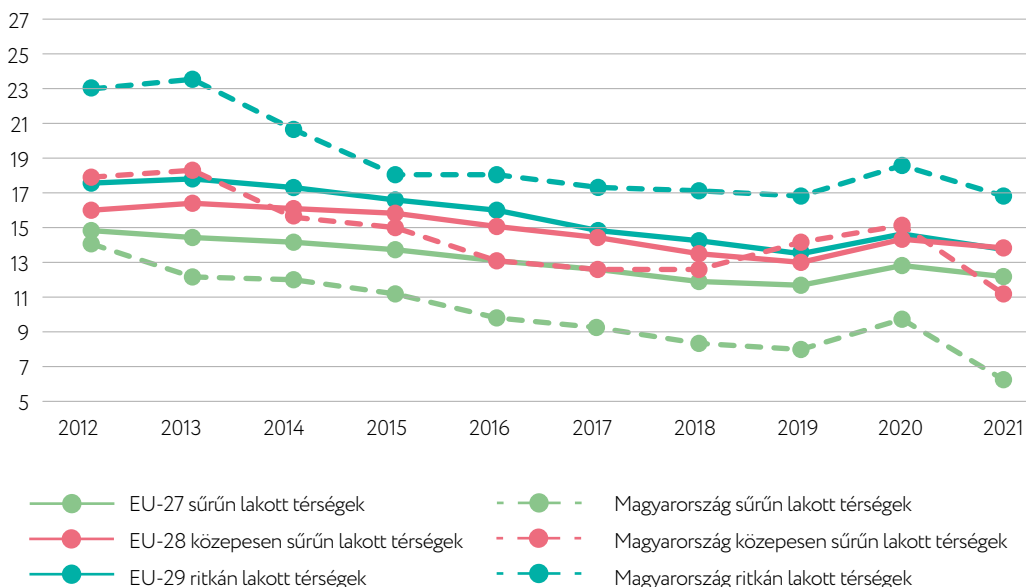
Forrás: Eurostat (edat_lfse_20) -adatok alapján saját szerkesztés

Végül az urbanizáció szintje szerint is megvizsgáltuk a NEET-rátákat (6. ábra). Nem meglepő módon, a ritkán lakott, vidékies térségekben² a legmagasabb a nem tanuló, nem dolgozó fiatalok aránya, míg a sűrűn lakott, városias térségekben – ahol jellemzően több munkahely

² A térségek besorolásáról bővebben lásd az Eurostat honlapján lévő térképet: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4337659/10382805/DEGURBA-LAU-2016-Population-Grid-2011.pdf> (Letöltés ideje: 2022. 09. 13.)

koncentrálódik, jobb a fizikai infrastruktúra és a tömegközlekedés minősége, valamint magasabb a lakosság átlagos iskolai végzettsége – pedig a legalacsonyabb (12. ábra). Magyarországon az EU-s átlaghoz képest valamivel nagyobb különbségek vannak a városiasodott és a vidékies térségek között: előbbiekben az EU-átlaghoz képest alacsonyabb, utóbbiakban pedig magasabb NEET-ráták jellemzők. Összességében a ritkán lakott területeken hozzávetőlegesen kétszer akkora a NEET-ek aránya, mint a nagyvárosokban. A NUTS-2 régiók között a három legfejlettebben – Közép-Magyarországon, a Nyugat-Dunántúlon és Közép-Dunántúlon – az EU-27 átlagánál alacsonyabb, Észak-Magyarországon, az Észak-Alföldön és a Dél-Dunántúlon az EU-27 átlagánál magasabb NEET-rátákat láthatunk, míg a Dél-Alföldön a mutató nagyjából az EU-átlag szintjén mozog (7. ábra). A regionális NEET-ráták diszperziója³ a 15–29 évesekre nézve 2020-ban 29%, 2019-ben pedig 35% volt, mely számok magasabbak, mint a legtöbb EU-tagállamban; ez azt jelzi, hogy a regionális különbségek viszonylag nagyoknak számítanak Magyarországon.

12. ábra: NEET-ráták az urbanizáció szintje szerint (15-29 évesek)

Forrás: Eurostat(edat_lfse_29) - adatok alapján saját szerkesztés

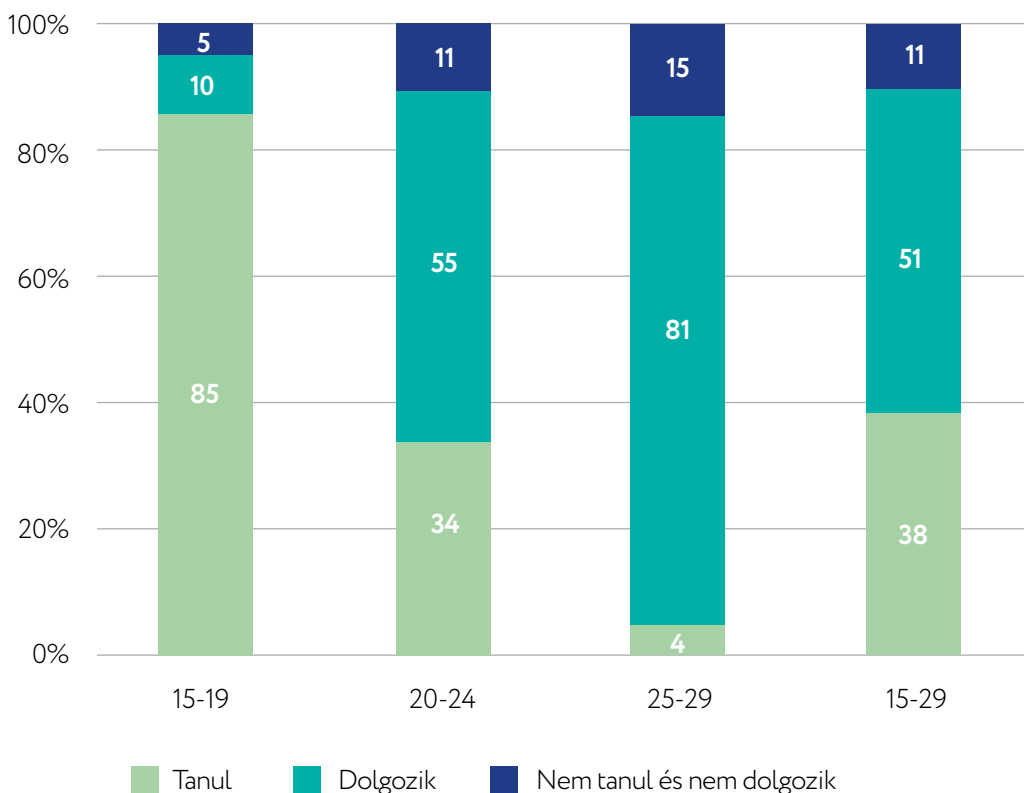
³ A regionális NEET-ráták diszperziója egy adott ország régiós NEET-rátáinak variációs együtthatója (CV) súlyozva az egyes régiók abszolút népességével:

$$\text{súlyozott CV} = 100 \cdot \frac{\sum_i \text{NEET}_i \cdot \text{POP}_i \cdot \text{POP}_i}{\sum_i \text{NEET}_i \cdot \text{POP}_i} \cdot \frac{1}{\text{avgNEET} \cdot \text{avgPOP}^2}$$

ahol a NEET_i az i -edik régióban élő 15–29 éves NEET-ek számát, POP_i pedig az adott régió 15–29 éves népességét jelöli. Ez alapján $\frac{\sum_i \text{NEET}_i \cdot \text{POP}_i}{\sum_i \text{POP}_i}$ az i -edik régió NEET-rátája és az ország átlagos NEET-rátája közti különbség, $\frac{\sum_i \text{POP}_i \cdot \text{POP}_i}{\sum_i \text{POP}_i}$ pedig az i -edik régió népesség szerinti súlya az országon belül. Az indikátort az Eurostat számítja ki és publikálja minden olyan tagállamra, ahol legalább 5 NUTS-2 régió van.

A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as mintájába került fiatalok 10%-a sem nem tanult, sem nem dolgozott. A kutatás adatai egybecsengenek a bemutatott Eurostat-adatokkal; a nők között jóval nagyobb a NEET fiatalok aránya (16%, szemben a férfiak 5%-ával), ami részben a gyermekvállalással kapcsolatos távollétből is adódik. Erre utal az is, hogy a gyermeket nevelő fiatalok 45%-a nem tanult vagy dolgozott, míg a gyermekteleneknek csak 6%-a került ebbe a kategóriába. A NEET fiatalok aránya az életkorral nő, ami ugyancsak összefüggésben van a gyermekvállalással. A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatfelvételében részt vevő tizenévesek csupán 5%-a tartozik a „nem tanul és nem dolgozik” kategóriába, addig a 20–24 közöttieknek 11%-a, a 25–29 közöttieknek pedig 15%-a (13. ábra).

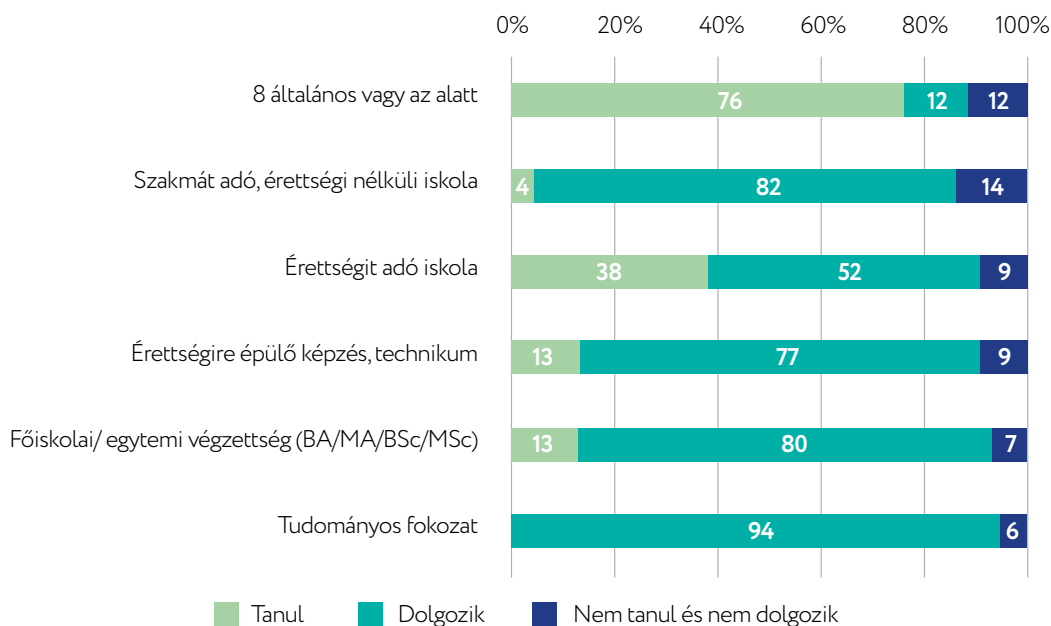
13. ábra: A fiatalok fő aktivitása életkor szerint (%)

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai (N=8000)

Az Eurostat adataival összhangban az alacsony iskolai végzettség és a tanulmányok korai befejezése a nagymintás ifjúságkutatás 2020 adataiban is összefüggést mutat a nem tanuló, nem dolgozó státusszal. A legfeljebb 8 általános végzettséggel rendelkező fiatalok 12%-a nem tanult vagy dolgozott, az érettségi nélkül szakmát szerzők esetében ez 14%. Az érettségi megszerzésével 9%-ra csökkent a nem tanulók és dolgozók aránya, míg a diplomásoknak már csak 7%-a tartozik ebbe a kategóriába (14. ábra).

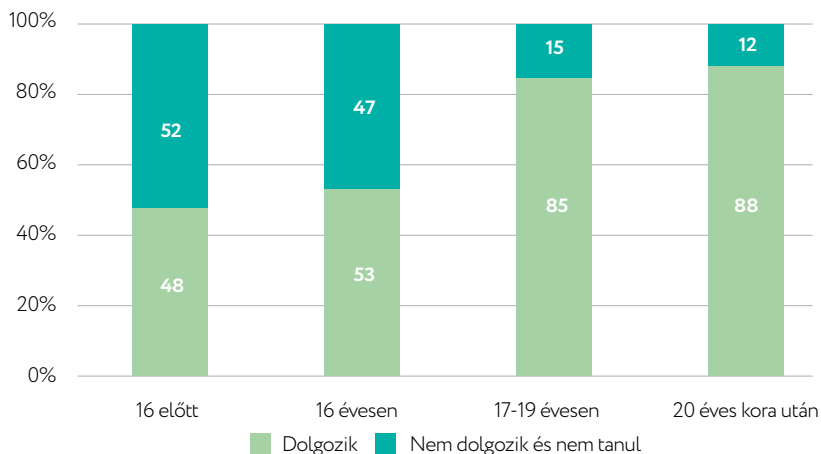
14. ábra: A fiatalok fő aktivitása iskolai végzettség szerint (%)

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai (N=7998)

Beszédes az a tény is, hogy azok a fiatalok, akik korán hagyták abba a tanulmányaikat, jóval nagyobb arányban kerültek a nem tanuló és nem dolgozó fiatalok közé. A tanulmányaikat 16 éves koruk előtt befejezők több mint fele (52%) vált NEET fiatalná, az iskolaelhagyó 16 éveseknek is majdnem fele (47%), míg a 17–19 évesen végzők 15%-a, a 20 éves koruk után végzők 12%-a nem helyezkedett el az iskola befejezte után (15. ábra).

15. ábra: Az iskolát befejezett fiatalok aktivitása a tanulmányok befejezésének életkora szerint (%)

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai (N=7998)

Összegezve a fentieket, első pillantásra Magyarországon nem tűnik átlagosan rosszabbnak a nem dolgozó, nem tanuló fiatalok munkaerőpiaci helyzete az európai uniós átlagnál, hiszen a NEET-ráták szintjében nincs jelentős eltérés, viszont az alacsony iskolai végzettségűek, illetve a nők körében az EU-átlagánál magasabb azon fiatalok aránya, akik kiszorultak a munkaerőpiacról. A nemek közti jelentősebb eltérés pedig elsősorban abból adódik, hogy a fiatal nők közül jóval többen vannak a munkaerőpiacon kívül, mint a férfiak esetében. Emellett viszonylag jelentősek a területi különbségek is.

Mi segíthet? – Kipróbált szakpolitikai eszközök és stratégiai ajánlások

A különböző szakpolitikák – elsősorban a foglalkoztatáspolitikák – sokat tehetnek a fiatalok munkaerőpiaci helyzetének javításáért. Az aktív munkaerőpiaci eszközök között számos olyan van, amely sikeresen növelheti a hátrányosabb helyzetű fiatalok elhelyezkedési esélyeit, illetve segítheti őket a megfelelő munkahely megtalálásában és megtartásában, vagy a kívánt bér elérésében. Ahhoz azonban, hogy tudjuk, melyek a legmegfelelőbb eszközök és hogyan érdemes ezeket megszervezni, szükségünk van „bizonyítékra” ezek hatásosságát illetően, amire a legmegfelelőbbek a korábbi programok értékeléseinek tapasztalatai, ezeken belül pedig különösen a tényellentétes hatásvizsgálatok nyújthatnak hasznos információkat. A tényellentétes hatásvizsgálatok (*counterfactual impact evaluations*) célja, hogy – kvantitatív módszerek segítségével – a programok oksági hatását becsüljék meg – munkaerőpiaci programok esetében legtöbbször azt, hogy ezek mennyiben növelték a résztvevők foglalkoztatottságát.⁴

Az összes munkaerőpiaci program közül talán a fiatalokat célzó programokat vizsgálják a legtöbbször tényellentétes hatásvizsgálattal, vagy egyéb módszerekkel. Így kiemelkedően magas számú metaelemzés és szisztematikus irodalomösszefoglaló született az elmúlt években (többek között lásd Kluve, 2014; Kluve et al., 2016; Fox és Kaul, 2018; a fiatalokat célzó képzésekről Wilson, 2013; Eichhorst, 2015; a fiatalokat célzó bértámogatások hatásairól Bördös et al., 2015).

A fiatalokat célzó munkaerőpiaci képzések – bár a legtöbb ország foglalkoztatási szolgálatán a leggyakoribb támogatási formának számítanak – esetében az eddigi hatásvizsgálattal szakirodalom eredményei nem túl biztatóak. Ahogyan a Strategopolis (2018: 27) írja jelentésükben:

„A fiatal munkanélküliek esetében a képzések, függetlenül azok jellegétől, önmagukban nem mutatnak szignifikáns hatásokat az elhelyezkedésre (Card et al., 2015; Kuddo, 2009). De Koning (2005) összesen 130, fiatalokat célzó képzési program szisztematikus értékelését végezte el, melyből arra a következtetésre jutott, hogy a képzéseknek nincs, bizonyos esetekben negatív hatása van az érintettek későbbi elhelyezkedésére. Kluve (2006) 137 programot (ebből 70 képzés) felölelő elemzése szerint a hatások csak hosszabb időtávon (2-3 év múlva) érvényesülnek a fiatalok esetében, de a

⁴ A következőkben található irodalomösszefoglaló egy része a szerzők egy korábbi tanulmányának (Bördös és Petróczi, 2019) szakirodalom-összegzésén alapul.

programok hatásfoka alacsony. Martin és Grubb (2001) ezzel szemben szisztematikusan negatív hatásokról számolt be, amely mögött két okot azonosított. Ezek közül az első a lekötési hatásokhoz, a második pedig a programdízajn sajátosságaihoz kötődik. A szerzők azzal érvelnek, hogy az alacsony iskolai végzettséggel és szakmai kvalifikációval rendelkező fiatalokat a tantermi képzések nem motiválják, nem kötik le, elvárásaik alacsonyak, ebből kifolyólag a képzések hatástalansága a fiatal munkanélküliek elhivatottságának hiányához és negatív attitűdjéhez köthető.”

Bár a legtöbb képzési program nem túl eredményes e célcsoport esetében a szakirodalom szerint, ennek ellenére mégis találhatunk példákat olyan programokra, amelyek sikeresen növelték az alacsonyan képzett fiatalok körében az elhelyezkedés esélyét. A sikeres programok kritériumait a korábbi hatásvizsgálatok eredményeire támaszkodva Wilson (2013) az alábbiak alapján határozta meg:

- **Megfelelő célzottság:** A nagy holtteher elkerülése és a források hatékony koncentrálása érdekében a képzéseknek elsősorban a hátrányos helyzetű fiatalokat, különösen a képzetleneket kell célozniuk.
- **Kisebbségi volumenben indított programok:** A kevésbé célzott, tömeges képzések ritkán képesek megfelelő minőségben és eredményességgel működni.
- **Gyakorlatorientált képzések:** A fiatalokat célzó sikeres munkaerőpiaci képzések fontos része a munkakipróbálás és a munkahelyi gyakorlat. Ez különösen a képzetlen és hosszabb ideje nem tanuló, nem dolgozó (NEET) fiatalok esetében elengedhetetlen. Emiatt kulcsfontosságú a helyi munkáltatók bevonása a képzésekbe. A formális végzettség megszerzése mellett fontos továbbá a szoft készségek fejlesztése is a fiataloknál, azaz az önbizalom növelése, a csapatmunkára való felkészítés, az időgazdálkodási és alapvető szervezési készségek fejlesztése. A szakképzettség megszerzésére irányuló képzési programok optimális esetben (szakmaspecifikus) álláskeresési technikák oktatásával, álláskeresési tanácsadással zárulnak.
- **A képzések kombinálása más, a foglalkoztatás előtt álló hátrányok leküzdését célzó eszközökkel:** Igen gyakori, hogy az alacsony iskolai végzettség más olyan hátrányokkal is párosul, amelyek akadályozzák a gyors elhelyezkedést (és amelyek sokszor a korai iskolaelhagyást is okozták), például egészségügyi problémák, alacsony motiváció, napközbeni gyermekelhelyezés igénye, alacsony mobilitás, etnikum miatti diszkrimináció stb. Emiatt önmagában egy végzettség megszerzése nem feltétlenül segíti érdemben az álláskereső elhelyezkedését.
- **Helyi sajátosságokat és igényeket is figyelembe vevő támogatási rendszer (holisztikus szemlélet).**

Magyarországon az elmúlt néhány évben Adamecz-Völgyi és munkatársai (2017), valamint a Strategopolis (2018) végeztek tényellentétes hatásvizsgálatot képzésekre vonatkozóan, bár nem kifejezetten a fiatalokra koncentrálva. Előbbi tanulmány a 2010–2014, utóbbi a 2009–2017 közötti évek Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat által nyújtott képzéseit vizsgálta. Mindkét tanulmány pozitív hatásokat becsült a résztvevők foglalkoztatási esélyeire; különösen az alacsonyabb iskolai végzettségűek számára voltak hasznosak a képzések. Ugyanakkor a tanulmányok rámutattak, hogy igen jelentős volt a lefölezés a programokban, és a hátrányosabb helyzetű álláskeresők – akiknek a leginkább szükségük lett volna a segítségre – többnyire

kimaradtak ezekből. A Strategopolis elemzése ezen felül rámutat a képzések szervezése körüli intézményi problémákra is.

A képzések mellett a bértámogatások szintén gyakori támogatási elemnek számítanak a hátrányos helyzetű álláskeresők esetében, mivel elméletben kompenzálhatják a munkáltatókat a munkavállaló alacsonyabb produktivitása miatt. Különösen a fiatalok esetében elterjedtek a bértámogatást magában foglaló, gyakran gyakorlati képzéssel (on-the-job training) egybekötött programok. Bördős, Csillag és Scharle (2015) fiatalokat célzó bértámogatások hatásvizsgálati összefoglalója alapján a bértámogatás, az on-the-job training és a mentorálási, tanácsadási szolgáltatások egyidejű nyújtása növelheti a hátrányos helyzetű, többnyire alacsonyan képzett fiatalok tartós elhelyezkedését – lásd például az egyesült királyságbeli New Deal for Young People programot (Blundell et al., 2004; Dorsett, 2006). A hátrányos helyzetű fiatalok foglalkoztatási esélyeit – Bördős, Csillag és Scharle (2015) irodalom-összefoglalója alapján – viszont csak a bőkezűbb, azaz nagyobb támogatási intenzitású (a bérkötség 40–60%-át fedező) és hosszabb (legalább 1–2 évig tartó) bértámogatások tudják igazán javítani. Ilyen programokra példákat találhatunk többek között Németországban (Caliendo et al., 2011) és Ausztriában is (Eppel és Mahringer, 2013).

A néhány hónapos, illetve alacsonyabb összegű támogatások vagy járulékkedvezmények kevésbé hatásosak: a rövid idejű, munkakipróbálást célzó gyakornoki programok inkább csak a kevésbé hátrányos helyzetű, jobban képzett fiatalok számára jelenthetnek ugródeszkat a munkaerőpiacon. További fontos tanulság, hogy a tapasztalatok alapján a bértámogatási programok során jelentős a lefölözés, így ezen keresztül a holtteher-veszteség mértéke is: a (főként európai és tengerentúli angolszász országokban végzett) hatásvizsgálati eredmények szerint a támogatottak nagy része a bértámogatás nélkül is elhelyezkedett volna, illetve gyakran olyan fiataloknak ajánlják fel a támogatási lehetőséget, akik eleve jobb helyzetben vannak a munkaerőpícon, és nem szorulnának rá. Emiatt nagyon fontos a megfelelő célzás az állami foglalkoztatási szolgálatokon, amihez viszont jól képzett és jelentős kapacitással rendelkező ügyintézői gárda szükséges; továbbá a statisztikai alapú profiling rendszerek is segíthetik a célzást. A bértámogatások másik hátulütője, hogy sok esetben csak a nagyobb vállalkozások képesek igénybe venni ezeket, mivel általában jelentős adminisztratív kapacitást igényelnek, ezért azokban a hátrányos helyzetű térségekben, ahol kevés a nagyvállalat, illetve nagyobb az informális szektor vagy az alkalmi munkák súlya, hatástalanok.

Magyarországon Krekó és munkatársai. (2021) az Ifjúsági Garancia Programon belül, 25 év alatti fiatalok számára elérhető, 90 napos munkakipróbálás határait vizsgálták tényellen-tétes módszerekkel – amely program lényegében egy bértámogatásnak feleltethető meg. Az eredmények szerint a program sikeresen növelte a részt vevő fiatalok elhelyezkedési esélyeit a nyílt munkaerőpiacon (azaz a nem támogatott állásokra vonatkozóan) is, a hatások pedig erősebbek voltak az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők körében. A Strategopolis (2018) ezzel szemben azt találta, hogy a bértámogatási programok inkább az idősebb munka-vállalók körében hatásosak. Végül, nem bértámogatási program ugyan, de a Munkahelyvédelmi Akcióterv – amely több hátrányos helyzetű célcsoport után kínál járulékkedvezményeket a

munkáltatók számára, köztük 25 év alatti fiatalok, kisgyermeket nevelők vagy szakképzettséget nem igénylő munkakörökben dolgozók után – szintén növelheti a fiatalok foglalkoztatottságát: erre utalnak Svračka (2019, 2020) hatásvizsgálatának eredményei is.

A fentiek mellett számos EU-s és hazai stratégia, irányelv és ajánlás is rendelkezésre áll a szakpolitika-alkotók számára, amelyek a fiatalokat (is) érintő foglalkoztatáspolitikai tervezésekor hasznosak lehetnek. Az állami foglalkoztatási szolgálatok európai hálózata (PES Network) több stratégiát, konferencia- és workshop-összefoglaló anyagot, ajánlást és gyakorlati kézikönyvet is kidolgozott a 25 év alatti, a pályakezdő és a NEET fiatalok segítésére vonatkozóan. Példa erre a NEET fiatalok elérésének (outreach) és megszólításának módszereit taglaló jelentés, amely több tagállamból is hoz példákat és potenciális jógyakorlatokat a témában (Hall et al., 2015). Ehhez kapcsolódva megjelent egy, az állami foglalkoztatási szolgálatok szakemberei számára írt gyakorlati kézikönyv is (Scharle és Csillag, 2016). Egy további példa az Ifjúsági Garancia implementációjáról írt jelentés, ami a program és keretrendszer megvalósításának kihívásait és sikertényezőit foglalja össze, szintén sok országpéldát megemlítve (Metcalfé és Curth, 2016). Ezek mindegyike kiemeli, hogy a fiatalok elérése és munkaerőpiaci aktiválása társadalmi és gazdasági szempontokból is egyre növekvő fontosságú. A három tanulmányt összegezve az alábbi főbb megállapítások emelhetők ki:

- A magas NEET-ráta miatt, a csoporton belüli sokszínűséget (sok magasan képzett, elbátortalanodott munkavállaló; inaktivitás, munkatapasztalat hiánya jellemző; jelentős a nők aránya) figyelembe véve, diverzifikált intézkedéscsomag bevezetése javasolt Magyarországon, különös tekintettel a munkatapasztalat-szerzés biztosítására.
- A sikeres, fiatalokat bevonó stratégiák általában alkalmaznak képzett, külön a fiatalok megszólításáért felelős munkatársat, vagy kooperálnak más, szintén ezzel a célcsoporttal foglalkozó szervezetekkel. A nem regisztrált fiatalok eléréséhez olyan partnerségi együttműködések keretében bevont szervezetekre van szükség, akik nem hivatali minőségben kapcsolatba kerülnek fiatal munkanélküliekkel (iskolák, helyi kis közösségekben működő szervezetek, ifjúsági szervezetek). A fiatalok által gyakran látogatott helyszíneken a mobil szolgáltatásnyújtás megszervezése, ezeken keresztül az információnyújtás és egyéb szolgáltatások biztosítása szintén új hidat képezhet a fiatalok és a foglalkoztatási szolgálatok között. Az ilyen mobil szolgáltatásnyújtási pontokra számos gyakorlat létezik a különböző tagállamokban.
- A foglalkoztatási szolgálatok együttműködése az általános és középfokú közoktatási intézményekkel segíthet nyomon követni a korai iskolaelhagyókat, és ezáltal mihamarabb képzéshez, vagy szakmai tapasztalathoz juttatni őket, ami preventív beavatkozásként megakadályozhatja a munkaerőpiaci hátrányok későbbi halmozódását. Bár egy ilyen együttműködés jelentős adatvédelmi akadályokba ütközhet, a potenciális hasznok érdekében érdemes lehet a megfelelő kormányzati szervekkel egyeztetve – az adatvédelmi irányelveket tiszteletben tartva, de akár a szükséges jogszabályok módosításával – ennek kereteit kidolgozni.
- A fiatal álláskeresők és a foglalkoztatási szolgálatok közötti kapcsolat kialakulását segíti, ha a hivatal képessé tud válni „az ő nyelvükön beszélni”, vagyis a fiatalok számára mindennapos kommunikációs csatornákat használni, mint például a Facebook, LinkedIn, Instagram (például

események szervezésére, reklámozására; tájékoztatás képzési és támogatási lehetőségekről; online szolgáltatások nyújtása képzés vagy tanácsadás terén).

- Néhány országban már pozitívak a tapasztalatok az online tanácsadással kapcsolatban is, ám fontos kiemelni, hogy ezek és az e-coaching szolgáltatások inkább a magasabban képzett álláskeresők számára javasoltak.
- A fiataloknak nyújtott pályatanácsadási szolgáltatások során a hosszú távú, jövőbeli szakmai fejlődési lehetőségeket is magában foglaló karriertervek felé érdemes terelni a fiatalokat.
- Javasolt a célzott kommunikációs stratégiák kidolgozása és alkalmazása a nagyvállalatok, a kkv-k és az egyéb munkáltatókkal folytatott kapcsolattartás fejlesztésére.

A fiatalok elérése Magyarországon is problémákba ütközik: Csillag, Molnár és Scharle (2020) vizsgálata alapján a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat csak korlátozottan képes megszólítani a 25 év alatti fiatalokat, és pont a leginkább hátrányos helyzetűek azok, akiket a legnehezebben sikerül elérni – különösen a periférián lévő, rurális térségekben magas a munkaerőpiacon kívül lévő inaktívak aránya. Bár a nem regisztrált fiatalok egy része nem is kíván dolgozni (például mert kisgyermeket nevel), más részük feltehetően azért nem regisztrál, mert bizalmatlan az állami intézményrendszerrel szemben (esetleg rossz tapasztalatai vannak azzal kapcsolatban); vannak továbbá „elbátortalanodott” inaktívok, akik azt gondolják, úgysem találnának számukra megfelelő munkát; sokaknak hiányos ismereteik vannak arról, hogy milyen előnyökkel járhat a regisztráció; esetleg feketén dolgoznak. Ezek a fiatalok azonban kimaradnak az olyan programokból, amelyek révén akár hosszú távú munkaerőpiaci előnyökre is szert tehetnének. Az NFSZ munkatársai gyakran túl leterheltek ahhoz, hogy a bevonásra kellő erőforrásokat fordítsanak, ezért fontos lenne például a nem állami (civil) szervezetek aktív részvétele a célcsoport megszólításához.

Fiatalokat célzó szakpolitikák, munkaerőpiaci és egyéb programok Magyarországon

Hazánkban több aktív munkaerőpiaci program is elérhető a 30 év alatti fiatalok számára, bár ezeknek sokszor előfeltétele az álláskeresőként történő regisztráció. A legfontosabb ilyen az Ifjúsági Garancia Program, amely Magyarországon a 2013–2020-as tervezési időszakban a GINOP 5.2.1-14, illetve a VEKOP 8.2.1-15 konstrukciók keretein belül valósult meg (a 2021–2027-es időszakban pedig várhatóan a GINOP Plusz operatív programban folytatódik). Az Ifjúsági Garancia Program fő célja, hogy minden fiatal számára biztosítva legyen annak lehetősége, hogy munkahelye elvesztését vagy a formális tanulás befejezését követően négy hónapon belül megfelelő minőségű állást találjon, vagy további oktatásban, gyakorlati képzésben részesüljön. Ennek eléréséhez bértámogatásra, képzésre, vállalkozóvá válási támogatásra, utazási és ideiglenes lakhatási támogatásra, illetve különböző munkaerőpiaci szolgáltatásokra (például munkaerőpiaci információ nyújtása, munkatanácsadás, pályatanácsadás, mentorálás) nyílt lehetőség. A programban egészen 2022-ig csak 15–25 évesek vehettek részt, 2022-től azonban a 25–29 éves korosztályra is kiterjesztették a lehetőséget, a megerősített ifjúsági garancia uniós elveinek megfelelően.

2022 előtt a 25–29 éves korosztály számára a GINOP 5.1.1 (VEKOP 8.1.1) „Út a munkaerőpiacra” program nyújtott a fentiekhez nagyon hasonló aktív eszközöket, szolgáltatásokat. Ebben kiemelt célcsoportnak számítottak a 25-29 éves pályakezdők, de más olyan állásnélküliek is részt vehettek, akik jelentős számban vannak jelen a NEET-ek között, például a kisgyermekes anyák (gyesről, gyedről visszatérők) vagy az alacsony iskolai végzettségűek. Hasonló volt a célcsoportja a TOP 5.1.1, 5.1.2 és 6.8.2 megyei, illetve helyi szintű foglalkoztatási együttműködések (paktumok) keretében meghirdetett munkaerőpiaci programoknak is. Egyes programok – például a GINOP 6.1.1 vagy az 5.1.4 – kifejezetten az alacsony iskolai végzettségűeket célozták (korhatár nélkül), míg a GINOP 5.3.12-ben a gyestről, gyedről visszatérő anyák vehettek részt.

Számos fiatalokat célzó vállalkozásindítási programot is meghirdettek amelyek például viszsza nem térítendő támogatást nyújtottak saját vállalkozás indításához (GINOP 5.2.2, 5.2.3 és VEKOP 8.3.1) vagy vállalkozásindítási képzést, tanácsadást és mentorálást nyújtottak, (GINOP 5.1.9, 5.2.7) valamint tőketámogatást és az önfoglalkoztatást finanszíroztak (GINOP 5.2.7). Az Országos Vállalkozói Mentorprogram (GINOP 1.1.2-VEKOP-17), pedig többek között a 35 év alatti fiatal vállalkozókat (mikro-, kis- és középvállalkozásokat) kívánta támogatni.

Szintén az Ifjúsági Garanciához kapcsolódóan indult a GINOP 5.2.4 „Gyakornoki program pályakezdők támogatására”, melynek során szakképzett 25 év alatti fiatalok foglalkoztatását vállaló mikro-, kis- és középvállalkozások juthattak bér- és járuléktámogatáshoz 9 hónapon keresztül, valamint a gyakornokokat támogató mentor bérpótlékát és eszközbeszerzést is el lehetett számolni.

A fenti GINOP programokon felül, illetve azok részeként az elmúlt néhány év során elérhető (volt) még néhány, kifejezetten a fiatalokat (vagy őket is) célzó bértámogatás⁵, amelyek többségét a Covid-19-válságra való tekintettel vezették be ideiglenesen. Ilyen volt például a vállalkozások munkaerő-támogatása 2020 októberétől, amely a 25 év alatti (vagy alacsony iskolai végzettségű) munkavállalók foglalkoztatására nyújtott 50%-os bértámogatást legfeljebb 6 hónapra; vagy a szakképzett fiatalok munkatapasztalat-szerzést elősegítő támogatása 2021 novemberétől, amely a 30 év alatti, 2011 óta szakképesítést szereztek után jár, és 90 napra nyújtható a bérköltség 100%-os fedezésére. Utóbbival lényegében megegyező konstrukció a hátrányos helyzetűek munkatapasztalat-szerzésének támogatása, amely szintén igényelhető 25–30 év közötti pályakezdők, a gyestről, gyedről vagy ápolási díjról visszatérők, tartós munkanélküliek vagy közfoglalkoztatásból kilépők (valamint az 50 év felettiek) után.

A már korábban említett Munkahelyvédelmi Akcióterv 2013-tól került bevezetésre, célja a hátrányos helyzetű munkavállalók foglalkoztatásának támogatása járulékkedvezmények nyújtásával. Alapesetben a munkáltatót terhelő szociális hozzájárulási adó és szakképzési hozzájárulás összesen 28,5%, az akcióterv révén azonban ez 14%-ra csökken a 25 év alatti nem pályakezdők, az 55 év felettiek és a szakképzettséget nem igénylő munkakörben foglalkoztatottak után. A 25 év alatti pályakezdők esetében két éven keresztül 0%-ra csökken a fenti járulék összege,

⁵ A támogatások 2022. június 30-tól csak a közép-magyarországi régióban érhetők el.

hasonlóan a tartós munkanélküliek és a gyestről, gyedről visszatérők esetében is; ez utóbbiaknál a harmadik évben 14%-os járulékot szükséges fizetnie a munkáltatónak. Végül, 2022. január 1-jétől a 25 év alatti fiatalok mentesülnek a személyi jövedelemadó fizetése alól is.

A Dobbantó Program azokat a 16. életévüket betöltő fiatalokat célozza, akik nem végezték el az általános iskola 8 osztályát. A program első évében a fiatalok alapkompétencia-fejlesztésben részesülnek, amely – a kiegészítő mentorálással együtt – felkészíti őket a továbbtanulásra. Ezt követi a műhelyiskolai program, melynek során 6–24 hónap alatt részszakma elsajátításra nyílik lehetőségük. A program végén a fiatal államilag elismert alapfokú végzettséget és szakképesítést tanúsító bizonyítványt szerezhet, mely legalább egy munkakör betöltésére képesít.

Összegzés és következtetések

A 15–29 éves fiatalok a legtöbb országban, így Magyarországon is hátrányos helyzetű munkavállalónak számítanak. Számos ok húzódhat meg e mögött: a munkáltatók életkor szerinti diszkriminációja; a munkatapasztalat hiánya miatt nehezebben találnak munkát, vagy csak alacsonyabb bérekért, rosszabb minőségű munkahelyeken (határozott idejű, bizonytalan állásokban, esetleg bejelentés nélkül); nehézséget jelenthet az oktatás és a foglalkoztatás közötti átmenet; sok esetben pedig a fiatalok aktuális élethelyzete („útkeresés” és a megfelelő pályaorientáció megtalálása, továbbtanulás, gyermekvállalás, más családtag gondozása) nehezíti meg a munkaerőpiaci mélyebb beágyazódást. Ezen nehézségek egy része természetes és sokszor csak átmenetileg áll fent a fiatalok életében, ugyanakkor a pálya elején jelentkező tartós sikertelenségek akár hosszú távú negatív hatásokkal is járhatnak a fiatal jövőbeli foglalkoztatási esélyeire vagy keresetere vonatkozóan (ún. sebzési vagy *scarring* hatás).

A 15–29 éves fiatalok körében a munkanélküliség és az inaktivitás szintje magasabb, a foglalkoztatottság pedig alacsonyabb, mint a 30 év felettiek között, különösen a legfiatalabb korosztályban: a 25–29 évesek mutatói inkább hasonlítanak az idősebb korosztályok mutatóihoz. A fiatalok körében az atipikus foglalkoztatás is magasabb arányban van jelen; relatíve többen dolgoznak részmunkaidőben, hétvégén, vagy az éjszakai órákban, illetve határozott idejű szerződéssel. Emellett a nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai alapján az alkalmi és a nem bejelentett foglalkoztatás is jelen van a fiatalok között. Mindezek mögött több tényező is állhat: részben a fiatalabb generáció eltérő igényei (részmunkaidős állás preferálása tanulás vagy kisgyermeknevelés mellett), másrészt viszont ez annak a jele is lehet, hogy a fiatalok bizonytalanabb, rosszabb minőségű állásokban dolgoznak, és kevésbé vannak beágyazódva a munkaerőpiacon.

A 15–29 éves nem tanuló, nem dolgozó fiatalok aránya (NEET-ráta) az elmúlt 10 év során hasonlóan alakult Magyarországon, mint átlagosan az Európai Unióban. Bár a 2020-as évben a koronavírus-válság hatására kis mértékben ideiglenesen megugrott, a NEET-ráta jellemzően csökkenő trendet mutat, 2021-ben 11,7% volt. Ugyanakkor a fiatalok csoportja nem homogén a munkaerőpiaci kilátások tekintetében, és egyes csoportok rosszabb helyzetben vannak az átlagnál. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek – az érettségivel nem rendelkezők – például

jóval nagyobb valószínűséggel válhatnak NEET-té, mint a magasabban képzettek. A nők körében is magasabb a NEET-ek aránya a férfiakhoz képest, ami elsősorban abból adódik, hogy a nők között jóval több a munkaerőpiacon kívül lévők (inaktívak) aránya, ráadásul a nemek közti különbségek az EU átlagánál nagyobbak tűnnek. E mögött feltehetőleg leginkább a (gyermek) gondozási feladatok állhatnak: Magyarországon átlagosan hosszabb ideig maradnak otthon szülés után a nők, mint a legtöbb európai uniós tagállamban, illetve nagyobb gyermekek, vagy egyéb gondozásra szoruló családtag esetében is nagyobb részben hárul a nőkre a gondozás, emiatt viszont a munkáltatók diszkriminációja is erősebb lehet velük szemben. A területi különbségek is viszonylag számottevőek Magyarországon: egy észak-magyarországi vagy észak-alföldi, vidékies térségben élő fiatalnak például jóval nagyobb esélye van NEET-té válni, mint egy budapesti vagy egy nyugat-magyarországi nagyobb városban élőnek. A fiatalok körében a részmunkaidős foglalkoztatás, a határozott idejű munkaszerződés, a túlóra és a feketemunka is relatíve gyakorinak számít, különösen a legfiatalabbak körében.

A fiatalok munkaerőpiaci nehézségein ugyanakkor – elméletben – több bevált eszköz is segíthet. Más országokban végzett programok hatásvizsgálati tapasztalatai alapján a munkaügyi intézményrendszer által nyújtott képzések vagy bértámogatások hatásosak lehetnek a fiatalok munkaerőpiaci helyzetének javítására, de nem minden esetben. A képzéseknél fontos a megfelelő célzottság, a kis volumenben indított, a helyi munkaerőpiac igényeihez illeszkedő, jó minőségű és gyakorlatorientált képzés, valamint a személyre szabottság – azaz a különböző eszközök kombinálása az álláskereső nehézségeire és igényeire szabva. A bértámogatások esetében szintén nagyon fontos, hogy ezek kombinálva legyenek más eszközökkel és szolgáltatásokkal (például mentorálással és munkahelyi képzéssel is), emellett a tapasztalatok alapján inkább a hosszabb és magasabb támogatási intenzitású programok lehetnek hatásosak. A nemzetközi szakirodalom, valamint a hazai programok értékeléseinek tapasztalatai is felhívják a figyelmet a célzás fontosságára: a képzések és a bértámogatások esetében is gyakran jelentős a lefölösés és a holttehervesztés mértéke, azaz sokszor az eleve jobb helyzetű (képzettebb, tapasztaltabb, talpraesettebb, motiváltabb) álláskeresőket kerülnek be a programokba, akik önállóan, a program nélkül is nagyobb eséllyel találnának munkát. Ezzel szemben a leghátrányosabb helyzetűeket, akiknek a legnagyobb szükségük lenne a segítségre, gyakran kimaradnak a programokból. Ez egyrészt megnehezíti a programok hatásvizsgálat, másrészt se nem méltányos, se nem hatékony, hiszen az erőforrások pazarlásához vezet. A lefölösés sokszor abból adódik, hogy az állami munkaügyi intézményrendszer eleve nehezebben éri el a hátrányos helyzetű fiatalokat, akik nem regisztrálnak álláskeresőként. A nem regisztráltak egy része nem is kíván dolgozni, mások azonban egyéb okokból nem regisztrálnak. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat előtt álló egyik fontos kihívás, hogy ezeket a fiatalokat is megszólítsa valahogyan.

A hazai kínálatban az Ifjúsági Garancia Program az egyik legfontosabb intézkedés, amely a fiatalok munkaerőpiaci helyzetének javítását célozza meg. A célcsoport kibővítése a 25–29 éves korosztályra a megerősített ifjúsági garancia révén azt jelzi, hogy a jövőben nagyobb hangsúly kerül erre a korosztályra is.

Irodalomjegyzék

Adamecz-Völgyi A., Csillag M., Molnár T. és Scharle Á. (2017). Képzéssel a munkaerőhiány ellen? A munkaügyi központok által szervezett vagy finanszírozott képzések célzása és eredményessége. In Fazekas K. és Köllő J. (szerk.), *Munkaerőpiaci tükrök 2016* (pp. 173–182.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: http://www.mtaki.hu/wp-content/uploads/2018/01/mt_2016_hun_54.pdf.

Blundell, R., Costa Dias, M., Meghir, C. és Van Reenen, J. (2004). Evaluating the Employment Impact of a Mandatory Job Search Program. *Journal of the European Economic Association*, 2(4): 569–606.

Bördös K., Csillag M. és Scharle Á. (2015). *What Works in Wage Subsidies for Young People: A Review of Issues, Theory, Policies and Evidence*. Employment Working Paper, 199. Genf: International Labour Office, Employment Policy Department. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: https://www.ilo.org/employment/Whatwedo/Publications/working-papers/WCMS_466538/lang-en/index.htm.

Bördös K. és Petróczi A. (2019). A tartós munkanélküliek, valamint az 50 év feletti és a fiatal álláskeresők munkaerőpiaci integrációjának lehetőségei. Budapest: HÉTFA Kutatóintézet - Kutatászáró tanulmány. 2019. augusztus 30. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: https://hetfa.hu/wp-content/uploads/2019/10/HETFA_zarotanulmany_FINAL_20190830.pdf.

Caliendo, M., Künn, S. és Schmidl, R. (2011). Fighting Youth Unemployment: The Effects of Active Labor Market Policies. SSRN Scholarly Paper ID 1977808. Rochester: Social Science Research Network. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <https://papers.ssrn.com/abstract=1977808>.

Csillag M., Molnár T. és Scharle Á. (2020). Do the Public Employment Services Reach Non-Employed Youths? Budapest: Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <http://yepartnership.ibs.org/pl/p/do-the-public-employment-services-reach-non-employed-youths>.

Dorsett, R. (2006). The New Deal for Young People: Effect on the Labour Market Status of Young Men. *Labour Economics*, 13(3): 405–422.

Eichhorst, W. (2015). Does Vocational Training Help Young People Find a (Good) Job? *IZA World of Labor*, 2015: 112 doi: 10.15185/izawol.112. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <https://doi.org/10.15185/izawol.112>.

Eppel, R. és Mahringer, H. (2013). Do Wage Subsidies Work in Boosting Economic Inclusion? Evidence on Effect Heterogeneity in Austria. WIFO Working Papers, 456. Bécs: Austrian Institute of Economic Research (WIFO). Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <https://www.econstor.eu/handle/10419/128998>.

Hall, A-M., Metcalfe, H. és Irving, P. (2015). PES Practices for the Outreach and Activation of NEETs – A Contribution of the Network of Public Employment Services. Brüsszel: Európai Bizottság. Letöltés időpontja: 2022. november 10., forrás: https://www.cedefop.europa.eu/files/pes_practices_for_the_outreach_of_neets_report.pdf

Scharle, Á. és Csillag, M. (2016). Gyakorló szakemberek kézikönyve: A foglalkoztatásban, oktatásban vagy képzésben részt nem vevő (NEET) fiatalok fenntartható aktiválása. Európai Bizottság. Letöltés ideje: 2019. április 25., forrás: https://nfsz.munka.hu/Lapok/munkaugyi_szolgaltatok_europa/content/gyakorlo_szakemberek_kk_a.pdf.

Fox, L. és Kaul, U. (2018). *The Evidence Is In: How Should Youth Employment Programs In Low-Income Countries Be Designed?* World Bank Policy Research Working Paper 8500, Világbank Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/837861530219586540/pdf/WPS8500.pdf>

Kluve, J. (2014). Youth Market Labor Interventions. *IZA World of Labor*. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <https://doi.org/10.15185/izawol.106>.

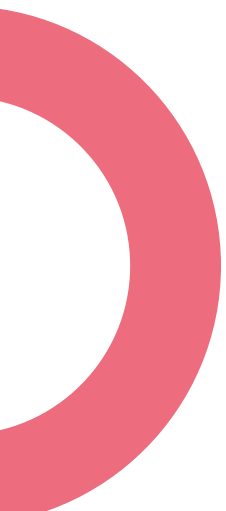
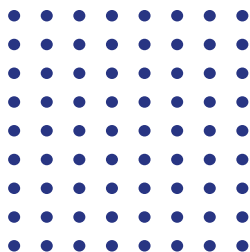
Kluve, J., Puerto, S., Robalino, D., Romero, J. M., Rother, F., Stöterau, J., Weidenkaff, F. és Witte, M. (2016). Do Youth Employment Programs Improve Labor Market Outcomes? A Systematic Review. *IZA Discussion Paper*, 10263. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <https://docs.iza.org/dp10263.pdf>.

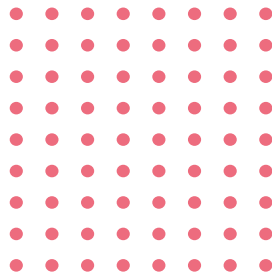
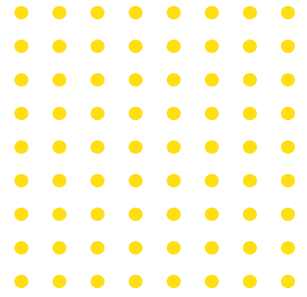
Krekó J., Csillag M., Munkácsy B. és Scharle Á. (2021). Can a Short-Term Job Trial Programme Kick-Start Young Job-seekers' Career? Budapest: Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <http://yepartnership.ibs.org/pl/p/can-a-short-term-job-trial-programme-kick-start-young-jobseekers-career>.

Metcalfe, H. és Curth, A. (2016). *PES Network Conference: Implementation of the Youth Guarantee: Challenges and Success Factors: Summary Report*. Luxemburg: Publications Office of the European Union. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <http://dx.publications.europa.eu/10.2767/159905>.

Strategopolis (2018). Aktív munkaerőpiaci eszközök eredményességének értékelése – Hatásosság, eredmények, javítási lehetőségek: Nemzetközi szakirodalom, hazai eszközök hatásvizsgálata és a rendszer értékelése alapján. Kézirat. Svraka A. (2019). The Effect of Labour Cost Reduction on Employment of Vulnerable Groups. *Public Finance Quarterly*, 64(1), 72–92.

Svraka A. (2020). The Effect of the Job Protection Action Plan. In Fazekas K., Csillag M., Hermann Z. és Scharle Á. (szerk.), *The Hungarian Labour Market 2019* (pp. 110–111.). Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, ELKH. Wilson, T. (2013). *Youth Unemployment: Review of Training for Young People with Low Qualifications*. BIS Research Paper, 101. London: Department for Business, Innovation and Skills. Letöltés időpontja: 2022. október 17., forrás: <https://moderngov.lambeth.gov.uk/documents/s54426/Department%20of%20Business%20Innovation%20and%20Skills%20research%20paper%20101.pdf>

07

A magyarországi fiatalok hetedik legégetőbb problémája: bűnözés

Rosta Andrea

Bevezetés

A kriminológia, a kriminálpolitika, a büntetőjog és a büntetőjog-tudomány, valamint a kriminológiai és kriminálpszichológia felől régóta tapasztalható szakmai kíváncsiság a fiatalok bűnözés jelensége iránti. Az ezt vizsgáló tudományos kutatásokon túl a téma iránti társadalmi, politikai érdeklődés is jelen van. Nem véletlenül, hiszen a fiatalok bűnözés mindenkori alakulása – több más társadalmi jelenséggel egyetemben – egyfajta kortükörként szolgál. Benne van a jelen, hogy milyen társadalomban élnek fiataljaink és mi, felnőttek, és benne van a jövőkép egy szelete, a következő generáció erkölcsi állapota, egészsége. A bűnözésre és a fiatalok bűnelkövetők világára aggodalommal tekintünk, hiszen létviszonyaink és a társadalom morális állapotának kitüntetett fokmérője, közbiztonságunk és a közbizalom alakítója. Nem véletlen, hogy a 2020-as nagymintás ifjúságkutatás (Domokos és mtsai, 2021) nemzedéki problématerképére felkerült a bűnözés, a hazai ifjúságot leginkább érintő problémák közül a hetedik helyre – ahogy 2008 óta minden vizsgálati ciklusban a top 7-ben szerepel.

Jelen tanulmány a bűnözésen belül a fiatalok bűnözés kérdésével foglalkozik. Tartalmát tekintve egyfelől a jelenség kriminológiai, kriminálpszichológiai megfigyeléseit taglalja, másfelől pszichológiai oldalról közelít, kitüntetetten reflektálva a serdülőkorú nemzedék problémáira, megragadva annak sajátos légkörét. Arról az érzelmi-hangulati atmoszféráról van szó, „amelyet a felnőtt ember oly nehezen és hiányosan idéz vissza, az ifjú viszont benne él, mint tengerben a hal, ezért nem látja igazán [...], érzelmi gazdagság kínzó sivársággal váltakozik, csapongó hangulatok közönnyel, nagy várakozások reménytelenségérzéssel és halálközelséggel, a jövőre való beállítódás a pillanatban éléssel” (Vikár, 1980: 14). Ez a többszintű ellentmondás, az egyensúlytalan állapot, a jövőt megalapozó döntések komoly próbatétel elé állítják a fiatalot, és egyszerűen megnehezítik a megfelelést a társadalmi beilleszkedés és társadalmi hasznosság elvárásaival szemben.

Az életkori sajátosságok és kihívások okán kitüntetetten ebben az életciklusban kezdődik el és/vagy válik hangsúlyossá a normasértő magatartások kipróbálása, illetve gyakoribbá válása. A fiatalok veszélyeztető tényezőivel, problémás viselkedéseivel kapcsolatban célszerű fiatalok problémaviselkedés szindrómájáról beszélni (Pikó, 2012). Elsőként az egyes elemek közötti igen gyakori összefüggések hívták fel a figyelmet a halmozódásra; a serdülőkorú veszélyeztető magatartások gyakori együttjárást mutatnak, vagyis tünetegyüttest alkotnak. Ezek között feltűnik

a korai és kockázatos szexuális aktivitás, az agresszív és antiszociális viselkedés, a dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás, az alkalmazkodási, iskolai beilleszkedési és tanulási nehézségek, továbbá a pszichés zavarok különböző megnyilvánulásai, mint a szorongás, depressziós tünetek, elégedetlenség, reménytelenség és pesszimizmus (Pikó, 2012). Ezen tünetegyütteshez sorolhatók a fiatalkorú elkövetők enyhébb vagy súlyos normasértő cselekményei.

A fiatalkorú bűnözés társadalmi jelentősége

A bűnözés és a korcsoportok kriminológiai vizsgálatai közül is az egyik legizgalmasabb kérdés a fiatalkorúak kriminalitása. A jelenség társadalmi jelentőségét sok minden indokolja.

Egyfelől mint védelemre és gondoskodásra szoruló, a társadalmat építő jövő generációként különös figyelmet fordul feléjük. Ebben a korosztályban minden társadalom a saját jövőjét láthatja, ezért fokozott felelősséget érez irányában és érzékenyebben reagál annak problémáira, illetve megnyilvánulásaira. Mindeközben ez a demográfiai csoport a társadalmi fejlődés új elemeit is magában hordozza, amelyek a jelen társadalmában nem ritkán normaszegő, deviáns jellegűek lehetnek.

Másfelől a fiatalkorú elkövetőkkel szemben mindig ott van a – nemegyszer alaptalan, statisztikailag sem alátámasztható – félelem, miszerint ők a jövő felnőttkorú elkövetőinek utánpótlását alkotják. Ez mellett a fiatalkorúak szűk köre által elkövetett jogsértések alapján megvan a hajlam a társadalomban, hogy az egész ifjúságot elmarasztalja és annak értékválságos állapotát hangoztassa. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy az elmúlt évek hazai büntetőjogi gyakorlatában a rájuk vonatkozó jogszabályi keretek szigorodásának (pl. büntethetőségi korhatár csökkentése, 12–14 év közötti elkövetők büntethetőségét megalapozó bűncselekménytípusok folyamatos szaporodása), illetve célzott kezelésükben a lehetőségek szűkülésének (pl. fiatalkorúak bíróságának megszüntetése) lehettünk tanúi.

Nemcsak általában az ifjúság erkölcsi állapotát tükrözheti az „fk. bűnözés”, hanem egyfajta kritikaként is felfogható a felnőtt társadalom irányába, amennyiben a negatív környezeti tényezők – beleértve a nevelés – kitüntetett szerepét a korosztállyal foglalkozó minden kutató elfogadja. Társadalmi vonatkozásban a fiatalkorú bűnözés jelentőségét adja oksági háttérének és kezelésének komplexitása is, mely speciális figyelmet, odafigyelést vár el. A normaszegő magatartás kiindulópontját keresve antropológiai, orvosi/genetikai, pszichológiai, szociológiai elméletek egész sorával találhatjuk szembe magunkat. A fiatalok pszichológiai és szociológiai értelemben vett sajátos átmeneti helyzete miatt a fiatalkori bűnözés „diagnózisában” nem lehetséges egy motívum feltevése, és nem megfelelő szemlélet a lineáris (ok-okozati) gondolkodás sem; kizárólag több tényező együttes figyelembevételével és cirkuláris (egymásra ható) okságban elemezhető. Mindezek okán a jelenség megelőzésében és kezelésében is komplex viszonyulást vár el a társadalomtól.

A fiatalkorú bűnözés populációja életciklus tekintetében a serdülőkort fedi le, azt az életkor-intervallumot, amely a társadalmi beilleszkedés szempontjából meghatározó jelentőségű. Az egyén ebben a korban sajátítja el az alkalmazkodás, beilleszkedés készségét, de a kritikai,

társadalomra reflektív énjét is ekkor csiszolgatja, miközben keresi és kipróbálja magát. A generációs szakadék talán itt a legtávolabbi, amely önmagában hordozza a konfliktusok lehetőségét. A fiatalkorú bűnözés nemcsak társadalmi, hanem azon belül is fontos jogi vonatkozásokkal bír, szerepe meghatározó a jogfejlődésben. A fiatalkorú kriminalitás megalkotta a büntethetőség enyhébb fokát, a humanizmus és emberség eszméje mentén a „más elbánás” elvét, differenciálta az igazságszolgáltatás hagyományos célját, beemelve a nevelés gondolatát a büntetőjog értelmezésébe, illetve új büntetőjogi eszközök és intézmények bevezetését generálta (Rosta, 2014). A fiatalkorú bűnözés – kis túlzással – a büntetőjogi rendszer egészét forradalmasította, akár az egyes büntetőjogi életkorok differenciálódásával, akár azzal, hogy több, korábban csak a fiatalkorúakra irányadó büntetőjogi eszköz alkalmazását tette lehetővé a későbbiekben felnőttekre irányadóan is, szélesítve a büntetőjogi palettát. A fiatalkorú bűnözés társadalmi relevanciájának bizonyítéka, hogy a rájuk reflektáló jogrendszer alakításában a nemzeti jogalkotásnak kitüntetetten figyelembe kell vennie nemzetközi szabályokat és ajánlásokat, tekintettel a fiatalok életkori alapú jogi védettségére és kiszolgáltatottságukra.¹

A fiatalkorúak által megvalósított bűnözés társadalmi jelentősége megjelenik a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiában, mint annak kiemelt beavatkozási területe [1744/2013. (X. 17.) Korm. hat. 2.4.]. Ahogy a stratégia megfogalmazza, „a gyermekek és fiatalok kiemelt kockázatú csoportot képeznek bűnmegelőzési szempontból, hiszen hiszékenyséjük, bizalmuk, óvatlanságuk és csekély testi erejük miatt kiváló célpontjai egy-egy bűncselekménynek. A kortársak nyomására hajlamosak olyan cselekmények gyakran csoportos elkövetésére, amelynek következményeivel nincsenek tisztában, és ez az információhiány az elkövetővé válásuknak kiemelkedő kockázatát jelenti. Éppen ezért a gyermek- és ifjúságvédelem intézkedéseinek kiemelten koncentrálnia kell ezen célcsoport igényeire és a kettős célzatú speciális prevenciók kidolgozására” [1744/2013. (X. 17.) Korm. hat. 8.2.]. Végül, de nem utolsósorban társadalmi és jogi vonatkozásban is kiemelt büntetőjogi életkori kategóriát alkotnak a fiatalkorúak azzal, hogy velük kapcsolatosan van egy megelőlegezett bizalom változásuk, javulásuk, viselkedésük korrekciója iránt, különösen korai pszichoszociális beavatkozások segítségével. A hatályos jogszabály alapján fiatalkorúnak tekinthető az a személy, „aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem” (2012. évi C. tv. 105. §). Védelmüket hivatott megalapozni a gyermekvédelem rendszere², illetve a hazai büntetőjog védelem- és nevelésorientációja a fiatalkorúakkal szembeni eljárás során. „A fiatalkorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalkorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani” [2012. évi C. tv. 106.§ (1)].

¹ Erről bővebben Rosta, 2014: 143–182.

² 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról; 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről; Magyarország Alaptörvénye XVI. cikk (1), (3).

Helyzetkép

A bűnügyi fertőzöttség kapcsán a fiatalok (bűn)elkövetők érintettségének bemutatása nem ró egyszerű feladatot a vizsgálójára. Egyfelől a korábban nyilvánosan hozzáférhető gyermek- és fiatalok bűnözéséről szóló önálló tájékoztató megszűnt.³ Másfelől a még elérhető anyagokat többnyire az adott naptári évet követően, nemegyszer jelentős késéssel állítják össze (a bekerült adatok pedig legtöbbször a jogi eljárások elhúzódása miatt nem a konkrét év bűnügyi alakulásáról, hanem korábbi évek tendenciáiról szólnak), ráadásul egyre kevesebb minőségi adatot közölve. A fiatalok esetében – éppen átmeneti és kiszolgáltatott helyzetüknél fogva – sokkal több típusú adatra lenne szükség a pusztán jogi elemeken túl, mint a felnőtteknél, de napjainkra még a jogilag releváns adatok egy része sem jelenik meg a fiatalok bűnözéséről szóló tájékoztató adatok között.⁴

A rendelkezésre álló szerény információk a következőket tükrözik (KSH, 2022). A 2021-es évre vonatkozó adatok alapján a fiatalok elkövetők száma 7666 fő, amely a 14–17 év közötti elkövetőket jelenti, ugyanakkor nem tudjuk meg a 12–14 év közöttiek számát,⁵ őket a statisztika a gyermekkorúak kategóriájában összesíti, eszerint 14 év alatti bűnelkövető 1763 fő. A fiatalok elkövetők a regisztrált elkövetők 5,2%-át adják ki 2021-ben (KSH, 2022). A fiataloknál a nemek aránya lényegében követi a felnőttek esetén tapasztalható nemi megoszlást: a fiúk aránya 2020-ban 82,5%, míg a lányoké 17,4% (Legfőbb Ügyészség, 2019). A rendszerváltozástól egy hosszan tartó trend alakult ki: a fiatalok elkövetők száma nem ment 10 ezer fő alá. A rendszerváltás előtti és utáni időszakot áttekintve, a fiatalok elkövetők érintettségében a csúcspont 1997-ben volt, amikor számuk elérte 13.955 főt (Rosta, 2014). A 2010-es évet kiindulásnak véve folyamatos csökkenés tapasztalható, 2014-től aztán 10 ezer fő alá esett számuk, 2017-ben mérték a legalacsonyabb számot, 6492 fiatalot. Az összességében belüli részesezésük az elmúlt egy évtizedben (2012–2022) 9,5% és 5,2% között ingadozott (KSH, 2022). Az elmúlt évtized trendjét az alábbi összesítő ábrában foglaljuk össze (1. ábra).⁶

A korábbi tájékoztató anyagok (Legfőbb Ügyészség, 2009–2012) alapján elmondható, hogy az „fk-sok” bűnözési struktúrája követi az összességében mintát, jellemzően nagyon elleni cselekmények fordulnak elő, ezen belül is lopások. 2008–2012 között a nagyon elleni cselekmények teszik ki az esetek 53–65%-át; lopás 27–30%, betöréses lopás 9–12%, míg rablás 3–4%. Ezidőtájt a cselekmények közül második helyre a közrend elleni bűncselekmények kerültek (22–26%), a dobogó harmadik fokán pedig a személy elleni bűncselekmények (9–14% között), benne a szándékos testi sértések aránya 7–10% körül mozgott. A szándékos emberölés miatt 12–34 főt ítéltek el ebben az időintervallumban. Korosztályi jellegzetességük bűnözésük megvalósításában is tetten érhető, jellemzően csoportos, közös elkövetésben vesznek részt, társaik kortársaik vagy (fiatal) felnőttek (Csemáné Váradi, 2016).

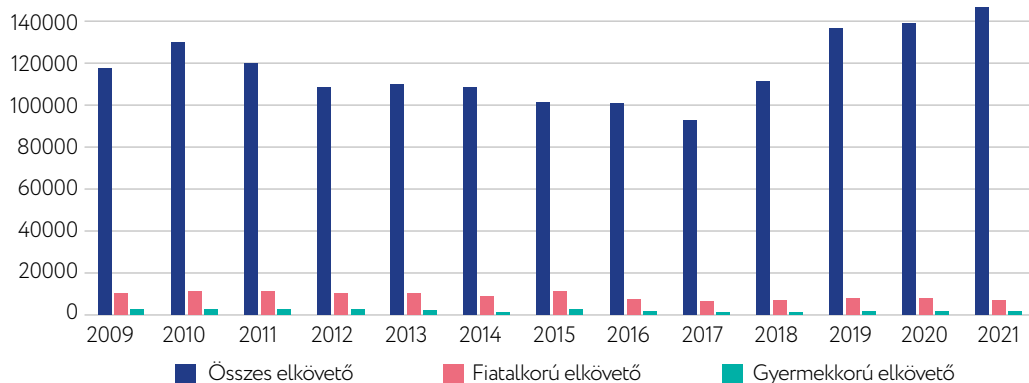
³ A szerző a bővebb adatokkal szolgáló „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről” című statisztikákat a 2013-as évig tudta beszerezni, vélhetően ezt követően ebben a formában a tájékoztató nem jelent meg többé.

⁴ Vö. az ügyészség évente megjelenő *Tájékoztató a bűnözésről* kiadványa, ahol csak a regisztrált elkövetők számában válik vizsgálható kategóriává a fiatalok köre.

⁵ Fiataloknak a hatályos büntető törvénykönyvben a 12–18 év közötti személy számát (2012. C. tv. 105. §).

⁶ Fiatalok elkövető alatt a statisztika 14–17 éves korosztály tagját érti, míg gyermekkorú elkövetőként 14 év alatti személyre gondol.

1. ábra: Regisztrált elkövetők és fiatalkorú elkövetők száma

Forrás: KSH, 2022 (saját szerkesztés)

A fiatalkorú bűnözők csoportja

A fiatalkorú bűnöző meghatározása többféle megközelítésből értelmezendő. Jogi kategóriaként a büntetőjogi életkorok egyike. A pszichológiai fejlődésméletek tükrében többé-kevésbé egyetemes jellemzőkkel bíró életszakasz. Társadalmi meghatározottságában egy sajátos, átmeneti helyzetben lévő, önálló kultúra- és társadalomformáló csoport.

Jogi vonatkozásban

A fiatalkorú bűnelkövető megfogalmazás alapvetően egy jogi kategória. A jelenleg hatályos büntetőjogi törvény értelmében fiatalkorúnak számít, „aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem” (2012. évi C. tv. 105. §). Az új magyar büntető törvénykönyv 12 évre csökkentette a fiatalkorúság alsó határát az évtizedekig gyakorlatként fennálló 14. életévhez képest. A büntetőjognak alapvetően nincs köze a gyermekkorú bűnelkövetőkhöz, amennyiben nem büntethetőek életkorúknál fogva, mely a hazai szabályozásban a betöltött 14. életév alatt van (2012. évi C. tv. 16. §). Feltűnik az előbbi két életkori kategóriában egy átfedés, sajátos életkor-intervallum: a 12. és 14. életéve közötti elkövető csak bizonyos erőszakos bűncselekmények (emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, testi sértés, hivatalos személy elleni erőszak, közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak, terrorcselekmény, rablás és kifosztás) kapcsán büntethető⁷, amennyiben az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással (2012. évi C. tv. 16. §).

A fiatalkorú bűnözés jogi kategóriájáig⁸ való eljutás egy hosszan tartó társadalomtörténeti fejlődés eredménye; megjelenik benne a francia forradalom által megteremtett törvény előtti

⁷ Ezen büntetendő cselekmények köre az új Btk. 2012-es bevezetés óta nő.

⁸ A hazai büntetőjog rendszerébe az 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétésekről (Csemegi-kódex) vezette be először ezt a jogi kategóriát. Belátási képességgel rendelkező 12–16 életkor között határozva meg büntethetőségüket, és annak enyhébb lehetőségét (83–84.§).

egyenlőség elve, majd szintén társadalomtörténeti változások eredményeként a gyerekekkel/ fiatalokkal szembeni bánásmód változásai⁹ – többek között felülírva „a gyerek mint kicsi felnőtt” elképzelést. Ez az eltérő paradigma relativizálta a törvény előtti egyenlőség elvét az életkor tekintetében, többek között a büntetőjogi felelősségre vonás esetén is. „Mindezek mögött több irányban megragadható tudománytörténeti fejlődés áll, mely észszerűvé és indokoltá tette az életkor szerinti differenciálódást. Abban, hogy a modern társadalmak korától önálló fejlődésű életszakasznak (ráadásul több szakaszra bontottan) tekintjük a gyerekek világát, nagy szerepet játszott a pszichológia, pontosabban a fejlődéslélektan tudományának eredményei, illetve a szociológia diszciplínának ide vonatkozó ismeretei, így mindenekelőtt azaz elképzelés, hogy az egyén fejlődését vizsgálva nem hagyható figyelmen kívül annak a szociális mezőnek, társadalmi körülményeknek vizsgálata, mely őt körülveszi” (Rosta, 2014: 40).

Fiatalkorúak a pszichológiai fejlődéselméletek tükrében

A fiatalkorú bűnelkövetők fejlődési életciklusukat tekintve a serdülők táborába tartoznak. „A serdülőkör az emberi lét legígéretesebb, változásokban és fordulatokban gazdag, válságosan bonyolult, forradalmian nehéz szakasza” (Bagdy, 2014: 116). A serdülőkörrel foglalkozó modern elméletalkotók több paradigmában gondolkodnak (Cole & Cole, 1997), elképzelésük egyben egy klasszikus tudományos vitát is érint, miszerint az emberi fejlődésre gyakorolt hatásban az öröklött vagy a környezeti tényezőknek van meghatározó szerepe. Ez a kérdés a fiatalkorú elkövetők kapcsán is releváns.

Az egyik nézőpont a biológiai érési megközelítés, mely a biológiailag megalapozott életciklus-fejlődést hirdelve, a serdülőkort egyetemes fejlődési szakasznak tekinti. A fejlődés forrásai endogének, vagyis biológiai örökségből fakadnak, és a fejlődés fő oka az érés (Cole & Cole, 1997). A hipotézis legismertebb képviselője Sigmund Freud osztrák ideg orvos, aki alapvetően biológista szemléletű (vagyis a fejlődést elsősorban az öröklött biológiai adottságok kibontakozásának tekintette), ugyanakkor a fejlődésben a szociális tényezőknek nagyobb jelentőséget tulajdonított, mint „paradigmatársai” (vö. Freud, 2020). Freud pszichoszexuális fejlődéselméletében a serdülőkör fejlődési szakaszában (mint utolsó fejlődési állomásban) a résztönszönök végleg egyesülnek és hierarchizálódnak; a korábbi fejlődési szakaszok élményei felelevenednek és újrendeződnek; a serdülőknél megjelenik a felnőtt nemi vágy, és igyekeznek azokat kielégíteni; e körben az ödipális komplexus újra jelentkezik, de ennek feloldása a családon kívüli „tárgyválasztással” történik; jellemző az érett szexualitás és a teljes impulzusmennyiség (Cole & Cole, 1997).

Az emberi fejlődést magyarázó másik modell a környezeti tanulási elmélet, mely irányzat a szociális környezet szerepét emeli ki a gyermekek viselkedésének alakításában. A fejlődés forrásai exogének, vagyis külső tényezőkből fakadnak, fókuszban pedig a tanulás áll (Cole & Cole, 1997). Képviselői között akadtak olyanok, akik a környezeti tényezők emberi fejlődésre gyakorolt hatására helyezték a legnagyobb hangsúlyt, és az adott korszakhoz feltételezett

⁹ Erről bővebben Rosta, 2014: 23-70.

egyetemes tulajdonságok létét megkérdőjelezték, de legalább is nem tulajdonítottak olyan jelentős hatást az emberi magatartásra (Cole & Cole, 1997).

A serdülőkorral foglalkozó modern elméletek harmadik irányzata az univerzális-konstruktivista megközelítés, mely egyesítette a serdülőkorra vonatkozó biológiai szempontú, illetve környezeti tanulást hangsúlyozó álláspontokat. Az elmélet szerint „e szakasz egyedi jellemzői a kulturális szerveződéstől függetlenül, a minden társadalomban jelen lévő biológiai és szociális tényezők egymásra hatásaként jönnek létre” (Cole & Cole, 1997: 590). A képviselők taborából Jean Piaget svájci és Erik Erikson amerikai pszichológusokat érdemes külön kiemelni. Piaget elképzelésének középpontjában a pszichés fejlődés áll, ami pedig a világ megismerő ábrázolási és szemléltetési (kognitív reprezentáció, illetve rekonstrukció) képességének fejlődésén, folyamatos differenciálódásán keresztül valósul meg. Ezt a formális műveletek kora, vagyis a formális és logikus gondolkodás megjelenése teszi lehetővé: a jelenség mint egész tárul fel előttük, általánossá válik egy problémán belül minden logikai kapcsolat módszeres végiggondolása, a különböző változók közötti összefüggések megértése, a lehetséges kombinációk számbavétele, a hipotézisekkel való operálás és a fokozott érdeklődés elvont eszmék, és maga a gondolkodás folyamatai iránt (Cole & Cole, 1997). Azzal, hogy serdülőkorban megjelenik a gondolkodás rendszerezettsége és a tervezettség, lényegében megváltozik az ember addigi pszichológiai működése, „megváltozik a serdülők önmagukról való tudása, a kortársakkal való kapcsolatuk, a munkaképességük és a társadalmi ideálokhoz való hozzáállásuk” (Cole & Cole 1997: 591). Piaget eszmeifuttatásának a fiatalkori bűnözés témájára vonatkozó felhasználásában fontos megállapítani, hogy a gondolkodásnak eme magasabb és kiteljesedettebb szintje alkalmasabbá, hatékonyabbá teszi őket a kifinomultabb és tervezettebb elkövetésekre. Emellett Piaget szerepet tulajdonít a gyerekeknek mint saját fejlődésük aktív közreműködőinek, így magát a tudást is úgy értelmezi, mint ami a világ módosításából és átalakításából származik, melyet a gyermekek aktív szereplőként konstruálnak a biológiai és a környezeti körülmények által szolgáltatott elemek felhasználásával (Cole & Cole, 1997). Ez már a tudatosság nagyobb fokát előlegezi meg, így a jog is más szempontból tekint erre a fejlődési szakaszra, feltételezve a serdülők esetében annak képességét, hogy látják cselekményük súlyát és tisztában vannak a társadalom elvárásaival.

Erikson egész életen át tartó pszichoszociális fejlődélméletében a serdülő életszakasz szintén kitüntetett helyet foglal el, mert erre a korra datálja az általa az élet legfőbb feladatának tekintett identitás kiépítését (Carver & Scheier, 1998). A serdülőkor kiemelt szerepe az Erikson-féle modellben leginkább abban érhető tetten, hogy a serdülő a felnőtt identitás kialakítása érdekében lényegében minden korábbi fejlődési szakasz krízisét megismétli, és újra feldolgozza. Az identitás kiépítése az ember egyik legfőbb feladata, amennyiben az identitás olyan elemeket foglal magában, mint az én kialakítása. Olyan kérdésekre keres választ a serdülő, mint hogy mit gondolok magamról, ki vagyok én, mit érek, mik az igényeim, mi a célom. A serdülőkor olyan feladatok elé állít, mint a saját, önálló életvitel kialakítása; a megfelelő életpálya és partner megtalálása; a felnőtt ember normáinak és a társadalmi szerepeknek való megfelelés, valamint az első lépések megtétele a saját sorsáért és másokért érzett felelősség vállalása felé. Mindeközben „a gyerek vélekedéseinek, képességeinek és vágyainak összhangba

kell kerülniük a felnőtt normákkal, azaz az egyéni és a szociális identitást meg kell feleltetni egymásnak” (Cole & Cole, 1997: 591). Az identitásképzésben a serdülők figyelembe veszik, hogy miként ítélnék másokról, őket magukat hogyan ítélik meg mások, hogy milyenek tartják mások ítéleteit, és mindezek hogyan felelnek meg a társadalom kategóriáinak. A serdülőkori fejlődésben a kedvező kimenetel a serdülőnek önmagáról mint egyedi személyiségről alkotott egységes képe, vagyis a „ki vagyok én”-ről szerzett biztos tudás, saját kereteinek kialakítása, az önbizalom és kompetencia érzése (Rosta, 2021: 152). Amennyiben nem jön létre ez az egységes identitás, úgy fellép az identitáskonfúzió, szerepdiffúzió mint pszichoszociális konfliktus, krízis (Erikson, 1997). Ennek a válságnak témánk szempontjából nagy jelentősége van, hiszen „az identitáskonfúzió szociális devianciákhoz és konfliktusokhoz vezet” (Cole & Cole, 1997: 591).

A serdülőkori modern elméletei között beszélhetünk továbbá a kulturális megközelítésről. Az ezt „valló” pszichológusok is feltételezik, hogy a biológiai és tapasztalati tényezők befolyásolják egymást a fejlődésben. De különböznek a többitől annak hangsúlyozásában, hogy ugyanaz a biológiai vagy környezeti tényező egészen különböző következménnyel lehet a fejlődésre attól a sajátos kulturális és történelmi háttértől függően, amellyel adott esetben kölcsönhatásba kerül” (Cole & Cole, 1997: 41). Az irányzathoz tartozó tudósok egy része a serdülőkorról úgy gondolkodik, mint ami nem minden társadalomban, kultúrában válik elkülönült fejlődési szakasszá; mindez attól függ, hogy a kultúra átadása, mint a kultúra újratermelődése túlterjed-e a nemzőképességen, vagy sem (Cole & Cole, 1997). Alapvetően a kulturális megközelítés nyitottabb arra, hogy „a változások sorrendje vagy akár az egyes szakaszok léte vagy nemléte is kulturális és történelmi körülményektől függhet” (Cole & Cole, 1997: 41). Továbbá vallja, hogy nemcsak a gyerekek, hanem azok gondozói is aktív közreműködői, befolyásolói a fejlődés folyamatának.

A kulturális elképzelés igazolásként szolgál témánkhoz abban, hogy a bűnözés, így a fiataloké is, kisebb vagy nagyobb arányban eltérő képet mutat az egyes országokban – az egyes nemzetek kulturális hasonlósága vagy különbözősége szerint. Bár a fiataloké bűnelkövetők hasonló életkori sajátosságokkal bírnak biológiai és pszichés fejlődésükben, ugyanakkor az egyes személyeket eltérő környezeti feltételek, kulturális és társadalmi közeg formálta. A különböző kulturális közegek által felhalmozott eltérő tapasztalat, tudás és az erre épülő életmódegyüttes eltérően hat a bűnözés mennyiségi és minőségi alakulására. A bűnözés nemcsak individuális, hanem nemzeti szinten is sajátos mintázatokat mutat az eltérő kulturális háttér miatt, ahogy különböző a rájuk reagáló társadalmi közeg, illetve a büntetőjogi és egyéb társadalmi eszköztár, melyek más-más lehetőséget adnak a prevenciós és kezelőrendszerhez. A kulturális és történelmi háttér sajátosságai meghatározzák a társadalmat és benne az emberek létviszonyait és lehetőségeit, a társadalmi struktúrát, az egyes társadalmi intézmények működtetésének és ezáltal a társadalmi jelenségek alakulását.

Fiatalok társadalmi vonatkozásai

A fiataloké bűnelkövetők mellett, hogy egy büntetőjogi életkori kategóriát töltenek ki, egyben jól körül határolható, életkori sajátosságaikban visszatérő jellegzetességekkel bíró társadalmi csoportot képviselnek.

Szociológiai szempontból a serdülők egy átmeneti élethelyzetben lévő csoportot alkotnak, mely átmenetiség adódik életkori jellegzetességeikből, speciális társadalmi helyzetükből és életviteli sajátosságaikból. Ezek egyik legfontosabb ismérve, hogy „a fiatalkorúaknak egyszerűen nincs sem anyagi, sem jogi lehetősége arra, hogy a számukra kedvezőtlen vagy traumatikus miliőhatások elől reálisan és szocializált formában térjenek ki” (Popper, 1970: 82). Másképpen fogalmazva, „ezeknek az életszakaszoknak az aktuális személyisége még nem szuverén, ami azt jelenti, hogy a miliőhatásokkal szembeni szelektív funkciója, a személyiség öndeterminációja még kevésbé érvényesül, mint felnőttkorban” (Popper, 1970: 82). Mindemellett a fiatalsággal járó értékek (mobilitás, gyors reagálóképesség, kreativitás, alkalmazkodóképesség, elhúzódo tanulás, újfajta tudás) alapján a fiatalok a munkaerőpiacon nyerő helyzetbe kerülnek. A szolgáltatások terén magas fogyasztó és egyszersmind ízlésformáló erőt képviselnek, emiatt kiváló célpontjává válnak a befolyásolásnak és befolyásnak.

Társadalmi értelemben ennek az életkori csoportnak a jelentősége abban áll, hogy számíthatunk rájuk a későbbiekben, mint társadalomformáló erő. Ennek megfelelően a társadalmat képviselő kitüntetett szocializációs közegek, mint a család és iskola, fokozatosan állítja őket olyan feladatok elé és segíti bennük olyan készségek és képességek kibontakozását, melyek a társadalmi szerepek elvállalásának és betöltésének megfelelő módját támogatják, célul kitűzve a társadalmi hasznosság elvét.

Biológiai, pszichológiai, majd társadalmi érettség útját járja be a serdülő az egyre jobban kitolódó és önmagában is szakaszokra bontható életszakaszban.

A preadoleszcens kor (9-10 éves kortól) mintegy előkészíti a serdülőkori változásokat. Annak, hogy ezt a fejlődési fázist akár a serdülőkor korai időszakának is tekinthetjük, az az oka, hogy valójában „részben a megelőző eseményekből áll össze, részben pedig abból, ami azután következik” (Pincus & Dare, 2007: 101). Erre a fejlődéstani szakaszra a következők jellemzők: viselkedéses aktivitásfokozás, biokémiai változások, biológiai átalakulás, társas kapcsolati módosulás (Vikár, 1980). Ebben a korban lévők büntetőjogi szempontból részét képezik a gyermekkorúaknak, vagyis büntetőjogi értelemben a 14 év alattiaknak (Btk. 16.§).

A serdülés korai éveit után a pszichés fejlődésnek egy újabb szakasza jön el 13–14 éves kort követően, az „igazi” serdülőkor. Ez az időszak értelmezhető egy átmenetként, a gyermekség és a felnőttkor, a függőség és a függetlenség között. Ez a biológiai érettségtől a pszichés érettségig tartó folyamat. Jellemzői a folytatódó szexuális érése; az erőteljesebb társadalmi elvárások megjelenése a fiatal cselekedetét, viselkedését, terveit illetően; az önálló identitás kiépítésének feladata és a társas kapcsolatok átrendeződése. Büntetőjogi értelemben a fiatalkorúakat erre a fejlődési szakaszra tesszük.

A serdülőkor harmadik korszaka átnyúlik a társadalmi értelemben vett nagykorúságba (18-25 év között). A posztadoleszcens kor a pszichés érettségtől a szociológiai érettségig tart. A késő serdülőkor a felnőtté váló átmenet, azonban még nem annak szerves része. Ezt a szakaszt a felnőtt szerepekkel való azonosulás, ezek felvállalása és ezekbe való beilleszkedés jellemzi (Vikár, 1980). Ekkor történik a teljes függetlenség megteremtése, azaz a szülőktől való leválás. „Bár megnő a fiatalok cselekvési autonómiája [...], eközben megszűnik védettségük is, míg a fel-

nőttkor teljes lehetőségi repertoárját még nem adja át” (Nagy, 2010: 22–23). Ezen időszakban pszichésen már igen, de szociológiailag még nem felnőtt az egyén (Vaskovics, 2004).

Büntetőjogi életkor-kategóriák tekintetében a posztadoleszcens kor a fiatal felnőtt jogi kategóriájába esik (18–21/24 éves kor), melynek hazai bevezetése még várat magára, ugyanakkor vannak olyan enyhébb szankciók (pl. javítóintézet), amelyek nemcsak a fiatalkorúságig (18. életév), hanem 20 éves korig elrendelhetők [2012. évi C. tv. 120. § (1)]. Nemzetközi tapasztalatok viszont rendelkezésre állnak arról, hogy mivel a fiatal felnőttek élethelyzetüket és életvitelüket tekintve közelebb állnak a fiatalkorúakhoz, mint a felnőttekhez, így cselekményük elbírásakor is a kedvezőbb, „más elbánás” elve érvényesül rájuk bizonyos cselekmények elkövetésekor (Csemáné Váradi, 2016).

A fiatalkorú társadalmi helyzete bonyolult, „magatartásának és viselkedésének meghatározottságában két körülmény játszik döntő szerepet: az egyik, hogy a gyermekkorból a felnőttkorba érés stádiumában van, a másik, hogy egy történelmileg meghatározott periódus felnövekvő nemzedékének tagja” (Horváth, 1980: 689). Ez mellett – ahogy korábban szó volt róla – komplex folyamatot él át: biológiai, pszichés, tudati és erkölcsi érése során próbál megoldásokat találni a szembejövő helyzetekre. Működése saját és egyedi élethelyzetében történik, mely élethelyzet több mindenre befolyással bír. A készen kapott és változóban lévő élethelyzet meghatározza a tevékenységformáit és annak minőségét, determinálja azokat a többszereplős intézményi kereteket és lehetőségeket, mely számára gondoskodást, támogatást, nemegyszer ellentmondásos tudást és elvárást nyújt, illetve felelősséget ruház át. Mindezek a változók (egyéni jellemvonások, környezeti faktorok, korosztályi fejlődésbeli jellemzők) adják viselkedése normatív vagy normasértő alakulását, a kockázati és a védőfaktorokat.

A fiatalkorú bűnözés kialakulásának kockázati faktorai

A fiatalkorú bűnözés olyan társadalmi jelenség, mely nem értelmezhető soktényezős elemzés, rendszerszemlélet nélkül. Nincs ez másként az okok vizsgálatánál sem.

A fiatalkorú bűnözés sajátossága, hogy a korosztályi jellemzők kitüntetetten befolyásoló tényezőként jelennek meg magatartásukra nézve, akár úgy is fogalmazhatunk, hogy kriminalizáló, deviáló faktorok. Ezek többé-kevésbé minden serdülő esetén jelentkeznek – beleértve a fiatalkorú bűnelkövetőket is –, ilyen értelemben pedig utóbbi csoport többé-kevésbé homogén tulajdonságát adják.

Ezen korosztályi jellegzetességek a serdülőkori fejlődés eredményeként vannak jelen, de minőségi alakulásukra a mikro környezeti és egyéni tényezők befolyással bírnak. Mint minden társadalmi jelenség, úgy a kriminalitás sem szakítható el attól a közegtől, amelyben létrejött, sőt amelynek terméke is. Ez a közeg makro- és mikrostrukturális szempontból is értelmezhető, ráadásul utóbbi elkövetőként egyéni differenciákat rejt magában. Ebből adódik, hogy a fiatalkorú (és ugyanúgy a felnőttkorú) bűnelkövetőket megkülönböztethetjük közvetlen környezetük, és az előbbi által befolyásolt egyéni adottságaik és személyiségjegyeik mentén. Maguknak a korosztályi és individuális jellemzőknek az elkülönítése lehetetlen, hiszen az előbbieket az egyén személyiségfejlődésének részét képezik.

Nem tekinthetünk el attól a tényről sem, hogy a mikrokörnyezet szociális, gazdasági és kulturális lehetőségei a társadalom makrokörnyezeti adottságai, lehetőségei és korlátai között formálódnak, sőt a globalizáció miatt (napjainkban különösen) a világtényezők is befolyással bírnak az életminőségre és biztonságra. A bűnözésre hatást gyakorló makrotényezők vizsgálatára nem tértek ki tanulmányomban.

A már tárgyalt korosztályi hasonlóságok (biológiai érés okozta lelki nehézségek; kortársi és családi kapcsolatok megváltozása; identitáskeresés és leválás okozta krízis; az önmagammal szembeni bizonytalanság stb.) mellett¹⁰ a fiatalkorú bűnözők döntő részénél megjelennek olyan mikrokörnyezeti jellemzők, melyek magukban hordozzák a kriminalizálódás lehetőségét. „A serdülőnek el kell indulnia a belsőleg és külsőleg egyaránt független személyé válás irányában” (Anderson & Dartington, 2007: 8), ami egy nagyon nehéz és bonyolult folyamat, melynek főszereplője a serdülő, de kimenetelének sikeressége nemcsak rajta múlik. A fiatalt a felnőtté válás útján kísérő mellékszereplők (szülők, nevelők, kortársak és maga a társadalom) – támogatással, lehetőségeikkel, vagy éppen hiányosságaikkal és hibáikkal – végeredményben éppen olyan fontossá válnak, mint a pubertáskorú fiatal.

A világ és a társadalmi makrokörnyezet hatásaival a fiatalkorúak jellemzően mikrokörnyezetük szűrőjén keresztül szembesülnek úgy, hogy a társadalom állapota, belső ellentmondásai (pl. társadalmi egyenlőtlenség, gazdasági és kulturális társadalmi elosztás rendje, anómia állapota, ingázás, mobilitás stb.) által kitermelt élethelyzeti és életvezetési feltételek az egyes társadalmi rétegeket, csoportokat, családokat különböző módon érintik.

A fiatalkorú bűnözés kapcsán a visszatérő mikrokörnyezeti faktorok sorából kitűnik három, melyek befolyásoló szerepe döntő a fiatal magatartására, a viselkedés mögött megbúvó érték- és normarendszerére, valamint az egyéni pszichés tulajdonságok alakulására, általában véve a személyiségfejlődésre. A család, az iskola és a kortársak viszonyai, illetve viszonyulásai szoros összhangban vannak a serdülő sajátos pszichikai, lelki történéseivel, személyiségfejlődésével (Rosta, 2014). Ők a „társak”, akik egyfelől a személyiségfejlődés ingerei, másfelől (pozitív és negatív) modelljei. A fiatalkorú életének családi, iskolai és kortársi színterén összetett kockázati faktorokat találhatunk, melyek jellemzően együttjárást mutatnak, hatnak és visszahatnak egymásra. Jellemző mikrokörnyezeti kockázati elemek a fiatalkorú bűnözés viszonylatában a családon vagy kortárs csoporton belüli devianciák, kitüntetetten a bűnözési mintákra és a mentális betegségekre; a család elégtelen szociális és nevelési viszonyai; családi-, iskolai- és kortársi erőszakos viszonyulások; a társas elutasítottság, izoláció; a családi és iskolai elvárások irrealitása, illetve ezen elvárásokban és teljesítésekben tapasztalt sikertelenség; gyenge családi és iskolai kontroll; a kulturális és szociális egyenlőtlenség és annak fokozása akár családi, akár oktatási szinten stb. (Kapócs et al., 2006; Németh, 2007; Solt, 2009; Ranschburg, 2010; Pikó, 2012; Bagdy, 2014; Rosta, 2014).

Ezek a kockázati faktorok felerősítik a fiatalkorú személyiségében már meglévő kockázati elemeket, ahogy alakítják azok fejlődését is. Olyan a bűnözést motiváló személyiségbeli, in-

¹⁰ Lásd a korábban bemutatott fejlődésemleketeket.

dividuális tényezőkről beszélünk itt, mint az alacsony felelősségvállalás, a kudarcűrés és sikertelenség feldolgozásának nehézsége, társadalmilag nem adaptív konfliktuskezelés, negatív önkép, alacsony szociális készségek, érzelemszabályozás nehézségei stb. (Kapócs et al., 2006; Németh, 2007; Solt, 2009; Ranschburg, 2010; Pikó, 2012; Bagdy, 2014; Rosta, 2014).

Jövőkép

A tanulmány zárásaként elmondható, hogy az ifjúságot a kriminalitás két oldalról érinti. Egyfelől áldozati oldalról¹¹, melynek érdekessége, hogy áldozattá válásuk oksági háttérben ugyanúgy szerepet játszanak saját individuális és mikrokörnyezeti háttérük tulajdonságai, ahogy a korosztály jellegzetességei is (Csemáné Váradi, 2009).

Másfelől ott van az elkövetői oldal, a (gyermek- és) fiatalkorú bűnözés. A tanulmány ki-tüntetett célja volt annak a sajátos élethelyzetnek a bemutatása, melybe a fiatalkorú elkövető normatív fejlődési fázisként bekerül, mely élethelyzet egyben kriminalizáló faktorként is beazonosítható. Szociológiai, jogi és pszichológiai szempontból is kitüntetett állomásról van szó, hiszen „a serdülés az emberi fejlődés biológiai szükségszerűsége által életkorilag determinált, lezajlásában azonban lényegileg lelki és társashelyzeti változásokból formálódó folyamat, ezért a pszichoszociális jellegzetességeket alapvetőnek kell tekintenünk” (Bagdy, 2014: 118). Ezzel nem azt akarjuk sugallani, hogy ezek a pszichoszociális tényezők közvetlenül a fiatalkorú bűnözéshez vezetnek, hanem hogy egy fiatalkorban lévő személy magatartásának megértésében és megítélésében rendkívül összetett folyamathálót kell magunk előtt tartani. Ebben bonyolult hálózattá állnak össze a korábbi két táblázatban közölt, kutatásokkal bizonyított visszaköszönő elemek úgy, hogy mindegyik fiatalkorú elkövetőnél ezek a hálók egyedileg konstruálódnak a különböző realitásokból.

Amilyen összetett a motivációs háttér, ugyanúgy többszintű a beavatkozási terület is. A hatályos bűnmegelőzési stratégia a (gyermek- és) fiatalkorúak bűnözésével kapcsolatban öt kitüntetett területre fókuszál: megelőző vagyónvédelem; hasznos szabadidő-eltöltés; konfliktusok és az erőszak megelőzése, kezelése; szenvedélybetegségek megelőzése, alkohol- és drogpreevenió; a média és az internet veszélyei [1744/2013. (X. 17.) Korm. hat. 8.2.].

A fiatalkorú bűnözés számának alakulásában 2014-től napjainkig csökkenő trend, illetve kis intervallumban enyhe hullámváz tapasztalható, éves szinten az összes regisztrált elkövetők 5–8%-át teszik ki. A mai magyarországi és nemzetközi helyzetet illetően a társadalmi változások tekintetében nehéz és felelőtlen lenne további becslésekbe bocsátkozni. Bár a fiatalkorúak esetén – ahogy láthattuk – a társadalmi változások okozta hatások elsősorban mikrokörnyezetük szűrőjén jelentkeznek, de a fiatalok közvetlen környezete igen jelentősen formálja a személyiségfejlődésüket és esélyeiket az életben.

¹¹ A bűncselekmények áldozatává váló fiatalkorúak vizsgálatára nem térek külön ki tanulmányomban. Erről bővebben lásd: Hollán & Ligeti, 2009; Csemáné Váradi, 2009; Margitán, 2005.

A most zajló negatív társadalmi változások, globális hatások (az Ukrajnában zajló háború, élelmiszer- és energiaválság, munkahelyek biztonságának kérdése, infláció, Covid) elkerülhetetlenül érinteni fogják a magyar családokat és gyermekeiket, de a hazai iskolákat és az abban dolgozó pedagógusokat is. Mindez nemcsak a létbizonytalanságban, hanem feltételezhetően a mentális egyensúlytalanságban is tettenérhető lesz. Felmérni ezek várható befolyásoló szerepét a fiatalok közvetlen környezetére és magukra a fiatalokra nem tudjuk. Az azonban biztos, hogy a 15–29 évesek között különböző hullámokban végzett, nagymintás ifjúságkutatás problématerképei más-más sorrendet állítottak fel, de mindegyikre igaz volt, hogy lekövezték a társadalmi-gazdasági változásokat. Ezt láthatjuk a legfrissebb 2020-as eredményekben is, ahol első helyen a bizonytalanság, a kiszámíthatatlan jövő végzett (Domokos et al., 2020).

Talán ezzel is összefüggésben, egyre több fiatal küzd „magával”, egyre többeket érint valamilyen mentális nehézség vagy magatartási és pszichés elakadás. Egyre gyakoribb a befelé forduló, mint az iskolából kimaradó és/vagy kortárs kapcsolataiban izolált; önmagának ártó, például falcoló, suicid hajlamú, szenvedélyszereket használó (Máté, 2022), illetve másokra ártalmas magatartást (agresszió, iskolai erőszak, önbírászkodás stb.) tanúsító fiatal. A Covid különösen felerősítette a fiatalkori problémaviselkedés internalizált formáit (Pikó, 2012), mint a szorongás, visszahúzódás, alacsony önértékelés, depressziós tünetegyüttesek (UNICEF, 2021). A mentális egészség zavarait a bűnözés rizikófaktoraként tartjuk számon, „kezeletlenségük vagy a környezet nem megfelelő reakciói hosszabb távon komoly beilleszkedési nehézségekhez vezethetnek, felismerésük még mindig gondot jelent” (Csemáné Váradi, 2016: 645). Ugyancsak vannak tapasztalások áldozati-ságuk növekedésére, mind iskolai, mind családi közegben (Csemáné Váradi, 2016).

Ahogy láhattuk, a fiatalkorú elkövetők a serdülőkor életciklusában saját érettségük kihívásaival küzdenek, és ez nem lesz másképp a következő generációknál sem. Serdülőnek lenni minden korban nehéz, még ha ennek megélésében eltéréseket is tapasztalunk az egyének között. Talán a mostani társadalom szocializáló felnőtt közösségének várható nehezített élethelyzete kedvezőtlenebb teret ad majd a jövőbeli szocializálás folyamatának.

A fiatalkorú magatartását és személyiségét befolyásoló erők mellett a fiatalkorú bűnelkövetőkre reagáló két kezelőrendszer működése is szerepet kap a jövőkép alakulásában. A gyermekvédelem és a büntető igazságszolgáltatás területe, bár az eljárások tekintetében más, „azonban az alkalmazott eszközökkel elérni kívánt célok egységes nevezőre hozhatók: ez pedig a gyermek és fiatalkorú szocializációjának elősegítése, sikeres beilleszkedése a társadalomba, a bűnisméltés megelőzése minél korábbi szakaszban és a további büntetendő cselekmény elkövetésétől való tartózkodása” [1744/2013. (X. 17.) Korm. hat. 8.2.]. Egyik beavatkozási rendszer sincs könnyű helyzetben, különösen a gyermekvédelem rendszere akadozik a legkülönbözőbb nehézségeket megélve. Olyanokról beszélhetünk, mint „a törvényi szabályozás hibái, a gyermekvédelmi rendszer rossz struktúrája, a protokollok hiánya, a szakma alacsony társadalmi megbecsültsége, a rossz munkakörülmények, a nevetségesen alacsony fizetések, a túlterheltség, a magas kötelező óraszám, a túlszabályozottság, a felduzzasztott adminisztráció, az etikai kódex hiánya, a valódi »team munka« hiánya, a frusztráció, a sikerélmény hiánya, a kontraszelekció, a sok esetben szűklátókörű »szakembergárda«” (Chance program, 2020).

Az igazságszolgáltatás esetén három problémacsoporttal találkozunk. Nincsenek széles spektrumú eszközök, intézmények a hazai igazságszolgáltatási rendszerben a fiatalkorúaknak törvényileg garantált „más elbánás” elvének biztosítására. Ami rendelkezésre áll, ott pedig azt lehet tapasztalni, hogy a fiatalkorú elkövetők esetén – a hagyományos eljárások és eszközök mellett – ritka az alternatív eszközök alkalmazása a jogalkalmazók részéről. Végül nem, vagy nem megfelelő mértékben áll rendelkezésre a gyermekekkel és fiatalokkal bánni tudó, igazságszolgáltatásban ténykedő szakember, illetve az erre irányuló továbbképzések száma is messze a szükséges alatt van (Rosta, 2014).

A fiatalkorú kriminalitás egyfelől kortükre az adott társadalom jelenének, másfelől iránytű a jövő érdekében, a beavatkozási elvárások irányában. Tudás szintjén nem vagyunk eszköztelesek: a fiatalkorú bűnelkövetőkről rengeteg elméleti és empirikus anyag áll rendelkezésünkre, lényegében a hazai kriminológiai gondolkodással egyidejű a velük való foglalkozás (Rosta, 2014). A jövő elsősorban tőlünk függ; a jelent formáló felnőtt társadalom alakítja azt. A helyzet nehezített, de a jövő mindig megadja a reményt, hogy jobb lesz, a kilátást az nyújtja, hogy mint minden rendszert, a fiatalkorú bűnözés társadalmi jelenségének alakulását is emberi tényezők működtetik, vagyis rajtunk (is) múlik.

Irodalomjegyzék

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről. Letöltés dátuma: 2022. 09. 09., forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV>.
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. Letöltés dátuma: 2022. 08. 26., forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>.
- 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról (2013–2023). Letöltés dátuma: 2022. 08. 26., forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A13H1744.KOR&txtreferer=00000003.TXT>.
- Anderson, R. & Dartington, A. (2007). Bevezetés. In Anderson, R. & Dartington, A., *A serdülés vihara klinikus szemmel* (pp. 7–12). Budapest: Animula.
- Bagdy E. (2014). *A személyiség titkai. Család, nevelés, önértékelés*. Budapest: Helikon.
- Buda B. (1988). *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Carver, S. C. & Scheier, F. M. (1998). Erikson elmélete a pszichoszociális fejlődésről. In Carver, S. C. & Scheier, F. M., *Személyiségpszichológia* (pp. 288–300). Budapest: Osiris.
- Carver, S. C. & Scheier, F. M. (1998). Pszichoszexuális fejlődés. In Carver, S. C. & Scheier, F. M., *Személyiségpszichológia* (pp. 213–221). Budapest: Osiris.
- Chance program (2020). *A gyermekvédelem (általán ismert) anomáliái Magyarországon az elmúlt 40 évben*. Letöltés dátuma: 2022. 09. 15., forrás: <https://www.chanceprogram.hu/a-gyermekvedelem/>.
- Cole, M. & Cole, R. S. (2001). A fejlődés forrásai. In Cole, M. & Cole, R. S., *Fejlődéslélektan* (pp. 34–43). Budapest: Osiris.
- Cole, M. & Cole, R. S. (2001). Az univerzális-konstruktivista megközelítés: Piaget. In Cole, M., & Cole, R. S., *Fejlődéslélektan* (pp. 178–183). Budapest: Osiris.
- Cole, M. & Cole, R. S. (2001). A serdülőkor modern elméletei. In Cole, M. & Cole, R. S., *Fejlődéslélektan* (pp. 588–592). Budapest: Osiris.
- Csemáné Várad E. (2009). Helyzetkép Magyarországon és a világban: kiskorú elkövetők és áldozatok. In Borbíró A. & Kerezi K. (szerk.), *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* (pp. 249–271). Budapest: Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.
- Csemáné Várad E. (2016). A gyermek és fiatalkori kriminalitás. In Borbíró A., Gönczöl K., Kerezi K. & Lévy M. (szerk.), *Kriminológia* (pp. 627–661). Budapest: Wolters Kluwer.
- Domokos T., Kántor Z., Pillok, P. & Székely L. (2021). *Magyar fiatalok 2020. Kérdések és válaszok fiatalokról, fiataloktól*. Letöltés dátuma: 2022. 09. 15., forrás: https://tarsadalomkutato.hu/wp-content/uploads/2021/07/magyar_ifjusag_2020_web-v%C3%9A.pdf.
- Erikson, H. E. (1997). Az emberi életciklus. In Bernáth L. & Solymosi K. (szerk.), *Fejlődéslélektan olvasókönyv* (pp. 27–43.). Budapest: Tertia.
- Frenkl S. & Rajnik M. (2005). *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*. Budapest: Párbeszéd.
- Hollán M. & Ligeti K. (2009). A fiatalok elítéltek áldozati minőségének vizsgálata. In Borbíró A. & Kerezi K. (szerk.), *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* (pp. 285–298.). Budapest: Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.
- Horváth T. (1980). Büntetőjog. In Szabó I. & Nagy L. (szerk.), *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia. A-J kötet* (pp. 556–690.). Budapest: Akadémia.
- Horváth-Szabó K. (2011). *A házasság és a család belső világa*. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány.
- Kapócs I., Maár M. & Szabadka P. (szerk.) (2006). *Ifjú-kór 1-4*. Budapest: Okker.
- Központi Statisztikai Hivatal (2022). *Regisztrált elkövetők, elkövetések*. Letöltés dátuma: 2022. 09. 09., forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/iga/hu/iga0004.html.

Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztály (Informatikai Főosztály) (2009–2012). *Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről*. Letöltés dátuma: 2022. 09. 11., forrás: <http://ugyeszseg.hu/statisztikai-adatok/tajekoztato-a-gyermekkoruak-es-a-fiatalkoruak-bunozesevel-oszszefuggo-egyes-kerdesekrol/>.

Legfőbb Ügyészség (2021). *Tájékoztató a bűnözés 2020. évi adatairól*. Letöltés dátuma: 2022. 09. 09., forrás: <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2022/01/tajekoztato-a-bunozes-2020.-evi-adatairol.pdf>.

Margitán É. (2005). A kiskorú jogi felelőssége. In Bogár P., Margitán É. & Vaskuti A., *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban* (pp. 11–52.). Budapest: KJK Kerszöv.

Máté O. (2022). *Fiatalok mentális egészsége*. Budapest: Képviselői Információs Szolgálat. Letöltés dátuma: 2022. 09. 03., forrás: https://www.parlament.hu/documents/10181/63291245/Infojegyzet_2022_11_fiatalok_mentalis_egeszsege.pdf/a567afa0-d502-aa12-4199-cc843370ea3a?t=1657529636549.

Nagy Á. (2010). Az ifjúságügy és a harmadlagos szocializációs közeg. *Új Ifjúsági Szemle*, 8(2), 11–37.

Németh Á. (szerk.), (2007). *Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja*. Budapest: Országos Gyermekegészségügyi Intézet. Letöltés dátuma: 2022. 09. 03., forrás: <https://adoc.pub/serdlokoru-fiatalok-egeszsege-es-életmodja.html>.

Pikó B. (szerk.) (2006). *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban*. Budapest: L'Harmattan.

Pikó B. (2012). *Fiatalok lelki egészsége és problémaviselkedése a rizikó- és protektív elmélet, a pozitív pszichológia és a társadalomlélektan tükrében*. Akadémiai Doktori Értekezés. Szeged. Letöltés dátuma: 2022. 09. 15., forrás: http://real-d.mtak.hu/566/7/dc_310_11_doktori_mu.pdf.

Pincus, L. & Dare, C. (2007). Kamaszok, szülők, fantáziák. In Pincus, L. & Dare, C., *Titkok a családban. A meghitt kapcsolatok rejtett rétegei* (pp. 101–119.). Budapest: Animula.

Popper P. (1970). *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Budapest: Akadémia.

Ranschburg J. (2010). *A mélységből kiáltok*. Budapest: Saxum.

Rosta A. (2014). *A fiatalkori bűnözés kriminológiája és szociológiája*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány.

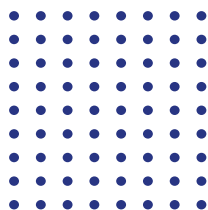
Rosta A. (2021). Családspecifikus szemléleti modellek 2. Életciklus-szemlélet. In Rosta A. & Rostáné Riez A. (szerk.), *Szociálpedagógia – szakszociálpedagógia* (pp. 144–177). Budapest: L'Harmattan.

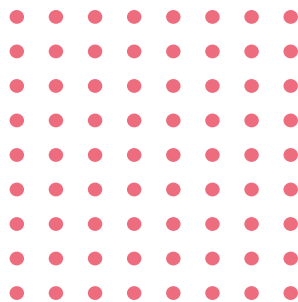
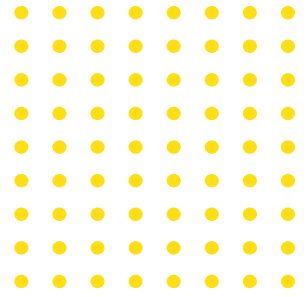
Solt Á. (2009). Támogató és gyengítő faktorok a kriminális érintettség kialakulásában. In Borbíró A. & Kerecsi K. (szerk.), *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* (pp. 313–328.). Budapest: Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.

UNICEF (2021). *Egyszerre optimisták és elégedetlenek a mai fiatalok*. Letöltés dátuma: 2022. 09. 15., forrás: <https://unicef.hu/igy-segitunk/hireink/egyszerre-optimistak-es-elegetetlenek-a-mai-fiatalok>.

Vaskovics L. (2000) *A posztadoleszcencia szociológiai elmélete*. Letöltés dátuma: 2022. 09. 03., forrás: https://szociologia.hu/dynamic/VaskovicsL_tanulmany.pdf.

Vikár Gy. (1980). *Az ifjúkor válságai*. Budapest: Gondolat.

08

A magyarországi fiatalok nyolcadik legégetőbb problémája: lakáshoz jutás, lakásproblémák

Kocsis János Balázs

Lakás piac és fiatalok lakhatása

A fiatalkor legfontosabb feladata a szülői fészek elhagyásával a saját, önálló élet elérése, megalapítása. Az ehhez szükséges keretek kialakítása jelentős erőfeszítéseket igényel, amelyek közül fontosságát tekintve és anyagi értelemben messze kiemelkedik a lakhatás. A lakás megszerzésének, bérlésének költségei kiemelkedően nagyok és a lakások hozzáférhetősége, elérhetősége, minősége, helye, illetve a lakáspiaci folyamatok sokszor nehezen megoldható kihívások elé állítják a fiatalokat. A lakhatás kialakítása gyakran hosszú távú jelentős elkötelezettséggel jár és számos veszélyt tartogat. A fiatalok lakáshoz jutásának helyzete az érintett egyéneken, a családon túl széleskörű társadalmi következményekkel is bír.

A lakhatás – mivel az ember olyan, legalapvetőbb szükségleteivel van szoros kapcsolatban, mint testi, lelki és vagyonbiztonság, védelem, egészség, gyereknevelés és családi élet – az egyén, a család számára az egyik legfontosabb kérdések egyike. Mindemellett a lakhatásnak makroszinten is nemzetgazdasági fontossága van, a lakásépítések, -felújítások és lakáspiaci tranzakciókon keresztül hozzájárulása egy ország GDP-jéhez 7-13 % közöttire tehető (Csomós, 2006). Továbbá mind az egyéni, mind a társadalmi mobilitás, és ezen keresztül a gazdasági változások egyik meghatározó tényezője a lakáshelyzet, a lakhatás pillanatnyi állapota, folyamatai és területi mintázata. A lakástulajdonlás ezen túl a politikai és társadalmi stabilitás, a társadalmi integráció és a helyi közösség kohéziójának meghatározója, továbbá személyi szinten az egyén számára „ösztönösen” az autonómiát, a biztonságot, az identitást erősítő hatással bír (Schwartz, 2016; Saunders, 1990), illetve az egyén, a család önkifejezésének módja is (Rohe és mtsai, 2002). Az egyéni, életkorhoz és státuszváltáshoz kötődő, illetve az életszakaszváltás-generálta igényeket rugalmasan lekövető, jól működő lakásrendszer mind gazdaságilag, mind társadalmilag jelentős előnyökkel bír (Hegedüs, 2001). A lakás piac jó működése és a lakások elérhetősége a társadalom változatos aspektusai tekintetében alapvető jelentőséggel rendelkeznek.

A lakhatás hozzáférhetősége, a lakhely minősége, elhelyezkedése nagyban meghatározza az egyén életminőségét, az egészségét, ezáltal hatással van a társadalom humán tőkéjére, a gazdaság állapotára (Varga, 2021). A lakás az egyén és a családok számára az esetek túlnyomó részében a legfontosabb vagyontárgy, valamint az ingatlanvagyon egy település vagy ország összes vagyonának tetemes részét teszi ki, megszerzése a legtöbb ember számára élete legnagyobb beruházása (Csomós, 2006).

A lakhatás ára – legyen az bérleti díj vagy öröklakás megszerzésének, hitelének díja – áttételesen is döntő jelentőségű, hiszen meghatározza, hogy a jövedelem mekkora része fordítható más jelentős beruházásra (például gépjármű), illetve fogyasztásra, így a helyi gazdaság keresleti oldalát befolyásolja. A lakhatás tehát az alapvető emberi igények kielégítésén túl még értelmezendő sajátos, nem helyettesíthető piaci terméként, a nemzeti összvagyon tetemes elemeként, illetve területfejlesztési és térstratégiai elemként is (Varga, 2021). Az egyén életminősége életkorából, társadalmi helyzetéből fakadó – és emiatt változó és változatos – szükségletei és tervei elérése tekintetében a lakhatás elérhetősége kiemelt jelentőségű. Külső keretként funkcionálva az elérhető, változatos és igényekhez rugalmasan alakuló lakáskínálat és a szektorok közötti átjárhatóság az egyén és a családok számára nagymértékben megkönnyíti lehetőségeik kihasználását, az alkalmazkodást a folyton változó kívánalmakhoz.

A lakhatással, lakóhelyválasztással kapcsolatos legfontosabb meghatározó tényezők a szocio-ökonómiai és -demográfiai faktorok mellett az életciklus fontosságát emelik ki, azaz az egyén családi állapotának változásához köti a preferenciák, célok megváltozását (Varga, 2021; Clark és Onaka, 1983). A családi fészek elhagyása, az önálló háztartás megteremtése az életciklus egy meghatározó, az önálló élet megteremtéséhez szükséges jelentős ingó- és részben ingatlanvagyon felhalmozását igénylő fázisa, amely a fiatalok lakhatásának problémáját sajátossá teszi, elsősorban annak fényében, hogy mindez a munkaerőpiaci karrier olyan szakaszában jelentkezik, amikor a felhalmozás rövidege, illetve a karrier későbbi időszakaihoz képest alacsony kereset a feltételek megteremtését erősen korlátozottan teszik csak lehetővé. A fiatalok lakhatása a fent említett egyéni, családi és társadalmi nézőpontok mellett demográfiai szempontból is az egyik fontos tényező, amely befolyásolja, hogy a tervezett gyermekek közül hányat vállalnak a szülők (Kapitány, 2016).

A korai felnőttkorban jelentkező jelentős anyagi igények és a szűk saját anyagi lehetőségek közötti feloldás enyhítésére számos eljárás lett kidolgozva, amelyek részben az erőforrások biztosítását célozzák, részben pedig a felmerülő költségeket mérséklék. Ezekre adnak példát a családi segítség hagyományos eljárásai, illetve az állami, munkahelyi támogatások változatos módszerei, valamint a magas költségek megjelenését kitoló, a lakástulajdon megszerzését későbbi életszakaszra helyező vagy teljes kihagyását lehetővé tevő lakásbérleti alternatívák.

A lakáspiacot meghatározó jelentősebb mai urbanizációs folyamatok

Az érvényes szabályozók, az elérhető támogatások, a jövedelmi folyamatok és a pénzügyi trendek elhelyezéséhez érdemes kitérni a lakáspiac, illetve tágabb értelemben a térségi gazdasági-társadalmi folyamatok meghatározó folyamataira, amelyek alapjaiban és hosszú távon alakítják az aktuális helyzet kereteit és közvetve vagy közvetlenül határozzák meg az elérhetőséget és a lakáshoz jutás lehetőségeit. A kettő előbbi a hosszútávú keretet adja, míg a második kettő inkább rövidebb távon alakítja a helyzetet. Fontos azonban mindemellett megemlíteni, hogy a jelenleg folyó ukrajnai háború alapvetően rendezzi át minden bizonnyal a rövidebb távú

folyamatokat, és várhatóan hosszabb távon is jelentős hatása lesz, amelynek megjósolására a jelenleg rendelkezésre álló információk alapján nem vállalkozhatunk.

Városi szétterülés

Az elmúlt száz-százötven év talán legmeghatározóbb, számos részfolyamattal jellemezhető jelensége a korábban éles város-környék határ feloldódása, az urbanizált területek több hullámban történő és jelenleg is tartó kiterjedése, a lakosságnak, illetve az utóbbi évtizedekben a gazdasági tevékenységeknek a városok külső és peremterületeire, az agglomerációs településekre áramlása, a lakhatáshoz kötődő preferenciák átalakulása mind világszinten (Cardoso és Meijers, 2021; Couch és mtsai, 2007; Fishman, 1987; Duany és mtsai, 2000; Keil, 2018), mind Magyarországon (Csanádi és mtsai, 2010; Egedy és mtsai, 2017; Kocsis és Kassay, 2018; Kocsis, 2009; Kocsis, 2015; Salamin és mtsai, 2009; Timár, 2006; Vasárus, 2022). Lakáspiaci értelemben a kül- és elővárosok gyarapodása a belvárosi lakhatás nehéz megfizethetőségével, illetve a kínálat hiányosságaival magyarázható. Ez előbbi esetében a hasonló lakhatás olcsóbb ára jelenti a város külső területére költözés fő motivációját, amely sok esetben összefügg a lakhatáshoz kapcsolódó költségek – elsősorban a rezsi – magasabb szintű kontrollálhatóságával, a nagyobb fokú függetlenség-érzettel. Utóbbi esetben a belső területen elérhető lakások nagysága, kialakítása, komfortfokozata, vagy a környezet jellege nem felel meg az egyén, a család kívánalmainak, vagy ezek az igények csak elérhetetlen áron lennének megvalósíthatók. Ez főképpen a fiatal, kisgyerekes családokat érinti, ők szorulhatnak ki a városok agglomerációs övezeteibe, vagy akár távolabbi térségekbe is. A kereslet nagymértékű növekedése az agglomerációs övezetek bizonyos részein az árak meredek emelkedéséhez vezethet, amelyek így elérhetik a város hagyományosan magas presztízsű vidékein tapasztalhatóakat is.

Dzsentrifikáció

A dzsentrifikáció, azaz a városmag bizonyos területeinek újraéledése, funkcionális átalakulása, a magasabb státuszúak beáramlása az érintett területek pozíciójának átrendeződéséhez, presztízsének növekedéséhez vezet, amely együtt jár a lakásárak, illetve a bérleti díjak jelentős megemelkedésével is. A városmag illetően megújulása az ezredforduló környékén manifesztálódó, globalizációhoz kötődő gazdasági, technikai és tágabb társadalmi folyamatok eredménye világszerte (Fishman, 2005; Hamnet, 2000; Sassen, 2006; Smith, 1996; Tomay, 2007), amelyhez az értékek átalakulása társul bizonyos magasabb státuszú társadalmi rétegekben. A posztfordista gazdasági döntéshozatalban és kreativitást igénylő tevékenységek esetében a nagy népesség- és szolgáltatássűrűség fontos faktorrá válik, amely a városmagok felértékelődésében, az ingatlanok iránti magasabb keresletben ölt testet (Sassen, 2000). Magasabb státuszú, „féhégalléros” társadalmi rétegekben a városi életmód, a városi „élmény”, a szolgáltatások közelsége és minősége fontosabbá válnak (Fishman, 2005; Hack-Handa és Kocsis, 2018; Speck, 2012) és a lakóhelyválasztásnál lényeges szempontként jelennek meg; mindez a városmaghoz közeli,

sűrű beépítésű, szolgáltatásokkal jól ellátott területeken növekvő keresletként csapódik le. A második demográfiai átmenetként (Kaa, 2004) is aposztrofált folyamat ugyancsak hozzájárul ehhez, azaz a felsőoktatás kiterjedése, az első gyermek vállalásának kitolódása a harmincas évek elejére mind a nőknél, mind a férfiaknál (Spéder, 2021). Az attitűdváltozással együtt a városi belső területeken jelentkező kereslet jellegét is átalakítják a dzsentrifkációs folyamatok: a diplomás nem-házások és a gyermektelen házások számára a maghoz közeli, vagy ahhoz könnyű elérést biztosító környékeken a kisebb lakások iránt nő meg jelentősen az igény, amely ezen rétegek aránylag jobb anyagi körülményeivel együtt az árak intenzív növekedését is magukkal vonják. Mindeközben a magasabb képzettségű gyermekes szülők egy része a szuburbán övbe költözés helyett inkább a városias térségeket választja, igényt támasztva a nagyobb lakások és a gyermekek felneveléséhez szükséges biztonságos környezet és számukra szükséges szolgáltatások iránt (Kocsis és Dúll, 2016). A fenti, mind a szuburbanizációs, mind a gyermekesek körében megjelenő dzsentrifkációs folyamatok által kiváltott hatásokat erősíti a magasabb státuszúak körében növekvő gyermekvállalási hajlandóság (Veroszta és Györgyi, 2021), ami tovább erősíti a nagyobb lakások, házak iránti keresletet.

A dzsentrifkáció speciális alváltozataként studentifikáció, azaz az egy-egy, általában belvároshoz közeli egyetemek körüli negyedekben koncentrálódó, sokszor külföldi származású egyetemista lakók által kiváltott folyamat (Miklós és mtsai, 2018) szintén erősíti a keresletet a bérlakások vagy a befektetési célú lakásvásárlás iránt. Ezek a környékek a fiatalok számára kecsegtető szolgáltatási, szabadidő-eltöltési infrastruktúrájuk miatt a diákok mellett a turistákat is vonzzák, tovább fokozva a keresletet a lakhatásra (Vanyúr, 2021) és szorítva ki az alacsonyabb anyagi lehetőségű rétegeket.

Főbb társadalmi és gazdasági faktorok

A meghatározó jelenkori urbanizációs jelenségek mellett számos további társadalmi folyamat játszik fontos szerepet a fiatalok lakáshoz jutásában és lakhatási problémáiban. Az általános gazdasági jelenségek, azaz például a lakosság számára rendelkezésre álló jövedelmek 2012-től tartó dinamikus növekedése mellett más szempontok és jelenségek is figyelemre érdemesek a lakáshoz jutás elemzésekor.

Befektetési környezet változásai

A lakás a lakhatás mellett az egyének, családok és szervezetek számára vagyoniuk megőrzésére, növelésére szolgáló, nagy biztonságú befektetési eszközként is működik. A lakáspiac sajátosságai azonban defektusokhoz vezethetnek. A bizonytalan gazdasági, tőzsdei helyzet, a befektetési célú lakásvásárláson a más lehetőségekhez képest magasabb elérhető haszon illetve maguk a hosszabb távon állandóan növekvő lakásárak a lakóingatlanok iránti növekvő keresletet hoznak létre, tovább növelve az árakat, gazdasági helyzet és a kereslet által nem alátámasztott buborékot hozva létre. Hasonlóképpen, a csökkenő lakásárak a befektetési célú

lakások tömeges eladásához vezethetnek, ezáltal a lakásárak erős, a gazdaság állapota által nem indokolt zuhanását eredményezhetik (Csomós, 2006). A fent leírt növekedést erősítő faktorok mind jelen voltak az utóbbi időszakban Magyarországon, társulva a növekvő életszínvonal biztosította többletforrásokkal, amelyek így hozzájárultak a lakásárak intenzív növekedéséhez. A befektetési céllal lakásvásárlók aránya 2019-ben Budapesten meghaladta az 50%-ot, s míg a koronavírus-járvány intenzív szakasza alatt ez 30%-ra csökkent, jelenleg ismét meghaladja az 50%-ot. Vidéken ez az arány 25-30% között ingadozik (Magyar Nemzeti Bank, 2022 május). A befektetési lakáspiacot elsősorban hazai kisbefektetők dominálják hazánkban, az intézményi befektetők és külföldi vásárlók szerepe elhanyagolható (Portfolio, 2022). A kisbefektetők likviditási, kiadhatósági szempontból, illetve a korlátozottabban rendelkezésre álló tőke miatt kisebb, 60 m² körüli lakásokat keresnek. A legjelentősebb ilyen beruházások a városmagok körüli övezetekben jönnek létre, az így jelentkező kereslet tovább erősíti a dzsentrifkáció okozta árnövelő hatásokat.

Koronavírus-járvány

A járvány alatti hosszas lezárásoknak jelentős hatása volt a lakásszektorra, azonban jelen pillanatban megjósolhatatlan, hogy melyek maradnak fenn hosszabb távon. Bizonyos értelemben már meglévő folyamatok erősödtek föl az otthonról dolgozás hirtelen tömegessé válásával, mint például a kellemesebb lakókörnyezet iránti igény, beleértve a kertet, illetve a könnyen elérhető zöldterületeket, illetve a lakáspreferenciák alakultak át, azaz nőtt a nagyobb alapterületű, több szobás ingatlanok iránti kereslet. A kínálat rugalmatlansága miatt ez a szuburbanizáció erősödésében, sőt, a jól elérhető, megfelelő infrastrukturális adottságokkal rendelkező nagyvárosoktól távolabb elhelyezkedő településeken található házak iránti keresletet is növelte a magasabb státuszúak körében (Balemi és mtsai, 2021; Üçoğlu és mtsai, 2021). Nagyon megemelkedtek az árak az agglomerációs övezetek mellett a Balaton és a Duna-kanyar térségében, míg a kisebb, például panellakások iránti kereslet csökkent (Portfolio, 2021), továbbá az albérleti piac jelentősen zsugorodott a bérleti árak változatlan-sága mellett. Mindemellett a járvány lecsengésével hamar magára talált a bérletlakás szektor, növekvő kereslet és csökkenő kínálat mellett a bérleti díjak gyorsuló ütemben emelkednek (Magyar Nemzeti Bank, 2022 május).

Lakásmobilitás

A jól működő, rugalmas lakásrendszerben az egyén, illetve a család az igényeihez és lehetőségeihez képest aránylag megfelelően tudja változtatni lakhatásának helyszínét és formáját; a lakásmobilitás szintje magas. Amennyiben valamilyen tényezők jelentősen akadályozzák a mobilitást, zavarok jelennek meg a rendszerben kikényszerített ingázás, alul- vagy túlfogyasztás képében (Hegedüs, 2001). A magasabb lakásmobilitás megkönnyíti a társadalmi mobilitást, jobb lehetőségek eléréséhez segítve az egyént, illetve a háztartást (Causa és Pichelmann, 2020).

A lakásmobilitás jóval magasabb a bérlők körében, bár ebben az esetben sokszor a bérbeadók által indukált lakásmobilitás is megjelenik; a magántulajdonú lakások esetében ez jóval alacsonyabb. A nagyobb fokú lakásmobilitásra való igény elsősorban a felnőtté válás időszakában jelenik meg, amikor a fiatal lakóhelyét és társadalmi státuszát tekintve is többszörös, jelentős és változatos irányú változásokon mehet át, amelyek megjelennek lakóhelyválasztásában is.

Azokban az országokban, ahol saját tulajdonú lakásokban él a lakosság túlnyomó többsége (mint Kelet-Közép-Európában és a mediterrán országokban), a lakásmobilitás aránya alacsony; azonban a nem magántulajdonú lakást bérlők esetében is hasonlóan alacsony a mobilitás. A leginkább mobil társadalmi csoportba a 24-35 év közötti, magasan képzett, jól kereső, egyedül és sűrűn lakott városi területen élők tartoznak (Causa és Pichelmann, 2020). Az átlagos magyarok életükben 3,4 lakásban élnek, 67%-uk legfeljebb három lakásban élt születése óta (Központi Statisztikai Hivatal, 2016:32). A magyarországi lakásmobilitás a legalacsonyabbak közé tartozik a fejlett országok között (1. Táblázat), hasonlóan a környékbeli államokhoz, ahol a lakástulajdonlás magas aránya, vagy emellett Csehországban a központilag erősen kontrollált magántulajdonú bérlakás-szektor fékezi a gyakoribb lakásváltást (Lux és Mikeszová, 2012).

1. táblázat: Lakásmobilitás néhány OECD országban, a lakást az elmúlt öt évben váltók aránya a teljes népességhez képest, 2012-en (USA 2013-ban).

Ország	Lakásmobilitás, %
Amerikai Egyesült Államok	42,5
Ausztrália	49,0
Svédország	39,3
Egyesült Királyság	33,1
Svájc	35,0
Franciaország	27,7
Franciaország	27,7
Ausztria	23,2
Németország	22,4
Hollandia	20,9
Spanyolország	11,4
Lengyelország	10,4
Olaszország	9,9
Szlovákia	8,2
Csehország	7,4
Magyarország	7,3

Forrás: Causa és Pichelmann, 2020:8.

Az alacsony átlagos értékek mögött jelentős területi különbség tapasztalható. Az elérhető legfrissebb 2012-es adatok szerint az országos arányoknál jóval magasabb volt a nagyobb városokban a lakásmobilitás, 8,6%-os értékkel (Csizmady és mtsai, 2019). Budapesten sokkal jelentősebb a lakásmobilitás: egy 2015-ös felmérés alapján a lakók több mint kétötöde tíz éven belül költözött jelenlegi otthonába (Központi Statisztikai Hivatal, 2016:34).

A felnőtté válás kitolódása

A magyar fiatalok 2019-es adatok alapján átlagosan 27 éves korukban hagyják el a szülői házat, amely érték európai összehasonlításban a középmezőnyben helyezkedik el. A déli EU-s tagországok esetében később, északi és nyugati tagországok esetében korábban következik ez be (Bódia, 2021). A felnőtté válás elmosódott, több lépcsőből álló, a gyermekvállalás kivételével visszafordítható folyamattá vált, miközben egyre változatosabb mintázatok jellemzik a fiatalok életútját mind a szakaszokat, mind pedig az időtartartamot tekintve; mára a különböző életfázis-átmenetek egyre kevésbé élesek (Murinkó, 2019). A családi ház elhagyása és az első saját önálló háztartás kialakítása is egyre bizonytalanabb, sok átmeneti forma teszi a kontúrokat elmosódottabbá, a váltást fokozatosabbá, illetve bármikor visszafordíthatóvá. Az átmeneti, vagy annak tekintett megoldások, mint például különböző kollégiumi lakhatási, bérleti, vagy szívésségi formák akár hosszabb távon állandósulhatnak. A tanulási időszak kitolódása, egy munkavállalási periódus utáni esetleges újrakezdése, az egyre gyakoribb külföldi – néhány hónapostól pár évig tartó – távollét, a gyakran változó, sokszor atipikus foglalkoztatási típusok, rész- vagy kötetlen munkaidős, akár távmunkában is végezhető állások gyakori lakóhely- és lakásformaváltást is igényelnek és későbbre helyezik a nagyobb állandóságot feltételező lakástulajdonossá válást, amelyet tovább erősít a fentiekkel járó ideiglenesség valamint anyagi és párkapcsolati bizonytalanság (Murinkó, 2019). Az önálló háztartás alapítása egyre inkább egy folyamat, mintsem egy jól meghatározható esemény, amelyet az első gyermek megszületése véglegesíthet.

A fenti folyamatok megjelenésének erőssége és mintázata a társadalmi státusztól erősen függ. A szülőktől érkező anyagi, érzelmi és lakhatási támogatás nagysága és időtávja meghatározó jelentőségű, megléte lehetővé teszi a hosszabb instabil időszakot, míg hiánya gyorsabb önállósodásra kényszerít (Murinkó, 2019). Nagy szerepe lehet még a más, központi, közösségi vagy magánszférából származó forrásoknak, például támogatásoknak, ösztöndíjaknak, megbízási alkalmi munkáknak, amelyek szintén a későbbi önállódást teszik lehetővé akár megfelelő szülői háttér hiányában is.

Lakhatás elérhetősége

Az otthon megszerzésének, a lakás bérlésének terhét elsősorban a lakás ára vagy bérleti díja határozza meg a rendelkezésre álló források viszonya, illetve változása tekintetében. A források közé értjük a jövedelem mellett más anyagi forrásokat az egyén szintjén, mint például a családi

segítséget vagy örökséget. Társadalmi szinten azonban a rendelkezésre álló jövedelem és az elérhető pénzügyi konstrukciók mentén végezhető elemzés. A lakásvásárlás elérhetőségének mérésére legelterjedtebben használt változó azt mutatja meg, hogy hány év átlagos nettó jövedelméből vásárolható meg egy átlagos lakás. Ez az arány történelmileg a „kapitalizmus aranykorszakában” (Marglin és Schor, 1990), azaz 1960-1975 között Amerikában 2-2,5, Nyugat-Európában 3-4,5 év között változott, míg Magyarországon a legalacsonyabb értékét 1938-ban 6,5, illetve 1960-ban vette föl 6,7 évvel, míg 1992-re 15,3 évre ugrott (Csomós, 2006:110-111). Az utóbbi időszakban ez a mutató továbbra is magas értéket mutat, a legtöbb fejlettebb országnál rosszabb elérhetőséggel (2. Táblázat). Bár fontos megjegyezni, hogy Nyugat-Európában is jelentősen romlott a lakások megfizethetősége az utóbbi 25-30 évben.

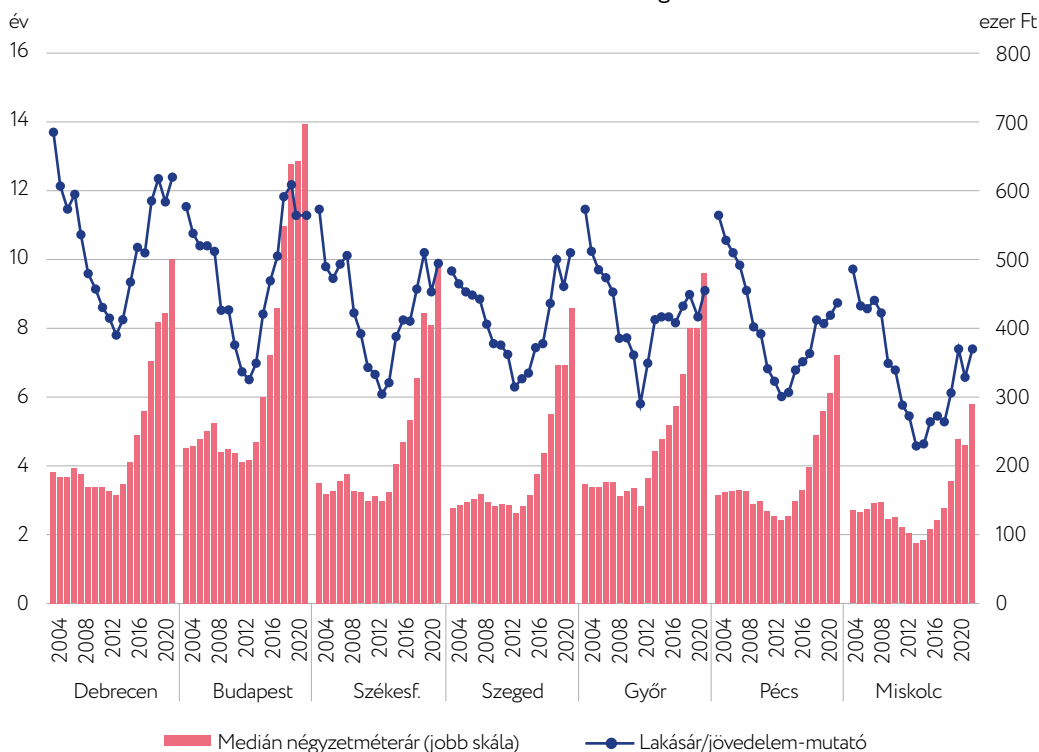
2. táblázat: Lakásár- és lakbér-jövedelem mutató néhány európai nagyvárosban, év, illetve %, 2022-ben

	Lakásár/éves jövedelem, év	Havi jövedelem/bérleti díj, 3 szoba %	Havi jövedelem/bérleti díj, 1 szoba, %
Prága	24,5	82,9	47,3
Párizs	23,2	81,3	37,5
Pozsony	23,1	92,8	53,6
Varsó	19,4	93,9	58,4
Zágráb	16,3	73,2	42,9
Budapest	16,2	72,8	40,9
Szófia	15,1	92,7	55,2
Lisszabon	14,0	88,1	51,7
Stockholm	13,3	55,7	33,9
Bukarest	13,0	75,6	45,3
Athén	12,4	65,2	35,8
Bécs	12,1	48,2	23,7
Madrid	12,0	71,8	44,3
Berlin	11,5	52,5	28,1
Amszterdam	10,7	59,9	38,3
Oslo	10,5	46,6	26,5
Róma	10,5	65,4	35,9
Helsinki	10,3	50,5	30,2
Koppenhága	9,5	56,9	35,5
Brüsszel	7,9	52,5	29,1

Forrás: MNB Lakáspiaci jelentés, 2022, melléklet.

Magyarország esetében a 2006 és 2008 között megérkező válság relatíve javította a lakásvásárlás elérhetőségét, az utóbbi évtizedben azonban ismét dinamikusan romlott a helyzet, Budapesten 10-12 közötti, míg vidéki nagyvárosainkban 8-10 év közötti értékekkel (1. Ábra). Emellett az is látható, hogy Budapest a többi környékbeli nagyvároshoz képest aránylag kedvező mutatókkal bír a magas árak ellenére, bár jóval gyöngébbel, mint a legtöbb nyugat-európai nagyváros (2. Táblázat).

1. ábra: Lakások elérhetősége.

Forrás: MNB Lakáspiaci jelentés, 2022, melléklet

Magyarországon a meghatározó célja a lakáspiacra lépőknek, legalábbis közepes és hosszabb távon. A tulajdonos lakta ingatlanok túlnyomó többségét teszik ki a lakásállománynak, hasonlóan a környező volt szocialista országokhoz – ennek aránya a hivatalos adatok szerint 90% körüli (Csizmady és mtsai, 2019). Míg itthon a be nem jelentett jogviszonyok miatt meglehetősen bizonytalan a lakást bérlők aránya – különböző kutatások Budapesten 20-25% közé teszik, vidéken ennél jóval alacsonyabb –, Nyugat-Európában és Észak-Amerikában az arány jóval magasabb, bár megjegyzendő, hogy országonként nagyon eltérő mértékben, a 14-20% (Olaszország, Írország, Spanyolország) szinttől az 54-65%-osig (Hollandia, Németország, Svájc), és legtöbb esetben itt is a magántulajdonú bérlakásállomány dominanciájával. A lakástulajdonlás a fejlettebb országokban elsősorban a magasabb státuszú, idősebb lakosság esetében meghatározó, a fiatalabbak, kevésbé tehetősek esetében

a lakásbérlet mind piaci, mind szociális formájában jelentős szerepet tölt be. Hazánkban státusztól függetlenül a saját tulajdonú lakásban élés a meghatározó (Csizmady és mtsai, 2019). A magasabb státuszú fiatalok inkább később önállósodnak és alapítanak saját háztartást. Körükben ebben az életszakaszban magasabb a lakásbérlők aránya, elsősorban a magántulajdonú bérleti szektorban. Az önkormányzati tulajdonú bérlakások bérlői között inkább az alacsonyabb státuszúakat találjuk (Csizmady és mtsai, 2019).

A lakásbérletnek a havi bérleti díj és a nettó havi jövedelem hányadosaként definiált elérhetősége, hasonlóan a lakásvásárláshoz, a nyugat-európai átlagos szinthez képest jóval rosszabb, és nagyjából megegyezik a V4 nagyvárosok, azaz Pozsony, Prága és Varsó értékeivel (2. Táblázat). Fontos mutató még, hogy a bérleti díj levonása után mekkora vásárlóértékű jövedelem marad a bérlőnek, ez Budapesten és Prágában hasonló (837, illetve 835 euró), Varsóban valamivel alacsonyabb (674 euró), míg a skandináv országokban ez jóval magasabb, akár az 1800 eurót is meghaladja (Magyar Nemzeti Bank, 2022 május).

Mind a lakások, mind a lakbérek dinamikus emelkedése elsősorban Budapesten és más nagyvárosokban, azok agglomerációs övezetében, illetve az ország fejlett, és egyben gyorsan fejlődő részeiben, elsősorban az Észak-Dunántúlon jellemző (Magyar Nemzeti Bank, 2022 május; Portfolio, 2022), míg egyes leszakadó térségekben a kereslet hiányában gyakorlatilag nincsen ingatlanforgalom (Csizmady és mtsai, 2019).

A fent megadott adatok némileg csalóka képet adnak a fiatalok lakáshoz jutásának körülményeiről. Esetükben az átlagos jövedelem jóval alacsonyabb, így a lakásvásárlás elérhetősége is rosszabb (3. Táblázat). Esetüket tovább rontja, hogy munkaerőpiaci helyzetük és korábban részletezett preferenciáik miatt jelentős részben a városok, elsősorban Budapest belső területein keresnek lakhatást (Magyar Nemzeti Bank, 2019 november). Hasonlóan nehezített a helyzet a lakásbérlet esetében, ahol a kereslet növekedése hajtja fel intenzíven az árakat.

3. táblázat: Lakásár / jövedelem mutató teljes népesség és fiatalok esetében, 2019-ben, fiatalok esetében 60 m²-es, míg a teljes népesség esetében 75 m²-es lakással számolva.

	Helyszín	Lakásár / jövedelem mutató, év
Teljes népesség, átlagkereső	Vidék	6,9
	Budapest belső kerületek	13,0
	Budapest külső kerületek	9,4
Fiatal (20-30 év közötti) első lakásvásárlók, átlagosan	Vidék	7,1
	Budapest belső kerületek	15,4
	Budapest külső kerületek	11,2

Forrás: MNB Lakáspiacei jelentés, 2019 november

Fiatalok a lakáspiacon

A magyarországi összes háztartás tizede tekinthető gyermekvállalás előtti fiatalok által lakottnak, további mintegy harmadát teszik ki a gyermeket nevelő háztartások. A gyermekvállalás előtt állók otthona átlagosan kicsi és kevés szobával rendelkezik, az egyéb funkciókra alkalmas helyégek nincsenek, vagy nagyon kis hely jut nekik. Azonban körükben a legmagasabb a légkondicionálóval felszerelt lakások aránya. Lakásukat kevésbé használják családi fészeknek, a nap nagyobb részét máshol töltik.

A gyermekvállalás előtt álló fiatalok körében a legmagasabb a bérlet aránya, mely 27% (Dóra, 2018). Ez részben tükrözi az elnyújtott átmenetet a szülői háztartás és a családalapítás között, részben a változó élethelyzethez való alkalmazkodást teszi lehetővé. A magántulajdonú bérlemény ugródeszkeként szolgál a saját tulajdonú lakás megszerzéséhez. Az első saját tulajdonú lakásba költözők esetében a 35 évesnél fiatalabbak 25 %-a, míg a 36-45 évesek 21 %-a volt ezt megelőzően bérlő (Székely, 2018).

A legtöbb fiatal életcélja egyértelműen a saját tulajdonú lakás megszerzése. A fiatalok között tíz százalék azok aránya, akik számára ez nem, vagy alig fontos és ez az életkoruk előrehaladásával sem változik érdemben (4. Táblázat). Érdemben az iskolai végzettségtől sem függ a saját lakás megszerzése, viszont a magasabb végzettségű fiatalok jelentősen nagyobb részének van már saját lakásuk a többiekhez képest, hasonlóképpen Budapesten a falvakhoz és kisebb városokhoz képest. Fontos megjegyezni, hogy Budapesten és némileg a nagyobb városokban megjelenik egy réteg, amely számára a saját lakás megszerzése nem kardinális kérdés, ez a budapesti fiatalok körében 12 % közelében van, míg a falvakban fele ekkora (5. Táblázat).

4. táblázat: Felnőtt életben a saját lakás megszerzésének fontossága 2020-ban Magyarországon életkor szerint. Elemszám: 2000 fő.

	Összes	Korcsoport		
		15-19 éves	20-24 éves	25-29 éves
Egyáltalán nem fontos	2,2	2,3	2,7	1,5
Inkább nem fontos	4,9	4,6	6,1	4,0
Inkább fontos	30,5	33,8	30,8	27,6
Nagyon fontos	56,3	58,9	57,2	53,4
Már most is van	6,0	0,3	3,1	13,4

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai

5. táblázat: Felnőtt életben a saját lakás megszerzésének fontossága 2020-ban Magyarországon lakóhely jellege és iskolai végzettség szerint. Elemszám: 2000 fő.

	Max. 8 általános	Szakmunkás végzettség	Érettségi	Diploma, PHD	Budapest	Megyei jogú város, megyeszékhely	Város	Község
Egyáltalán nem fontos	1,6	2,4	2,4	2,3	5,6	2,1	0,9	1,6
Inkább nem fontos	4,4	6,4	4,2	6,6	6,1	6,2	4,0	4,2
Inkább fontos	34,4	31,8	28,1	28,0	18,6	34,1	31,7	33,7
Nagyon fontos	58,5	54,0	58,5	47,8	58,6	52,2	59,4	54,6
Már most is van	1,0	5,2	6,8	15,3	11,2	5,3	3,8	5,8

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai

Az első önálló lakás háromnegyede saját tulajdonút jelentett a 2005-2015 közötti időszakban, míg 14% magánlakásba, 3% önkormányzati bérlakásba költözött, a többiek pedig egyéb módon, például befogadás vagy partnerhez költözés útján tettek szert önálló lakásra. Az első lakást vásárlók nagyjából fele használt lakásba költözött, 15%-uk új lakásba, míg 13%-uk örökölte, vagy ajándékba kapta otthonát (Székely, 2018).

Az első saját háztartás megszerzése jelentős anyagi erőforrásokat igényel, amelynek jelentős része valamilyen informális csatornán érkezik. Az első lakást vásárlók nagyjából harmada kapott jelentős családi segítséget öröklés, ajándékozás, vagy számottevő anyagi támogatás formájában (Központi Statisztikai Hivatal, 2016:34), ezen belül is a 35 évnél fiatalabbak 40%-a (Székely, 2018). A családi segítséggel nem, vagy korlátozottan rendelkezők számára a különböző lakás-előtakarékossági lehetőségek, államilag támogatott kamatú vagy más konstrukciójú banki lakáshitelek jelenthetnek megoldást a fiatalokban jelentkező jelentős anyagi igény és a későbbi életkorban várhatóan megjelenő magasabb kereset, anyagi lehetőségek közötti ellentmondás áthidalására.

A lakáspolitikai intézkedések elsősorban a lakástulajdon megszerzését támogatják (Csizmadya és mtsai, 2019), a fiatal családok helyzetét könnyítik meg az elérhető családtámogatási formák (Magyar Nemzeti Bank, 2022 május). Ilyenek például a családi otthonteremtési kedvezmény, a babaváró támogatás, a kamattámogatott hitel, vagy a kedvezményes lakásáfa.

Az elmúlt nyolc évben jelentősen növekedő lakáscélú hitelezés, illetve az állami lakáshoz jutási programok azonban a lakáskínálat rugalmatlansága miatt inkább az árak növekedését

hozták magukkal, mintsem a lakásépítések számának megugrását, amely még az elmúlt tíz év legmagasabb új lakásépítési számát hozó 2020-as évben is jelentősen elmaradt az elmúlt húsz év csúcsát jelentő 2004-es év számaival, azaz az akkor átadott 44 ezer lakástól (6. Táblázat). A lakáshitelezésben az elmúlt egy évben a növekvő kamatok, a gazdasági kilátások bizonytalansága, a növekvő infláció, valamint a háborús helyzet következtében visszaesés tapasztalható, amely a lakáspiaci tranzakciók számának csökkenését is magával hozza (Magyar Nemzeti Bank, 2022 szeptember).

6. táblázat: Magyarországi lakásállomány főbb adatai, 2010-2021

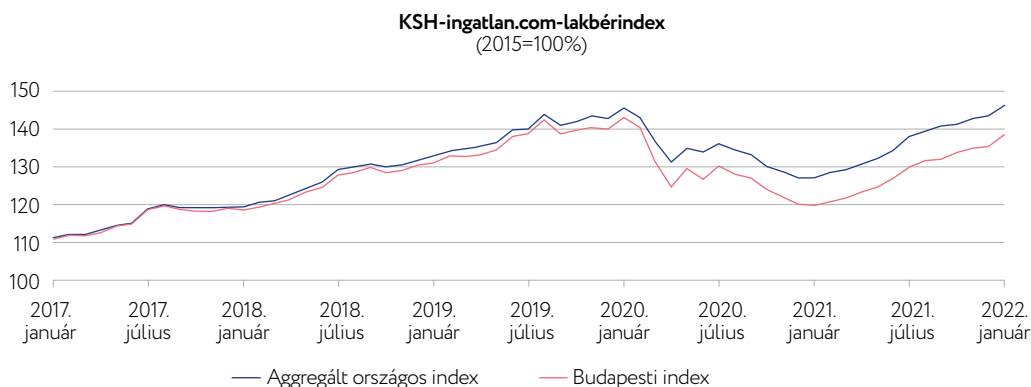
Év	Lakásállomány, db	Épített lakás, db	Új és használt lakások összevont lakáspiaci árindexe, 2015=100%	Lakáspiaci tranzakciók száma	Folyósított lakáshitel, db
2010	4 330 681	20 823	93,7	90 271	59 135
2011	4 390 302	12 655	90,5	87 730	70 329
2012	4 393 631	10 560	87,1	85 957	68 917
2013	4 402 008	7 293	84,9	88 713	45 895
2014	4 408 050	8 358	88,4	113 789	73 945
2015	4 414 684	7 612	100,0	134 101	75 209
2016	4 420 296	9 994	113,4	146 302	85 087
2017	4 427 805	14 389	127,2	153 770	104 569
2018	4 439 959	17 681	145,5	163 695	108 845
2019	4 455 491	21 127	170,2	157 019	111 339
2020	4 474 531	28 208	178,6	133 987	104 022
2021	4 501 344	19 898	207,8	152 325	121 347

Forrás: KSH Statadat

A fiatalok lakhatásának szempontjából kulcsszerepet tölt be a magántulajdonú bérlakás szektor: Budapesten a fiatalok közel 38%-a magánbérletben él (Csizmady és Kőszeghy, 2022). Az igények gyors fordulatait a bérlakásszektor jobban és rugalmasabban tudja kielégíteni. Az önkormányzati tulajdonú bérlakásszektor részint kicsiny mérete és kedvezőtlen összetétele, alacsony komfortfokozata miatt, de leginkább a piachoz képest nagyon kedvező ára miatt nem alkalmas e szerep betöltésére: a bérleti jogot szerzettek ragaszkodnak bérleményükhöz, körükben a lakásmobilitás alacsony, így nem adnak helyet új bérlőknek.

A lakásbérlet korábban inkább a magasabb státuszú fiatalokra volt jellemző az önállósodás elnyúló időszakában, azonban a magas, elsősorban városi ingatlanárak, illetve a szociális bérlakások elérhetetlensége a kevésbé tehetőseket is a magánbérlakás-szektor felé tolják, tovább fokozva a keresletet (Csizmady és Kőszeghy, 2022). A bérlet a gazdagabbakhoz képest a kevésbé tehetősekre arányaiban nagyobb terhet helyez, hiszen a bérleti díj kifizetése után jóval kevesebb elkölthető jövedelem áll rendelkezésükre.

2. ábra: Lakásbérleti díjak változása 2017 és 2022 között.

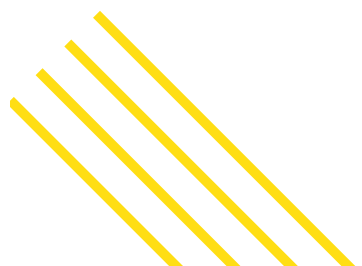
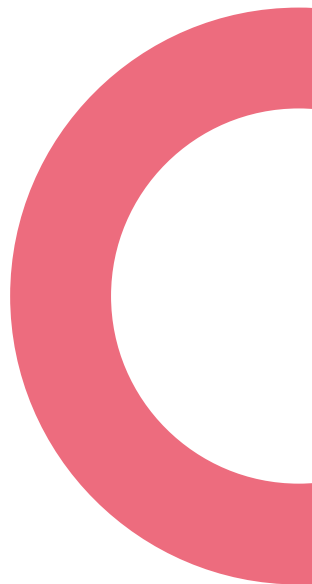
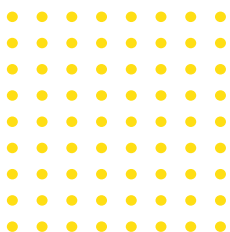

Forrás: KSH-ingatlan.com, 2022

Bérlakások elsősorban Budapesten és a nagyobb városokban elérhetőek (Csizmady és mtsai, 2019). A magánbérltetű lakásokban mindenekelőtt a gyermekvállalás előtt állók élnek, 51%-ban Budapesten és 32%-ban a megyei jogú városokban (Dóra, 2018:50). A magántulajdonú lakások bérlése továbbra is jobbra a szürke vagy fekete zónában zajlik annak ellenére, hogy a lakáskiadás adóztatása kedvezővé vált az elmúlt években. A regisztrálatlan, szabályozatlan bérlés mind a kiadónak, mind a bérlőnek bizonytalanságot, bizalmatlanságot és védtelenséget hoz, ezzel is emelve a tranzakciós költségeket, csökkentve a bérlakásszektor kínálatát és emelve a lakbéreket.

A jövedelemhez viszonyított magas lakberek megnehezítik a saját tulajdonú lakás vásárlásához szükséges önerő összegyűjtését. Ezen ellentmondás feloldására számos település indított be vagy tervez olyan konstrukciókat, melyekben korlátozott időtartamú, kedvezményes árú lakásbérletet biztosít olyanok számára, akik vállalják a bérleti időszak alatt az előtakarékoságot. Jelenleg azonban ez a lehetőség csupán a fiatalok elenyésző része számára áll rendelkezésre. Egyre több esetben ragadnak benn szándékaik ellenére fiatalok a bérlakásszektorban, mivel a magas bérleti díjak nem teszik lehetővé a lakáspiacra való kilépést főképp azok számára, akiknek nem áll rendelkezésre családi forrás, baráti kölcsön vagy örökség. Az utóbbi időben jelentősen csökkent a magántulajdonú lakásban élő fiatalok aránya, mind a magasabb státuszúak, de elsősorban a szegényebbek körében. A fiatalok 82%-uk gondolja úgy, hogy bérleményben azok élnek, akik nem engedhetik meg a lakásvásárlást (Csizmady és Kőszeghy, 2022).

A fiatalok lakhatási problémáinak a jelenlegi tendenciák mellett mélyebb, strukturális okai is vannak. Az új lakás építésének és a lakásfelújításnak az aránya Magyarországon hagyományosan alacsony, fél évszázados mértékben is jóval elmarad a fejlettebb országok szintjeitől (Csomós, 2006), és ez az utóbbi évtizedben sem változott. A lakásépítés nagyon mereven, rugalmatlanul reagál a kereslet növekedésére, amely a kínálat növelése helyett az árak emelkedésében csapódik le. Ez megnehezíti a lakás- és társadalmi mobilitást, illetve csökkenti a kormányzati családpolitika hatékonyságát.

Irodalomjegyzék

- Clark, W. A. & Onaka, J. L., 1983. Life Cycle and Housing Adjustment as Explanations of Residential Mobility. *Urban Studies*, 20(1), pp. 47-57.
- Schwartz, D., 2016. The importance of affordable housing to economic competitiveness. *Economic Development Journal*, 15(1), pp. 40-46.
- Sassen, S., 2000. *Analytic Borderlands: Economy and Culture in the Global City*. Malden: Blackwell.
- Sassen, S., 2006. *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Salamin, G. és mtsai., 2009. *Koordinálatlan városnövekedés*. Budapest: VÁTI.
- Csanádi, G. és mtsai., 2010. *Város, tervező, társadalom*. Budapest: Sík Kiadó.
- Cardoso, R. V. & Meijers, E., 2021. Metropolisation: the winding road toward the citification of the region. *Urban Geography*, 42(1), pp. 1-20.
- Saunders, P., 1990. *A Nation of Home Owners*. London: Unwin Hyman.
- Causa, O. & Pichelmann, J., 2020. *Should I stay or should I go? Housing and residential mobility across OECD countries, hely nélkül*: OECD.
- Cszimady, A., Györi, Á. & Kőszeghy, L., 2019. Lakásmobilitás, társadalmi pozíciók és integrációs csoportok. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 9(3), pp. 1-27.
- Cszimady, A. & Kőszeghy, L., 2022. 'Generation Rent' in a Super Homeownership Environment: The Case of Budapest, Hungary. *Sustainability*, 14. kötet, p. 8929.
- Timár, J., 2006. Az agglomerálódástól a szuburbanizációig: „tértermelés” a poszt szocialista Magyarországon. In: *Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon*. Szombathely: Savaria University Press.
- Smith, N., 1996. *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.
- Tomay, K., 2007. Városrehabilitáció és dzsentifikáció Budapesten. In: *A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, pp. 119-150.
- Csomós, J., 2006. *Lakáspolitikai, lakásgazdálkodás*. Budapest: Gondolat.
- Couch, C., Petschel-Held, G. & Leontidou, L., 2007. *Urban Sprawl in Europe*. Oxford: Blackwell.
- Speck, J., 2012. *Walkable City*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Spéder, Z., 2021. Termékenységi mintaváltás – a családalapítás átalakulásának demográfiai nyomvonalai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 31(2), pp. 4-29.
- Székely, G., 2018. A lakásvásárlás finanszírozása. In: I. Dóra, és mtsai. szerk. *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés részletes eredményei*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, pp. 67-80.
- Duany, A., Plater-Zyberk, E. & Speck, J., 2000. *Suburban Nation: The Rise of Sprawl and the Decline of the American Dream*. New York: North Point Press.
- Dóra, I., 2018. Gyermekek családok lakásvizonyai. In: *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés részletes eredményei*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Lux, M. & Mikeszová, M., 2012. Property Restitution and Private Rental Housing in Transition: The Case of the Czech Republic. *Housing Studies*, 27(1), pp. 77-96.
- Üçoğlu, M., Keil, R. & Tomar, S., 2021. Contagion in the Markets?. *Built Environment*, 47(3), pp. 355-366.
- Balemi, N., Füss, R. & Weigand, A., 2021. COVID-19's impact on real estate markets. *Financial Markets and Portfolio Management*, 35. kötet, p. 495-513.
- Bódia, L., 2021. *Mit jelent ma a lakás – avagy hogyan juthatnak a fiatalok lakáshoz?*. [Online] Available at: <https://danubecapital.hu/blog/mit-jelent-ma-a-lakas-avagy-hogyan-juthatnak-a-fiatalok-lakashoz/> [Hozzáférés dátuma: 110 2022].
- Egedy, T., Kovács, Z. & Kondor, C. A., 2017. Metropolitan region building and territorial development in Budapest. *International Planning Studies*, 22(1), pp. 14-29.

- Fishman, R., 1987. *Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia*. New York: Basic Books.
- Fishman, R., 2005. The Fifth Migration. *Journal of the American Planning Association*, 71(4), pp. 357-366.
- Hack-Handa, J. & Kocsis, J. B., 2018. A lakóhelypreferenciák változása és az Y generáció. In: Józsa, L. és Korcsmáros, E. (szerk.): *A hatékony marketing*. Komárno: Selye János Egyetem, pp. 406-415.
- Hamnet, C., 2000. Gentrification, Postindustrialism, and Industrial and Occupational Restructuring in Global Cities. In: *A Companion to the City*. Malden: Blackwell, pp. 331-341.
- Hegedüs, J., 2001. Lakásmobilitás a magyar lakásszerkezetben. *Statisztikai Szemle*, 79(12), pp. 934-954.
- Kaa, D. J. v. d., 2004. Is the Second Demographic Transition a Useful Research Concept?. *Vienna Yearbook of Population Research*, pp. 4-10.
- Kapitány, B., 2016. Lakáshelyzet és gyermekvállalás. *Korfa*, 16(1), pp. 1-4.
- Keil, R., 2018. *Suburban Planet*. Cambridge: Polity.
- Kocsis, J. B. & Düll, A., 2016. A megújulás környezeti és társadalmi aspektusai. In: *Főutcák, üzletutcák : Megújulás és fejlesztés*. Budapest: L'Harmattan, pp. 199-207.
- Kocsis, J. B., 2009. *Városfejlesztés és városfejlődés Budapesten*. Budapest: Gondolat.
- Kocsis, J. B., 2015. Patterns of Urban Development in Budapest after 1989. *Hungarian Studies*, 29(1-2), pp. 3-20.
- Kocsis, J. B. & Kassay, G. L., 2018. Urbanizációs folyamatok összehasonlítása Közép-Európában: Budapest, Bécs, Prága, Varsó várostérségi fejlődése. *Falu Város Régió*, pp. 106-119.
- Központi Statisztikai Hivatal, 2016. *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei*, Budapest: ismeretlen szerző
- Magyar Nemzeti Bank, 2019 november. *Lakáspiaci jelentés*. Budapest: Magyar Nemzeti Bank.
- Magyar Nemzeti Bank, 2022 szeptember. *Hitelezési folyamatok*, Budapest: Magyar Nemzeti Bank.
- Magyar Nemzeti Bank, 2022 május. *Lakáspiaci jelentés*, Budapest: Magyar Nemzeti Bank.
- Marglin, S. A. & Schor, J. B. szerk., 1990. *The Golden Age of Capitalism*. Oxford: Clarendon Press.
- Miklós, B., Nagy, G. & Karl, M. J., 2018. A külföldi egyetemisták szabadidő-eltöltési és térhasználati mintázatai Szegeden. *Közép-Európai Közlemények*, 11(2), pp. 54-66.
- Murinkó, L., 2019. A felnőtté válás életúttípusai, előzményei és kimenetei a 2000-es években Magyarországon. *Demográfia*, 62(2-3), pp. 153-198.
- Portfolio, 2021. *Ábrákon mutatjuk, mit művelt a magyar nagyvárosok lakásairaival a koronavírus-járvány*. [Online] Available at: <https://www.portfolio.hu/krtk/20210922/abrackon-mutatjuk-mit-muvelt-a-magyar-nagyvarosok-lakasaraival-a-koronavirus-jarvany-500998> [Hozzáférés dátuma: 8 október 2022].
- Portfolio, 2022. *Térképen az országos lakásárak - Nézzük, hol mennyit ér egy négyzetméter!*. [Online] Available at: <https://www.portfolio.hu/ingatlan/20220607/terkepen-az-oroszagos-lakasarak-nezzuk-hol-mennyit-er-egy-negyzetmeter-549149> [Hozzáférés dátuma: 3 10 2022].
- Portfolio, 2022. *Rég láttunk ilyet: újra leuralják a befektetők a hazai lakáspiacot*. [Online] Available at: <https://www.portfolio.hu/ingatlan/20220503/reg-lattunk-ilyet-ujra-leuraljak-a-befektetok-a-hazai-lakasiacot-542649> [Hozzáférés dátuma: 3 október 2022].
- Rohe, W. M., van Zand, S. & McCarthy, G., 2002. Home Ownership and Access to Opportunity. *Housing Studies*, 17(1), pp. 51-61..
- Vanyúr, B., 2021. Az overtourism jelenségének vizsgálata Budapest példáján. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 18(1), pp. 134-142.
- Vasárus, G. L., 2022. Városhatáron belüli szuburbanizáció Magyarországon. *Területi Statisztika*, 62. kötet, p. 4.
- Varga, V., 2021. *Lakhatás, lakáspiac. hely nélkül*:kézirat.
- Veroszta, Z. & Györgyi, Z., 2021. Képzési háttér és gyermekvállalási tervek. *Educatio*, 30(2), pp. 184-205.

09

A magyarországi fiatalok kilencedik legégetőbb problémája: a családi élet kihívásai és válaszai

Engler Ágnes, Pusztai Gabriella

Bevezetés

A szakmai pályafutás kezdetén, ezzel egyidejűleg az önállóvá, szülői háztól függetlenedő magánélet elején álló fiatalok kettős kihívás előtt állnak: egyrészt addigi tanulmányaik, megszerzett képzettségük alapján meg kell felelniük az elvárásoknak a munkaerőpiacon, másrészt magánéletük is új irányt vesz, miközben lassan leválnak a szülői házról. A professzionális és magánéleti pályafutás új szakaszába lépve nem csupán külön-külön szükséges helytállniuk, hanem e két terület összehangolása is feladatként áll előttük.

A munka-magánélet egyensúlyának megteremtése ugyan újkeletű saját életükre nézve, de nem ismeretlen számukra. Egyrészt már diákként meg kellett birkózniuk például a tanulmányi kötelesség, az esetleges diákmunka és a szabadidő, önmagukra fordított idő beosztásával, a prioritások felállításával. Másrészt a munkahelyi és az otthoni feladatok közötti folyamatos egyensúlyozást a fiatalok többsége a szülei példáján követhette nyomon, a családi szocializáció részeként elsajátítva például a nemi és szülői szerepeket, a társadalomban betöltött szerepeket és ezek összehangolását vagy konfliktusait, a munkaattitűdöt, a karrieraspirációkat.

A családból hozott minták és élmények, valamint a későbbi, szélesebb körben szerzett tapasztalatok, amelyekre ráakódnak a globális társadalmi-kulturális tendenciák és üzenetek, nagy valószínűséggel nem könnyítik meg a fiatalok számára a professzionális és privát életpálya tervezését és megvalósítását. Erre utalnak a nagymintás ifjúságkutatás 2020-as eredményei (Székely, 2021), amelyből kitapintható a magánéleti események (párkapcsolat, gyermekvállalás), illetve az összehangolt karrier-magánélet tervezésének dilemmái és aggodalmai annak ellenére, hogy a fiatalok továbbra is jellemzően stabil párkapcsolatban és családalapításban gondolkodnak, a fizetett munkavállalás és a professzionális fejlődés igénye mellett.

A tanulmány következő részében látni fogjuk az elmúlt évtizedben pozitívrá forduló demográfiai tendenciákat, ugyanakkor a mai fiatalok és fiatal felnőttek olyan népesedési viszonyok között nőttek fel, amelyek a család és családi élet életképességét is megkérdőjelezték. Ez egyaránt érinti a párkapcsolat és a gyermekvállalás, gyermeknevelés témakörét: a házasság válságát jelezte az erőteljesen csökkenő házassági kedv, a válások növekvő száma, a házasságok élettartalmának csökkenése, az alternatív párkapcsolati formák elterjedése, még a családalapítás és családi élet értékét a gyermekvállalási hajlandóság drasztikus csökkenése, az abortuszok magas száma, a családok szétesése és strukturális válsága kérdőjelezte meg. Az

előbbi problémaköröket leginkább a demográfiai mutatók rajzolják meg, de emellett számos olyan folyamat megy végbe a családok életében, amelyek meggyengíthetik, negligálhatják a következő nemzedék párkapcsolati, családalapítási szándékait. Gondoljunk például a hiányzó családi mintákra, a meggyengült családi kommunikációra, az intergenerációs együttműködés hiányára, a családon belüli erőszakra, a függőségekre, veszteségekre, további diszfunkciókra. Az ezekhez hasonló társadalmi és mikroközösségi szintű tapasztalatok megnehezítik az egyébként is összetett, kihívásokkal teli életpályatervezést.

Tanulmányunkban a privát életet, ezen belül a családi életet állítjuk fókuszba, érintve a munka-magánélet balanszának kérdéskörét. A fejezet keretei természetesen nem teszik lehetővé, hogy e szerteágazó témakörnek minden szegmensét érintsük, illetve az egyes aspektusokban elmélyüljünk. Igyekeztünk a családdal kapcsolatos témákat a fiatalok problémálatására felfűzni akképpen, hogy az egyes területek tárgyalása közben válaszokat, megoldásokat is kínáljunk. Mivel a család a társadalommal folyamatos kölcsönhatásban működő rendszer (Boreczky, 2015), egy-egy témát tágabb dimenzióban is érintünk.

A család és a társadalom szoros kölcsönhatását érzékelteti a tanulmány első fejezete. Mivel a családalapítás, a családi élet egyes történései egyben demográfiai események is, illetve a népesedési tendenciák részint befolyásolhatják ezeket a magánéleti terveket, döntéseket és azok időzítését, demográfiai helyzetképet vázolunk fel. A népmozgalmi statisztikai adatok felvonultatásával a családi élethez kapcsolódó események rajzolódnak ki, érzékeltetve (de nem magyarázva) az adott társadalmi-gazdasági hatásokat és következményeket. A következő fejezetben a családi életbe pillantunk be, kitérve röviden a családi kapcsolatokra, a gyermeknevelésre, illetve a vallás és az állam mint külső erőforrások szerepére. A családok és az iskola kapcsolatának mélyrehatóbb figyelmet szentelünk, mivel az elsődleges és másodlagos szocializációs színtér és ezek kapcsolata életre szóló ismerettel, készséggel és képességekkel ruházza fel a fiatalokat.

A tanulmány egésze a fiatalok szemszögéből tekint a családra és a családi életre: mint akik a származási család révén már tapasztalatokkal rendelkeznek, ugyanakkor (amennyiben szándékukban áll) még a családi életet a jövőben vizionálják. Az egyéni családi életben megszerzett tapasztalatok és a külvilág által sugallt elképzelések sokfélék lehetnek, akár csak az ezek mentén született pozitív vagy negatív várakozások, de a bemutatandó demográfiai tendenciák, kutatási eredmények és mindennapi gyakorlatok vélhetően egységes választ rajzolnak ki, amely Somlai (2013) szavaival így fogalmazható meg: a család nem válságban, hanem folyamatos átalakulásban van.

A magyar családok jellemzői a statisztikai adatok tükrében

A népmozgalmi statisztikai adatsorokban az utóbbi évtizedben markáns változások történtek, amelyek arra utalnak, hogy a nyolcvanas évektől egyértelmű hanyatlásnak indult demográfiai tendenciák mérséklődnek, stagnálnak vagy pozitív fordulatot vesznek. A népmozgalmi események, így az elveszületések, halálozások, házasságkötések, válások, a vándorlás a családi élethez kapcsolódó történéseket jelzik, ezért ebben a fejezetben a statisztikai adatok alapján

próbáljuk felvázolni azokat a népesedési folyamatokat, amelyek a jelenlegi és jövőbeli családok jellegzetességeire is utalhatnak. A mai fiatalokat érintő kutatási témánk elsődlegesen a jelenlegi demográfiai helyzetképhez kapcsolható, de az időbeli visszatekintés a népesedési folyamatok alakulásának jobb megértését szolgálja. Mivel a legtöbb demográfiai mutatóban az 1980-as évektől történt változás, a hosszabb távú visszatekintés végpontja ez az időszak, majd a 2010-es évektől tapasztalunk ismét markáns irányváltást, ezért a rövidebb időintervallum az elmúlt 10-12 évet öleli fel (az elérhető adatok függvényében). A felhasznált adatok a Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb adatközléséből származnak¹, illetve a legutóbbi census és mikrocensus adatbázisából. A demográfiai jellemzőket szorosan a családi élettel összefüggésben tárgyaljuk, így a makromutatókat a családi élet állomásain vezetjük végig, kezdve a párkapcsolattól a születésen át a halálozásig.

A családi életet érintő népesedési folyamatok

A párkapcsolatok alakulásáról statisztikai szempontból a családi állapothoz, a házasságkötésekhez és válásokhoz kapcsolódó adatok alapján rendelkezünk megbízható információkkal. A 15 éves és annál idősebb magyar népesség családi állapota 2022-ben a következőképpen alakul: 42,7%-a házas, 35%-a nőtlen vagy hajadon, 12,1%-a elvált, 10,3% özvegy. A házasságkötések számában jelentős növekedés történt: 2021-ben kétszer annyian (72 030 pár) kötöttek házasságot, mint tíz évvel azelőtt. A házassodási kedv az 1980-as éveket követően indult hanyatlásnak (1980-ban még 80 ezer feletti házasságkötésről beszélhetünk), a mélypontot 2010-ben érte el (35 520 házasságkötéssel). A frigyek jelentős többsége (2021-ben 75%-a) első házasságot (nem újránházasságot) takar. Az átlagos életkor az első házasságkötéskor fokozatosan kitolódott, a nyolcvanas években a férfiak átlagosan 27,7, a nők 24,7 éves korukban házasodtak, 2021-ben a férfiak átlagos életkora első házasságkötésnél 32,9, a nőké 30,2 volt. Mindkét nem átlagéletkora hasonló mértékben növekedett az évtizedek alatt, ez a növekedés azonban az utóbbi 7-8 évben jelentősen lelassult.

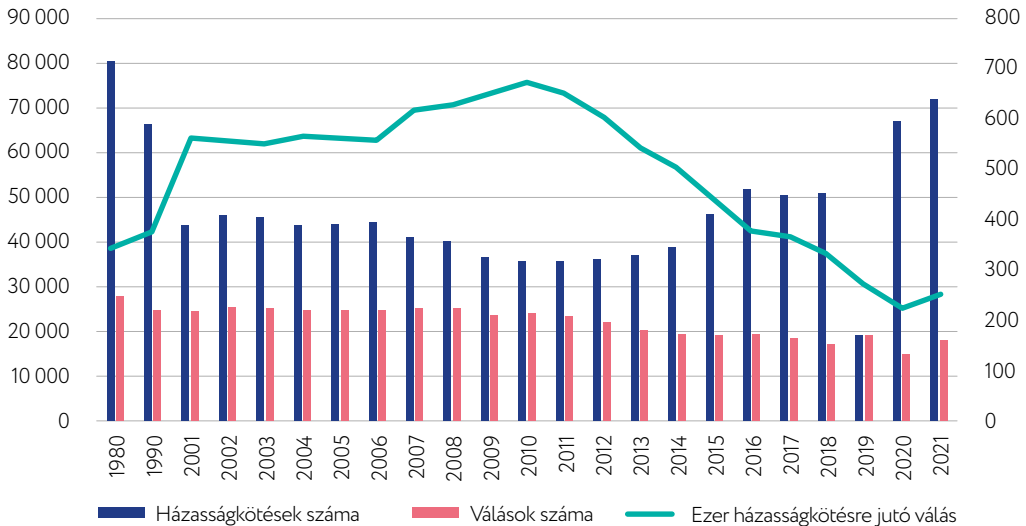
A házasságkötések számának növekedése mellett a házasság élettartama is nőtt. 1980-ban az átlagos házasságtartam váláskor 10,6 év volt, 2021-ben 14,5. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy egyre kevesebb kiskorú gyermeket érint a szülei válása.

Az elmúlt évtizedben a házassodási kedv növekedésével párhuzamosan csökkent a válási hajlandóság, ezt megelőzően a válások száma némi csökkenés után állandósulni látszott. (1. ábra) A házasságkötések és válások arányában a kétezres éveket követően kezdődött markáns változás, hiszen még a nyolcvanas években ezer házasságkötésre 346 válás jutott, az ezredfordulón 559, 2010-ben pedig már 672. Ezt követően erőteljesen csökkenni kezdett ez a mutató, 2021-ben ezer megkötött házasságra 251 válás jut. A váláskor fennálló átlagos életkorban a nyolcvanas évektől az ezredfordulóig gyors növekedést, majd egyre lassuló növekedést tapasztalunk.

¹ Adatok lekérése a ksh.hu oldalról: 2022. szeptember és október hónapban történt.

talunk, 2021-ben ez az átlagéletkor a férfiaknál 45,8 év, a nőknél 42,8. A megszűnt házasságok oka azonban döntő többségében nem válás, hanem elhalálozás. 2021-ben a 71 330 megszűnt házasság kétharmadéért haláleset felelős.

1. ábra: A házasságkötések, a válások és az ezer házasságkötésre jutó válások száma, 1980-2021

Forrás: a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

Az 1980-as években a gyermekeknek mindössze 7%-a született házasságon kívül. Az ezredfordulót követően ez az arány jelentős növekedésnek indult, a 2010-es évekre elérve a 40%-ot. 2015-ben már elmondható volt, hogy minden második gyermek házasságon kívül születik. Ezt követően egyre határozottabb csökkenés indult el, a 2021-es adatok szerint az újszülöttek mintegy negyede házas szülők gyermeke.

Hazánk népességének száma 1980-ig folyamatosan emelkedett, majd csökkenés kezdődött, egyben a természetes növekedést az élveszületések és a halálozások különbözetét jelentő természetes fogyás váltotta fel (2021-ben a természetes fogyás ezer lakosra: -6,4%). Az 1980-as és a 1990-es években hunyt el a legtöbb férfi és nő, azóta (a népességszámának megfelelően) csökken a halálozási mutató, kivéve a covid miatt megemelkedő számokat. A születéskor várható átlagos élettartam folyamatosan emelkedett a 2020-ig, mind a férfiak, mind a nők körében: a férfiak esetében ez az érték az ezredfordulón 67,5 év, 2020-ban 72,2 (2021-ben a pandémia hatása miatt 71,1 év), a nőknél pedig 76,2 évről 78,8 évre emelkedett (2021-ben 77,5).

A családok statisztikai jellemzői

A párkapcsolatok esetében említettük, hogy hivatalos idősoros statisztikai adatok a házasságokról állnak rendelkezésre, más kapcsolati formán alapuló családok a különböző felmérések

látókörében jelennek meg, illetve a censusok és mikro-censusok adnak útmutatást a családok egyéb jellemzőiről. A következőkben a legutóbb elérhető mikro-census alapján mutatjuk be a háztartások jellemzőit (KSH 2018). A 2022-es népszámlálás birtokában lesz lehetőség a családok jelenlegi helyzetéről pontos képet kapni.

A KSH Mikro-census 2016 vizsgálta a háztartások és családok jellemzőit, családnak tekintve az egy lakásban élő házastársakat, élettársakat nőtlen, hajadon gyermekkel vagy anélkül, illetve a nőtlen, hajadon gyermeküket egyedül nevelő szülőket. 2016-ban a családok száma 2 millió 743 ezer volt mintegy 7,7 millió fővel.

A családok többsége, 64%-a házasságon alapult. A családok 35%-ában házas szülők, 9%-ában élettársi kapcsolatban élő szülők neveltek gyermekeket a 2016-os adatfelvétel idején. Gyermekek nélküli házastársakat a családok 29%-ában, gyermek nélküli élettársakat 9%-ában találunk. A gyermeküket egyedül nevelők a családok 18%-át teszik ki, ahol nagy többségében az anyák nevelték háztartásukban gyermeküket (86%).

A Mikro-census 2016 adatai szerint a családban élő gyermekek fele 15 év alatti, a 18-24 év közöttiek és a 25 év felettek aránya hasonló (20% körüli, a 15-17 éveseké 9%. A házasságon alapuló családokban neveltek a legtöbb gyermeket (100 ilyen családban 172 gyermeket), az élettársi kapcsolatokban 169 gyermek jut 100 családra, az egyszülős családok között 140. A családi életvilágok, a család belső erőforrásai

Kapcsolatok a családban

A családon belüli kapcsolatok, akár intragenerációsak, akár intergenerációsak, meghatározzák a család mindennapi működését, a családi miliót, a család jelenét és jövőjét. A teljes vagy mozaik családokban a szülők kommunikációja, viselkedése, amelyet a gyermekek látnak, éreznek és megfigyelnek, az egymás iránt táplált szereteten, elfogadáson, bizalmon, elkötelezettségen alapul. A megfelelően működő kapcsolatot egyfajta védőfaktoroként azonosítják, ugyanis az kedvező életminőséget, megfelelő testi-lelki egészséget, eredményes munka-magánélet egyeztetést biztosít a feleknek (Rendall et al., 2011; Skrabski és Kopp, 2010; Engler 2017). Kamp Dush és Amtao (2005) megfigyelték, hogy az elkötelezett kapcsolatok irányában történő elmozdulás növekvő szubjektív jól-lét érzetet jelent. A társas támogatás érzelmi elköteleződést, bizalmat, meghittséget, gondoskodást és törődést jelent, amelyek jelenléte csökkenti a depresszió vagy egyéb pszichés problémák kialakulását (Brown, 2000).

A harmonikus kapcsolat mint védőfaktor mindkét nem esetében működik (Williams, 2003; Pikó, 2003). Sőt, Vandeleur és munkatársai (2009) azt találták, hogy a családtagokhoz fűződő érzelmi közelségből a férfiak többet profitálnak, mint a család többi tagja. A férfiak barátai vagy kollégái körében töltött időben sem érnek el olyan magas érzelmi jól-létet, mint társaikkal és gyerekeikkel közös időtöltésük alatt. Skrabski és Kopp (2010) szintén a férfiak egészségvédelmét emelik ki, mivel a jó párkapcsolat ötszörösére növeli annak esélyét, hogy a férfi megéleje az átlagéletkort.

A párkapcsolati típusok közül a házasságot találták a leginkább egészséget és családot védő formának. A well-being jellegű vizsgálatok sorában egyértelműen megmutatkozik, hogy az egyéni jól-létre leginkább a házasságban megélt boldogság hat, megelőzve olyan tényezőket, mint a jövedelem nagysága, a társadalmi státust, az iskolai végzettség foka, az életkor vagy a nemi hovatartozás (Diener és Suh, 1997; Brown, 2000). A legmagasabb jól-lét értéket szintén a házasoknál mérték, őket általában az együttélők követik, a legalacsonyabb jól-lét index az egyedülállóké (Horwitz és White, 1998; Brown, 2000; Skrabski és Kopp, 2010). Az eredmények szerint a házasságban élőkre kevésbé jellemző a depresszió, az alkohol vagy gyógyszerfüggőség, az öngyilkosságra való hajlam, kevesebben szenvednek pszichés eredetű problémáktól. A boldog házasságban élők 70%-kal nagyobb valószínűséggel kerülnek el a betegségeket, mint az azonos jövedelemmel rendelkező, de nem harmonikus viszonyban élők (Skrabski 2003).

Balog és Susánszky (2022) eredményei felhívják a figyelmet, hogy kizárólag a jól működő kapcsolatok növelik a jól-létet. A megfelelő minőségű házasság és együttélés magas boldogságérzetet, elégedettséget ad, csökkenti a depressziót és a stressz szintjét, de a rosszul működő párkapcsolatok mindennél rosszabb hatást gyakorolnak. Meg kell jegyezni azt is, hogy a társas támogatás segíthet a stresszoldásban, de önmaga is lehet stresszforrás. A kutatások azt mutatják, hogy a házasságban felmerülő problémák olyan fizikai és pszichés tüneteket okoznak, amelyek a napi munka során is kimutathatóak, azaz az otthoni problémák beáramlanak a munkahelyre is (Martos 2008). Ennek a fordítottja is igaz, sőt, kimutatható azon házastársak egészségében történő változás, ahol egyébként a másik fél küzd munkahelyi problémákkal.

A pár megküzdési képességétől függ a különböző családi válság- és krízishelyzetek kezelése (Martos et al., 2012). A családbővüléssel járó gyermeknevelés, gyermekgondozás korántsem jelent krízishelyzetet, de rugalmasságot, a változások megfelelő kezelését kívánja. Csíkszentmihályi (2010) a nyitott kommunikációs csatornáknak látja a kiegyensúlyozott családi élet lehetőségét, vagyis a szülőknek beszélniük kell a napi feladataikról, problémáikról, sikerekről, kudarcokról, vagy éppen a vágyaikról. Az erős családi kohézióban felnövekvő gyermekeknél sokkalta magasabb jól-léti mutatókat mértek, különösen a kamaszoknál bizonyult védőfaktoroként az erős szülő-szülő és szülő-gyerek kötelék (Vandeleur et al., 2009).

A családon belüli intergenerációs együttműködés a nagyszülői szerepek is kiemelten fontosak (Gyarmati 2011, Aassve et al. 2012). Az informális nevelésben a szülők legnagyobb támaszát a nagyszülők jelentik, akik a gyermekgondozás és nevelés másodvonalában állnak rendelkezésre (Jappens és Bavel 2012). Hebblethwaite és Norris (2011) felnőtté vált unokák és nagyszüleik kapcsolatát vizsgálva mutatott rá, hogy a generativitás élményében a családi közös időtöltésnek, a felnőtté váló nemzedékkel szervezett szabadidős programoknak óriási szerepe van.

Gyermeknevelés a családban

A legutóbbi évek kutatásai is arra mutattak rá, hogy a családok szubkultúrája változatlanul komoly hatással van a gyermeknevelési gyakorlatra, s ennek közvetítésével a felnövekvő ge-

nerációk magatartásmintáira és jövőterveire. A családi szubkultúra törésvonalai pedig a szülők iskolázottsága, a családstruktúra, a lakóhelyi környezet és vallásosság mentén rajzolódnak ki (Pusztai-Engler, 2020). A kisiskolás korig a gyermekek az iskolán kívül a legtöbb időt szüleikkel és a testvéreikkel töltik, azonban, hogy hogyan és mivel, ebben nagy változatosság mutatkozik. A legtöbb szülői figyelem és időráfordítás a magasabb iskolázottságú szülők gyermekeinek jut, akik gyakrabban beszélgetnek gyermekeikkel iskolai élményekről, a világ dolgairól, lelki témákról (Bocsi, 2020; Pusztai, 2020). A magasabb társadalmi státusú családokban gyakrabban fordul elő, hogy a család közösen étkezik, hogy mesét olvasnak a gyerekeknek vagy közös családi szabadidős programot szerveznek (Bocsi, 2020).

A heterogén szülő társadalomban a szülők jelentős része nem rendelkezik tudatos szülői elképzelésekkel, s nincs megfelelő tudásuk arra vonatkozóan, hogy mit tehetnének a gyermekük fejlődéséért. Ezért az iskolai teljesítménykülönbségek egyik fő szeparációs felülete az otthoni tanulásban nyújtott szülői segítség mennyisége és minősége, a tanulásra szánt idő kontrollálása, a házi feladat ellenőrzése, az abban való segítségnyújtás, a lecke kikérdezése, a felszerelés ellenőrzése, az iskolában történtek megbeszélése. A szülők iskolai és otthoni bevonódása függ a szülők iskolázottságától, életkorától, nemétől, foglalkozásától, a lakóhelyük településtípusától, a család anyagi helyzetétől, s az általa elsajátított magatartásmintáktól. Általában elmondható, hogy a magasabban képzett, nagyobb településeken élő, magasabb társadalmi státusú szülői háttér teremt meg az otthoni tanulásnak az iskolai teljesítményre pozitívan ható körülményeit. Az iskolák egy részben működnek szülők számára tartott képzések, melyeken a gyerekek otthoni oktatása és nevelése szempontjából hasznos ismereteket sajátíthatnak el a szülők. Fontos ugyanis, hogy a nem szorosan a tanulással összefüggő szülői tevékenységek rendkívül jó hatással vannak az iskolai eredményességre (Pusztai 2009; Imre, 2015). A gyermeknevelési tevékenységek vizsgálata során egyértelművé vált, hogy a gyerekekkel eltöltött sokszínű családi együttlétből jobban profitálnak a tanulók, mint a hosszas közös tanulásból. A család státusának hatása mellett a szülők vallásossága is kifejezetten segíti a tartalmas, közös családi tevékenységstruktúra kialakítását (Pusztai, 2020).

A kisiskolás gyermeket nevelő családok többségében ma már a szülők összjátékában valósul meg a gyermeknevelés, függetlenül attól, hogy teljes vagy mozaikcsaládról van szó, az egyszülő családotokban viszont a nagyszülők számítanak a legfontosabb nevelési partnernek. Figyelemre méltó, hogy a családok igénylik a szakszerű támogatást a szülői feladatok ellátásában, hiszen a nevelési problémák és döntések esetén a pedagógusok a harmadik helyen állnak a partnerek rangsorában, sőt, az egyszülő- és a mozaikcsaládban a második helyen. A magasan iskolázott szülőkre jellemző, hogy a gyermeknevelésbe több segéderőt tudnak bevonni, itt a nagyszülők mellett széles laikus illetve szakmai network (barátok, szülő társak, szakemberek) bevonása valósul meg (Pusztai- Engler, 2020).

A kisiskolás tanulók kétharmada az iskolán belül, s kevesebb mint fele az iskolán kívül is eljut valamilyen tanórán kívüli foglalkozásra, ami leggyakrabban sportfoglalkozás. Szintén népszerűek a zeneórák, az énekkar, a táncórák és a nyelvórák, de a tanórán kívüli nyelvórákhoz való hozzáférés az alacsonyabb státusú, kisebb településeken élő családok számára kevésbé

elérhető (Markos, 2020). A községek iskoláiban tanulókra jut a legtöbb iskolában szervezett tanulást kiegészítő program, s a megyeszékhelyen tanulók csak ezután következnek. Az utóbbi években a nagyon hátrányos helyzetű, rizikós csoportok számára az iskola megnövelte a tanórán kívüli, fejlesztő elfoglaltságok számát. Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon, valamint Nyugat-Dunántúlon a tanulók mintegy háromnegyede legalább egy iskolai foglalkozásra jár, az iskolán kívüli, szülői szervezésben és finanszírozásban folyó tevékenységekhez a közép-magyarországi szülők és a fővárosiak képesek átlag fölötti arányban hozzáférni (Markos, 2020). A szabadidő értelmes eltöltésének megszervezése jelentős kihívás a családoknak, a diákok 28%-a egyáltalán nem vesz részt táborokban, a hozzáférés lehetősége összefügg a család társadalmi státusával, a falusi, alacsony státusú családok gyermekeinek fele egyáltalán nem jut el táborokba (Markos 2020).

Vallásosság és családi élet

A 2011-es népszámlálás szerint magát vallási közösségekhez tartozóként azonosította a magyar népesség 54,7%-a (27,1% nem válaszolt a kérdésre, s mindössze 18,2% jelentette ki, hogy nem tartozik vallási közösséghez), de a vallási közösséghez tartozás sokféleképpen értelmezhető. A kérdőíves vizsgálatok szerint az egyházak tanítását követő vallásosok aránya csökken, de a maguk módján vallásosakkal együtt teszik ki nagyjából a társadalom felét (Tomka, 1999; Rosta 2013; Pusztai, 2020). A vallási szocializációnak napjainkban is a család a legfontosabb ágense. A gyerekek minden családi szubkultúrában megismerik a szüleik vallásossággal kapcsolatos álláspontját, s sokáig ez számukra az egyedüli irányadó. A magyar fiatalok majd egynegyede részesül otthoni vallásos nevelésben. Az otthoni vallásos nevelésben részesülőknek pedig összehasonlíthatatlanul nagyobb esélyük van később az egyház tanítását követővé vagy a maguk módján vallásossá válni (Rosta-Pusztai, 2022). A szülők világnézetének átörökítésére a szülők egyező értékrendje, azonos vallási-világnézeti álláspontja, sőt, amennyiben vallásosak, felekezeti homogámiája és azonos vallásgyakorlati intenzitása esetén van nagyobb esély (Pusztai, 2020). A vallási szocializáció azonban nem zárul le gyermekkorban. A családon belüli vallási transzmisszió sikere attól függ, hogy a szülők mennyire csatornázzák vallásos kultúrától áthátolt kapcsolatháló felé a gyermekeiket (Martin et al., 2003; Pusztai, 2009). Vallásos életútinterjúk tanúsága szerint a serdülő- és ifjúkorban a családban elsajátított nézetek a kortárs kapcsolatháló hatására megerősödhetnek vagy átalakulhatnak (Pusztai és Karászi, 2019). A család mellett a vallásos barátok, diáktársak jelentős befolyásoló szerepe érhető tetten a vallásosságra és a hétköznapi magatartásmintákra, így a párkapcsolati magatartásra és a családi tervekre is (Pusztai, 2004; 2009). Az egyházi iskolába járók túlnyomó többségét már otthon is vallásosan nevelték, de a nem vallásgyakorló családok gyermekei is gyakran választanak egyházi fenntartású nevelési-oktatási intézményt. Az egyházi óvodákba járók aránya 2022-ben 9%, az általános iskolásoké 15%, a gimnazistáké 25,3%, az egyházi szakképzésben pedig a tanulók 11%-a tanul. Az egyházi intézménybe járás és a hittanoktatás hatását is mérlegre téve megállapítható, hogy noha a nem vallásosan nevelt fiatalok is kicsit nagyobb valószínűséggel

válnak vallásossá az egyházi iskolákban, az otthoni vallásos nevelés befolyása utolérhetetlen. A vallásosság hatással van a fiatalok magánéleti jövőterveire is. A vallásosság a házások, együttélők, házasságot tervezők és a több gyermeket nevelők és tervezők nagyobb arányával jár együtt (Pusztai et al., 2022). A vallásosság kontroll változók bevonása mellett szignifikánsan növeli a házasság esélyét és a házasság tervezésének esélyét is. Újabb adatok rámutattak, hogy a magukat vallásosnak mondó fiatalok körében a már korábban élettársi kapcsolatban élők aránya, s a többváltozós elemzés szerint a vallásosság az együttélés esélyét is növeli, azonban a házasságkötés még sokkal valószínűbb a vallásosok körében (Pusztai et al., 2022). Ez egyrészt a párkapcsolati normákról alkotott tradicionális felfogással, a házasságkötéssel kapcsolatos pozitívabb attitűdökkel magyarázható, másrészt a vallásosság társadalmi kapcsolatokat szervező potenciáljával, melynek révén a hasonló világnézetűekkel való kapcsolatteremtés lehetősége a vallásosok körében gyakoribb, mint a nem vallásos kortársak esetében. A vallásosság családi életre gyakorolt hatása is egyértelműen megragadható, hiszen a vallásosság tehát az iskolai végzettségnél, a házasfelek képzettségi homogámiájánál és a foglalkoztatottságnál is határozottabban támogatja a házasságok stabilitását és a szülőpár gyermeknevelésre koncentráció effektivitását (Pusztai, 2020).

A családtámogatások szerepe a családalapításban és a családi életben

Egyetemisták között végzett országos kutatás (Család és karrier, n=1502) eredményei arról tanúskodnak (Engler, 2018), hogy a megkérdezett fiatalok a családalapítást és a karrierépítést egyformán fontosnak tartják, időben a karrierépítést előre sorolva (kiemelve, hogy a családalapításhoz biztos egzisztenciális háttér szükséges), határozott magánéleti tervekkel folytatva (89%-uk biztosan házasodni kíván, 95%-uk gyermeket tervez). Figyelemre méltó a fiatalok előrelátása, ugyanis az ideális munkahely ismérveinél első (!) helyre sorolták a munka-magánélet összeegyeztetésének lehetőségét, az olyan elvárások, mint a megfelelő jövedelem vagy a karrierlehetőségek messze ezután következnek. Hasonló eredmények születtek a nagymintás ifjúságkutatás során, ahol az egyedülállók mintegy kétharmada házasságot tervezett, az egyértelműen elutasítók aránya mindössze 6 százalék (Engler és Pári, 2021).

A fiatalok között végzett kutatásokban a válaszadók a családalapítás legfőbb materiális feltételei közé sorolták a megfelelő anyagi helyzetet, a saját lakást és a biztos munkahelyet, a nem anyagi természetű feltételek között a megfelelő partner megtalálását, a jól működő partnerkapcsolatot, a szülői szerepre való érettséget találjuk az első helyeken.

Az önálló életkezdést, családalapítást támogató anyagi jellegű juttatások nemcsak a magánéleti szférában jelentenek segítséget, hanem a munka – magánélet összehangolásában is szerepet játszanak, hiszen az anyagi források előteremtése kisebb erőfeszítést igényel. A családbarát gondolkodás kialakítására és erősítésére fordított figyelem pedig a két terület egyensúlyban tartását célozza. A továbbiakban felsorolunk néhány olyan intézkedést a családtámogatási intézkedések rendkívül széles köréből, amelyek valamilyen módon a munka világában való eredményességet, a magánéleti boldogulást vagy a két szféra összeegyeztetését

célozza, csökkentve ezzel a „karrier vagy család” típusú dilemmák kockázati, bizalmatlansági tényezőit. Az egyes támogatási formák jogosultságára, feltételeire, igénybevételi lehetőségeire részletesen nem térünk ki, illetve csak egyes esetekben jelezzük a legfontosabb ismérveket.

A családalapítás szempontjából fontos az otthon megteremtése. Ehhez nyújt segítséget a Családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK) és az ahhoz kapcsolódó elemek. A CSOK-ot új vagy használt otthon vásárlására, bővítésére nemcsak gyermekvállalás előtt állók, hanem már gyermeket nevelők is igénybe vehetik. Az otthonteremtési program részeként számos egyéb támogatás igényelhető, így otthonfelújítási támogatás és kölcsön, többgenerációs otthonteremtés, emellett 5%-os Áfa, csökkentett közjegyzői díj segíti az otthont teremtőket. A falusi CSOK, amely 2600 hátrányos helyzetű településen igényelhető, az egyéni boldogulás mellett a vidék lakosság-megtartó képességét és fejlődését is szolgálja. A Babaváró elnevezésű állami támogatás az otthonteremtés mellett egyéb feltételek megteremtését is biztosítja, mivel szabad felhasználású kölcsönt nyújt.

A munkaerőpiac biztonságos elhagyását és az oda történő visszatérést törvények garantálják, a távollét alatt pedig különböző támogatások segítik a szülőket, mint például csecsemőgondozási díj (amelynek összege az igénylő jövedelme alapján megállapított naptári napi alap 100%-a), a gyermekgondozási díj, a diplomás gyed, a gyed extra, a gyermekgondozást segítő ellátás. A gyermeket nevelők alanyi jogon részesülnek családi pótlékban, a gyermek hároméves koráig gyermekgondozást segítő ellátásban, biztosított jogviszony esetén családi adókedvezményben. A nagycsaládosokat autóvásárlási támogatás illeti meg, a négy vagy több gyermeket nevelő anyák mentesülnek a személyi jövedelemadó befizetése alól, igénybe vehetik a gyermeknevelési támogatást. Az állam az iskolás korú gyermekeket és fiatalokat nevelő családokat támogatja továbbá az ingyenes tankönyvek biztosításával, kedvezményes étkeztetéssel, a nyelvvizsga díjának visszatérítésével, közlekedési alapismeretek tanfolyam és vizsgadíj támogatásával, ingyenes táboroztatással.

A családtámogatások nem teljes körű áttekintése kijelöli azokat a mérföldköveket, amelyek a családalapítás előtt állókat és a gyermeket nevelőket az életük különböző fázisaiban hozzásegítik a családi élet menedzseléséhez, illetve a munka-magánélet összehangolásához. Az első házásoknak nyújtott kedvezmény, a Babaváró, a CSOK és más otthonteremtési támogatások olyan anyagi erőforrásokat tudnak mozgósítani a család és az otthon megalapozásába, amelyek egy fiatal pár életének jóval későbbi életszakaszában állnának rendelkezésre, ezáltal a családalapítás időben korábban megvalósulhat. Emellett a rendelkezésre álló támogatások a már gyermeket nevelőket segítik abban, hogy lakhatásban és számos egyéb területen boldoguljanak és előrébb jussanak, csökkentve ezzel a plusz anyagi szükségletek előteremtésének stresszforrásait.

A gyermekvállalás miatt a munkaerőpiac elhagyása, a karrier „felfüggesztése” elsősorban a nőket érinti. Számukra a nettó fizetésüket is felülmúló csecsemőgondozási díj, a gyermekgondozási díj, a diákhitel tartozás mérséklése vagy elengedése, a kisgyermeket nevelők foglalkoztatását elősegítő munkahelyvédelmi akció elemei jelentenek hozzájárulást. Az utóbbi akcióterv már a munkaerő-piaci visszatérést segíti, akárcsak a gyermekek napközbeni elhelyezését biztosító

intézményi gondozás, nevelés. Az utóbbi tíz évben jelentős bővülés és fejlesztés történt a bölcsődei és óvodai ellátásban. A gyermek felvigyázásában, gondozásában komoly támogatást biztosíthatnak a nagyszülők, akiknek támogatott bevonódását segíti elő a nagyszülői gyed, a Nők 40 program, vagy akár a többgenerációs otthon kialakításának támogatása.

A családok megalapításának és működtetésének anyagi jellegű támogatása mellett hasonlóan fontos a családi élet erkölcsi megbecsülése, a gyermekvállalás és gyermeknevelés társadalmi szintű elismerése. A családbarát társadalom és családbarát gazdaság olyan biztonságot, kiszámíthatóságot nyújthat a fiataloknak, amelyben a családalapítási döntések mérlegelésénél kevesebb kockázattal és veszéllyel számolhatnak, különös tekintettel a karrierépítés, illetve a munka-magánélet összehangolásának lehetőségeire. A munkavállalók jól-létének, valamint munkahelyi és magánéleti feladatainak összeegyeztetésének segítése többek között növeli a munkahatékonyságot, eredményességet, kreativitást, lojalitást, csökkenti a fluktuációt, a kiégést, a betegségek miatti távollétet (Skrabski és Kopp, 2010; Lazar t al., 2010; Kiss et al., 2012; Moen et al., 2016; Leupp, 2017; Szabó-Bálint, 2018; Yucel et al., 2019; Beyer, 2021). Mindez nemcsak munkáltatói, hanem össztársadalmi érdek, a családbarát munkahelyek megteremtésére számos nemzetközi és hazai példát találunk (Dobossy, 2000; Frey, 2001; Hakim, 2006, Abendroth et al., 2011; Nagy és Paksi, 2014; Tardos, 2014; Primecz et al., 2014; Nabergoj et al., 2016; Bansal et al., 2017; Davis et al., 2017; Fűrész és Molnár, 2020; Székely et al. 2020).

A szakirodalom a családtámogatásokat olyan közösségi beruházásoknak tekinti, melyek többféle módon fejtik ki a hatásukat, leginkább a gyermekvállalás, az anya munkavállalása, a gyermekek kognitív és érzelmi fejlődése, valamint a gyermeket nevelő családok státusegyenlőtlenségének csökkentése révén (Gábos 2008). Az itt bemutatott családpolitikai támogatórendszer hatásának átfogó vizsgálata még folyamatban van, azonban egyes részterületein már vannak eredmények, például Sági és munkatársai (2017), Tóth és Kökény (2018) valamint Bocz és Antal (2020) megállapították, hogy a családi otthonteremtési kedvezmény bevezetése pozitívan befolyásolta a gyerekvállalási kedvet, a családok biztonságérzetét.

Mindezen intézkedések kiválóan rezonálnak azokra az területekre, amelyeket a fiatalok kockázatként érzékelnek a jövő tervezésében, így például az otthonteremtés, a gyermekgondozás- és nevelés költségei, a család mellett végzett fizetett munkavállalás és karrierépítés. A kiszámíthatóság és biztonság ezeken a családstratégiai mérföldköveken mindenképpen előremozdíthatja, realizálhatja a magánéleti eseményeket és terveket.

A családok és az iskola

Az iskolarendszerben lecsapódó családi problémák

A családokban elérhető tőkeforrások jelentősen befolyásolják a fiatalok jövőjét (Kozma, 1999; Róbert, 2004; Pusztai, 2004, Szemerszki, 2015; Imre, 2015). A fiatalok családi életre való felkészülése spontán módon történik, azoknak a mintáknak a hatására, melyet ők a saját családjukban

és környezetükben maguk előtt látnak. A családok problémái, tehát nemcsak a gyermekek életminőségét, hanem a mai fiatalok jövőendő családjainak életét is befolyásolják. A családokkal közvetlenül érintkező szakemberek a szülők közötti konfliktus, a válás, a szülői szerepre való felkészületlenség és a deviáns magatartásminták negatív hatásaival találkoznak leggyakrabban (Bacskai, 2020; Ceglédi, 2020, Fényes és Gál, 2020). Általános probléma továbbá a családon belüli kommunikáció elszegényedése, a családtagok egymásra fordított idejének összezsugorodása is (Pusztai és Csók, 2022). Az egyszülős családokban felnövő tanulók rizikónak való kitétségét a családon belüli szereprendszer felborulása, a mozaik családban a sehová se tartozás megtapasztalása vagy a szülői versengés fokozza. A magasabb státusú családokban jelen levő erős teljesítménynyomás a párválasztás elodázására és a családalapítás halasztására is hatással lehet. A társadalom alsó egyötödében, az alacsony státusú családokban a verbális és fizikai erőszak, a szülők tartós munkanélkülisége, alkohol- vagy kábítószerfogyasztása jelenik meg gyakori problémaként (Pusztai és Csók, 2022).

Az iskola és a család együttműködése Magyarországon

A családon belüli gyermeknevelési gyakorlatot az iskola számos ponton tudja segíteni. A pedagógusok tapasztalatai szerint a szülők legnagyobb mértékben a tudatos médiahasználatra nevelésben, a gyermeknevelési ismeretszerzésben, tanácsadási lehetőségek terén és a gyermekek értelmes szabadidős tevékenységeinek koordinálásában szorulnak támogatásra. Ugyanakkor a nevelési feladatokkal összefüggő „direkt” oktatás, önképzés terén a szülők terhelhetősége a különböző társadalmi státusú csoportokban eltérő okokból korlátozott (Engler 2020).

A szülők és az iskola sikeres kommunikációja nemcsak a tanulói előmenetelt segítheti, hanem a gyermeknevelési tudatosság fejlesztését is támogathatja. A 2018-as PISA vizsgálat adatai szerint azonban az iskola és a család kapcsolata tekintetében szülők önkéntes iskolai tevékenysége kivételével Magyarország az OECD átlagnál gyengébben teljesít. A magyar szülők ritkábban vesznek részt a gyermeküket is érintő iskolai döntésekben, kevesebbszer keresik fel a tanárokat, de a legnagyobb lemaradás abban a tekintetben tapasztalható, hogy a pedagógusok sokkal ritkábban keresik a kapcsolatot a szülőkkel (OECD, 2019). A szülők iskolával való kapcsolattartását vizsgáló hazai kutatások a szülő-iskola együttműködés két fontos jellemzőjére mutatnak rá. Egyrészt arra, hogy a szülő-pedagógus kapcsolattartás gyakran formális, felületes, s az ettől eltérő, rendkívüli találkozásokat a problémás helyzetek kezelése hívja életre (Imre, 2016). A másik fontos jellemvonás, hogy a kontaktus gyakorisága és tartalma a szülők társadalmi státusától, elsősorban iskolázottságától függ, a spontán találkozások a kistélepüléseken, a szülő általi kapcsolatfelvétel a magasabb státusú csoportokban jellemző (Bacskai, 2020).

A kapcsolattartás gyakorlatának gyengesége többféleképpen is magyarázható. A huszadik század öröksége, hogy a magyar családokban hagyomány volt a szülők világnézetét, politikai és gyermeknevelési nézeteit elrejtteni az iskolai személyzet elől, amit „kettős nevelésként” emleget a szakirodalom (Szabó, 2000; Földesi, 2005; Bacskai, 2020). A távolságtartás másik

hagyományos oka, hogy a pedagógusok szakmai autoritásuk védelmében szívesen húzzák meg a nevelési kompetencia határát az iskola kapujában (Lannert et al. 2012; Lannert és Szekszárdi 2015).

Az iskola és a család értékrendje közötti kapcsolat érzékeny kérdés. 2020-ban országos viszonylatban minden második szülő nyilatkozott úgy, hogy nevelési alapelvei nagyjából meg egyeznek a gyermeke iskolája által képviseltekkel, s csak a szülők egyötöde érezte úgy, hogy nevelési értékei teljes mértékben azonosak gyermeke pedagógusaiéval. A magasan iskolázott szülők körében nagyobb az egyetértés, s így a szülők és a pedagógusok kölcsönösen nagyobb támogatást tudnak adni egymásnak, de a társadalmi-kulturális különbségek esetén gyakran nem beszélnek egymás nyelvén (Dusa 2020, Boreczky, 1999).

Az MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport 2021-22-ben végzett kvalitatív vizsgálatai arra mutattak rá, hogy a pedagógusok többségének a szerepfelfogása és a pedagógusképzésben elsajátított felkészültsége nem teszi lehetővé, hogy a szülőkkel való kapcsolattartást a fiatalok fejlődésének szolgálatába állítsa. Az iskolák gyakorlata ebben a tekintetében szegényes, nagyon kevés a szülők gyermeknevelési képességeit fejlesztő program. Az egyházi iskolák egy részében a szülőkkel való kapcsolattartást olyan, rendszeresen szervezett közösségi alkalmakkal sikerül gazdagítani, amelyek a szülői tudatosság fejlesztése szempontjából is hasznosak. A magániskolákban pedig egy megrendelői tudattal rendelkező, aktív, magasan kvalifikált szülőkörrel tartanak kapcsolatot a pedagógusok, akik többféle erőforrást áldoznak az iskoláért, közreműködésüket az iskolák el is várják, s a döntéshozatalba is bevonják őket.

A családi életre nevelés illetve az önálló életre való felkészülés, az életvezetési ismeretek számos országban az oktatási rendszer tantervben meghatározott feladata. Magyarországon 2020-tól a családi életre nevelés az új Nemzeti Alaptantervben, s az ahhoz illeszkedő tartalmi szabályozókban önálló, egységes területként jelenik meg. A pedagógusok véleményének feltárása azt mutatta, hogy szükségesnek tartják a felnövekvő generáció családi és felnőtt életre való felkészítésének iskolai gyakorlatban való megjelenését. A pedagógusok egy része szívesen vállal szerepet ebben, mert érzékelik, hogy a családi működési zavarok és a felnőtt életre való diszfunkcionális felkészülés a pedagógus munka eredményességét is veszélyezteti (Engler et al. 2020).

Összegzés

A fiatalok szakmai és (az önállósult) magánéleti életpályájuk elején állva mindkét területen számos kihívással néznek szembe, gondoljunk például a szülői házról való leválásra, az önálló életre történő berendezkedésre, a baráti és szakmai hálózatok kiépítésére, a munkába állásra, a családalapítási megfontolásokra. A szakirodalomban kapunyitási pánikként aposztrofált jelenség kiváltó oka az önálló felnőtt élet megkezdésétől való félelem, amely magában foglalja a pályakezdők munkakeresésének, majd szakmai bevalásának aggodalmaitól kezdve az egzisztencia kialakításának gondjain át a párkapcsolati kérdésekig (Arnett 2010; Vida, 2011; Robinson, 2013).

A két terület összeegyeztetése szintén problematikusnak tűnik számukra, hiszen a „család vagy karrier”, „munka-magánélet egyensúly” típusú dilemmákat minden, náluk idősebb korosztály esetében azonosíthatják, így még a fontos döntések előtt állva vetítik ki saját jövőjükre nézve a prioritások, illetve az egyensúlyok megtalálásának nehézségeit.

Különböző lakossági felmérésekből tudjuk, hogy a magyarok, köztük a fiatal korosztályok is alapvetően családközpontú gondolkodásúak. Ez az értékfelfogás a demográfiai adatokon több évtizeden keresztül kevésbé volt tetten érhető, köszönhetően a házasságok drasztikus csökkenésének és a válások emelkedésének, a gyermekvállalási hajlandóság erőteljes mérséklődésének. (Bizonyos években a demográfiai átmenetet súlyos gazdasági vagy egyéb okok is felerősítették.) Az utóbbi tíz év változásai – így pl. a házasságkötések száma negyven éve nem volt ilyen magas, a válások száma hatvanéves mélyponton van, jelentősen növekedett a gyermekvállalási hajlandóság – a fiatalok számára pozitív üzenetet hordozhatnak.

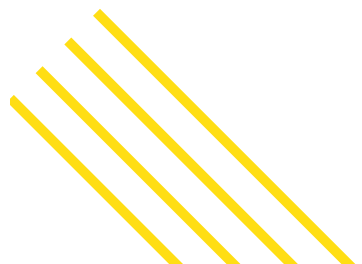
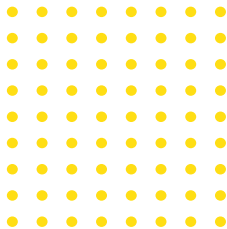
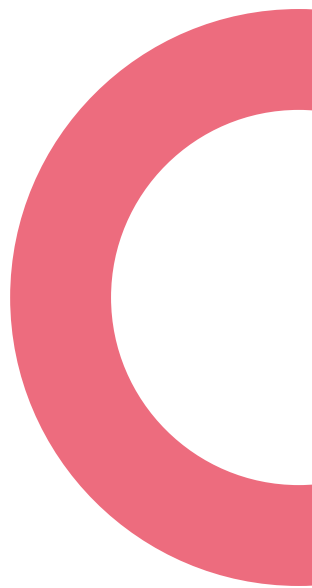
Másik megerősítés a családot, családi életet illetően a különböző kutatási eredmények alapján felvázolt kép, miszerint a jól működő családi kapcsolatok testi-lelki védelmet jelentenek, s a családi belső erőforrások megteremtése és helyes felhasználása kedvező hatást gyakorol a gyermekevelésre, a gyermekek taníttatására. A tanulmányban tárgyalt vallásosság, mint külső erőforrás pedig szintén olyan védőfaktor, amely a teljes életútban segíti a boldogulást, és a családcentrikus jövő tervezésében is nagy szerepet játszik. A családi és az iskolai nevelési értékek összhangja esetében ezek a kedvező hatások még inkább felerősödnek.

A „kapunyitás” előtt álló fiatalok munka és magánélet összeegyeztetésére vonatkozó aggodalmaira szülehetnek társadalmi-gazdasági „méretű” válaszok is a családi, vallási és egyéb kisközösségek gondoskodása mellett. Egyrészt konkrét támogatások, intézkedések formájában, másrészt szemléletformáló intézkedések, jógyakorlatok útján. Előbbi jellemzően a családtámogatások vonzáskörébe tartozik, utóbbi a családbarát közgondolkodás kialakítását célozza. Tanulmányunkban kitértünk a széleskörű családtámogatási rendszer azon elemeire is, amelyek a fiatalok szempontjából kihívásnak tekinthető területeken adnak válaszokat, mint például az otthonteremtés, a munkaerőpiac elhagyása gyermekvállalás miatt, a reintegráció, a gyermekek mindennapos gondozásával és neveléssel járó anyagi kiadások, az iskoláztatás költségei, és így tovább. A fiatalok családalapításától a gyermekeket nevelő szülőkön át az idős korosztályokat érintő családtámogatási rendszer a családi élet minden szakaszát felöleli. A különböző támogatások biztosításával nemcsak a már működő családokat segíti a társadalom, hanem válaszokat igyekszik adni támogatásain keresztül azoknak a fiataloknak is, akik aggódnak a magánéleti vagy szakmai jövőjük és azok összehangolása miatt. A felmérések tapasztalatai alapján az egyes támogatási formákat azok ismerik és ismerik el leginkább, akik élethelyzetüknél fogva érintettek (Agócs et al., 2019; Antal és Török, 2020; Engler, 2020). Érdemes lenne a karrierút és magánéleti pálya elején álló fiatalok számára ismert(ebb)é tenni a támogatási formákat.

A fiatalok családi élettel kapcsolatos nézeteit és attitűdjeit természetesen számos, jelen tanulmányban nem vizsgált tényező befolyásolja hosszabb és rövidebb távon, például a tömeg- és a közösségi média, valamint a globális válságok (migrációs, pandémiás, háborús, gazdasági krízisek sora), tehát amikor a különböző támogató rendszer hatását vizsgáljuk, nem elegendő

az előző évtizedek trendjeinek összevetése, mert számításba kell venni azokat a kedvezőtlen környezeti tényezőket is, melyeknek ellensúlyozása is jelentős erőfeszítést igényel.

Összességében elmondható, hogy a család ún. válsága, amelyet a fiatal generációk különböző hatások alapján érezhetnek, nem mélyül tovább: az elmúlt évtizedben mind a demográfiai-statisztikai mutatókban, mind a családtámogatásban, mind a közvélekedésben trendforduló következett be. A stabil párkapcsolatot, a gyermekvállalást, a családot esetlegesen „leíró” vélekedések, tapasztalatok ellentmondanak a valós társadalmi folyamatoknak, amelyet az ifjabb generációknak is előbb vagy utóbb realizálniuk kell. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne lennének problémák vagy további megerősítésre váró feladatok, viszont a család jövőjébe és a jövő családjába fektetett bizalom növekedéséhez, az aggályok és félelmek csökkentéséhez.

Irodalomjegyzék

- Aassve, A., Meroni, E., & Pronzato, C. (2012). Grandparenting and childbearing in the extended family. *European Journal of Population*, 28.(4), 499-518.
- Abendroth, A., Dull, L. (2011). Support for the work-life balance in Europe: the impact of state, workplace and family support on work-life balance satisfaction. *Work, Employment & Society*, 25(2), 234-256.
- Agócs G., Balogh E., Nyírády A. & Székely A. (2019). A Családvédelmi Akcióterv fogadtatása a kisgyermekes anyák és a gyermekvállalási korban lévő magyarok körében. *Kapocs*, 2(1-2), 67-75.
- Antal I., Török P. (2020). A CSOK igénybevétele a „Felzárkózó települések” program által érintett helységeiben. *Kapocs*, 3(1), 120-132.
- Arnett, J. J. (2007). Emerging Adulthood: What Is It, and What Is It Good For? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68–73.
- Bacskai K. (2020). Az iskola és a család kapcsolata. *Kapocs* 3(2). 13-22.
- Balog P., Susánszky A. (2022). A házastársi/élettársi kapcsolat minősége és a mentális egészségi állapot összefüggései a fiatal felnőttek körében. *Kapocs* 5(1), 22-31.
- Bansal, N., Upasna A. (2017). The gap between availability and expectations of work-life practices. *Indian Journal of Industrial Relations* 52(3), 528–42.
- Beyer C., Dyme B. (2021). Increasing the Human Capital Impact and Financial ROI of Employee Assistance Programs. *Perspectives, Ltd.* Issue 3,13-20.
- Brown, S. L. (2006). Family Structure Transitions and Adolescent Well-Being. *Demography*, 43(3), 447-461.
- Bocsi V. (2020). A családi idő a mérlegen. *Kapocs* 3(2). 32-44.
- Bocz J., Antal I. (2021). A termékenység változása országosan és a felzárkózó településeken 2010 és 2019 között. *Kapocs* 4(3-4). 61-71.
- Boreczky Á. (1999). Multikulturális pedagógiai – új pedagógia? *Új Pedagógiai Szemle*, 49(4). 26-38.
- Boreczky Á. (2015). Családkutatások nevelésszociológiai nézőpontból. In Varga A. (szerk.): *A nevelésszociológia alapjai*. (pp. 103-135). Pécs: PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlilocki Henrik Szakkollégium.
- Ceglédi T. (2020). Mitől lendül az ugródeszka? A hátrányok ellenére sikeres, reziliens negyedikes diákokat segítő tényezők. *Kapocs*, 3(2). 67-82.
- Csikszentmihályi M. (2010). *Flow. Az áramlat*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Davis, S. N., Joshua D. T. (2017). Context, Opportunity, and Demands: Satisfaction with Work-Life Balance in 26 Countries. *Journal of Comparative Family Studies* 48(4), 329–48.
- Diener, E., Suh, E. (1997). Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research* 40(1/2), 189-216.
- Dobossy I. (2000). A munka és a család összhangja – a családi értékek és aggodalmak közötti kapcsolatok elemzése. In Pongrácz T., S.Molnár E. (szerk.) *Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után*. (pp. 42-69). Budapest: KSH-NKI.
- Dusa Á. (2020). Gyermeknevelési értékek. *Kapocs* 3(2). 23-31.
- Engler Á. (2017). *Család mint erőforrás*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Engler Á. (szerk.) (2018). *Család és karrier*. Debrecen, CHERD, 2018.
- Engler Á., Pári A. (2021). Párkapcsolat és családalapítás. In Székely L. (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején : Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. (pp. 87-112) Budapest: Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.
- Engler Á. (2020). A szülőket és pedagógusokat segítő családpolitikai intézkedések hatása és igénye. *Kapocs* 3(2). 83-92.
- Engler, Á., Kozek, L., & Németh, D. K. (2020). Családi életre nevelés Magyarországon. *Iskolakultúra*, 30(6), 52-66.

- Fényes H., Gál E. (2020). A nemi különbségek megjelenése az általános iskolában. *Kapocs* 3(2). 93-103.
- Földes P. (2005). Változások a család és az iskola viszonyában. *Új Pedagógiai Szemle*, 55(4), 39-44.
- Frey M. (2001). Egyensúlyt teremteni a fizetett munka és a családi élet között. *Demográfia*, 2-3. 280-303.
- Fűrész T., Molnár B. (2020). A családbarát Magyarország építésének első évtizede az Európai Unióban. *Kapocs* 3(3-4), 3-11.
- Gábos A. (2008). Családtámogatási rendszer és a családok helyzete. Kolosi T., Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. (pp. 304-318). Budapest: TÁRKI.
- Gyarmati A. (2009). Hogyan verjünk hidat az idősökhöz? Az 50 év fölöttiek kommunikációs és kapcsolathálózatának néhány jellemzője. *Információs Társadalom* 9(4), 55-69.
- Hakim, C. (2006). Women, careers, and work-life preferences. *British Journal of Guidance & Counselling*, 34(3), 279-294
- Hebblethwaite, S., Norris, J. (2011). Expressions of Generativity Through Family Leisure: Experiences of Grandparents and Adult Grandchildren. *Family Relations*, 60(1), 121-133.
- Horwitz, A. V., White, H. R. (1998). The relationship of cohabitation and mental health: A study of a young adult cohort. *Journal of Marriage and the Family*, 60(2), 505-514.
- Imre N. (2016). Az iskola és a szülő közötti kapcsolatrendszer különböző nézőpontokból. In: Szemerszki, M. (szerk.): *Hátrányos helyzet és iskolai eredményesség*. (pp. 143-160.) Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- Imre N. (2015). *A szülői részvétel formái és hatása a tanulói eredményességre*. *Horizontok II. A pedagógusképzés reformjának folytatása*. Pécs: Pécsi Tudomány Egyetem.
- Jappens, M., Bavel, J. V. (2012). Regional family norms and child care by grandparents in Europe. *Demographic Research*, 27(1), 85-120.
- Kamp Dush, C., Amato, P. R. (2005). Consequences of relationship status and quality for subjective well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(5), 607-627.
- Kiss Cs., Csillag S., Szilas R. & Takács S. (2012). A szervezeti elkötelezettség és a munka-család viszonyrendszer összefüggései. *Vezetéstudomány*, 43(9), 2-14.
- Kozma T. (2001). *Nevelésszociológia*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Központi Statisztikai Hivatal (2018). Mikrocenzus 2016. Budapest, KSH.
- Lannert J., Szekszárdi J. (2015). Miért nem érti egymást szülő és pedagógus? *Iskolakultúra*, 25(1), 15-34.
- Lannert, J., Németh, Sz. & Sinka, E. (2012). *Parenting Support in Hun-gary. Final report*. Budapest: Társi-Tudok.
- Lazar, I., Osoian, C. & Ratiu, P. (2010). The role of work-life balance practices in order to improve organizational performance. *European Research Studies*, 13(1), 201-214.
- Leupp, Ka. (2017). Depression, Work and Family Roles, and the Gendered Life Course. *Journal of Health and Social Behavior*, 58(4), 422-41.
- Markos V. (2020). A tanórán kívüli foglalkozásokon való részvétel és a társadalmi háttér összefüggései. *Kapocs*, 3(2). 45-52.
- Martin T. F., White, J. M. & Perlman, D. (2003). Religious Socialization. *Journal of Adolescent Research*, 18(2) 169 -187.
- Martos, Tamás & Sallay, Viola & Mihaela, Nistor & Józsa, Péter. (2012). Dyadic coping and well-being - the Hungarian version of the Dyadic Coping Inventory. *Psychiatria Hungarica* 27(3). 446-458.
- Moen, P., Kelly, E. L., Fan, W., Lee, S.-R., Almeida, D., Kossek, E. E., & Buxton, O. M. (2016). Does a Flexibility/Support Organizational Initiative Improve High-Tech Employees' Well-Being? Evidence from the Work, Family, and Health Network. *American Sociological Review*, 81(1), 134-164.
- Nagy B., Paksi V. (2014) A munka-magánélet összehangolásának kérdései a magasan képzett nők körében. In Spéder Zsolt (szerk.): *A család vonzásában. Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*. (pp. 159-175) Budapest: KSH NKI.
- Nabergoj, A. S., Marko P. (2016). Family-Friendly Workplace: An Analysis of Organizational Effects in the Transition Economy. *Journal of East European Management Studies* 21(3), 352-73.

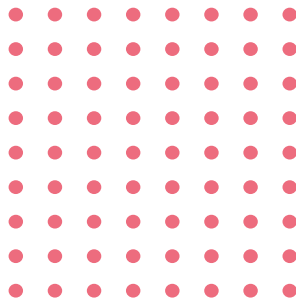
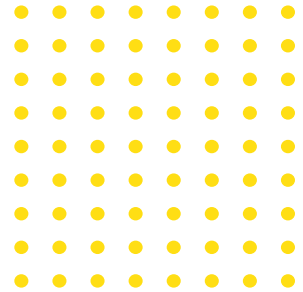
- OECD (2019). *PISA 2018 Results: What School Life Means for Students' Lives*. Paris: PISA, OECD Publishing.
- Papházi T., Tárkányi Á., Baraté E., Béres O. & Trieb Mariann (2019) A családok biztos alapja a generációk közötti jó kapcsolat - intergenerációs kutatás. *Kapocs* 2(3-4), 52-76.
- Pikó B. (2003). *Kultúra, társadalom és lélektan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Primecz H., Kiss Cs., Toarniczky A., Csillag S., Szilas R., Bácsi K. & Milassin A. (2014) Magyarországi „munkavállaló-barát” (employee friendly) szervezetek – Valóság vagy utópia (avagy mit tanulhatunk tőlük?) *Vezetéstudomány*, 45(10), 2-16.
- Pusztai G. (2020). A reziliens szülővé válást támogató tényezők nyomában. *Kapocs*, 3(2). 53-66.
- Pusztai G. (2004). *Iskola és közösség*. Budapest: Gondolat
- Pusztai G. (2009). *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest: Új Mandátum
- Pusztai G. (2020). *A vallásosság nevelésszociológiája*. Budapest: Gondolat.
- Pusztai G., Engler Á. (2020). Értéketemelő gyermeknevelés a családban és az oktatásban. *Kapocs*, 3(2). 5-12
- Pusztai G., Fényes & Engler Á. (2022). A szocioökonómiai státus és a vallásosság hatása a fiatal felnőttek párkapcsolati magatartására Magyarországon. In Aczél Petra (szerk.) *Család, gyermek, jövő. Tanulmányok a családtudomány köréből*. (pp. 193-213.) Budapest: KINCS.
- Pusztai G., Karászi Zs. (2019). Vallási szocializáció vizsgálata fiatal felnőttekkel készített interjúk tükrében. *Szociológiai Szemle*, 29(3), 80–97.
- Rendall, M. S., Weden, M. M., Favreault, M. M., Waldron, H. (2011). The protective effect of marriage for survival: a review and update. *Demography*, 48(2), 481-506.
- Robinson, O. (2013). The holistic phase model of early adult crisis. *Journal of Adult Development*, 20(1). 27-37.
- Rosta G. (2013). Hit és vallásgyakorlat. In Székely L. (ed.): *Magyar Ifjúság 2012. tanulmánykötet*. (pp. 316–331). Budapest: Kutatópont.
- Rosta G., Pusztai G. (2022). Az egyházi oktatás hatása a fiatalok vallásosságának alakulására. *Educatio* 31 (3), 425–444.
- Sági J., Tatai T., Lentner Cs. & Neumanné Virág I. (2017). A család-és otthonteremtési adókedvezmények, illetve támogatások egyes hatásai. *Pénzügyi Szemle*, 62(2), 173-189.
- Skrabski Á. (2003). *Társadalmi tőke és egészségi állapot az átalakuló társadalomban*. Budapest: Hét Szabad Művészet Könyvtára.
- Skrabski Á., Kopp M. (2010). *A boldogságkeresés útjai és útvesztői a párkapcsolatokban*. Budapest: Szent István Társulat.
- Somlai P. (2013) *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Szabó I. (2000). Politikai szocializáció közép-európai módra a magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 100(4) 383-400.
- Szabó-Bálint B. (2018). A munkavállalói siker és az elérését támogató szervezeti karriermenedzsment-eszközök. *Vezetéstudomány*, 49 (10-11). 85-92.
- Székely L. (szerk.) (2021). *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a magyar ifjúságkutatás 2020 eredményeiről*. Budapest: Társadalomkutató.
- Székely A., Balogh E., Béres O., Nyírády A. & Trieb M. (2019). Családbarát Munkahely pályázatok 2012 és 2018 között. *Kapocs*, 2(3-4), 89-104.
- Szemerszki M. (2015). Tanulói eredményesség dimenziói és háttértényezői. In: Uő. szerk. *Eredményesség az oktatásban*. (pp. 52-88) Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Tardos K. (2014). *Esélyegyenlőség és családbarát vállalati gyakorlatok*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet – mtd Tanácsadói Közösség.
- Tomka M. (1999). A magyar vallási helyzet öt dimenziója. *Magyar Tudomány*, 44(5) 549–559.
- Tóth F., Horváthné Kökény A. (2018). A családok otthonteremtési kedvezménye és annak várható hatásai. *Economica*, 9(2), 55-63.

Yucel, D., Wen F. (2019). Work–Family Conflict and Well-Being among German Couples: A Longitudinal and Dyadic Approach. *Journal of Health and Social Behavior*, 60(3), 377–95.

Vandeleur, C. L., Jeanpretre, N., Perrez, M., Schoebi, D. & McBride M. (2009). Cohesion, satisfaction with family bonds, and emotional well-being in families with adolescents. *Journal of Marriage and Family*, 71(5), 1205–1219.

Vida K. (2011). A kezdődő felnőttkor és a kapunyitási pánik. In Puskás-Vajda, Zs., Lisznyai S. (Eds.): *Ifjúságkutatás és tanácsadás. A pszichológiai tanácsadás tudományos alapjai* (pp. 9–29). Budapest: FETA könyvek.

Williams, K. (2003). Has the future of marriage arrived? a contemporary examination of gender, marriage, and psychological well-being. *Journal of Health and Social Behavior* 44(4), 470-487.

10

A magyarországi fiatalok tizedik legégetőbb problémája: külföldre vándorlás, kivándorlás

Kiss-Kozma Georgina, Ruff Tamás

Bevezető

A népvándorlás egyidős az emberiséggel (Szalayné, 2009), azonban az egyes történelmi korokban más és más társadalmi folyamatok húzódnak meg e jelenség háttérében, valamint az átalakulások különböző társadalmi, gazdasági és politikai következményekkel is járnak. Emellett a népességmozgások eltérő társadalmi megítélés alá is eshetnek kortól és földrajzi helyzettől függően. A népvándorlás modern kori megjelenésével egyidőben született meg a jelenség nemzetközi szakirodalma. A 19. század második felétől felerősödő, Amerikába történő kivándorlás az európai országok döntéshozóinak és a téma kutatóinak érdeklődését is felkeltette, melynek folyamányaként párhuzamos és nemegyszer versengő kutatói megközelítések is napvilágot láttak (Szabó A., 2006: 65). A kétpólusú világtrend végét jelentő 1990-es években elindított nyugat-európai migrációs kutatásokat pedig a tömeges kelet-nyugati irányú népvándorlástól való aggodalmak ösztönözték. Az államhatárokon átlépő mobilitást a kelet-közép-európai országokban lezajlott rendszerváltoztatások mellett az Európai Unió bővülése és a munkaerő szabad áramlása is katalizálta, valamint a folyamatot tovább erősítették az egyes országok között meglévő gazdasági és jövedelmi különbségek (Gödri, 2016; Ruff, 2022). Az ezt követő kivándorlási hullámok intenzitását a nyugat-európai országok munkaerőpiaci nyitása¹ mellett olyan tényezők is formálták, mint például a gazdasági világválság.

A migrációs döntést számos tényező befolyásolja: a mikroszintű döntésekre – amelyek a migráció előnyeinek és költségeinek mérlegelése után születnek, és amelyeket az egyéni célok, élethelyzetek és körülmények is meghatároznak – a makrostrukturális környezet is hatással bír. A befolyásoló tényezők között jelen vannak a kibocsátó ország és a potenciális célország közötti eltérések, legyen szó a munkaerőpiaci különbségekről; demográfiai, társadalmi, politikai strukturális eltérésekről; a nyelvi, kulturális vagy földrajzi közelségről; az országok közötti történelmileg determinált migrációs kapcsolatokról; vagy a befogadó ország migrációs szabályozásáról (Gödri, 2016; Ruff, 2022). A nemzetközi mobilitás egy komplex, kontextusfüggő és sokdimenziós folyamat, amelynek számos aspektusát elemezték már a

¹ Az EU-hoz újonnan csatlakozó tagországok – köztük Magyarország – munkavállalói előtt a régi tagországok sorra feloldották a munkaerőpiaci korlátozásait, Németország és Ausztria például 2011-ben. E két ország a kivándorlók desztinációs rangsorában előkelő helyen szerepel.

magyarországi migrációs kutatásokban is, azonban vannak olyan kérdések, amelyeket sem a mikroszintű, sem pedig a makroszintű megközelítések nem képesek kielégítően megválaszolni. Ilyen például, hogy mivel magyarázható az a jelenség, hogy hasonló gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai környezet és hasonló egyéni jellemzők ellenére is vannak, akik a kivándorlás mellett döntenek, míg mások inkább otthon maradnak. Az ehhez hasonló problémák a kapcsolati tőke felőli megközelítéssel vizsgálhatók (Kiss-Kozma, 2022).

A migrációs folyamat legalább kétkomponensű, és legáltalánosabban a bevándorló külföldi és a kivándorló hazai állampolgárok számának hazai és nemzetközi statisztikák alapján történő időrendi összehasonlítása alapján beszélhetünk róla (Gazsó, 2020: 358). Jelen írásunkban e kétirányú folyamatból az emigrációra, vagyis a kivándorlás kérdésére helyezük a hangsúlyt. A 2010-es évek elejétől tapasztalható növekvő elvándorlási trend miatt a fő kérdések a migrációhoz kapcsolódó statisztikai rendszer hiányosságai mellett az elvándorlók számára, összetételére és a külföldre vándorlás okaira fókuszálnak (vö. Blaskó, 2012; Gödri, 2013; Hárs, 2012, 2013; Gödri et al., 2014; Gödri, 2015; Hárs, 2016, Kapitány & Rohr, 2014; Blaskó & Gödri, 2014; Hárs & Simon, 2016). Ezzel párhuzamosan a 2010-es évek közepén felerősödő menekülthullám következtében a bevándorlás² kérdése ismét reneszánszát éli (vö. Bernát et al, 2015; Sik et al, 2016; Sik & Szeitl 2016; Barna & Koltai, 2018; Bernát et al. 2019). Azonban azt fontos aláhúzni, hogy egyre relevánsabbá válik megvizsgálni a migráció egyéb, már korántsem atipikusnak tekinthető egyéb formáit is, mint például a visszavándorlást vagy a cirkulációt. Erre vonatkozó kutatások már jelentek meg az elmúlt években (vö. Hegedűs & Lados, 2017; Siskáné & Halász, 2018; Kajdi et al., 2019; Gábrriel & Horváth, 2020), ugyanakkor csekély empirikus – főként nagymintás, reprezentatív survey típusú – adat áll rendelkezésre. Másrészről írásunkban a társadalom egy csoportjának, a fiatalok köréből történő nemzetközi vándorlást vesszük górcső alá, amelynek során alapvetően a 2020 őszi elvégzett nagymintás ifjúságkutatás, valamint a 2021. december és 2022. január között az Ifjúságkutató Intézet által készített kutatás eredményeire támaszkodunk.³

A fiatalok nem érzik égető problémának az elvándorlást, a problématerkép utolsó helyén áll véleményük szerint. Gyakran tapasztalatszerzés, jövőjük megalapozása vagy látóköriük szélesítése érdekében mennek külföldre, azaz a vándorlással kapcsolatos döntésüktől pozitív hatást várnak. Ugyanakkor a kibocsátó országban társadalmi, demográfiai és gazdasági szempontból kiemelt jelentőségű figyelem irányul rá, hiszen meghatározó, akár negatív hatása lehet ezekre a folyamatokra. Ennél a problémánál legtöbbször az egyéni és társadalmi érdekek ütközését láthatjuk, bár a visszatérő migránsok által előfordulhatnak mindkét fél számára előnyös esetek.

² Mint azt ahogy Ruff (2022) is megállapítja, Magyarországon a migrációval kapcsolatos kutatások az 1980-as évek végétől a 2011-es határnyitásig elsősorban a bevándorlásra fókuszáltak.

³ Az Ifjúságkutató Intézet kutatása a magyarországi fiatalok nemzetközi mobilitását vizsgálta kérdőíves felmérés segítségével, 3 ezer 18 év feletti magyar állampolgár megkérdezésével. Az adatokat számítógépes telefonos interjúval (CATI) gyűjtötték 2021. december és 2022. január között, reprezentatív minta alapján. Az adatfelvételt a Társadalomkutató Kft. készítette. A kutatási eredmények első tudományos közzlésére jelen tanulmányban kerül sor.

A tanulmány első részében röviden áttekintjük azokat az elméleti és módszertani dilemmákat, amelyek kihívás elé állítják a migráció mértékét vizsgáló, valamint az emigráció karakterizálását célul tűző kutatókat, majd egy rövid hazai kitekintést követően megvizsgáljuk, hogy a magyar fiatalok migrációs potenciáljára miképpen hatott a koronavírus-járvány, továbbá a közvetlen külföldi tapasztalat mellett milyen hatással bírnak a közvetett, vagyis az ismerősök által szerzett tapasztalatok. A migrációs döntés mindig egy komplex folyamat végeredménye, amelyet az egyéni élethelyzet mellett exogén tényezők is befolyásolnak. A jövő egyre kiszámíthatatlanabbnak tűnik, és ebből fakadóan feltételezhetjük, hogy a fiatalok jövővel kapcsolatos elképzelései egyre fontosabbá válhatnak a migrációs terveikre nézve is. A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatfelvétele során feltették a kitöltők számára azt a kérdést, hogy mennyire tartanak bizonyos események bekövetkeztétől – a válaszok alapján tanulmányunk utolsó részében megvizsgáltuk, hogy a bizonytalanság, valamint a jövővel kapcsolatos félelmek miképpen hatnak a magyarországi fiatalok migrációs potenciáljára.

Ki a migráns? Milyen módszerrel vizsgálható az emigráció nagysága és szociodemográfiai jellemzői?

A népvándorlásnak nincs egységes, átfogó elmélete, amelynek segítségével e társadalmi jelenség egyszerűen megismerhető és megérthető lenne (Masey et al., 2012). Azzal kapcsolatban is megoszlanak a vélemények, hogy mely emberi mozgás⁴ vonható be a migráció fogalmi körébe, ugyanakkor az értelmezések középpontjában alapvetően egy emberi magatartás, a lakóhely megváltoztatása, a vándorlás áll (Hautzinger et al., 2014: 5). A migráció szakirodalmát áttekintve megállapítható, hogy számos társadalmi jelenséghez hasonlóan itt sincs egy átfogó, széles konszenzust maga mögött tudó fogalom, köszönhetően annak, hogy maga a migráns csoport sem egy homogén kategória.

A migrációs folyamatok értelmezésének több megközelítési módja is van, és bár a gyakorlatban nem beszélhetünk élesen elkülöníthető típusokról, a csoportosítások fő szempontjai között általában területi szempontok (államhatár), a cél, a jogszerűség és a tartózkodási időtartam jelennek meg. Ezen szempontok alapján az alábbi kategóriák különíthetők el egymástól: nemzetközi és országon belüli migráció, bevándorlás és kivándorlás, önkéntes vándorlás és menekülés, időszakos és tartós migráció, gazdasági, politikai, kulturális vagy ökológiai migráció, illetve legális és illegális migráció (Hautzinger et al., 2014). Más megközelítésben a mozgás jellege és tartóssága alapján megkülönböztethetjük a rövid tartamú, ideiglenes kiutazást és az ideiglenes, de határozott idejű tartózkodást a végleges távozástól, az ahhoz társuló letelepedéstől (határozatlan idejű tartózkodástól), illetve a huzamosabb távollétet követő hazatelepedéstől, hazatéréstől is (Tóth, 2001: 83). Emellett különbséget tehetünk a

⁴ Nem eldöntött kérdés, hogy a migráció körébe bele kell-e érteni a rövid tartamú, vagy a hosszabb, de határozott idejű és jól körülhatárolható (turisztikai, gyógykezelési, tanulói/hallgatói, diplomáciai, kiküldetési, vagy akár rendészeti, békefenntartói stb.) szándékú tartózkodást is.

befejezett, tartós vagy határozatlan idejű vándorlás, valamint a befejezetlen, vagyis ideiglenes, netán határozott idejű vándorlás között. (Hautzinger et al., 2014: 14–15).

A népvándorlással kapcsolatos kérdések a migráció méretének és szerkezetének átalakulása, valamint a külső politikai, társadalmi, gazdasági kontextus változása során is formálódnak. Az elmúlt évtizedekben a globalizáció, a gazdasági válságok, a járványok és a háborúk is folyamatosan alakítják és formálják a migráció intenzitását. Ennek köszönhetően a letelepedés mellett a cirkuláció is egyre fontosabb formájává válik a népesség mozgásának. A cirkuláció az egyének többes, visszatérő mozgásainak rendszerét jelenti. Magában foglalja a szezonális (mezőgazdaságban, építőiparban vagy a tömegturizmushoz kapcsolódó szolgáltatási ágazatokhoz kapcsolódó) vándorlást, az ingázó (államhatárok menti munkaerőmozgásból eredő) vándorlást és az időbeli ritmus nélküli szabadidős, hivatás- vagy bevásárlóturizmust is (Illés & Kincses, 2009: 731–732).

Azonban nem pusztán a tudományos diskurzus esetében okoz nehézséget a migráns kategória meghatározása: az egyes országok jogszabályalkotó gyakorlata is eltérő. A nemzetközi migráció meghatározásának többsége két fő komponenst tartalmaz: egyrészt a térbeli távolságot (vagyis amikor az egyén fő lakóhelyét a nemzetközi határ átlépésével elhagyja), másrészt az időtartamot. Utóbbi esetében a konkrét alkalmazás jelentősen különbözik, ugyanis országonként eltér, hogy mennyi ideig kell az egyénnek egy másik országban élnie ahhoz, hogy kivándorlónak minősüljön. Ennek a problémának a megoldására az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ, 1998) tett kísérletet, amikor 1998. évi ajánlásában a nemzetközi vándorlás mérése során azt tekintette nemzetközi migráns személynek, aki legalább egy évre megváltoztatja szokásos tartózkodási országát. Az időtartam kérdése azért is fontos, mert a rövid és a hosszú távú migráció egészen más következményekkel jár mind a befogadó, mind a kibocsátó ország gazdasági, politikai, társadalmi hatásait illetően. Az ENSZ is felismerte annak fontosságát, hogy információt gyűjtsön azokról a személyekről is, akik egy évnél kevesebb időt töltenek a szokásos tartózkodási országuktól eltérő helyen (Fassmann et al., 2018: 11–16). A rövid távú migráns kategóriájába ezért azokat a személyeket sorolták, akik a szokásos tartózkodási helytől eltérő országba költöznek legalább 3 hónapra, de kevesebb mint 12 hónapra, kivéve azokat az eseteket, amikor az adott országba való mozgás kikapcsolódás, nyaralás, (baráti, rokon, üzleti) látogatás, gyógykezelés vagy vallásos zárandoklat céljából történik (ENSZ, 1998).

A migráció fogalmi meghatározásának dilemmája következtében az empirikus vizsgálatok során a mintavételi keret kialakítása módszertani nehézségekbe ütközik (Várhalmi & Kováts, 2014: 9–10). A nemzetközi migráció elemzésekor elsősorban adminisztratív források adattartalmára, valamint társadalomtudományi kutatásokra támaszkodhatunk. Azonban mindkét esetben óvatosan kell használni és értelmezni az adatokat. A nehézségek többek között abból fakadnak, hogy a migránsok a hivatalos statisztikákban nem megfelelően vannak reprezentálva, ugyanis az adatbázisokba azok kerülnek be, akik távozásukat bejelentik a hatóságoknál, és alapvetően hiányoznak azok a regiszterek, amelyek az alapsokaságot

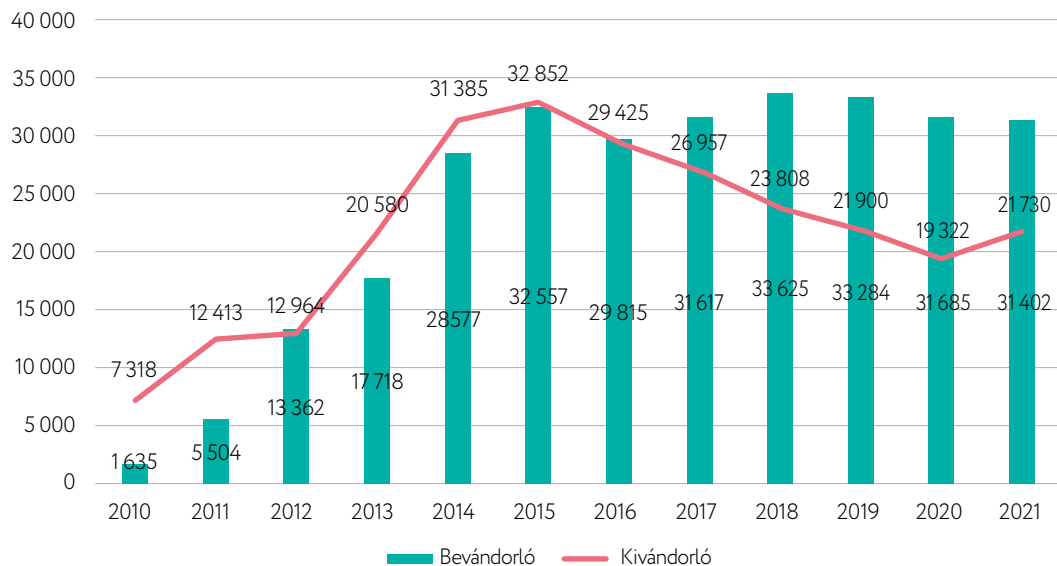
átfognák (Várhalmi & Kováts, 2014.; Ruff, 2013: 152–153). Az elvándorlás mérése elsősorban az egészségbiztosítás nyilvántartásaira, a befogadó országok bevándorlási statisztikáira és egyéb, például az Európai Unió tagállamainak munkaerő-felméréseire támaszkodik (KSH, 2017). További nehezítő körülmény, hogy a kibocsátó országban a lakossági surveyek a teljes háztartással kiköltözött személyeket nem érik el. A befogadó országok munkaügyi vagy bevándorlási statisztikái, vagyis az ún. tükörstatisztikák valamivel pontosabb képet nyújthatnak a tényleges emigráció méretéről, ezért érdemes a hazai kivándorlási statisztikában megjelenő adatokat ezekkel is összevetni. Azonban ezek a kivándorlók számán kívül nem alkalmasak a migrációs döntések mögött álló okokat feltárni, továbbá nem adnak információt a kivándorló személyek demográfiai hátteréről, sem a kivándorlás céljairól, vagy a külföldön tartózkodás várható idejéről.

A nemzetközi vándorlás hazai trendje

Mint az a fentiekben is látható, a népvándorlással kapcsolatos statisztikai adatok értelmezésekor – vagy például az emigráció pontos nagyságrendjének becslésekor – érdemes óvatosan eljárni. Ugyanakkor a hazai adminisztratív nyilvántartások adatai (KSH-, STADAT-táblák) alapján kirajzolódó tendenciából kiolvasható, hogy 2010-től a legalább egy évet külföldön töltő magyar állampolgárok száma exponenciálisan nőtt egészen 2015-ig (2010-ben 7 ezer fő, 2015-ben mintegy 33 ezer fő), ami egyrészt a nyugat-európai országok munkaerőpiaci nyitásának, másrészt a világgazdasági válság hatásainak is köszönhető. 2016-ban az évtized elejétől tapasztalható növekvő elvándorlási trend azonban megfordult, és azóta rendre többen vándorolnak be és vissza, mint ahányan kivándorolnak, 2019 óta pedig több magyar állampolgár költözött haza, mint ahány kivándorolt. A 2020-as évtized eleje sem hozott változást az eseménydús és sokszor válságos világpolitikai helyzetben; mindez kiszámíthatatlanná teszi többek között az európai polgárok vándorlási potenciálját is. A 2021-es adatok kevésbé illeszkednek a korábbi trendbe, ugyanis a kivándorló magyar állampolgárok száma megközelíti a hazai adminisztratív nyilvántartásokban két évvel korábban regisztráltak számát, valamint a Magyarországon született visszavándorlók esetében is némi csökkenés látszik (1. és 2. ábra).

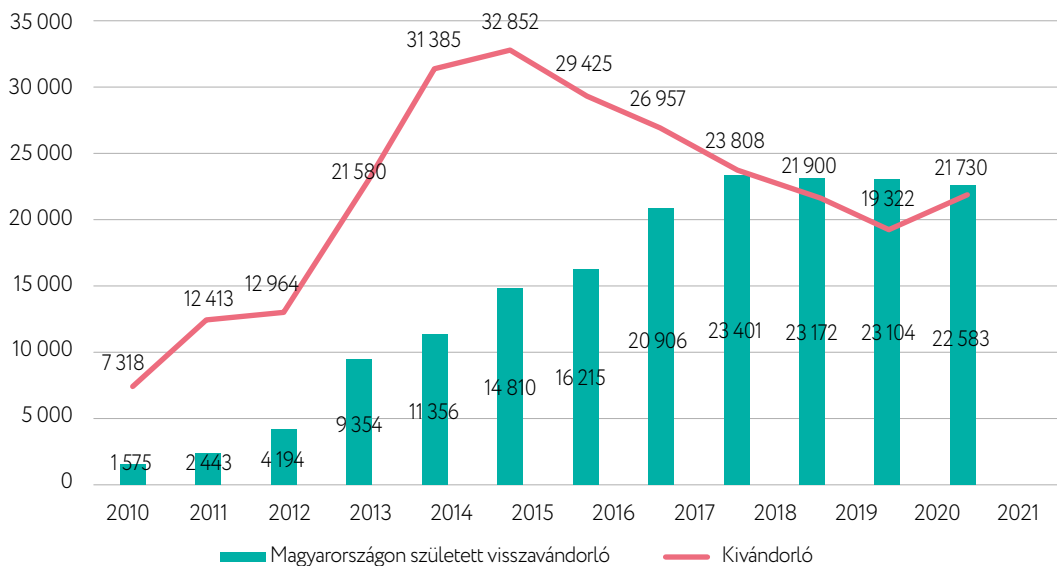
2021-ben a kivándorló magyarok 37%-a Ausztriát, 29%-a Németországot, és 6%-a az Egyesült Királyságot választotta célországnak. Míg az Ausztriába kivándorlók hányada érdemben nem változott, addig az Egyesült Királyságé jelentősen csökkent, Németország részaránya pedig enyhén nőtt (3. ábra). A visszavándorlók 30%-a Németországból, 26%-a Ausztriából és 20%-a az Egyesült Királyságból költözött vissza. Az Egyesült Királyságból hazatérők arányának stagnálása mellett az Ausztriából visszavándoroltak aránya jelentősen csökkent, míg a Németországból visszatérők aránya nagy mértékben emelkedett. A nemzetközi mobilitás a fiatalabb korosztály tagjaira jellemzőbb: a kivándorló magyarok kétharmada még 40 év alatti, négytizedük pedig még a 30 évet sem töltött be. A visszavándorlók több mint fele 40, míg közel negyedük 30 évesnél fiatalabb (KSH: Népmozgalom, 2021).

1. ábra: A be- és kivándorlás alakulása Magyarországon 2010–2021

Forrás: KSH STADAT⁵

2. ábra: Magyar állampolgárok nemzetközi vándorlása 2010–2021

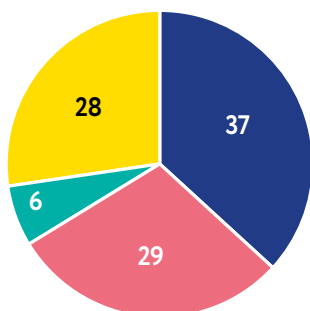

Forrás: KSH STADAT⁶

⁵ https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0030.html (Letöltve: 2022. 09. 09.)

⁶ https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0030.html (Letöltve: 2022. 09. 09.)

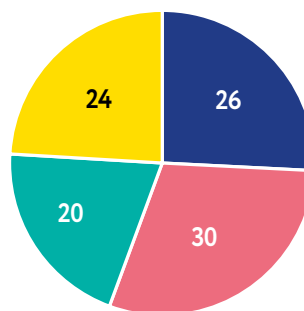
3. ábra: Kivándorló magyar állampolgárok célországok szerint, 2021

■ Ausztria ■ Németország
■ Egyesült Királyság ■ Egyéb

Forrás: KSH STADAT⁷

4. ábra: A Magyarországon született visszavándorló magyar állampolgárok az előző tartózkodás országára szerint, 2021

■ Ausztria ■ Németország
■ Egyesült Királyság ■ Egyéb

Forrás: KSH STADAT⁸

A magyar fiatalok migrációs terveinek alakulása a koronavírus-járvány tükrében

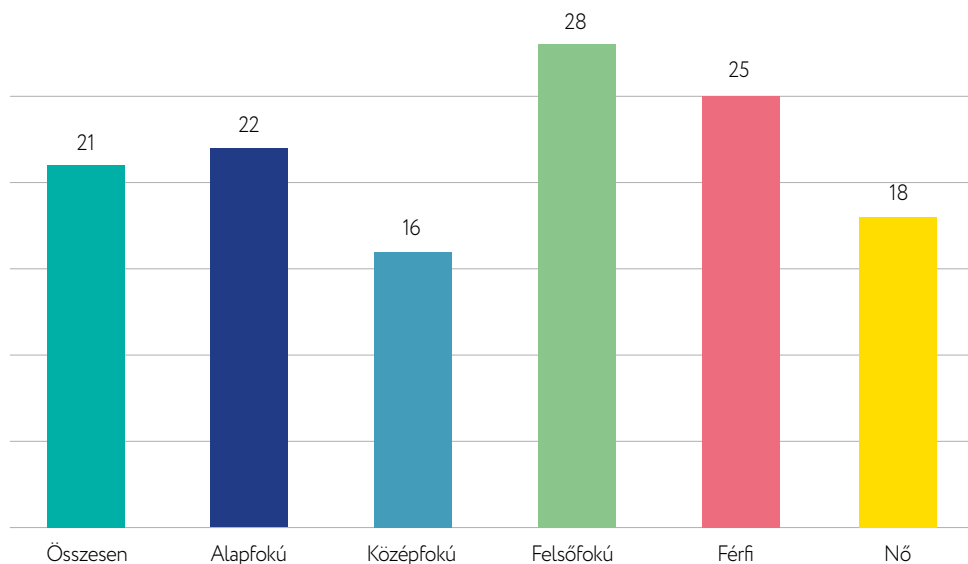
Fontos politikai, gazdasági vagy történelmi események a népvándorlás folyamatában fordulópontot képezhetnek. A 2020 tavaszán világjárvánnyá minősített Covid-19 az emberek életének számos területén, habár nem ugyanolyan intenzitással, de fontos változásokat eredményezett. A járvány visszaszorítása érdekében meghozott intézkedések egyik kiemelkedő jelentőségű területe az emberek belföldi és nemzetközi mobilitásának szabályozása volt. Emiatt még inkább relevánssá vált, hogy vajon ezen fejlemények miképpen változtattak a fiatalok jövőre vonatkozó migrációs tervein.

Az Ifjúságkutató Intézet 2021. év végén – 2022. év elején készített reprezentatív kutatása szerint a 18–39 évesek egyötöde dolgozott vagy tanult külföldön egy hónapnál tovább az elmúlt tíz évben. Külföldi tapasztalattal inkább a férfiak, a felsőfokú és alafokú végzettségűek rendelkeznek (5. ábra).

⁷ https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0030.html (Letöltve: 2022. 09. 09.)

⁸ https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0030.html (Letöltve: 2022. 09. 09.)

5. ábra: Külföldi tapasztalattal rendelkezők nemi és iskolai végzettség szerinti megoszlása
Dolgozott vagy tanult-e Ön külföldön az elmúlt 10 év során egy hónapnál hosszabb ideig
n=1055; százalékos megoszlás

Forrás: Ifjúságkutató Intézet 2022, saját szerkesztés

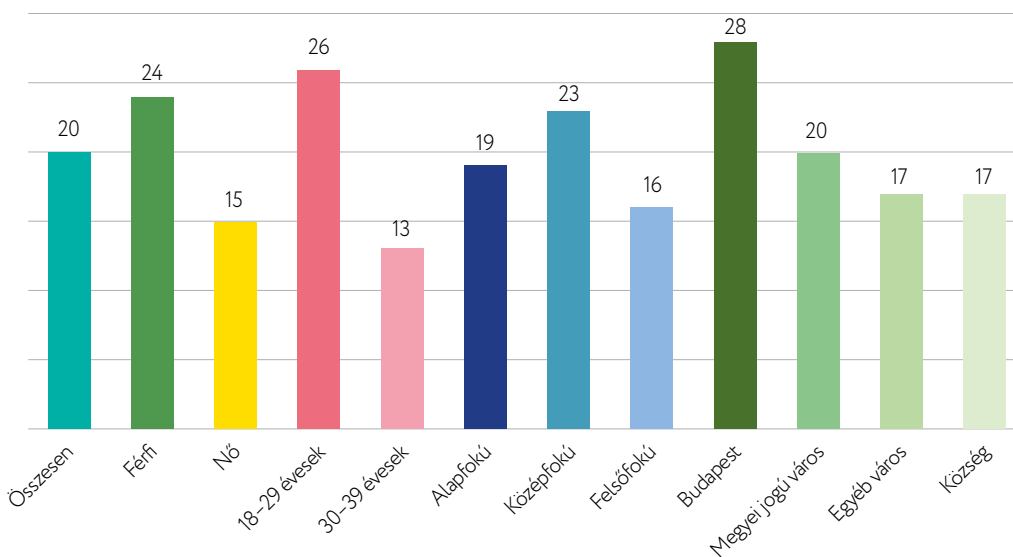
Az Ifjúságkutató Intézet a migrációs potenciált, vagyis az elvándorlási hajlandóságot is vizsgálta. Az elvándorlási szándék egy jövőbeni eseményre vonatkozik, ezért elsősorban attitűdként tekinthetünk rá. Jóllehet a migrációs potenciál nem képes előrevetíteni a tényleges vándorlást, mégis a migrációs tervek (vagyis a hajlandóság) és a cselekvés között erős korreláció húzódik meg, így az az időbeli trendek alakulásának óvatossá válhat.

A migrációs tervek esetében elmondható, hogy a 18–39 évesek többsége inkább nem tervezi, hogy rövid távon (vagyis a következő 1–2 évben) külföldön fog tanulni vagy munkát vállalni egy hónapnál hosszabb ideig, csupán egyötödük rendelkezik migrációs tervekkel. Közülük is inkább a férfiak, a középfokú végzettségűek, valamint a fővárosban élők nyitottak a kérdés iránt. A kutatási adatok ebben az esetben is megerősíteni látszanak azt a percepciót, amely szerint a külföldi tapasztalatszerzés inkább a fiatal korosztály tagjai számára vonzó perspektíva, ugyanis míg a 18–29 évesek negyede (26%) gondolkodik abban, hogy a közeljövőben külföldön próbálna szerencsét, addig a 30–39 év közöttiek közül csupán 13%-a (6. ábra).

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a koronavírus-járvány a migrációs tervekre túl nagy hatást nem gyakorolt, hiszen a 2020-as nagymintás ifjúságkutatás adatai is hasonló arányokat mutattak a migrációs tervekkel rendelkezők esetében: rövid távú külföldi tanulást 2020-ban a megkérdezettek kevesebb, mint egytizede (8%) tervezett, rövid távú (pár hetes vagy hónapos, valamint ingázással érintett) munkavállalásban pedig a 15–29 évesek kevesebb mint ötöde (18%) gondolkodott. A rövid távú munkavállalást valamelyest többen tervezték a legfiatalabb

korosztály (15–19 évesek) és a városban élők körében. Azonban a hosszú távú (pár éves) munkavállalást tervezők aránya a 2016-os 27%-ról 2020-ban 21%-ra csökkent. Külföldi letelepedést tervezők aránya a nagymintás ifjúságkutatás 2016-os és 2020-as eredményei szerint 15%-ról 11%-ra mérséklődött, és az Ifjúságkutatató Intézet 18–39 évesekre vonatkozó legfrissebb adatai szerint sem változott jelentősen ez az arány (Ruff, 2022: 150). Ezek szerint a megkérdezettek 13%-a kizárólag külföldön képzelel el személyes jövőjét, és ha csupán a legfiatalabb korosztályt (18–29 évesek) nézzük, ez az arány még alacsonyabb (12%).

6. ábra: Migrációs tervek nemi, korcsoport, iskolai végzettség és településtípus szerinti megoszlása
Inkább tervezi, vagy inkább nem tervezi, hogy a következő 1–2 évben külföldön fog tanulni és/vagy vállal munkát egy hónapnál hosszabb ideig?
n=1055, százalékos megoszlás

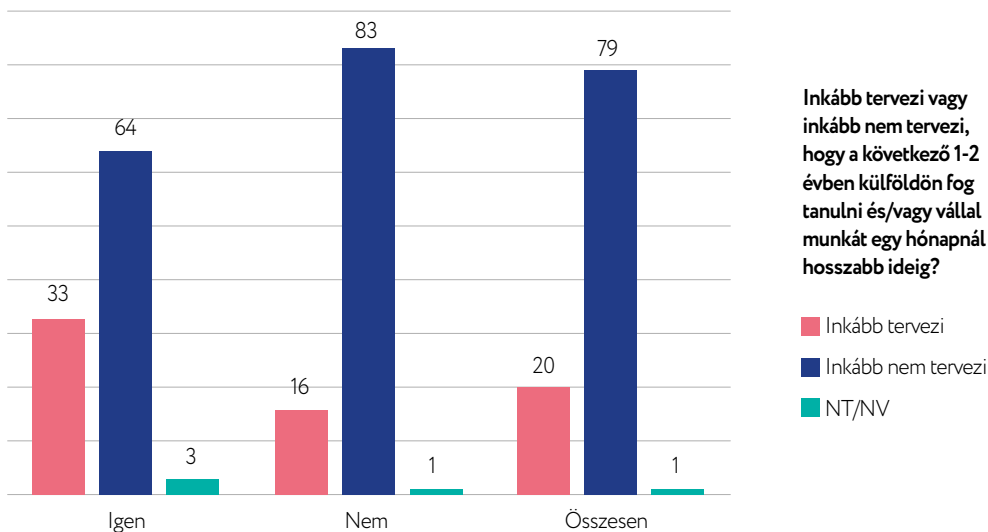

Forrás: Ifjúságkutatató Intézet 2022, saját szerkesztés

A közvetlen és a közvetett külföldi tapasztalat hatása a migrációs tervekre

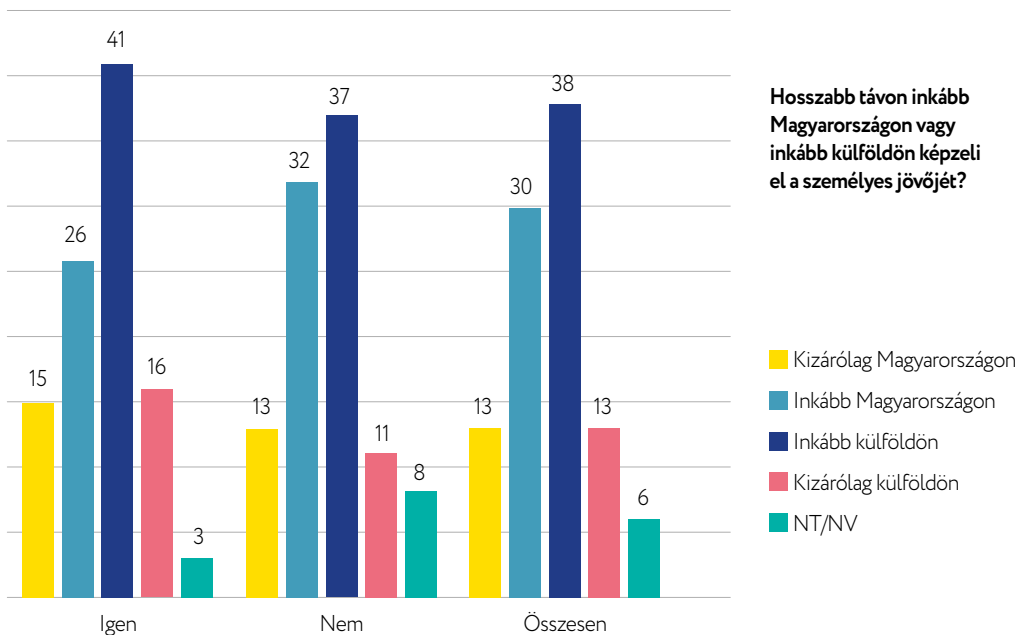
Az Ifjúságkutatató Intézet a 2021. év végén – 2022. év elején készített reprezentatív kutatásában azt is megvizsgálta, hogy a közvetlen külföldi tapasztalaton túl a közvetett külföldi tapasztalat milyen hatással van a fiatalok jövőtervére. Az eredmények alapján az látszik, hogy a mind az egyén saját, mind pedig az ismerősi körébe tartozók külföldi tapasztalatai hatással vannak a megkérdezettek jövőterveire, migrációs potenciáljára. Akik már dolgoztak vagy tanultak külföldön, akár rövid, akár hosszabb távon, nagyobb arányban képzelik el a jövőjüket külföldön, mint azok, akik nem rendelkeznek külföldi tapasztalattal (7. és 8. ábra).

7. ábra: Rövid távú migrációs tervek külföldi tapasztalat szerinti megoszlása
Dolgozott vagy tanult-e Ön külföldön az elmúlt 10 év során egy hónapnál hosszabb ideig?
n=1057, százalékos megoszlás

Forrás: Ifjúságkutató Intézet 2022, saját szerkesztés

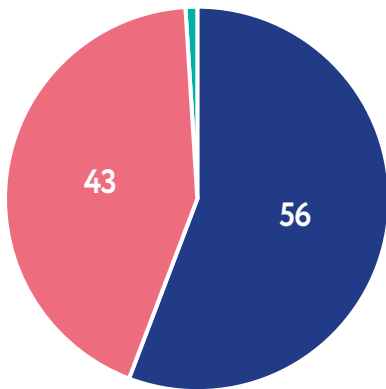
8. ábra: Hosszú távú migrációs tervek külföldi tapasztalat szerinti megoszlása
Dolgozott vagy tanult-e Ön külföldön az elmúlt 10 év során egy hónapnál hosszabb ideig?
n=210, százalékos megoszlás

Forrás: Ifjúságkutató Intézet 2022, saját szerkesztés

A kutatásból az is kiderül, hogy a közvetett, ismerősök által szerzett tapasztalatok, információk is befolyásolják a megkérdezettek jövőterveit, azonban ezek a közvetett hatások összetettebbek. A 18–39 évesek közel hattizedének az ismerősi körében van olyan személy, aki külföldön dolgozott vagy tanult, de azóta visszatért Magyarországra. Iskolai végzettség szerinti megoszlásban a magasan képzettek kétharmadának (66%), míg az alapképzésűek közel felének (49%) van külföldről hazatérő ismerőse, családtagja. A 40 év felettiek több mint egyharmadának pedig van 40 évesnél fiatalabb, külföldről hazatérő ismerőse (9. és 10. ábra).

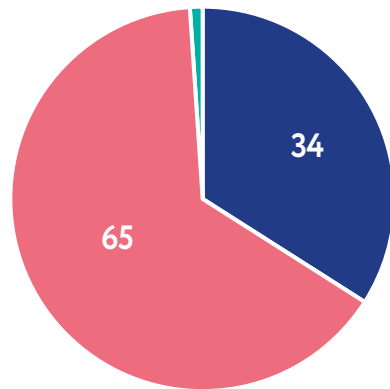
9. ábra: Külföldi tapasztalattal rendelkező ismerősök
Van Önnek olyan ismerőse, aki az elmúlt 10 évben külföldön dolgozott vagy tanult, de azóta visszatért Magyarországra?
n=1055, százalékos megoszlás

■ Igen ■ Nem ■ NT/NV

Forrás: Ifjúságkutató Intézet 2022, saját szerkesztés

10. ábra: Külföldi tapasztalattal rendelkező fiatal ismerősök
Van Önnek olyan fiatal (40 év alatti) ismerőse, aki az elmúlt 10 évben külföldön dolgozott vagy tanult, de azóta visszatért Magyarországra?
n=1944, százalékos megoszlás

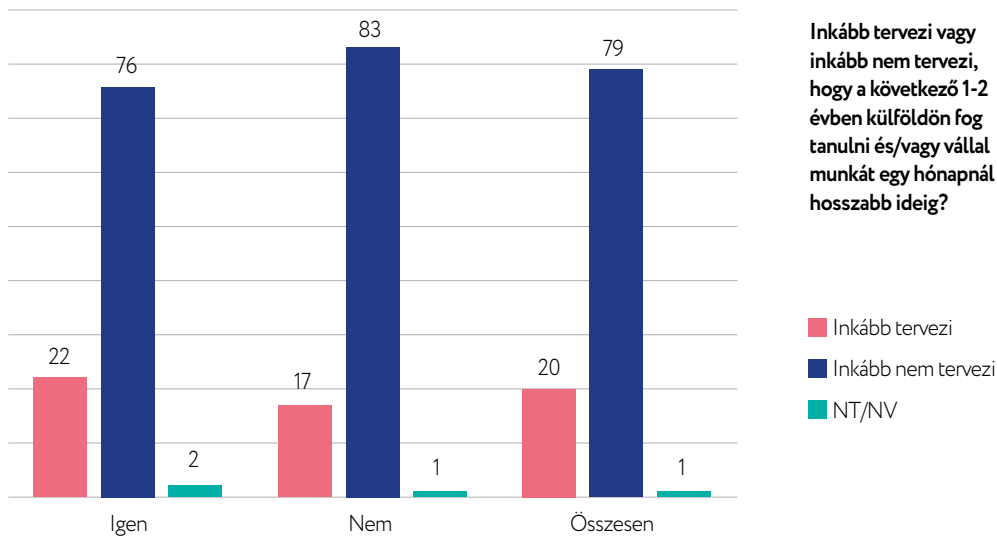

■ Igen ■ Nem ■ NT/NV

Forrás: Ifjúságkutató Intézet 2022, saját szerkesztés

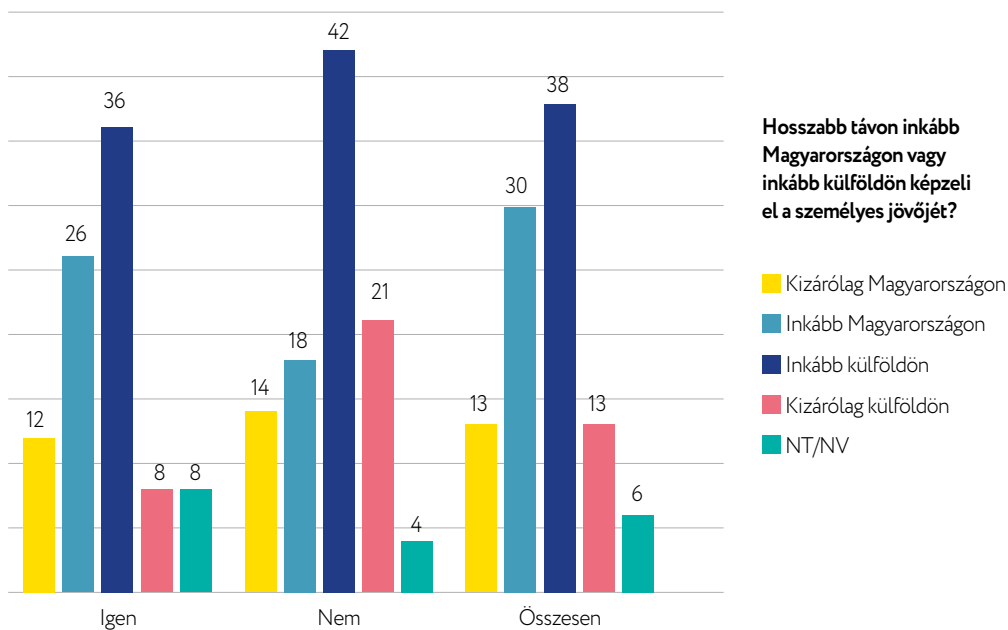
A külföldi tapasztalattal rendelkező, de már visszavándorló ismerős a rövid távú migrációs terveket pozitív módon befolyásolja, ugyanis az ilyen személyt az ismerősi körükben tudók nagyobb arányban tervezik, hogy a következő 1–2 évben külföldön tanulnak és/vagy vállalnak munkát (11. ábra). A külföldi letelepedéssel kapcsolatos tervekre viszont ellenkező hatással van a közvetett tapasztalat, ugyanis a már hazatért ismerőssel nem rendelkezők között kétszer nagyobb eséllyel találunk olyan személyt, aki kizárólag külföldön képzelel el a jövőjét (12. ábra).

11. ábra: Rövid távú migrációs tervek külföldi tapasztalattal rendelkező ismerős szerinti megoszlása
 Van Önnek olyan ismerőse, aki az elmúlt 10 évben külföldön dolgozott vagy tanult,
 de azóta visszatért Magyarországra?
 n=1055, százalékos megoszlás

Forrás: Ifjúságkutató Intézet 2022, saját szerkesztés

12. ábra: Hosszú távú migrációs tervek külföldi tapasztalattal rendelkező ismerős szerinti megoszlása
 Van Önnek olyan ismerőse, aki az elmúlt 10 évben külföldön dolgozott vagy tanult,
 de azóta visszatért Magyarországra?
 n=209, százalékos megoszlás

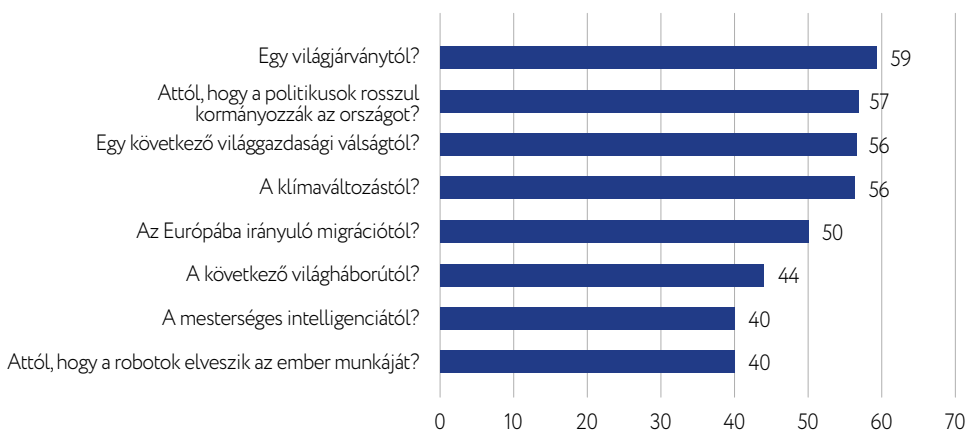

Forrás: Ifjúságkutató Intézet 2022, saját szerkesztés

Bizonytalanság és migráció

Mai gyorsan változó világunkban több területen érezhetünk bizonytalanságot, gyakran csak kapkodjuk a fejünket a hírek hallatán és a körülöttünk zajló folyamatokat szemlélve. Az új természeti és társadalmi jelenségeket észlelve sokan teszik fel a kérdést önmaguknak és a szakértőknek, hogy milyen jövőképet alkossanak, illetve mire is számíthatnak a következő évtizedekben. Nagy kihívás jelenleg az, hogyan is tervezzük életünket rövid és hosszú távon. A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatfelvétele (Pillók et al., 2021) során a fiatalok számára feltették azt a kérdést, hogy mennyire tartanak a jövő szempontjából kihívásokat tartogató klímaváltozástól, migrációs nyomástól, gazdasági válságtól, illetve egyéb folyamatoktól. Ahogy a 13. ábrán látható, a Magyarországon élő 15–29 éves fiatalok leginkább egy világjárvány kialakulásától tartanak⁹, valamint attól, hogy a politikusok rosszul kormányozzák az országot. Ezekon kívül a jövő szempontjából még két problémától félnek a fiatalok, egy világméretűvé váló gazdasági válságtól és a klímaváltozástól. Az Európába irányuló migráció osztja meg legjobban a fiatalokat, ezt támasztja alá a százfokú skálán elért 50 pont¹⁰. A harmadik világháború kitérésétől a válaszadók többsége nem tart, ahogy a mesterséges intelligenciától sem fél, illetve attól sem, hogy a robotok egy idő után elveszik az emberek munkáját.

13. ábra: Jövővel kapcsolatos félelmek a fiatalok körében
Ön mennyire tart...?
N₂₀₂₀ = 2000, pontszám százfokú skálán

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás, saját szerkesztés

⁹ A Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatfelvételére 2020. őszén, a koronavírus-járvány második hullámában került sor.

¹⁰ A kérdés eredetileg ötfokú Likert-skálán volt mérve, a kapott válaszokat konvertáltuk át százfokú skálára, hogy a különbségek jobban láthatóak legyenek. A százfokú skálán az 50 pont feletti pontszámok egyetértést, az 50 pont alatti értékek egyet nem értést fejeznek ki.

A kérdés alapján K-means klaszteranalízis segítségével három csoportot képeztünk annak érdekében, hogy lássuk a fiatalok csoportjai közötti különbségeket. Az első csoportba azok tartoznak, akik a felsorolt folyamatoktól nem tartanak, őket neveztük el „bátraknak”. A második klaszterben azokat találjuk („pesszimisták”), akik a másik póluson helyezkednek el, azaz mindenről félnek, és véleményük szerint mind a nyolc jelenség bekövetkezhet. A harmadik klaszterbe azokat soroljuk, akik a főátlagtól kis mértékben térnek el. Ők tartanak az éghajlatváltozástól, a migrációtól, a gazdasági válságtól, a világháborúktól és a politikusok hibáitól, azonban többségük nem fél egy világháború kiterjedésétől, és az átlaghoz képest kevésbé tartanak a robotoktól és a mesterséges intelligenciától. Az utóbbi klaszter tagjait neveztük el „realistáknak”, ők alkotják közel a minta felét. A pesszimisták a minta egyharmadát teszik ki, míg a bátrak közel egyötödét.

1. táblázat: A képzett klaszterek középpontjai és az egyes változók mintabeli átlagai
 Ön mennyire tart...?
 N2020=1941

	Bátrak	Pesszimisták	Realisták	Teljes minta (átlagok)
Egy világháborúktól?	1,84	4,15	3,38	3,37
Attól, hogy a politikusok rosszul kormányozzák az országot?	1,81	3,99	3,33	3,27
Egy következő világgazdasági válságtól?	1,60	4,07	3,31	3,26
A klímaváltozástól?	1,66	4,03	3,30	3,25
Az Európába irányuló migrációtól?	1,48	3,80	3,01	3,00
A következő világháborútól?	1,33	3,85	2,53	2,76
A mesterséges intelligenciától?	1,35	3,56	2,40	2,60
Attól, hogy a robotok elveszik az ember munkáját?	1,37	3,63	2,34	2,60
Mintán belüli arány (%)	18%	34%	48%	

Forrás: A nagymintas ifjúságkutatás, saját szerkesztés

Ha részletesebben szeretnénk bemutatni az egyes klasztereket, akkor az alábbi jellemzőkkel tudnánk leírni a fenti csoportokat:

Bátrak

A klaszter tagjainak többsége férfi (54%), életkor alapján relatív többségük (38%) 25–29 éves. A befejezett iskolai végzettség szerint ebben a csoportban találunk a legnagyobb arányban (29%) maximum 8 általánossal rendelkező személyt, illetve a szakmunkás végzettségűek aránya is

itt a legmagasabb (21%). Családi állapot szerint felülreprezentáltak az élettársi kapcsolatban élők, de az abszolút többség – mint ahogy a többi klaszterben is – egyedülálló vagy hajadon. Az átlaghoz képest kiugró arányban találunk az észak-alföldi és közép-magyarországi régióban élő, illetve városokban lakó fiatalokat. Mobilitás szempontjából – azaz terveznek-e külföldre menni tanulni vagy dolgozni – ebben a csoportban a legkisebb a mobilisak aránya (22%). Abszolút többségük (65%) bízik a jövőben.

Pesszimisták

Ennek a csoportnak 50%-a nő, átlagon felül vannak a 20–24 éves korcsoportba tartozók, valamint a szakmunkások és az érettségizettek. A három klaszter közül itt vannak jelen legmagasabb arányban az egyedülállók (77%), és legkisebb mértékben a házások (10%). Földrajzi elhelyezkedés szerint az átlaghoz képest több észak-alföldi, közép-magyarországi és közép-dunántúli fiatalot találunk ebben a klaszterben, településtípus szerint pedig a községekben élők vannak relatíve többen. Külföldi tervekkel az ebbe a csoportba tartozók rendelkeznek a legnagyobb arányban, 29%-uk tervezi elhagyni az országot.

Realisták

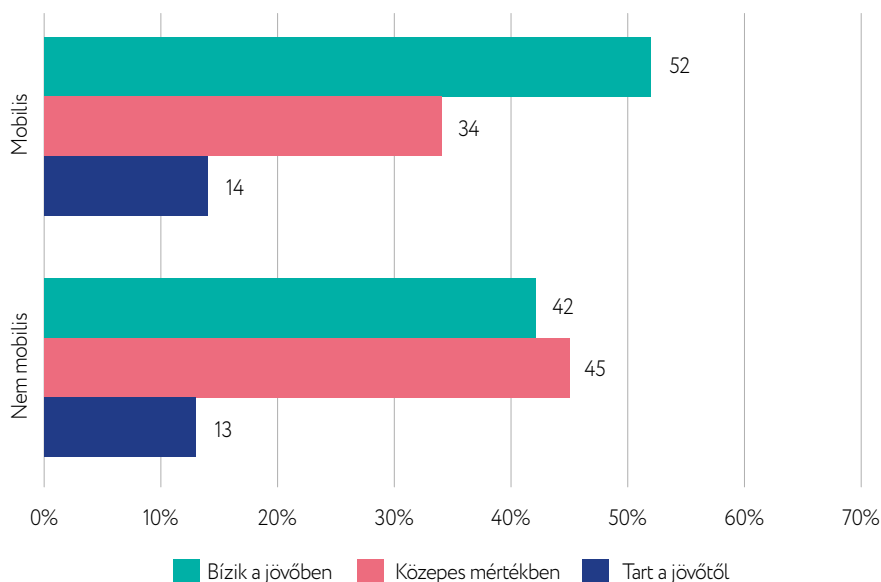
Nemi megoszlás szerint abszolút többségben vannak a férfiak (53%) ebben a klaszterben. Az életkori megoszlás az átlagnak megfelelő. Iskolai végzettség alapján felülreprezentáltak a diplomások vagy magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A három csoport közül itt a legmagasabb a házások aránya (12%). Átlagon felül találunk dél-alföldi és nyugat-dunántúli fiatalokat köztük, valamint a fővárosban vagy megyei jogú városokban lakókat. Másik országban tapasztalatot gyűjteni 27%-uknak áll szándékában.

Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy a mobilis és nem mobilis fiatalokra mely klaszter típus jellemző, azt láthatjuk, hogy mindkét csoportban relatív többségben vannak a realisták (48–48%), de a mobilitási tervekkel rendelkezők között felülreprezentáltak a pesszimisták (37%) és az átlaghoz képest kevesebben vannak a bátrak (15%).

Egy másik kérdés lehetőséget ad arra, hogy összességében vizsgáljuk a fiatalok jövőbe vetett bizalmát. Ez alapján megállapítható, hogy a magyarországi 15–29 évesek 44%-a határozottan vagy inkább bízik a jövőben, 42%-uk közepes mértékben, 14%-uk pedig inkább vagy határozottan tart a jövőtől. Mobilitási szándék alapján elemezve a kérdést, szignifikáns kapcsolatot figyelhetünk meg¹¹ a mobilitási célok és a jövővel kapcsolatos várakozások között. A külföldön tanulni vagy dolgozni vágyó fiatalok több mint fele bízik a jövőben, míg a nem mobilis fiatalok közül 10 százalékponttal kevesebben. Akik nem szeretnék másik országba költözni, azok között az átlagnál többen vannak, akik egyszerre tartanak és bíznak az előttük álló években.

¹¹ Cramer's V=0,104; p ≤ 0,000

14. ábra: A jövő iránti bizalom a mobilitási szándék alapján
Összességében Ön inkább bízik a jövőben, vagy inkább tart tőle?
N2020=2000, százalékos megoszlás

Forrás: A nagymintás ifjúságkutatás, saját szerkesztés

Fontos és figyelemfelhívó információt jelent az, hogy a fiatalok mit tartanak az ifjúság legégetőbb problémájának. Kíváncsiak voltunk arra, hogy van-e különbség a két csoport között ebben a kérdésben. Szignifikáns eltérés észlelhető¹² a kérdés megítélése kapcsán: a mobil fiatalok az átlaghoz képest többen gondolják a legnagyobb problémának a bizonytalanságot és a kiszámíthatatlan jövőt (26%), valamint a munkanélküliséget és az elhelyezkedési nehézségeket (7%).

Összegzés

A népvándorlás egyidős az emberiséggel, vagyis az ember természetéhez tartozik a mobilitásra való hajlandóság, még ha jelentős különbségek is vannak a mobilitási potenciálok között. A mai felgyorsult, globalizálódó világ gazdaság bizonyos értelemben díjazza is a mobilitást, hiszen komoly munkaerőpiaci előnyhöz juthatnak a nyelveken beszélő, külföldi tapasztalattal rendelkező, más kultúrákat megismerő, innovatív és rugalmas munkavállalók, akik a világ bármely pontjára hajlandók elmenni, hogy a gazdasági versenyképesség növeléséhez szükséges *know how*-t megszerezzék. Azonban a népvándorlásnak vannak más, drámaibb okai is, például amikor tömegesen kénytelenek elhagyni szülőhelyüket azok, akiket háború vagy természeti katasztrófa fenyeget. A migráció mérését számos tényező nehezíti, hiszen egy folyamatban

¹² Cramer's V=0,108; $p \leq 0,000$

lévő emberi magatartást, mozgást kell meghatározni. A definíciós és mérési dilemmákat tovább bonyolítja, hogy változó világunkban más és más jellegű vándorlási típus válik meghatározóvá: míg korábban a kutatók figyelmét főként a gazdasági jellegű migráció kötötte le, addig a fókusz a tízes évek közepétől a más kultúrájú menekültek irányába fordult, ma pedig a járványok és a földrajzi közelségben lévő háborús helyzet hatása válik a legfontosabb vizsgálati tényezővé. A migrációs döntés egy komplex folyamat végeredménye, amelyet az egyéni élethelyzet mellett a külső események is nagyban befolyásolnak. Az elmúlt másfél év számos meghatározó, paradigmaváltó eseményt tartogatott, mindez jelentősen befolyásolta a társadalmak életét. És a sornak sajnos még nincs vége. A koronavírus-járvány során a nemzeti kormányok által bevezetett intézkedések elsősorban a mobilitást korlátozták, de a szomszédunkban dúló háború is jelentős hatást gyakorol a mindennapokra. Ennek eredményeképpen a fiatalok jövőtervei, a jövővel kapcsolatos félelmei egyre fontosabbakká válhatnak a migrációs döntésük esetében, hiszen nem pusztán a döntést befolyásolja, hanem más társadalmi következménye is van annak, hogy egy fiatal tapasztalatszerzés miatt utazik külföldre, vagy pedig menekülő útként tekint rá.

A kutatások megerősíteni látszanak azt a hipotézist, amely szerint a fiatalok jelentik azt a társadalmi csoportot, amelyet az elvándorlás kérdése leginkább érint. Esetükben lényeges szempontként vetődik fel, hogy egyrészt a körülöttük zajló világtörténelmi események milyen hatással vannak a jövőterveikre, másrészt pedig, hogy a jövővel kapcsolatos percepcióik mennyiben befolyásolják a migrációs potenciált.

A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as vonatkozó adatai és az Ifjúságkutató Intézet reprezentatív kutatási eredményei azt mutatják, hogy a koronavírus-járvány a migrációs tervekre túl nagy hatást nem gyakorolt, hiszen a két kutatás adatai is hasonló arányokat mutattak a migrációs tervekkel rendelkezők esetében. A nagymintás ifjúságkutatás szerint rövid távú külföldi tanulást 2020-ban a megkérdezettek kevesebb mint egytizede (8%) tervezett, rövid távú (pár hetes vagy hónapos, valamint ingázással érintett) munkavállalásban pedig a 15–29 évesek kevesebb mint ötöde (18%) gondolkodott. Az Ifjúságkutató Intézet eredményei szerint a 18–39 évesek csupán egyötöde rendelkezik migrációs tervekkel. A külföldi letelepedést tervezők aránya a nagymintás ifjúságkutatás 2020-as eredményei szerint 11%, míg az Ifjúságkutató Intézet adatai szerint a 18–29 évesek 12%-a tervezi kizárólag külföldön a jövőjét. Az Ifjúságkutató Intézet kutatása alapján a közvetett, ismerősök által szerzett tapasztalatok is befolyásolják a megkérdezettek jövőterveit, azonban ezek a közvetett hatások összetettebbek. A külföldi tapasztalattal rendelkező, de már visszavándorló ismerős a rövid távú migrációs terveket pozitív módon befolyásolja, a külföldi letelepedéssel kapcsolatos tervekre viszont ellenkező hatással van.

A magyar fiatalok többsége tisztában van azzal, hogy a jövő sok kihívást tartogat számukra, komoly problémákkal kell megküzdeniük, és ezek megoldásáért sokat kell tenniük. Leginkább a járványoktól, a politikusok rossz kormányzási képességeitől, a gazdasági válságoktól és a klímaváltozástól tartanak. A más kontinensekről érkező, Európába irányuló migrációs kihívások osztják meg leginkább őket, legkevésbé a negyedik ipari forradalom által generált folyamatoktól félnek.

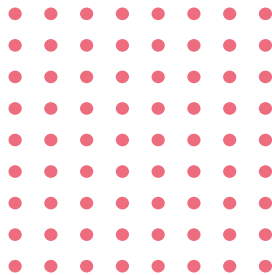
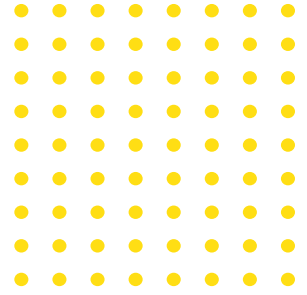
A fentiekhez való hozzáállás kapcsán a nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatai alapján három csoportot különíthetnünk el a Magyarországon élő 15–29 éves fiatalok körében. Az egyik csoport alapvetően nem tart ezek negatív hatásától, a másik csoport ezzel ellentétben mindegyik bekövetkezését prognosztizálja, a harmadik csoport pedig a politikai, gazdasági és természeti válságoktól tart leginkább.

A külföldi tanulást vagy munkát tervezők több mint fele alapvetően bízik a jövőben, közülük az átlagnál nagyobb arányban gondolják az ifjúság legnagyobb problémájának a bizonytalanságot és a kiszámíthatatlan jövőt, valamint a munkanélküliséget és az elhelyezkedési nehézségeket.

Irodalomjegyzék

- Barna I. & Koltai J. (2018). A bevándorlók kapcsolatos attitűdök belső szerkezete és az attitűdök változása 2002 és 2015 között Magyarországon a European Social Survey (ESS) adatai alapján. *Társadalomtudományi Szemle*, 8(2), 4–23.
- Bernát A., Sik E., Simonovits B. & Szeitl B. (2015). *Attitudes Towards Refugees, Asylum Seekers and Migrants: First Results*. Budapest: TÁRKI.
- Bernát A., Fekete Zs., Sik E. & Tóth J. (2019). *Borders and the Mobility of Migrants in Hungary, Ceaseval Research on the Common European Asylum System*, 29. Letöltés dátuma: 2022. 10. 23., forrás: http://ceaseval.eu/publications/29_WP4_Hungary.pdf.
- Blaskó Zs. (2012). Az elvándorlók, és amit nem tudunk róluk. *SEEMIG Hírlevél*, 1. szám 4.
- Blaskó Zs. & Gödri I. (2014). Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célországválasztás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 57(4), 271–307.
- Fassmann, H., Gruber, E. & Németh. Á. (2018). Conceptual Framework for the Study of Youth Migration in the Danube Region. *YOUMIG Working Paper*, 1. Letöltés dátuma: 2022. 03. 08., forrás: https://www.interreg-danube.eu/uploads/media/approved_project_output/0001/13/85f6d084e0981d440cf80fca5f551c8b6f97467.pdf. 1-106.
- Gábrriel D. & Horváth V. (2020). Visszatérő migránsok transznacionális gyakorlatai a hazatérést megelőzően. *Demográfia*, 63(1), 35–71.
- Gazsó, D. (2020). Ki a migráns? A jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatok összegzése. *Demográfia*, 63(4), 357–385.
- Gödri I. (2013). A magyarországi migrációs statisztika adminisztratív adatforrásai – lehetőségek és korlátok. *SEEMIG hírlevél*, 2. szám 3.
- Gödri I., Soltész B. & Bodacz-Nagy B. (2014). Immigration or Emigration Country? Migration Trends and Their Socio-Economic Background in Hungary: A Longerterm Historical Perspective. *Working Papers on Population, Family and Welfare*, 19. 1-76.
- Gödri I. (2015). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Őri P. – & Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (pp. 187–211). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2016). *Elvándorlási szándékok – álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon*. Kutatási Jelentések 98. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Hautzinger Z., Hegedüs J. & Klenner Z. (szerk.) (2014). *A migráció elmélete*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem.
- Hárs Á. (2012). Munkapiaci válságok, változások, válaszok. In Kolosi T. & Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 2012* (pp. 159–189). Budapest, TÁRKI.
- Hárs Á. (2013). Magyarok külföldön. Gondolatok a magyarok külföldi munkavállalásáról. *Magyar Tudomány*, (3), 286–291.
- Hárs Á. (2016). Elvándorlás, bevándorlás és a magyar munkaerőpiac. Jelenségek, hatások, lehetőségek. In Kolosi T. & Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 2016* (pp. 243–262). Budapest, TÁRKI.
- Hárs Á. & Simon D. (2016). Munkaerő-migráció, ingázás, kivándorlás. In Blaskó Zs. & Fazekas K. (szerk.), *Munkaerőpiaci tükkör 2015* (pp. 72–85). Budapest, MTA KRTK.
- Hegedüs G. & Lados G. (2017). A visszavándorlás és az identitásváltozás kapcsolatának vizsgálata a hazatérő magyarok példáján. *Területi Statisztika*, 57(5), 512–536.
- Illés S. & Kincses Á. (2009). Migráció és cirkuláció. *Statisztikai Szemle*, 87(7-8): 729–747.
- Kajdi L., Ligeti A. S., Nagy-Jamalia N. & Schwartz A. É. (2019). A külföldi hazautalásokat fogadó magyar háztartások jellemzői. *Statisztikai Szemle*, 97(9), 855–874.
- Kapitány B. & Rohr A. (2014). Kivándorlás Magyarországról – egy új becslési eljárás eredményei. In Spéder Zs. (szerk.), *A család vonzásában. Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére* (pp. 67–85). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Kiss-Kozma, G. (2022). A magyar fiatalok nemzetközi mobilitása. In Székely L. (szerk.), *HorizontON – Aktuális kérdések a magyarországi fiatalok élethelyzetéről és életmódjáról* (pp. 37–61). Budapest: MCC.

- Masey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. & Taylor, J. E. (2012). A nemzetközi migráció elméleti: áttekintés és értékelés. In Sik Endre (szerk.), *A migráció szociológiája* (pp. 7–29). Budapest: ELTE TÁTK.
- Pillók, P., Kántor, Z., Székely, L. & Domokos, T. (2021). *Magyar Fiatalok 2020: Kérdések és válaszok - Fiatalokról, fiataloktól*. Budapest: Erzsébet Ifjúsági Alap Nonprofit Kft.
- Ruff, T. (2013). Ifjúsági mobilitás: hajlandóság, lehetőségek és tervek. In Székely L. (szerk.), *Magyar ifjúság 2012: tanulmánykötet* (pp. 152–178). Budapest: Kutatópont.
- Ruff, T. (2022). Mobilitási tervek és gyakorlatok. In Székely, L. (szerk.), *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején: Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről* (pp. 141–158). Budapest: Enigma .
- Siskáné Sz. B. & Halász L. (szerk.) (2018). *Boldogulni itthon vagy külföldön. Legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban*. Miskolc, Miskolci Egyetem Földrajz-Geoinformatika Intézet.
- Sik E., Simonovits B. & Szeitl B. (2016). Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio*, 24(2), 81–108.
- Sik E. & Szeitl B. (2016). Some Characteristics of the European Public Opinion on Migrants and Asylum Seekers. In Simonovits B. & Bernát A. (szerk.), *The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary* (pp. 16–31). Budapest, TÁRKI.
- Szabó A. F. (2006). *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Szalayné Sándor E. (2009). *Bevándorlási politika az Európai Unióban és Magyarországon: „Munkaerőt hívtunk és emberek jöttek”*. Letöltés dátuma: 2022. 03. 08., forrás: http://www.publikon.hu/application/essay/500_1.pdf.
- Várhalmi Z. & Kováts A. (2014). Módszertani problémák a migrációkutatásban. In Kováts A. & Várhalmi Z. (szerk.), *A válaszhányok kezelésétől a résztvevő megfigyelésig: Módszertani problémák a migrációkutatásban* (pp. 9–42). Budapest: Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat Támogató Alapítvány.
- KSH (2017). *A magyarok vándorlása a statisztikák szerint*. Letöltés dátuma: 2022. 09. 10., forrás: https://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlomenyek_tajekoztatok_2017_03_02.
- KSH. *Népmozgalom*, 2021. Letöltés dátuma: 2022. 09. 09., forrás: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nep-mozg/nepmozg21/index.html#az1980asvekkzeptanemvoltannyibeldivndorlmit2021ben>
- KSH STADAT. Magyar állampolgárok vándorlásának összefoglaló adatai. Letöltés dátuma: 2022. 09. 09., forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0030.html.
- ENSZ (1998): Recommendations on Statistics of International Migration. Revision 1, *Statistical Papers*, M(58).

Szerzőink

Arnold Petra PhD szociológus, a szociológiai tudományok doktora. Több mint 15 éve foglalkozik devianciakutatással, elsődlegesen alkohol-, és drogfogyasztás témában. Számos hazai és nemzetközi kutatásban vett részt. Jártas kvantitatív és kvalitatív kutatásokban egyaránt. Jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia és a Budapesti Corvinus Egyetem együttműködésében létrejött Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport kutatója.

Bördös Katalin közgazdász, 2016 áprilisa óta a HÉTFA Kutatóintézet elemzője. Mesterszintű tanulmányait a Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Karán végezte, emellett a Széchenyi István Szakkollégium végzett tagja. 2012 és 2016 között a Budapest Szakpolitikai Elemző Intézetnél dolgozott junior elemzőként. Elsődleges érdeklődési területei a foglalkoztatás-politika és a munkagazdaságtan, a nagy méretű adatbázisok, valamint a tényellentétes hatásvizsgálati és alkalmazott ökonometriai módszerek.

Engler Ágnes a neveléstudományok doktora, habilitált egyetemi docens, a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet Neveléstudományi Tanszékének vezetője, a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) tudományos elnökhelyettese, valamint a KINCS Neveléstudományi Kutatóközpontjának vezetője.

Fekete Balázs a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskolájának harmadéves hallgatója, doktori kutatásának témája a környezettudatos magatartás pszichológiai háttere. 2018-ban végzett pszichológusként a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. 2022 szeptemberétől egyetemi tanársegédként tart szociálpszichológia, reklámpszichológia és gazdaságpszichológia témájú kurzusokat a Pázmányon. Az egyetemi kutatás-oktatás mellett négy éve dolgozik piackutatóként.

Grúz László, okleveles pszichológus, PhD hallgató és egyetemi tanársegéd. Tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végezte, Szervezet- és Társadalompszichológia specializáción, kiegészítve a Klinikai és Egészségpszichológia specializáció tárgyaival. Érdeklődése körében mindig is a szociálpszichológia és a személyiséglélektan állt, ezért a doktori képzést az Semmelweis Egyetem Pszichoterápiás Osztályán folytatja.

Isépy Tamás közgazdász. A Századvég Konjunktúrakutató Zrt. Makrogazdasági Üzletágának vezetője. Főbb kutatási területek: pénzügyi rendszer, banki szabályozás.

Képiróné Huber Judit okleveles közgazdász. Diplomáját a Soproni Egyetem Közgazdaságtudományi karán szerezte. A Központi Statisztikai Hivatal gazdaságstatisztikusa volt több mint 10 évig, jelenleg a Századvég Konjunktúrakutató Zrt. makrogazdasági üzletágánál makrogazdasági elemző, ahol gazdaságpolitikával, makrogazdasági elemzésekkel foglalkozik.

Kiss-Kozma Georgina PhD politológus, a politikatudományok doktora. Az Ifjúsághozjáró Intézet és a Mathias Corvinus Collegium Szociológia Műhely kutatója.

Kocsis János Balázs PhD szociológus, a szociológiai tudományok habilitált doktora. Főbb témái a városi, városkörnyéki társadalmi és gazdasági folyamatok, településirányítás és lakáspolitikák. Két évtizede tanít városfejlesztés társadalmi oldalához kötődő tantárgyakat, számos nemzetközi és hazai kutatás résztvevője. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Városfejlesztés Tanszékének docense, a Magyar Urbanisztikai Társaság alelnöke.

Kollár Dávid szociológus, költő, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktorandusza. A Pécsi Tudományegyetem Alkalmazott Ontológia Kutatócsoportjának alapító tagja, a Budapesti Metropolitan Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem óraadója, a Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány vezető kutatója. Fő kutatási területe a társadalomelmélet, a komplex rendszerek, a társadalomfilozófia és az értékiszociológia.

Koltai Luca szociálpolitikus. Kutatási területei közé tartozik a foglalkoztatáspolitikák, lakhatás és szociális ellátások területe. Jelenleg a Hétfő Kutatóintézet közpolitikai elemzési és hatásvizsgálati területért felelős igazgatója. Tagja a Szociálpolitikai Tanácsnak és a chicagói székhelyű Institute of Global Homelessness intézetnek.

Koncz Péter közgazdász. Diplomáját kitüntetéssel a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem gazdasági karán szerezte. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem vezetés és szervezés mesterszakos hallgatója. A Századvég Konjunktúrakutató Zrt.-nél gazdasági elemzőként a konjunktúra alakulásával, illetve a monetáris és a különböző reálgazdasági folyamatok elemzésével foglalkozik.

Pillók Péter PhD szociológus, a szociológiai tudományok doktora. Kutatómódszertani témában készítette disszertációját, jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológiai Intézetének Társadalomkutatási Tanszékének vezetője, egyetemi docens. A Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány és a Századvég Konjunktúra Kutató Zrt. igazgatója, a Társadalomtudományi Kutatócsoport vezetője.

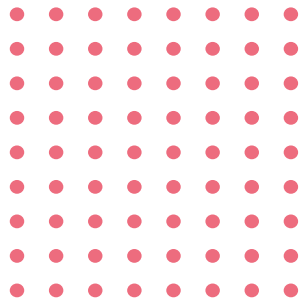
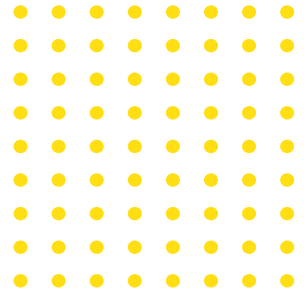
Pusztai Gabriella MTA doktora, oktatáskutató, szociológus, a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájának és a Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központjának és a Nevelés- és Művelődéstudományi Intézetének igazgatója, az MTA-DE-Családok

és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport vezetője. Kutatási területe a tanulói eredményesség háttérében álló kulturális és társadalmi tőkeforrások valamint a vallási és nemzeti kisebbséghez tartozók iskolai pályafutásának vizsgálata.

Rosta Andrea PhD szociológus, állam- és jogtudományok doktora. A fiatalkori bűnözés és bűnmegelőzés témában írta doktori munkáját. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológiai Intézetének Szociális és Viselkedépszichológiai tanszékének vezetője, egyetemi docens. A Semmelweis Egyetem megbízott oktatója. Tudományos tevékenysége mellett pár- és családterapeutaként dolgozik. A Semmelweis Egyetem, Egészségügyi Közzolgálati Kar, Mentálhigiéné Intézetének mesterképzésében okleveles Mentálhigiénés Családtudományi és Családterápiás szakember végzettséget szerzett, és párhuzamosan megszerezte a Magyar Családterápiás Egyesület családterapeuta végzettségét.

Ruff Tamás szociológus. A Magyar Városkutató Intézet kutatási igazgatója, a Soproni Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskolájának hallgatója. A Kodolányi János Egyetem címzetes egyetemi docense, óraadó tanára.

Székely Levente PhD szociológus, a szociológiai tudományok doktora. Pályája elején információs társadalommal foglalkozó egyetemi kutatóközpontban dolgozott, majd több mint egy évtizedig irányította az egyik meghatározó piackutató intézet szakmai munkáját. Jelenleg az Ifjúságkutató Intézet és a Mathias Corvinus Collegium Szociológia Műhelyének vezetője. A Budapesti Corvinus Egyetem Marketing- és Kommunikációtudományi Intézetének adjunktusa.

NEMZETI
IFJÚSÁGI
TANÁCS